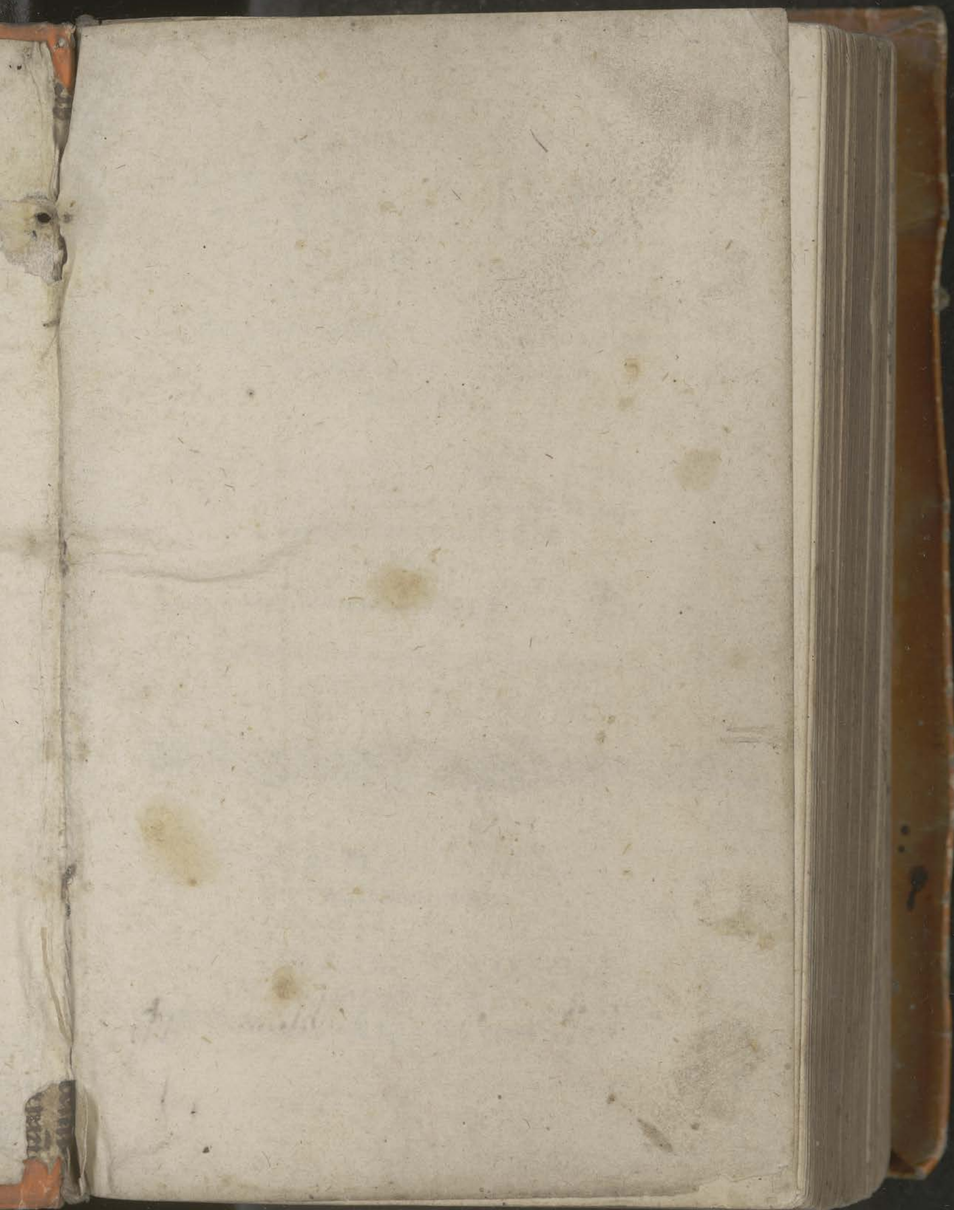
1569

Commentarij MICAELI TOXITÆ RHÆTI, POETÆ & Comitis Palatini Cæſarei, & medici Argentoratenſis, in libros quatuor Rhetoricorum ad C. Herennium.

EX SCHOLIS IOANNIS STVRmij, multisq; alijs optimis Oratoribus: nunc & emendatiores, & multis locis auctiores.

~~Ex libris Joannis [illegible] 1579~~

Acceſsit rerum & uerborum memorabilium INDEX.

[redacted]

Cum Cæſ. M. gratia & priuilegio ad ſexennium.

BASILEAE, EX OFFICIna Oporiniana.

AD REVERENDISS. ATQVE AMPLISS. SACRI Romani Imperij Principem, ac D. D. Ioann. Rodolphum, Muorbaci atq; Ludræ Abbatem, D. & Mecœnatem suum omni obseruantia colendum:

MICAELI TOXITAE RHAETI, medici Argentoratensis, Præfatio.

ARCVS T. Cicero nullum officium referenda gratia maius esse, uerißimè dixit. Nam si id præceptum, RODOLPHE *Princeps amplißime, homines non negligerent: maior esset in uniuerso orbe bene merendi uoluntas. Quo enim quisq; ditior, quo potentior ac generosior haberetur: eo maiori contentione omnium sibi beneuolentiam conciliare niteretur. Fuit hoc olim inter mortales studium: quo non solùm statuas immortalitatis, sed diuinos etiā honores merebantur. Et quā-*

quam in hoc errauerunt, quòd se ut deos coli paßi sunt: tamen populi animus gratus est laudandus, qui Heroes recordatione meritorum ad res præclaras & utilißimas uitæ inueniendas excitabat. Hoc uerò seculo perpauci sunt, qui benignitate potius gloriam comparare, quàm habendi studio addicti malint uiuere: propterea quòd inueniuntur rari, qui beneficiorum uelint esse memores. Quæ cùm diligentius mecum animo uoluerem, ne ex horum uiderer esse numero: quem in hos Rhetoricorum libros Commentarium ad te ante annos aliquot misi, eum nunc iterum sub tui nominis auspicio cum fœnore in lucem prodire uolui. Nam cùm Ioannes Oporinus, uir opt. homo doctiß. & typographus diligentiß. illum à multis desideratum Scholis uellet recudere: rogauit, ut si quæ uel emendare, uel addere statuissem, facerem id, antequam huic excudendo admoueret manum. Adieci igitur quędã cùm exempla, tum alia quibus res intelligi melius poterunt: & nonnulla emendaui. Libros utiles esse scholis per sese, nemo eruditus dubitabit: quantum autem illis nostra explica-
tione

tione lucis accesserit, aliorum esto iudicium. Hoc uerè sine arrogãtia dico, me sedulò dedisse operam, ut primùm Sturmij sententiam, quam ex ipso audiueram, fideliter traderem: deinde ex opt. oratoribus ea in hunc Commentarium transcripsisse, quæ ad illustrandum hunc autorem utilia fore iudicaui, quem Quintilianus Cornificiũ nominat. Nam etsi multi Ciceronis esse contendunt, multi negant: & cuius sint, nimis (ut mihi uidetur) curiose inquirũt: tamẽ felici scriptos tempore, omnes eruditi fatebuntur. Quamobrem cùm nihil hac in re certi statui queat: hoc contenti simus cõmodo, quod iuuentus ex illis percipit. Habent enim elegantiam puram, doctrinam non uulgarem: præcepta artis Rhetoricæ præcipua, exemplis demonstrata, optimo distincta ordine, & nec infinita numero, nec breuitate obscurata. Quocirca dignos iudico, qui in Scholis perpetuò conseruentur: cùm nihil ferè illis & ad docẽdam artem, & ad iudicandum de aliorum scriptis, sit accommodatius. His enim cognitis ac perceptis, magna deinde cum utilitate & reliqui Ciceronis libri, & Aristotelis, Her-

mogenis, atq; aliorum præcepta adiunguntur. Sunt in his quædam, fateor, in quibus ab alijs autor noster dißentit. ut in Argumentationum locis, & de Statibus, in quibus eum ueteres secutum arbitror: sed magister diligens ueriora, magisq́; perspicua, ex alijs Ciceronis libris adferet, & discrimen ostendet. Ad te autem, amplißs. Princeps, iterum hunc Commentarium à me emendatum atq; auctum mitto, ut tuæ in me beneuolentiæ atq; liberalitatis haberem rationem: cuius benignitatem & eximiam in fouendis studijs meis uoluntatem silentio præterire minimè debui. Nam si quid scripta mea utilitatis iuuentuti attulêre: id equidem tuæ acceptum liberalitati magna ex parte ferent. Tua enim ope ac præsidio profui: quod ut tibi honorificũ est, ita mihi commemorare est iucundum. Hoc nobis omnibus propositum esse debet, quorum Mecœnas extitisti: ut intelligat aliquando posteritas, te inter tui ordinis homines non solùm nobilitate generis, sed magis uirtutis & opt. artium studio, nostro seculo claruisse. Quo equidem paucissimi ea benignitate ac fauore literas hominesq́;

minesq́ literatos prosecuti sunt, qua tu hactenus erga plurimos usus es, quorum studia pro tuæ naturæ bonitate promouisti. Hæc te uia immortalem in terris faciet, cùm Musarum Mecœnas, & ad defendendas fouendasq́ literas fuisse natus diceris: nec accepta à maioribus bona in res perituras & inutiles insumpsisse. Plura dicerem, nisi tibi adulari uelle uiderer. à quo uitio ut fuisti semper alienus: ita animū meum, spero, nō improbabis, quòd acceptorum meritorum minimè sum oblitus: & labores nostros, qualescunq; sunt, tua autoritate defendendos suscipies. Deus opt. max. uenerandam senectutem tuam, & populo tuo, & afflictis Musis, diu saluam & incolumē ut conseruet, etiam atq; etiam rogo, atq; oro. Vale. Argentorati, Idibus Februarij: Anno salutis nostræ per Christum partæ, 1564.

AVTORES, QVIBVS in his Commentariis usi sumus.

Aquila Romanus
Aristoteles
Cælius Secundus Curio
Fortunatianus
Franciscus Maturantius
Hermogenes
Ioachimus Camerarius
Ioannes Vdalricus Zasius
Ioannes Sturmius
Lud. Viues
M.T.Cicero
Quintilianus
Rutilius
Rufinianus
Theon
Trapezuntius
Valentinus Erythræus.

MICAELI TOXITAE RHAETI IN QVATVOR RHEtoricorum libros ad C. Herennium, Commentarius.

PROOEMIVM.

Tſi negocijs familiaribus impediti, uix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus: & idipſum quod datur ocij, libẽtius in philoſophia conſumere conſueuimus: tua nos tamen C. Herenni uoluntas cõmouit, ut de ratione dicẽdi conſcriberemus, ne aut tua cauſa noluiſſe, aut nos fugiſſe laborem putares. Et eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa uelle cognoſcere Rhetoricam intelligebamus. Non enim parum fructus habet copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Quas ob res, illa quæ Gręci ſcriptores inanis arrogantię cauſa ſibi aſſumpſere, reliquimus. Nam illi, ne parum multa ſciſſe uiderentur, ea conquiſiuerunt, quę nihil ad rem attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. Non enim ſpe quæſtus aut gloria commoti uenimus ad ſcribendũ,

quemadmodum cæteri: ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus. Sed ſi te illud unũ monuerimus, artem ſine aſsiduitate dicendi non multum iuuare: ut intelligas, hãc præceptionis rationem ad exercitationem accommodari oportere.

COMMENTARIVS.

Partes 3 hui. Principi.

Res in partes poſſunt diſtingui hi Rhetoricorum libri: in principium, in expeditionem præceptorum, & in concluſionem. Antequam autem ad rem ipſam accedamus, primùm ἐπιγραφὴν, deinde horum librorum principium explicabimus. Ipſa ἐπιγραφὴ, quam Latini titulũ atq; inſcriptionẽ uocant, ἁπλῆ, id eſt ſimplex eſt: Rhetoricorum ad C. Herenniũ libri quatuor. quæ tria cõtinet, ὑπόθεσιν, προσφώνησιν, & librorũ numerũ. ὑπόθεσις, id eſt argumentum, eſt de Rhetorica: quoniam artis dicendi præcepta in his libris traduntur. Eſt autẽ ῥητορικὴ, uox Græca: & à Cicerone ars Rhetorica, & ars Rhetoris, uis oratoria, oratoris facultas, commoditas orationis, artificioſa eloquentia, ratio, doctrina, copia, & exercitatio dicendi appellatur. Crebrius tamen dicendi rationem uocat. Libri quatuor ſunt, in quibus autor nihil rhetoricæ præceptionis omittit, ut in fine quarti libri ipſe teſtatur: ſed omnia breuiter commodeq; tradit. Quamobrem cæteris libris Rhetoricis, quod quidem ad præcepta attinet, pleniores, & Scholis aptiores ſunt, magisq; utiles. Tametſi enim

Epigraph.

Rhetorica qd

nim Partitiones, quòd senex iam, & in ocio illas confecit, perfectiss. habentur: & libri de Oratore, nunquam satis laudari possunt: tamen in his magis ipsam orationis uim, quàm præcepta explicat, et quasi præceptorum exempla proponit: in illis uerò est breuissimus. In libris de Inuentione, quos sibi Cicero adolescenti excidisse dicit, non parũ multa omittit, præterquàm quòd adhuc sunt imperfecti, ut ipse fatetur. Quintilianus uerò & longior & prolixior est, quàm ut in Scholis proponi posit; ut etiam Hermogenes. Cùm igitur in his libris de arte Rhetorica tractet methodo partiendi, quamuis non eodem modo atq; ordine, quo in Partitionibus usus est (nam & συστατικὴν & ὁριστικὴν hic adiungit) ideo argumenti genus est διδασκαλικὸν & μεθοδικὸν, cuius finis est cognitio: eaq; in hoc libro artis dicendi, quæ ad eam philosophiæ partem pertinet, quam Græci λογικὴν appellant. Est etiam hoc in loco obseruandum, cùm aliarum artium, tum etiam Rhetoricæ docendæ uiam esse triplicem. Vel enim necessaria tantùm traduntur, ut in Ciceronis Partitionibus: uel copiosissimè omnia docentur, cum aliorum etiam opiniones ponuntur, atq; refutantur, ut Quintilianus fecit. uel media obseruatur uia, cùm & necessaria præcipiuntur, & ea quæ ex necessarijs consequuntur: quales sunt Hermogenis, & huius autoris præceptiones. προσφώνησις, allocutio, & quædam nominis est appellatio: à προσφωνέω, alloquor, siue appello. Nunc multi dedicare sua dicunt, religioso uerbo, & non ita olim, ut nunc usurpato. Ad C. autem Herennium hæc facta est προσφώνησις; ad quem hos libros mittit. Sed hic magna diu inter multos fuit agitata quæstio, cuius nam hi libri autoris essent? quod cùm nec periculi siue damni aliquid habeat, si ignoretur; nec multum utilitatis adferre

posit,

posſit, ſi conſtet: de re incerta diſputare, ocioſum eſſe uidetur. Siue autem Ciceronis illi ſunt, ſiue Cornificij, ſiue Gallionis, ſiue etiam alterius authoris: ſanè quod ad præcepta attinet, optimi ſunt: eoq; ſcripti tempore, quo Latina lingua corrupta nondum fuit. Atq; hactenus de inſcriptione: nunc exordium explicabimus. Græci Rhetores in ſuis illud orationibus προοίμιον appellarunt. in eo duo præcipuè obſeruanda ſunt: primùm ipſum genus, deinde tractatio.

Genus mixtum eſt: quoniam medium quiddam eſt inter epiſtolam & præfationem. Hæc enim διδακτικὴ eſſe debet, id eſt, ad rem accommodari, & lectorem de re præſenti docere: nec longius euagari ad alia, niſi id aliqua motus ratione ſcriptor faciat. Illam uerò ἦθος habere, id eſt, mores amabiles ſcribentis & ingenium oſtendere oportet. Vtrumq; habet hoc exordiũ: ideo pulcherrimũ, perfectumq; eſt. Hæc breuiter de genere. Tractatio ſequitur, in qua partes primùm ſpectãdæ, quas duas ponimus: quarũ prima ἦθος habet, dum amorem ſuum erga C. Herenniũ oſtendens, beneuolentiã à perſona utriuſq; captauit. Huius partis tractatio eſt αἰτίων, id eſt cauſarũ, quarũ duo adfert genera: unũ uerarum, alterũ falſarum: quas inter ſe confert. Veræ ſunt, partim dehortantes à ſcribendo: ut negocia familiaria, & ſtudium philoſophiæ, utrumq; uiro bono dignum & laudabile. partim ſunt adhortantes ad ſcribendum: quarum prima eſt ipſa C. Herennij uoluntas, id eſt petitio atq; ſtudium cognoſcendi hãc artem: altera eſt, ipſa nimirum eloquentia. Has opponit duabus primis, quas ſimplici ἐκθέσει tractauit. Plus enim amici uoluntas, & utilitas artis apud eum ualuit, quàm uel domeſtica negocia, uel philoſophiæ ſtudium: ne aut abalienatio animi, aut fuga laboris, quæ cauſæ falſæ ſunt, eum impediuiſſe uideretur.

deretur. Sed quia posterior causa, utilitas scilicet eloquentiæ, quæ summa est, potior atq; uehementior erat: ab altera, uoluntate Herennij separatur, tractaturq; copiosius, cum quadam correctione, quæ in fortuitis rebus adhiberi solet. Sūma est Rhetoricæ utilitas: sed si quis rectè ea utatur. Alioqui enim plus mali quàm boni adferet rebuspublicis, ut Cicero in præfatione libri de Inuent. docet. Sed hoc ingeniorum uitio fieri solet, non artium. Causæ falsæ sunt, ut dixi, abalienatio animi, & laborum fuga. Has tractat ἀφαιρέσει, ἢ ἀποδιώξει, reiectione: se ab Herēnio non esse alienum, nec laborem fugere, id est inertē & ignauum esse. Oportet enim uirum bonum etiam à suspicione sceleris abesse. Quare cum antè uirtutes in se esse ostendisset, nunc etiam uitia à se abesse demonstrat. Atque hæc omnia ad ostendendum ἦθος, id est ingenium bonū ac uirtutes pertinet: undè sibi beneuolentiam C. Herennij cōparauit. Pars altera huius exordij est διδακτικὴ: in qua primò docet, quid in his libris ipse præstiterit. Facit autē hoc per ἀποδίωξιν συγκριτικὴν. ἀπωδίωξις: Illa quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpserunt, reliquimus. Ratio confecta est συγκρίσει, cuius pars prior arrogantiam Græcorum, & infidelitatem notat: eosq; in odium uocat ἐνδείξει τῶν αἰτίων, quæ sunt malæ. Nam illi, inquit, ea conquisiuerunt, quæ nihil ad propositum attinebant. Causæ duæ sunt. Prima, Ne parum multa sciſſe uiderentur: quod est hominum arrogantium. II. Vt ars difficilior cognitu putaretur: quod est malorum & infidelium. ἀπόδοσις, pars comparationis altera, habet excitationem C. Herennij, quæ fit συστάσει suorum præceptorum: Nos ea quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. Hanc partem confirmat oppositione

ne causarum bonarum & falsarum. Falsæ sunt, primò spes quæstus, deinde gloria: has remouet. Vera est, amor erga C. Herennium, dum uoluntati eius morem gerit: hãc ponit. atq; hæc omnia cùm ad beneuolentiam, tum ad attentionem comparandam pertinent. Deinde in hac secũda parte exordium concludit adhortatione ad exercitationem, sine qua cùm neq; cæteræ artes, tum in primis Rhetorica, nullo modo assequi potest. Sunt enim præcepta nuda, & uiam tantum ad artem conficiendam aperiunt: quam usus atq; exercitatio perficit.

Negocijs familiaribus.) πράγμασιν οἰκείοις. Prima causa dehortans. Vix satis ocium.) Satis, hìc commodè significat: ideo accusatiuum subiunctũ habet. Libentius in philosophia.) Causa altera dehortans, studium philosophiæ. Tua tamen nos.) Prima causa adhortans ad scribendum, uoluntas amici. De ratione dicendi.) de Rhetorica. Ne autem.) Tertium genus causarum falsarum. I. est ab abalienatio animi. II. fuga laboris. Et eo studiosius.) Altera causa adhortans, utilitas artis, quam dixi uehementiorem esse, ideoq; separatim ab alijs tractari. Rhetoricã.) Hic uerbo Græco utitur. Non enim parum.) Ratio, siue κατασκευὴ huius causæ, cum quadam correctione. Copia dicendi.) copiosa eloquentia: antè uocauit Rhetoricam. Intelligentia.) in cognoscẽdo. Animi moderatione.) in utendo. oportet enim bonas causas suscipere: quoniam orator uir bonus esse debet. Quas ob res.) rectam intelligentiã, & animi moderationem. Hæc est pars altera huius exordij. Assumpserunt.) in tradenda & definienda arte. Nam illi.) Ratio confecta συγχύσει. Ea conquisiuerunt.) id est, artem obscuram reddiderunt, ac difficilem. Quæ nihil.) ἀλλότρια, aliena.

aliena. Ne parum.) I. *causa, arrogantia. Vt ars difficilior.*) II. *causa, malitia & infidelitas. cupiebant enim artem difficiliorem facere.* Nos.) *Apodosis comparationis.* *Quæ uidebantur ad rationem.*) *Ab utili suorum præceptorum, unde attentum reddit.* *Non enim spe.*) Ratio ex collatione, siue oppositione causarum. *Spe quæstus.*) *Causa prima aliorum.* *Aut gloria.*) *Causa altera. est autẽ utraq; mala: ideoq; illas remouet.* *Sed ut.*) *Redditio primæ causæ uoluntatis, cur ipse ad scribendum accesserit.* *Nunc ne.*) *Adhortatio ad exercitationẽ, quæ concludit exordium.* *De re.*)*de Rhetorica.* *Sine aßiduitate.*)*id est, sine diligenti & aßidua dicendi exercitatione.* *Non multum.*)*sunt enim præcepta nuda, quæ uiam tantum ostendunt.*

DE OFFICIO ORATORIS.

Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: Demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum genus est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ laudem, uel uituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in consultatione, habet in se persuasionẽ & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem in se, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quomodo has causas tractari conueniat ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuen-

inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronũciationem. Inuentio eſt, rerum uerarũ aut ſimilium excogitatio, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt, ordo & diſtributio rerum, quæ demonſtret, quid quibuſque locis ſit collocandum. Eloquutio eſt, idoneorum uerborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt, firma animi rerum & uerborum diſpoſitionis perceptio. Pronunciatio eſt, uocis, uultus & geſtus moderatio, cum uenuſtate. Hæc omnia tribus modis aſſequi poterimus: arte, imitatione, & exercitatione. Ars eſt, præceptio, quæ dat certã uiam rationemque dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo eſſe ualeamus. Exercitatio eſt, aſsiduus uſus conſuetudoq; dicendi.

COMMENTARIVS.

Artem eſſe Rhetoricam, cùm Ariſtoteles ac Quintilianus ſatis probauerunt: tum ex artis definitione clarè intelligitur. Eſt enim Ars, cognitionum & comprehenſionum perpetuarum, & ad exitum uitæ utilem ſpectantium, copioſa præceptio. Quanquam igitur ſimilitudinem habere artis uidentur κακοτεχνίαι καὶ ματαιοτεχνίαι, *tamen artes non ſunt, quoniam illæ perniciem ac calamitatem hominibus adferunt: ut ars uenefica, & uoluptuariorum. hæ uerò rerum ſunt inutilium, quæ nihil in uita habent commodi. Tales ſunt artes ludicræ, & præſtigiatorum: talis etiã illius fuit, qui grana ciceris (ut Quintilianus commemorat) ex ſpacio diſtante miſſa, in acum cõtinuò & ſine fruſtratione*

stratione inserebat. ματαιοτεχνίαν esse Rhetoricam, nemo bonus est, aut mediocriter eruditus, qui audebit dicere. κακοτεχνία uerò, propter Sophistarum atq; Rhetorum errores ac maliciam, qui illa sunt abusi, non debet appellari. ut nec Theologia, nec Iurisprudentia, nec Medicina, nec Poetica, nec Mathematica, nec (ut uno dicã uerbo) Philosophia tota. In ea ego sum sententia, legibus cauendum fuisse, ne ab hominib. malis artes tractentur: aut si illis abuterentur, ita in illos animaduerteretur, ut si non amore ueri, tamen pœnæ metu à libidine sua abducerentur. Nam si ars est cognitionum & comprehensionum perpetuarum, & ad usum uitæ utilem spectantium copiosa præceptio: non à malis, sed à uiris bonis ars omnis tractanda atq; exercenda est. Malus enim non exitum uitæ utilem, sed suam utilitatem respicit, ac libidinẽ: ad eamq; artem quam exercet, accommodat. Quemadmodum igitur uinum, frumentum, sericum, metalla, resq; cæteræ ad usum uitæ necessariæ, uendi atq; emi non prohibentur: quòd fœneratores, quos Romani olim grauius quàm fures puniebant, omnium propè rerum caritatem inducant: ita artes nullæ, propterea quòd non pauci malè his utantur, sunt uituperandæ. Relinquitur igitur, dicendi doctrinã esse artem: quoniam καταλήψεις habet rerum perpetuarum, quarũ maximus est in omni uita usus. qua de re cùm alij multi, tum in libris de Oratore Cicero copiosè disseruit. Eorum rationem, qui non artem, sed obseruationem esse uolunt, non magis probamus, quàm si idem de Dialectica, cæterisq; artibus dicerent. Verùm omissa prolixiore de arte disputatione, quoniam parui res momenti est, ad rem ipsam accedamus.

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ, PARS HORVM librorum altera.

Sequitur igitur πραγματεία, rei expeditio: id est, praeceptorum artis Rhetoricae explicatio: quae est pars horum librorum altera. Principiò obseruandum est, totum hunc librũ esse ὁριστικὸν καὶ διαιρετικὸν, ideoq́; ἐνδειτικὸν. Nam & definit, & diuidit, & exemplis omnia explicat & illustrat. Quatuor autem praecipuè hoc in loco facit siue Cicero, siue Gallio, siue quicunq; hos libros scripsit. Primùm enim, officiũ oratoris definitione explicat: deinde materiam eius ostendit: tum officij oratorij partes enumerat, easq́; definit: postremò, quibus illa omnia assequi aliquis, hoc est, quomodo orator bonus fieri poßit, demonstrat. Est igitur alia horum librorum methodus, quàm in Partitionibus, in quibus diuidit omnem dicendi doctrinam in uim oratoris, in orationem, & in quaestionem. Nunc singula ordine explicabimus: ac primùm definitio qualis sit, considerandum nobis erit. Oratoris, inquit, officiũ est, de his rebus posse dicere, quae res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutae sunt, cum assensione auditorum, quo ad eius fieri poterit. Constat haec definitio genere, & causis materiae, finis, atq; formae. Generis enim loco ponit, dicere posse de his rebus, quae res, &c. Materia est, siue Rhetoris, siue artis, quam is exercet, τὰ πράγματα πολιτικὰ, ciuilia negotia: id est, res quae ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutae sunt: & uel in curia, uel in iudicio, uel in campo Martio tractantur. Finis est, ipsa rei forma: scilicet, dicere ad persuasionem, cũ assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Inter officium autem & finẽ hoc interesse, in primo de Inuentione dicit Cicero: quòd officium oratoris, id est, quod facere debet:

debet: finis autem, cuius causa facere debet. Hinc colligere Rhetoricae etiam definitionem, facilè nobis erit. Dicamus igitur eam esse artem dicendi de his rebus, quae res, &c. Verùm nimis haec definitio est angusta, propter materiam: de qua duplex Rhetorum est opinio. Quidam enim θετικὴν, id est infinitam eam esse statuunt, ut orator de omnibus rebus poßit dicere: quae opinio summos uiros autores habet, Aristotelem, Crassum, & Antonium: quos etiam Cicero sequitur. Quidam uerò ὑποθετικὴν, id est finitam, certisq; descriptam limitibus, qui ciuiles tantum quaestiones tractare oratorē uolunt, in iudicijs, in senatu, in campo Martio. Huius opinionis etiam est autor librorū ad C. Herenniū: quanquam hanc definitionem posuisse κατ᾽ ἐξοχὴν uideri potest, quòd in quaestionibus ciuilibus Rhetoricae usus praecipuus esse uideatur. Sed cum reprehendatur apud Ciceronem de Oratore, & altera ab ipso Aristotele probetur, primam nos opinionem sequemur: dicemusq; oratoris esse officium, cùm de omnibus rebus dicere, quae oratione explicari possunt: tum de ijs quae ad usum ciuilem moribus ac legib. cōstitutae sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri potest. Atq; haec est perfecta & optima definitio, quoniam utramq; opinionem comprehendit: ex qua etiam Rhetoricam definiemus, artem esse dicendi, cùm de rebus omnibus quae oratione tractari possunt, tum de ijs quae ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutae sunt, cum assensione auditorū, quoad eius fieri poterit. Est autem dicere oratoribus nihil aliud, quàm benè loqui, seu dicere. Bene autem dicere est, ut in secundo de Orat. docet Cicero, scienter, & peritè, & ornatè dicere: quod non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia enim quae-

cunq; in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quamobrem satis est dicere, Rhetoricam esse artem dicendi: nec opus est qualitatem addere, quam Quintilianus addidit, dum eam bene dicendi scientiam uocat.

TRIA *sunt.) Operam tradunt mutuam, & quasi ancillæ sunt, definitio ac partitio. illa enim naturam rei uniuersam proponit: hæc quoniam species indicat, & differentias ostendit, rem facit illustriorẽ. Veruntamen ut altera alteri adiumento est, si coniungãtur: ita obscura manet utraq;, si seorsim ponas. Cum igitur definitio officij oratorij ex materia, fine atq; forma sit confecta, materia autem Rhetoricæ sit,* τὰ πράγματα πολιτικὰ, *id est causæ ciuiles: rectè nunc primùm* διαιρέσει *causarum genera subijcit, deinde eadem definit. Sunt autem tria causarum genera, quoniam triplex etiam rerum ciuilium est materia, secundum triplex, ut Aristoteles tradit, discrimen auditorum. Nam omnis causa, inquit, omnisq; ratio, tum e qui dicit, tum qua de re dicitur, tum ad quem dicitur, co stat: ad eumq;, ad quem sermo habetur, finis referend est, eumq; auditorem nomino. Auditorem uerò necesse uel auscultatorem, & quasi spectatorẽ esse, uel discept torem. Disceptator autem est, uel præteritarũ rerum, u futurarum. & qui de futuris disceptat, senator: qui d præteritis, iudex: tertius, qui de facultate, & de natura rei audit, auscultator: quem Græci* θεωρὸν *nominant, quasi spectatorem actionis. Quamobrem opus est, tria esse in rebus ciuilibus genera: deliberatiuum, iudiciale, demonstratiuũ. Tribus autem modis ista distinguuntur: primò materia, deinde temporibus, tum etiam fine. Mate-*

ria

ria enim demonstratiui est, persona: deliberatiui, consulta tio: iudicialis, controuersia. Deinde deliberator siue horte tur, siue dehortetur, de futuris dicit sententiam suam: qui accusat, uel defendit, de præteritis: qui uerò laudat, aut ui- tuperat, quanquam præterita etiam commemorat, memo- riæ causa, deq; futuris probabilem coniecturam facit, ta- men præsens præcipuè tempus habet propositum. Finis quoq; generi cuilibet est diuersus: deliberanti utile, & in- utile: litiganti in iudicio, iustum & iniustum: demonstrato ri, honestum & inhonestum est propositum. Alia tamen aliorum etiam generum fines assumunt. Hæc nos ita distin xisse, satis esse putauimus. quanquam plures alij differen- tias annotarunt.

Fines generū

DEMONSTRATIVVM est.) Causas ciuiles in tria diuisit genera: nūc quid unūquodq; sit, definit. Vt autē in toto fecit, sic etiā facit in partibus. antè enim in definitio ne officij oratorij materiam est cōplexus, & quotuplex ea esset, explicauit διαιρέσει: nunc cuilibet generi suam, post partitionem, materiam addit definitione speciali. Demon stratiuum cāpi Martij est, uarijsq; appellatur nominibus. Primùm demonstratiuum à Latinis uocatur, quia uirtutes illo, atq; uitia demonstrātur: hæc quidem uituperando, illæ uerò laudando. ideoq; personarum est proprium. Expli- cant autem Latini uocabulū Græcum ἐπιδεικτικὸν, quod Rhetorum est, atq; Sophistarum, ut ἀπόδειξις philosopho rum. Nam ut animis olim & institutis inter se differebant Sophistæ siue Rhetores, ac philosophi: ita etiam uocabula aut diuersa inuestigabant, aut eadem, significatione tamē mutata, retinebant. Quod enim hi ἀπόδειξιν, id est opti- mum conclusionis genus: idem illi ἐπίδειξιν, id est optimū causæ suæ genus appellabant. Ita non solùm corde, uerùm

etiam lingua dißidebant. Eſt enim ἐπιδεικνύειν, aliquid oratione demonſtrare, atq; exornare: & ἐπίδειξις, plena, copioſa, uaria & ornata alicuius laudis aut uituperationis explicatio. Deinde hoc genus Cicero uocat Sophiſticum, quoniam Sophiſtæ plurimum illud uſurpabant. Deinde uocat etiam exornationem, tum quia perſona laudando exornari ſolet, tum quia genera omnia exornationum admittit. Deinde appellatur à Latinis laudatiuũ, à parte meliore: eſt enim honeſtius laudare, quàm reprehendere. Hactenus de uaria nominis acceptione: nunc de-

Demonstratiuum finitionem explicemus. Demonſtratiuum eſt, inquit, quod attribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, uel uituperationem. Definitio ex materia & partibus eſt confecta: genus nullũ habet, ut pleræq; Rhetorum definitiones. Materiam ponit definitam, & κατ᾽ ἐξοχὴν, partem præcipuã pro uniuerſo. Quanquam enim res & facta etiam laudantur, ac uituperantur: tamen quia perſonæ propter uirtutes & res præclarè geſtas laudantur, propter uitia & res malè geſtas uituperantur: perſonarum ſolùm, quæ hoc in genere ſunt præcipuè, mentionem facit. Partes duæ ſunt: diuiditur enim hæc cauſa, ut in lib. 3. oſtendit, in laudem atque uituperationem. Eſt autem totum in exornatione poſitum, quia ornamenta ac figuras omnes re-

Finis cipit. Finem enim habet, ſi genus ipſum reſpicias, honeſtum & inhoneſtum: ſi oratorem, delectare auditorem: quod fit, cum rectè laudantur honeneſta, rectéq; inhoneſta uituperantur. Qua de re in Partitionibus Ioannes Sturmius, & in Ariſtotele ſuo Rhetorico plura docet: qui fauente Chriſto, propediem abſolutus, in lucem prodibit.

Deliberatiuum eſt.) Deliberatiuum Latinè, à de-

liberando

liberando dicitur: item consultatio, à consultando, noua uerbi forma, pro consilio siue deliberatione: tum suasoriũ à suadendo, parte priore. Non enim dissuademus aliquid, nisi antè suasum fuerit. Græci συμβουλευτικὸν uocant, ἀπὸ τοῦ συμβουλεύειν, quod est, consilium dare: συμβουλεύεσθαι uerò, accipere: inde βουλὴ & συμβουλὴ deriuantur, quæ sunt utriusq;. À rerum uerò publicarum genere δημηγορικὸν dicitur: quia ἐν τῷ τοῦ δήμου ἀγορμῷ huiusmodi deliberationes atq; consultationes habebantur. Est autem deliberatiuum, quod positum in consultatione, habet in se suasionẽ & dissuasionem. Definitio facta est ex materia ac partibus. Materia, quæ est quasi generis loco, est ipsa consultatio: quæ uerbi forma noua est, pro consilio ac deliberatione. Partes etiam duæ sunt: προτροπὴ suasio: & ἀποτροπὴ dissuasio: & hæc rerum inutilium est, illa uerò utilium. Finis huius generis est, τὸ συμφέρον ἢ ὠφέλιμον, καὶ τὸ βλαβερὸν ἢ ἀσύμφορον: id est, utile atq; inutile. Antonius in libris de Oratore dignitatem statuit. Sed oratoris finis, siue suadentis, siue dissuadentis, spes est, aut reformidatio.

Partes 2

Iudiciale est.) Hoc à iudicijs, in quibus exercetur, Iudiciale Latinis dicitur: Græcis δικανικὸν, ἀπὸ τοῦ δικαστοῦ, quem nos iudicem appellamus. Est autẽ Iudiciale causarũ genus, quod positũ in cõtrouersia, habet accusationem in se, aut petitionẽ cũ defensione. Cõstat etiã hæc definitio ex materia atq; partib. Materia, in qua hoc genus uersatur, est ipsa ἀμφισβήτησις, controuersia siue disceptatio. Partes quatuor sunt: Accusatio & Defensio, in sceleribus: Petitio atq; Recusatio, in rebus reddendis ac recuperandis.

Partes 4

Hic autor tres tantum ponit: sub Defensione enim Recusationem comprehendit. Quanquam autem in deliberatiuo quoq; genere controuersia atq; pugna est, tamen rerũ

illa est: An Carthago sit delenda, An suscipiendum bellũ, An captiui reddendi Carthaginensibus, & An Regulo manendum Romæ. In Iudiciali uerò personarum est: An absoluendus Roscius, aut in culeum insuendus. Ideoq; maiorem habet hoc contentionem, quàm illud: quoniam nõ tantæ sunt rerum causæ siue Sausori, siue Dissuasori, quãtas accusator habet, atq; reus. Qui enim aliquid utile suadet, non iniquo animo feret, si Dissuasor aliquid adferat melius, atque utilius. Habet igitur Deliberatiuum consultationem propriè, in qua exercetur: Iudiciale controuersiam, κατ' ἐξοχὴν: Demonstratiuum uerò, quia plerunque caret controuersia, exornationem: quæ quia, ut in Partitionibus inquit, in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen. Quanquam autem omnẽ oratori materiam subiecimus, ut necessariò διδασκαλικὸν ad hæc tria causarum genera addendum esse uideatur: tamen quia hic autor Rhetorem instituit, ciuiles tantum causas ei tribuit: ideo rectè illud omisit. Habet autem hoc genus propositũ finem, iustum atq; iniustũ. Sed cũ alij generum fines sint, alij oratorum, discernere illos oportet. Laudationis finis est, ut in Partitionibus docet Sturmius, honestum atq; inhonestum: at oratoris est, honesta laudare, et uituperare quæ sunt inhonesta, atq; in his iudicem delectare. Itaq; in hoc genere sunt Honestum, inhonestum, laus, uituperatio: quæ cum rectè fiunt, ita afficiunt auditorem, ut delectent: ad quẽ causarũ finis est referẽdus. Deliberationis est, utile et inutile, quorũ alterũ orator suadet, alterũ dissuadet: ita ut alterũ, speret, alterũ reformidet auditor. quo fit, ut sex hic sint spectanda: utile inutile: suasio, dissuasio: spes, & reformidatio. Iudiciorũ est, iustũ atq; iniustũ: quorum alterũ accusat, alterũ defendit orator, & iu-

dicem aut ad clementiam, aut ad sæuitiam excitat. Quam obrē etiā in hoc sunt sex, quæ consideranda sunt: iustū, iniustum: accusatio, defensio: clementia, sæuitia. Tria igitur, ut in eodem loco inquit Sturmius, in singulis consideranda sunt: Quódnam sit oratoris officium, deinde quis finis causæ: tū id ad quod omnia referuntur, hoc est, quódnam genus motus sit iudici adferendum. NVNC quas res.) Nunc μετάβασιν facit à generib. causarum, ad uim oratoris, quam Græci δύναμιν uocant, id est facultatem, quæ in quinq; distributa partes est: in inuentionē, collocationē, elocutionem, memoriam, ac pronunciationem. Hæc in oratore esse oportere dicit: quoniam officium eius est, inuenire primùm, quemadmodum fidem faciat eis, quibus uolet persuadere: deinde, ut inuenta collocet: tum, ut oratione apta, ac conueniente rebus, omnia eloquatur: deinde ut meminerit, quam rerum ac uerborum dispositionem ubique obseruare uelit: postremò, ut uocem, uultum, gestumq; in pronunciando cum uenustate quadam moderetur. Atque hæc diuisio nullam habet apud Rhetores controuersiam.

INVENTIO est.) Inuentio Græcis dicitur εὕρεσις, ab εὑρίσκω. est autem Inuentio, rerum uerarum aut uerisimilium excogitatio, quæ causam probabilem reddant. Genus est excogitatio, id est inuestigatio quædā, quam orator à consideratione incipit, et in actione finit. Differentiæ sunt, res ueræ, ac uerisimiles: utrunq; genus duplex est. Veræ necessariæ sunt, & non necessariæ. Necessariæ, uel sunt τεκμήρια, id est propriæ rerum notæ, & ἀποδεικτικὰ, quæ sunt etiam inuestigandæ. uel non sunt demonstratæ, & per se quidem ueræ, sed apud bonos tantùm uiros, & ubiq; locum habent, ut, Ipsa sibi uirtus pre-

cium est, &c. item, Nobilitas sola est atq; unica uirtus. Et huiusmodi innumera apud poetas & scriptores alios. Verisimiles, uel aliqua probari ratione possunt, uel falsæ deprehendi: quæ igitur difficulter confutari posse uidebuntur, retinendæ: quæ omnino falsæ, reijciendæ sunt. Finis est inuentionis, causam probabilem reddere, id est fidem auditori & assensionem persuadendo facere. Hoc autem in loco obseruandum etiam est, non solùm noua, sed antè etiam percepta, ac ab alijs tractata, nos inuenire. Quamobrem cæterarum etiam artium cognitionem, quam in oratore Crassus requirit, sub inuentione intelligemus.

DISPOSITIO est.) Dispositio, siue collocatio, Græcè appellatur τάξις: uocabulum medium est. nam quum bona est, εὐταξία: quum est omnino mala, ἀταξία dicitur: quum uerò aliqua ex parte uitiosa est, κακοταξία uocatur. Hoc in loco εὐταξίας solum definitionem ponit, quæ est ordo & distributio rerum, quæ demonstret, quid quibusque locis sit collocandum. Non enim partes tãtum ostendit: sed cur unumquodque hoc uel illo loco dicatur, indicat. Omnis enim dispositio uel cõtinuationem habet, uel habet uarietatem. in continuatione ordo est, in uarietate distributio: quoniam misceri ordinẽ, ac res ipsas, quia uariæ sunt ac diuersæ, ratione quadam transponere necesse est. Propter uarietatem igitur, atque transpositionem rerum, distributionem: propter continuationem autem, siue rerum, siue qualitatis, ponit ordinem. Ordo autem uel rerum est, uel qualitatis. Rerum duplex est: Rectus, cum ut quodq; est antiquißimum, ita primo loco ponitur. ut fit in historia, in qua temporum seruatur ordo: ideoq; τάξις ἱστορικὴ dicitur. Inuersus huic contrarius est, quum à recentioribus ad antiquißima peruenimus. Qua-

litatis

litatis ordo eſt, cũ à magnis ad parua, et à minus laudãdis ad magis laudãda progredimur: aut cõtrà uituperando.

ELOCVTIO *eſt.*) Elocutionem Ariſtoteles & Hermogenes λέξιν, Quintilianus φράσιν uocat. Eſt autem elocutio, idoneorum uerborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Accommodatio, genus eſt: ad inuentionem, differentia. Habet elocutio uerba κατ' ἐξοχὴν. nam tametſi & res & uerba inuenienda ſunt, atque collocanda: tamen propriè in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur, ut in Partitionibus docet. Ideoq; neque in inuentione, neq; in diſpoſitione uerba poſuit: quæ ut rerum notæ ſunt, ita ad elocutionem propriè pertinẽt. Sunt autem bipartita, ſimplicia & coniuncta: propter ſimplicia dicit, idoneorum uerborum. Coniuncta ſententias uocat, id eſt ſententiarum figuras, & ipſa argumenta, quæ ſunt ſententiæ: quarum tractatio etiam elocutionis eſt.

MEMORIA *eſt.*) Memoria μνήμη dicitur Græcis: quæ eſt firma animi rerum & uerborum diſpoſitionis perceptio: Genus eſt, perceptio: differẽtia, firma: utrũque comprehendit, res & uerba. In Partitionibus poſtremum locum memoriæ tribuit, ac cæterorum omnium custodem uocat.

PRONVNCIATIO *eſt.*) ὑπόκρισις, id eſt pronunciatio, eſt uocis, uultus & geſtus moderatio, cum uenuſtate. Genus eſt, moderatio: differẽtia, cum uenuſtate: id eſt, ut res probè intelligatur. Eſt igitur uenuſtas, ipſa elegantia. Tribuit autem huic parti tria: unum, quod auditur: duo uerò, quæ uidentur, quare corporis eloquentiam, pronunciationem dicere poſſumus. Atq; hactenus de ui, ſiue facultate Oratoris: ſequitur nunc, quibus illa rebus comparanda eſſe uideatur.

HAEC

HAEC OMNIA TRIBVS.) *Pars postrema huius capitis, quibus assequi illa omnia poßimus. Ponit autem tria, Artem, imitationem, & exercitationem: quorum definitiones speciales sunt. Nam quum in cæteris etiam hæc inueniantur rebus, hoc in loco de Rhetoris solum arte, imitatione, atque exercitatione loquitur: & id solùm docet, quod sui est officij. Quanquam enim Crassus naturam etiam bonam, & cognitionem rerum, & constantiam studiorum uult in oratore esse: tamen quia hic Rhetorem tantum instituit, rectè illa omisit. Natura enim (ut ingenium, pulmo, latera) præceptis tradi non potest, sed diuinitùs datur. rerum uerò cognitionem, tametsi habere oratorem, futurum est necesse: tamē adferre illam oportet ad eum qui dat præcepta eloquentiæ. Studiorū uerò constantia, in uoluntate solum discipuli posita est. nec ab artifice tradi potest. Quamobrē nec natura, nec cæterarum artium cognitio artificij est Rhetorici: & ad huius authoris institutum tria illa sufficiunt.*

ARS EST PRAECEPTIO, &c.) *Generalis est apud Hermogenem & interpretes definitio artis: hic specialis est artis Rhetoricæ, quam præceptionem, id est, comprehensionem atque σύστημα uocat præceptorum, quoniam uiam certam dat dicēdi, quæ à Græcis μέθοδος καὶ ὁδὸς, καὶ ὁδοποιΐα appellatur. Sunt enim uiæ quædam deuiæ, ut Græcorum, qui non parum multa arrogantiæ causa sibi assumentes, artes tradiderunt impeditas. Rationē reddit ἐπεξηγητικῶς: quoniā uia nihil est aliud quàm ratio. Dicendi rationem dicit, τοῦ καλῶς λέγειν. ubi enim uia certa est, ibidem est etiam bene dicendi ratio. Loquimur autem subitò, et in cōgreßionibus quotidianis differimus in sermonibus: dicimus ornatè atq; eleganter,*

quum

quum artem ostentamus, in campo Martio, foro atq; curia. ideoq; hic absolutè ponitur bene dicere, quum alioqui medium sit: nam & bene & malè dicimus.

IMITATIO est, &c.) Imitationē Plinius ζῆλον, alij μίμησιν uocant: est autē imitatio, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo esse ualeamus. Hic autor omittit genus, quod tamen inueniri potest. est enim imitatio relatiuum: terminus est, similem esse: fundamentum, obseruatio, quæ genus erit definitionis. Dicemus igitur, imitationem esse obseruationem rerum præclararum, atque artificij in reliquis oratoribus, qua impellimur cum dilige̅ti ratione, ut similes eorum esse ualeamus. Duo igitur in omni imitatione esse debe̅t, diligentia atq; ratio. Diligentia omnia potest, remq; perficit: ut in oratione pro Quintio, & in Oratore habemus. Quia uerò diligentia aliquādo nimia esse solet, quæ homines seducit: ideo rationem addit diligentiæ, quæ illā moderetur. Duas autē ob causas addit, Vt aliquorū similes esse in dicendo ualeamus: primùm, propter necessitatem, quoniā omnia obseruari in uno non possunt, cum non tradat unus omnia. deinde propter uitandam seruitutem: est enim uitiosum ac seruile, uni tantum adhærere, ex eoq; solo pendere: uitiosius etiam est, peiores eligere imitandos. Plures igitur, ijq; meliores, ad imitandum proponēdi sunt: apud Latinos Cicero, apud Græcos Demosthenes, à quib. potissimùm est incipiēdū. Differūt autē inter se ars et imitatio, secūdū prius & posterius. primùm enim sunt præcepta artis tradēda ac discēda, tū eadem imitatione atq; usu obseruāda sunt. Imitatio enim sine arte nihil potest: ideoque tertiū sequitur, exercitatio, quæ usus est consuetudoq; dicendi. Differunt usus & exercitatio, ut genus et species.

EXER-

EXERCITATIO.) *Exercitatio Græcis ἄσκησις dicitur, & μελέτη, eam uocat usum aßiduum, consuetudinemq́; dicendi, agendi, ea quæ ad dicendum pertinẽt. In quatuor enim rebus usus ille, siue consuetudo consiſtit: in ſcribendo, in commentando, in declamando, & in dicendo.* Scriptio *eſt facilior, quamobrem ab ea orator incipere debet: ſub ſtylum enim omnia cadũt, propter ſpacium temporis.* In *commentatione ſpacium eſt contrahẽdum, quod ſcribenti datur; & adhibenda cogitatio, qua ratione tibi de re aliqua ſit dicendum. Ad declamandum uenimus à duobus primis, eaq́; in lucem iam proferimus, ac pronũciamus quæ & ſcripta nobis ſunt, & meditata. Ad dicendum uerò in forum tum accedimus, cum nos diu multumq́; ſcribendo, commentando, declamandoq́; exercuimus. Actione igitur orator magis perficitur, quàm alijs tribus.* Vocat *igitur uſum, qui in actione rebusq́; ueris eſt, propter dicere: conſuetudinem, quæ in rebus fictis eſt, propter tria priora, ſcribere, commentari declamare.*

Conſtitutæ.) *à populo atq́; magiſtratu.* Quoad eius fieri.) *Vt enim ſcopus quidem medici ſanare, finis autem ſanitas, quæ in* Dei *poteſtate eſt: ita etiam oratoris eſt finis perſuadere dictione, tametſi aliquando non perſuadeat.* Cauſarum.) *ciuilium, τῶν πραγμάτων.* Quas res.) *quã uim.* Cauſas.) *hæc tria cauſarũ genera.* Hæc omnia.) *quinq́;.* Ars eſt.) *Rhetorica ſcilicet.* Diligenti.) *id eſt, ſumma diligentia, & obſeruata arte.* Vſus.) *in agendis cauſis.* Conſuetudo.) *quæ fit ſcribendo, commentando, declamando.*

PARTES INVENTIONIS.

Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quasq́; res habere con-

conueniat: nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum uidetur. Inuentio in sex partes orationis consumitur: in exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est, principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis constituitur, uel apparatur ad audiendum. Narratio est, rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Diuisio est, per quam aperimus quid conueniat, quid in controuersia sit, & per quam exponimus quibus de rebus sumus dicturi. Confirmatio est, nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est, contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est, artificiosus terminus orationis.

COMMENTARIVS.

Hactenus oratoris materiam posuit, causarum genera, deinde uim eius: postremò, quibus uim illam quinquepartitam, siue facultatem assequi aliquis possit. Nunc repetit officia oratoris omnia, præceptaq; singulorũ tradit. Hoc autem in loco primùm transitione accedit ad officiorum oratoris accommodationem, ad ipsam orationem: deinde primo loco differit de inuẽtione, quoniã prima est in oratoris officio. Non seruat autem eundẽ ordinem, quem in Partitionibus, etiã hoc in loco. hic enim omnia miscet, ipsamq; oratoris uim cum causarum generib. coniungit: hoc est, materiam & orationem cum officio: quæ in Partitionibus omnia separat. Inuentio igitur, quam Hermogenes εὕρεσιν appellat, cũ sit prima in oratoris officio: ideo nunc

primo loco de ea disserit, & quibus perficiatur rebus o-stendit. Antè definiuit eam, esse excogitationem rerum uerarum, aut uerisimilium: quæ definitio Confirmationē maximè respicit. Hoc autem in loco latius hanc uocem accipit, eamq; ad omnes orationis partes accommodat. Absoluta igitur erit definitio, si dixerimus: Inuentionem esse excogitationem uerarum, aut uerisimilium sententiarum, quæ in singulis orationis partib. collocari debent, ut probabilis oratio fiat. In sex igitur orationis partes consumitur inuentio: in Exordium, Narrationem, Diuisionem, Confirmationem, Confutationem, Conclusionem. Suas autem pars quælibet sententias habet: Exordium εὐνοητικὰς, Narratio εὐμαθητικὰς, Diuisio καταστατικὰς, Confirmatio atq; Confutatio πιστοτικὰς, Conclusio παθητικὰς. In Partitionibus diuisit contractius, Aristotelem secutus, quoniam quatuor solum partes fecit. In libris de Oratore medium seruat numerum; & quinque orationis partes facit. Hic diuisionem addit, & rudiore Minerua docens, discentium ingenijs sese accommodat. Est autem contentio, An diuisio pars sit generalis, uel non: quidam enim eam sub Confirmatione comprehendunt, quidam generalem uolunt esse partem. Quamobrem hic author non contra artem fecit, dum sex orationis partes constituit: quibus omnibus in oratione pro P. Quintio Cicero fuit usus. eo enim in loco separat à confirmatione diuisionem, & ad illam post facetias redit. Potest igitur numerari Diuisio inter partes integrales; quoniam confirmationis est aditus. Sunt qui octo numerarunt partes, ut est apud Quintilianum: (nam Digreßionem & Propositionem cæteris addidere.) quos relinquimus, quoniam diuisio nimis lata est, & prolixa. Qui igitur quatuor fecêre

partes,

partes, omnes comprehenderunt. quam diuisionem probat Aristoteles in tertio Rhetoricorum, quo in loco dicit ad minimum duas esse partes: πρόθεσιν, qua res exponitur, & πίστιν, qua confirmatur: quas maximè proprias, & præcipuas esse dicit. ad summum uerò, quatuor esse posse: προοίμιον, πρόθεσιν, πίστιν, ἐπίλογον. Qui quinque aut sex posuerunt, copiosius diuiserunt, & parum inter se differunt.

EXORDIVM est.) Diuisit inuentionem in sex orationis partes: nunc quid unaquæque sit, breuiter definit. Est autem hæc definitio facta per idem significantia: quoniam exordium nihil est aliud, quàm principium. sunt enim multa, quæ aliter definiri non possunt, quia genus certum non habent. Auditor Græcè ἀκροατὴς dicitur: sed hic generaliter accipit. Omnis enim auditor uel est auscultator, qui animi causa ad aliquid audiendum uenit: habetq; locum in campo Martio, in quo demonstratiuum exercetur genus. hunc Aristoteles θεωρὸν uocat. Vel est disceptator, quem κριτὴν uocat: isq; est uel rerum futurarũ, & ἐκκλησιαστὴς dicitur, ut senator: uel est præteritarum rerum, & δικαστὴς appellatur, id est iudex.

Nullum autem causarum genus magis usurpatum est, quàm iudiciale. quãobrẽ dicit, Per quod animus auditoris aut iudicis constituitur, uel apparatur ad audiẽdum: & in hoc genere maximè opus est exordio. In deliberatiuo enim genere aliquãdo nulla sunt, aliquãdo parua, ut in Philippicis. in demõstratiuo etiã sæpe sunt exigua. Differunt uatẽ cõstituere & apparare, ut maius & minus. Cõstituimus rẽ uniuersam, ut animũ auditoris, cũ integra beneuolẽtia paratur: apparamus autem partẽ rei ut præparatur auditor, si quid odij relinquẽdũ est ad orationẽ reliquam.

NARRATIO est.) ἰσοδυναμοῦντα sunt, διήγημα καὶ ἔκθεσις: facta est igitur hæc definitio eodem modo, quo prior. Narrationum autem genera duo constituit: unum uerum, alterum rei fictæ. Verum est, quod est factum: ut Clodij cædes. Rei fictæ, apud Homerum, poetasq; alios multæ sunt expositiones. Posset autem hæc definitio non uideri commoda, quòd partim est Rhetorica, partim uerò generalior officio oratoris: sed tamen non est frustra ab authore posita. Quanquam enim orator falsa narrare minimè debet, narrat tamen res etiam fictas: idq; duas ob causas. primùm enim delectationis, tum etiã confirmationis gratia, fabulosa sæpe exempla orator inducit: ut pro lege Manilia, de Medea. Deinde τοὺς λογισμοὺς, id est, consilia atque cogitationes hominum, uerisimiliter interponere est concessum: ut in oratione Quintiana fecit Cicero. Tametsi enim Næuius ita loquutus fortasse non fuit: non tamen est dißimile uero, talia eum cogitasse, qualia ibidem Cicero commemorat. Hanc ob rẽ Hermogenes dicit: Διήγησίς ἐστιν ἔκθεσις τῶν πραχθέντων καὶ ὡς πραχθέντων.

DIVISIO est.) Diuisionem Græci διαίρεσιν uocant. Est autem duplex oratoris in diuidẽdo officium: primùm enim ponet ἔνδειξιν τῆς στάσεως, indicationem atq; constitutionem status: deinde κατάστασιν τῶν κεφαλαίων, constitutionem capitum confirmationis. Constitutio, quam Hermogenes προκατασκευὴν appellat, totius causæ caput est, in qua & status est, & partitio capitum orationis, de quibus orator est dicturus. Status autem est, id de quo præcipua lis est, & controuersiam omnem complectitur: ut, An iure Clodius cæsus sit. κεφάλαιον est, per quod

quod status primus probatur: tametsi etiam controuersiã habet, quamdiu non probatur. Vt status est, an Clodius iure cæsus sit: κεφάλαια sunt, Quia insidiator fuit, Quia ciuis malus fuit. Hinc iam alij nascuntur status: An insidiatorem, an ciuem malum indemnatum liceat occidere. Ita in oratione pro Milone, & status & κεφάλαιον coniecturam habent. Differunt igitur inter se στάσις καὶ τὸ κεφάλαιον, ut argumentum & conclusio. Argumentum enim est, ex quo conclusio conficitur: sic etiam status, ipsam controuersiam & capita complectitur.

CONFIRMATIO est.) Confirmationẽ Aristoteles πίστιν, philosophos secutus, appellat, qui ἀπόδειξιν habent in argumentãdo: alij κατασκευὴν appellant. Hãc dicit hic autor esse expositionem nostrorum argumentorũ: et addit, Cum asseueratione, propter argumẽtationes dialecticas. Sunt enim dialecticæ etiam propositiones, argumentorum nostrorũ expositiones: sed nõ concludũt asseuerando, nisi consentiat aduersarius. Orator uerò aduersarij assensionem non expectat, sed argumenta adfert, eademq; probat. Est autem asseueratio, uehemẽs alicuius rei comprobatio. Vehemens dicitur, propter affectus interpositos. Dialecticæ enim argumentationes, quasi amentatæ sunt: id est, non magna uulnera faciunt. sed oratorũ argumenta, quoniam non solùm λογικά sunt, sed etiam παθητικά, ideo maiora infligunt uulnera.

CONFVTATIO est.) ἀνασκευὴ Græcè dicitur: ea est, contrariorum locorum dissolutio. Locum uocat argumentum aduersarij, idq; duabus de causis: primùm enim, ex locis argumenta sumuntur: deinde, aduersarij argumenta tanquã certis notamus locis. Non addit autẽ differentiam, quoniam facilè intelligitur. Fit enim dissolutio

cum improbatione ac negatione, ut confirmatio cum asseueratione. CONCLVSIO est.) *Conclusio est artificiosus terminus orationis, secundum præcepta mouendorum animorum, & renouandæ memoriæ gratia factus. In duabus enim consistit rebus: in repetitione dictorum, & in animi permotione: quæ fit amplificando maximè.*

Quoniã igitur.) *Transitio.* Quas causas.) *id est, quæ eius materia esse debeat.* Quasq; res.) *id est, quod eius officium.* Poßint accõmodari.) *Est enim, ut in Partitionibus tradit Cicero, oratio pars Rhetoricæ altera, ad quam officiũ oratoris quinque partitũ adhibetur.* Consumitur.) *adhibetur.* Quid cõueniat.) *Omnis enim actio intentionẽ habet, & depulsionem.* In controuersia sit.) *id est, quis sit status, uel* κρινόμενον. Quidq; de rebus.) *Quæ uocantur* κεφάλαια.

DE QVATVOR GENERIBUS CAUSARUM.

DE QVATVOR GENEribus causarum.

Nunc quoniam unà cum oratoris officijs, quo res cognitu esset facilior, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primò dicendum uidetur. Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor: honestum, turpe, dubium, & humile. Honestum genus causæ putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus oppugnari uidetur debere: ut pro uiro forti, contra parricidam.

Turpe

Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari.

COMMENTARIVS.

Nunc μετάβασιν facit ad commendationem officij oratorij, ad inuentionis rationem. Quia uerò de exordio primùm tractandum fuit, quod est quasi uestibulū quoddam elegantis ædificij, prius de causarum generibus præcipit, quæ in exordijs maximè consideranda sunt. Neq; enim sententias aptas inueniet ille, qui causarum qualitatem ac naturam ignorabit. Quemadmodum autem architectum operam dare oportet, ut suæ cuique domus parti apta sit materia: sic orator etiam cùm in singulis inuentionis partibus, tum in exordijs maximè, sententias proprias adferre debet. quod commodißimè faciet, si causarum qualitatem ac naturam nouerit. Duobus autem modis causarum genera dicuntur: primùm de quæstione, siue de actione: in qua tria sunt, demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. & hoc quidem in lite est maximè, illa uerò duo ferè extra litem sunt. Deinde de qualitate, seu natura rei siue causæ. Qui enim τὴν τοῦ πράγματος φύσιν habet cognitā, is bona' ne sit causa, uel mala, facilè intelligit. Est autem quadruplex omnis causarum qualitas, quantum ad auditorem attinet: Honestum, turpe, dubium, humile.

Honestum est, quod & καλὸν Græci, & ἔνδοξον, & εὔλογον appellant: ut quum uirum bonũ defendimus, quales multos defendit Cicero. uel quum malum accusamus: ut cum Cicero Verrem aut Catilinam accusauit, non tam accusasse eos, quàm Siculos socios Romani populi, & ipsam Rempublicam contra sceleratos ciues defendisse uisus est. Turpe est, quod αἰσχρὸν & παράδοξον dicitur, habetq; μέθοδον contrariam primo. Turpe fuit Hortensio defendere Verrem, hominem impium, nefarium, atque sceleratum, contra Romanorum socios. Turpe etiam, accusare Catonem, uirum omnium tum iudicio sanctißimum. fuit enim trigesies accusatus, & toties etiam absolutus. Dubium, ἀμφίδοξον, id est, quod aliquid in se & honestatis & turpitudinis habet: qualis fuit causa Sex. Roscij. honestatem enim habebat, quoniam reuera erat innocens: sed opinione hominum turpitudine non carebat, quia ualde suspectus erat de parricidio filius. Talis etiam fuit actio in Verrem prima Ciceronis, qui defendere, non accusare solitus erat. Propter ueritatem igitur rei, quæ tamen non apparet, & opinionem hominum, & honestatis & turpitudinis particeps est: & propter horum coniunctionem, medium etiam uocari potest. Humile, quod ἄδοξον καὶ ταπεινὸν Græcis dicitur, est, in quo res leues & contẽptæ tractantur: qualis est Luciani Musca, & similia argumenta. Atq; hæc quidem quatuor genera sunt, siue qualitatẽ, siue quantitatẽ respicias, apud uiros bonos: qui semper id quod honestũ uerũq; est, et magnũ, amabunt: quod turpe, falsum atq; leue est, uitabũt. Est enim res omnis aut bona, aut mala: aut magna, aut parua, aut media. Quædã igitur parum offendunt, quædam uerò grauius: unde duo etiam sunt exordiorum genera, de quibus paulo pòst. Sed

potest

poteſt tamen adhuc quintum addi, quod ἐχθρὸν, id eſt infeſtum, ſiue ingratum licebit appellare: ſi perſonam malam aut ingratam reſpicis, uel iudicis, uel auditorum, uel patronorũ: in quo inſinuatione opus erit, ut in cauſa Roſcij fecit Cicero, contra Syllã & Chryſogonũ. Quanquã etiã hoc uel proprium genus, uel turpitudini incluſum eſſe poteſt.

Nunc quoniam.) *μετάβασις, quæ propoſitionem huius loci generalẽ habet. Quo res cognitu eſſet facilior.) Sunt enim ſemper faciliora primùm proponenda. Orationis partibus loqueremur.) id eſt, de orationis opere. Cauſa poſita.) Propoſitio ſpecialis: Tradã prius, quæ ſit cauſarum natura. Genus cauſæ eſt conſiderandum.) ἡ διὰ τ̃ πράγματος φύσις. Genera cauſarũ.) διαίρεσις. Cum hæc ita ſint.) Concluſiuncula huius loci.*

DE EXORDIIS.

Exordiorum duo ſunt genera: Principiũ, quod Græcè προοίμιον appellatur: & Inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, cũ ſtatim auditoris animum nobis idoneũ reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poſsimus. Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium conſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſsit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe genus cauſæ erit, inſinuatione utemur, de qua poſterius dicemus: niſi quid nacti erimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam captare poſsimus. Sin honeſtum cauſę genus erit, licebit rectè uel uti, uel non uti principio. Si uti prin

cipio uolemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta: aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti uolemus, à lege uel scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento, principium capere oportebit.

COMMENTARIVS.

Considerato causæ genere, quod in exordijs maximè est spectandum, primùm διαίρεσιν *instituit exordiorum, tum eadem explicat: & quam ob rem, quaq; ratione in singulis causarum generibus fiant, ostendit. Generali nomine exordium dicitur* προοίμιον, ἢ τοῦ λόγου, ἢ τοῦ ἀγῶνος ἀρχή. *Eius duo facit genera: Principium, quod Græcè* προοίμιον *appellatur: & insinuationem, quæ nominatur* ἔφοδος, *id est oratio, quæ obliquè & callidè animum auditoris subit, non apertè, ut principium. Alij legunt,* ἐπῳδὸς, *ab* ἐπάδειν, *id est incantare: uel* ἐπῳδὴ, *incantatio. Est enim* ἐπῳδὸς, *callida quædam & tecta orationis tractatio. Sed nec Aristoteles, nec Hermogenes eius mentionem faciunt: qui exordia omnia nominant* προοίμια. *Vnde credibile est, hanc uocem sumpsisse hunc authorem ab Hermagora, quem secutus est. Principium igitur est pars orationis, qua statim & apertè animum auditoris nobis conciliamus. Statim dicit, & apertè: quoniam quicquid in oratione oratoris est, uel proprium est, & ad eam rem pertinens, diciturq;* τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸ τοῦ πράγματος, καὶ τὸ ἐν τῷ πράγματι: *ut sunt in integra oratione narratio, confirmatio, atq; reprehensio. uel non est proprium, sed aliunde à re aliqua accersitum, quæ uocantur* προσθῆκαι, *id est additamenta: ut sunt exordiũ et peroratio. Vult igitur hic autor, etiam principium quasi propriam esse o-*

rationis

rationis partem, qua statim reddatur idoneus ad audiendum auditor, nullo additamento adhibito: ut sunt calumniæ, & uituperationes personarum. Idoneus autem est auditor, qui oratori fauet, qui intelligit, & qui auscultat. Quamobrem trium rerum gratia sumuntur principia, ut in Partitionib. Cicero docet: ut amicè, ut intelligẽter, ut attẽtè audiamur. Oportet igitur auditorẽ εὔνουν εἶναι, καὶ μανθάνειν, καὶ τὸν νοῦν προσέχειν: id est, fauere, discere et attẽdere. Quare ad hæc tria accommodandæ sunt sententiæ, ut sint primò εὐνοητικαὶ καὶ ἠθικαί, secundò διδακτικαὶ καὶ κατασταλτικαί, tertiò προσεκτικαί: id est, ut animos auditorum cõcilient, doceant, & attẽtos reddant. ID ITA SVMITVR.) Causas finales ostendit principiorum, quæ ut antè dixi, sumuntur, ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Hoc in loco ordinem inuertit, & attentionem primo ponit loco, quæ tamen meritò sequi docilitatẽ debet: quum is demum sit attentus, qui fauet, & rem intelligit. Sed de his tribus posterius dicemus. SI GENVS CAVSAE.) Iam ostendit usum principiorum, & ad causarum genera eadem accommodat. In dubio genere sententias uult esse εὐνοητικάς, ut auditor nobis faueat: ne turpitudinis pars illa, quæ scilicet in hominum est opinione, nobis poßit obesse. Si humile erit causæ genus, sententias προσεκτικὰς oportet ponere. ut Virgilius in quarto fecit:

In tenui làbor, inquit, at tenuis non gloria, si quem
Numina læua sinunt, auditq; uocatus Apollo.

Quanquam qui tenuis esse potest res illa, cuius in omni uita, & ubiq; terrarum summa est utilitas? In turpi uerò, sentẽtias adferemus ἐπῳδικάς, hoc est, quæ tectè callideq; auditoris animum à turpitudinis opinione auocent. Hic

correctionē addit, dū inquit: Nisi quid nacti erimus, quo aduersarios criminādo, beneuolētiā captare poßimus. Atque ea est optima rei, ut euadat, ratio. Honestū genus causæ omniū est præstantißimū: ideoq; de eo præcepta tradit, nō item de cæteris. In hoc genere uel uti, uel non uti principio licet. Dicitur autem is non uti principio, qui à re ipsa, hoc est, uel à narratione, uel diuisione, uel confirmatione incipit. Vti uerò principio dicitur, qui relicta re, uel ad ea quæ personis sunt adiuncta, declinat: uel adfert aliena, eaq; tractat quæ ab Aristotele προσθῆκαι appellantur. Nullam autem rem tam monstrosam esse Quintilianus dixit, quæ principium aliquod non habeat. Quæ uerò in singulis causis sint προοίμια Arist. lib. 3. Rhetor. ostēdit. Est autē bipartita principij μέθοδος in honesto causarū genere. nam & σύστασιν habet, et κατάστασιν. σύστασιν uoco, rei, non personæ commendationem: qua ostendemus, quare causa sit honesta. ex rei enim honestate, etiam personam esse honestam apparet. Huius partes sunt, propositio, atq; ratio. est enim ostendenda causa, ne res turpis esse uideatur. Deinde καταστάσει indicādum, quibus de rebus simus dicturi. Hæc in propositionem totius controuersiæ, & in partitionem diuiditur. Nunc ad insinuationis præcepta transit. Cū statim.) id enim nō fit in insinuatione. Si genus.) Accommodatio præcepti superioris de causarum generib. cuius hic usum ostēdit. Posterius.) absoluta principij tractatione. Causa sit honesta.) captata scilicet beneuolētia. Quibus de reb.) causa cōstituta. Dicturi.) diuisione. A' lege.) propria causæ. A' scriptura.) de qua est controuersia. Principiū capere.) Signatè hoc dixit: quia ubi sola est docilitas, ibi non est uerè principium, sed ubi beneuolētia est. Firmiß. adiumento.) Ad caput aliquod,

indicatis

indicatis etiã reliquis causæ nostræ capitibus. Deinceps.) *Transitio ad præcepta insinuationis.*

DOCILITAS, ATTENTIO, BENEVOLENTIA.

Quoniam igitur docilem, attentum, beneuolum habere auditorem uolumus, quomodo quidque eorum confici posit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attentè uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, uerba facturos: aut de ijs rebus quæ ad Rempublicam pertineant, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem, aut ad pietatem, nos esse dicturos. & si rogabimus, ut attentè audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus: à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A` nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus: aut in Rempublicam quales fuerimus, aut in parẽtes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt, aliquid referemus: dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item, si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si rogabimus, ut nobis sint auxilio: &

lio: & si simul ostendemus, in alijs spem nos habere noluisse. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum referemus, & his adiumentis magis quàm ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè iudicatas proferemus: & si quæ de ijs existimatio, & quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A' rebus ipsis beneuolum auditorem efficiemus, si nostram causam laudádo extollemus, & aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est.

COMMENTARIVS.

Suprà indicauit breuiter, ita sumi principia, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poßimus: nunc, quomodo hæc poßint confici, aperit. Primum *autem locum docilitas occupat, id est εὐμάθεια, quæ partim in auditoris ingenio, partim in arte oratoris sita est. auditorem*

enim

enim εὐμαθῆ, id est, ingenio bono præditum esse oportet, ut & intelligat, & doceri facilè poßit. Ab oratore uerò doceri debet μιμαθηνῶς, qui summam causæ breuiter exponet. id quod fit propositione rei, de qua dicere uelit: & diuisione, quo uelit ordine dicere. Sunt igitur duæ docilitatis partes: κατάστασις, quæ propositione, totiusq; causæ partitione constat: & φιληκοΐα, auscultatio uoluntaria.

ATTENTOS HABEBIMVS.) Secundo loco comparanda est attentio, πρόσεξις ἢ προσοχεία: quæ etiã partim ex auditoris uoluntate pendet, ut studiosè eum audiat: partim ex oratoris arte, quoniam auditoris uoluntas sæpe est incerta, ac citò immutatur, nisi oratoris tractatione confirmetur. Ea igitur in tribus cõsistit rebus: primùm enim utetur ὑποσχέσει, deinde λύσει, postremò καταστάσει. ὑπόσχεσις συστάσει τ̃ πράγματ☉ ueritatẽ ostendet, & ea quæ obstabunt refutabit. Ea autem uel uoluptatem habet, cum de rebus magnis, nouis, inusitatis, uerba te facturum esse polliceris, quibus animus auditoris excitatur. Inusitata maiorem uim habent, quàm noua: quoniam multa noua sunt, quæ tamen non sunt inusitata. Vel habet utilitatẽ, quæ uel est publica, uel priuata. publica, uel rerum est ciuilium atq; humanarum, ut quæ ad Rempublicam pertinent: uel religionis, quæ ad pietatem spectant. Priuata etiam utilitas uel est domestica, ut ea quæ ad auditores pertinent. uel est religionis, ut si de parentum atque cognatorum cultu dicas. Δέησις, ipsa postulatio, quæ uel absoluta est. ut si roges, ut te benignè audiant: uel coniuncta, quæ plus roboris habet: quoniam non solùm cum uoluptate cõiunctam utilitatem, uerùm etiam σύγκρισιν habet. ut, Rogo uos iudices, ut quemadmodum aduersarium benignè audiuistis, sic me quoq; placidè attenteq; audiatis. Κατάστα

σις ex docilitatis præcepto demanat: quemadmodũ enim beneuolẽtia & docilitas ex attentione pendent, ita etiã attentio ex docilitate. Is enim attentè audit, qui rem intellexit.

BENEVOLOS AVDITORES.) εὔνοια, ἢ εὐμένεια Græcis, Latinè beneuolentia dicitur: unde auditor etiã εὐμενής. Huius præcepta inuẽta sunt propter κακονοίαν, & maleuolentiã auditoris, qui à nobis alienus est, uel odio, uel inuidia, uel persuasione falsa. Fit autẽ beneuolus auditor uel à persona, uel à reb. ipsis. πρόσωπον, persona triplex est: nostra, aduersariorum et auditorũ. Nostra bipartita est, ut etiam aduersariorum: auditorum simplex est, & unius generis. Sub nostra, & rei, & oratoris personam comprehendimus: quarum diligenter obseruanda ratio est, ut uideamus quæ sit exordio conueniens. Vt enim in Quintiana, rei personam commodißimè produxit Cicero, quoniam calamitosus erat Quintius, ideoq; etiam misericordia dignus: ita suam in Rosciana opposuit, quòd rei persona inuidiosa esset, propter parricidij suspicionem. Vocat autem Cicero in secundo de Oratore, reos, non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur, ut olim loquebantur. Aduersarius etiam uel orator est, uel reus: ut Hortensius atq; Verres. & uterq; rursus uel accusator, uel defensor. Habent autem eandem personæ omnes, quæ sub nostra comprehẽsæ sunt, præceptionem: eãq; triplicem. prima est, σύστασις τῆς ἀρετῆς, uirtutis nostræ cõmendatio: altera, ἔνδειξις τῶν βλαβερῶν, malorum ac calamitatum indicatio: tertia, δέησις, ἢ ἀξίωσις, petitio. Priora duo propria sunt, tertium non est proprium: quoniam libenter uirum bonum iuuamus: & calamitoso, si petit, succurrimus.

A NO-

A' NOSTRA PERSONA.) Quadripartita est uirtutis & officij commendatio, in rempublicam, in parẽtes, in amicos, & in auditores: quæ oratoribus præcipuè sunt spectanda. omne enim officium à uirtute aliqua proficiscitur. Verùm cõmendatio uirtutis nostræ οὐκ ἄκαιρος, οὐδὲ ἄτοπος, id est, non intẽpestiua, neq; absurda, sed uerecunda esse debet, ac decẽs: quoniam impudentiam odimus. Atq; id est quod hic in fine dicit: Dummodo hæc omnia ad eã ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. ITEM SI NOSTRA.) Quemadmodum ei qui uirtute est ornatus, bene uolumus: quoniam, ut Horatius inquit,

Oderunt peccare boni uirtutis amore: ita etiam calamitosis cupimus adesse. Quamobrem uirtutis commendationem rectè sequitur secundum beneuolentiæ comparandæ præceptum, ἔνδειξις τῶν βλαβερῶν, calamitatis ac malorum indicatio, in quibus aliquis uersatur. Omnis autem calamitosus uel est omnino bonus, uel malus, uel medius. Vt autem illi qui omnino boni sunt, beneuolentia: ita mali sine controuersia digni sunt odio. Relinquitur ergo, medios, hoc est, neq; omnino bonos, neq; ex omni parte malos, defendendos esse: ut uideatur spes esse, corrigi eos posse. Tales poetæ eligunt personas, de quibus & Horatius scripsit. Huius loci sunt: inopia, cum nullæ sunt facultates: solitudo, id est amicorum destitutio, & aduersariorum gratia: calamitas, id est bonorum spoliatio, quæ tria pulcherrimè tractat in Quintiana Cicero.

ET SI ORABIMVS.) Tertium præceptum est, ἀξίωσις, petitio, siue rogatio. Ponit autem autor ad Herennium duplicem huius præcepti μέθοδον. Primùm est, ipsa petitio, ut adsint causæ nostræ: deinde comparatio, quòd confisi iudicum uirtuti, omnem spem in ipsis collocatam

habeamus

habeamus, non in aliorum siue aduocatione siue potentia. Pulcherrimum huius præcepti exemplum est in exordio Quintianæ, quod conferre studiosi cum præceptis uelint. Orat in illo Cicero Aquilium iudicem, ut cognoscere diligenter causam Quintij uelit. Facit etiam comparationem rei sui afflicti ac deserti, & aduersarij gratiosi, cuius potentiam atq; uim odiose proponit, & se in sola iudicum fide ac constantia spem habere ostendit. Non minus elegans exemplum est pro Sex. Roscio, ubi Fannium orat.

AB ADVERSARIORVM PERSONA.) *Omnis beneuolentiæ comparandæ præceptio, quæ ab aduersariorum persona sumitur, consistit* ἐν τῇ διαβολῇ, *cum aduersarium taxamus ac perstringimus, quæ* τῇ τῆς ἀρετῆς συστάσει *est contraria. Materiam habet tripartitam: uitiũ, fortunam, & inertiam aduersariorum. unde etiam effectus nascitur triplex: odium, inuidia, contemptio. Odimus enim scelera, diuitibus inuidemus, ignauos uerò & desidiosos contemnimus: ut etiam ex Satyricis apparet, & maxime ex tertia Persij.*

IN ODIVM RAPIEMVS, SI QVID.) *id est, si uitia aduersariorum ostendemus. In sermone est spurcities, quæ cum pudore pugnat. Superbia est in ipsa re: hoc est, in facto: & aduersatur uerecundiæ. Perfidia est in uiolatione fidei. Crudelitas est animi atrocitas, quã Cicero in Officijs hominum naturæ maximè inimicam esse dicit. Confidentia in impudentia & audacia est. Malitiam Cicero de Natura deorum, uersutam & fallacem nocendi rationem uocat: Græci* κακίαν *dicunt. Flagitium cum turpitudine & dedecore est coniunctum. Talia igitur in aduersarijs cum ostendimus, in odiũ ipsos rapiemus: quòd à Græcis* μῖσος *dicitur. Moderatè tamen id, & cum*

ratione

ratione fieri debet: ne ex inuidia potius, & malitia, quàm amore ueritatis, tale aliquid protulisse uideamur. Sunt enim multi, qui accuratiorem uitiorum expositionem ferre nequeunt. Id etiam Quintilianus monet, lib. quarto, capite primo: ubi dicit, uitandum esse, ne contumeliosi, maligni, superbi, maledici, in quenquam hominem ordinemue uideamur, nam etiam Satyricis uix conceditur.

IN INVIDIAM.) Inuidiam Græci φθόνον uocant, ea primùm in indicatione rerum fortuitarum consistit: tum in comparatione, quòd non ueritate, sed fortunæ adiumentis aduersarij confidant. Est autem fortuna uel hæreditaria, uel noua. Vocantur igitur in inuidiam, uel ij qui maioribus suis non respondent moribus ac uirtute, sed solis imaginibus, diuitijs ac potentia superbiunt: ut Antonius, Clodius, Salustius, atque Catilina, qui maioribus suis dedecori erant. tales Satyrici etiam insectantur. Vel uocantur in inuidiam, qui nuper ditati, & ad honores euecti sunt: quoniam plerunq; sunt superbi, & nocere multis solent. Eos Latini, homines nouos appellant: Græci νεοπλούτους, & νεοτίμους: quales fuêre Cicero, quod illi Salustius obiecit: & Chrysogonus, qui libertus Syllæ fuit, homo potens, & locupletißimus, sed sceleratus: ut ex Rosciana apparet. Est igitur hoc in loco Ciceronis obseruanda distinctio, qua in oratione contra Salustium usus est, ne uirtutem pro uitio damnemus, aut uitium pro uirtute recipiamus. Aristoteles libro 2. Rhetoricorum paulo aliter tractat: quò in loco ostendit, ijs inuidere homines, qui nobis tempore, loco, ætate, existimatione ac dignitate sunt proximi: orto inde prouerbio, Semper inter pares esse inuidiam. Item ijs, quibus cum de dignitate & honore contenditur, &c.

IN CONTEMPTIONEM.) Contēptionē Græ

ci ὀλιγωρίαν dicunt, quæ inertiam, ignauiam, desidiam ac luxuriam sequitur: quoniam Deus Laborē ad Virtutis ædes custodem posuit. Contra ignauos ac desides tertia Persij satyra scripta est, quæ plena sanctitatis atq; eruditionis est.

AB AVDITORVM PERSONA.) Vnicum hæc persona præceptum habet: ἔπαινον τῶν ἀκουόντων, id est, auditorum laudem, quæ etiam uerecunda esse debet. Laudamus autem propter uirtutem, quæ ex rebus præclarè gestis cōparatur. Sūt enim hæ illius siue testimonia, siue causa efficiēs. Primum igitur in uirtute, hoc est, in reb. fortiter, sapienter, mansuetè et magnificè indicatis, auditorū laudē ponit: deinde in hominum de his existimatione, cuius exemplum in Quintiana habemus. Hactenus igitur de personis, quarum est instituenda σύγκρισις: eaq; siue simplex, siue coniuncta. ut in Quintiana Cicero sese cum Hortensio, Quintium uerò cum Næuio confert. Sed in nostra quidem persona arrogantia est uitanda, in aduersariorum maleuolentiæ suspicio, in auditorum uerò adulatio, quæ nullum apud uiros bonos habere locum potest.

A REBVS IPSIS.) Alter beneuolentiæ cōparandæ locus est, ab ipsis rebus, quas Græci τὰ πράγματα appellant. Vnam aūt, eamq; simplicem præceptionem huius loci tradit: ut causam nostram cū aduersarij causa comparemus. Est enim firmissimum exordium, quod συγκρίσει est confectum, quæ in nostra causa fit τῷ ἐπαίνῳ, καὶ αὐξήσει: in aduersarij, τῷ ψόγῳ, καὶ ταπεινώσει: & utrumque in bonis malisq; rebus est. Comparantur enim res diuersæ, quoniam fines sunt diuersi. ut enim laus & uituperatio differunt, sic etiam rerum tractatio. αὔξησις, est uirtutis atq; commodorū: ταπείνωσις, uitiorū ac calamitatū.

Interdum

Interdum etiam inuerso ordine, aduersariorum bona extollimus, nostra uerò extenuamus: ut pro Quintio fecit Cicero. Illud igitur exordium optimum esse censebitur, quod duplicem habet comparationem, personarum atq; rerum: quale est in Quintiana.

Quoniam igitur.) κατάστασις. Si summā causæ.) κατάστασει. De rebus magnis.) συστάσει τ̃ πραγμάτων. Si numero.) προθέσει. Si nostrum officium.) συστάσει τῆς ἀρετῆς. Si nostra incommoda.) ἔνδειξις τῶν βλαβῶν. Inopiam.) facultatum. Solitudinē.) amicorū destitutionem. Calamitatum.) spoliationem bonorū. Si orabimus.) ἀξίωσις Nos in alijs.) σύγκρισις. Si eos in odium.) cum aduersarium taxamus, & perstringimus. In odium.) propter scelera. In inuidiam.) propter diuitias. Si uim, potentiam, &c.) ἔνδειξις rerum fortuitarū, κατ' ἀπαρίθμησιν. Et his adiumentis.) σύγκρισις. Si res eorum fortiter.) quæ scilicet uirtutis sunt testimonia. Laudando extollimus.) συστάσει καὶ αὐξήσει κατὰ σύγκρισιν. Deprimemus.) ψόγῳ.

DE INSINVATIONE.

Tria sunt tempora, quæ diligenter sunt consideranda, quibus principio uti non possumus: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus uidetur esse ab ijs, qui ante cōtradixerūt: aut cum defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt.

COMMENTARIVS.

Absoluta principiorū tractatiōe, primùm de Insinuatione præcipit, quæ non manifesta est, neq; rem statim aggre-

ditur, ut προοίμιον: sed occulta atq; insidiosa, quoniam quasi per ambages ac cuniculos in iudicum animos penetrat. Deinde de exordijs agit uitiosis. Insinuatione autem utendum est, ut in libro primo de Inuentione docet, cum admirabile genus causæ est: hoc est, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè. Prima est, cum causa est turpis: altera, quum persuasus est auditor: tertia, quum auditor alterius oratione fatigatus est: quæ tria auditores à nobis maximè alienos reddunt.

Tria sunt) ἀπαριθμήσεις causarum, propter quas uti insinuatione liceat. Principio.) id est, aperto ad causam aditu. Aut cum.) Causa prima, cum res est turpis uel reuera, uel opinione. Alienat.) propter suspicionem turpitudinis. Aut cum animus.) Secunda causa, persuasio auditoris. Persuasus esse uidetur.) cum scilicet turpitudo illa est opinionis, quæ in iudicio concipitur, auditore ab aduersario persuaso. Aut cum.) Tertia causa, auditoris defatigatio.

TVRPITVDO CAVSAE.

Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: hominem, non rem: rem, non hominem spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cũ rẽ diu auxerimus, nihil simile à nobis factũ esse, ostendemus: aut aliquorum iudicium de simili causa aut de eadẽ, aut de minori, aut de maiori proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduer

sarijs,

sarijs, aut de aliqua re eorum dicturos: & tamen occultè dicemus, interiectione uerborum.

COMMENTARIVS.

Post enumerationem causarum, præcepta dat de singulis: & primùm de ipsa causæ turpitudine, quæ auditorem à nobis maximè alienat. Est autem turpitudo, causa inhonestas, eaq; uel reuera turpis, quæ ueritati est contraria, pudoremq; nobis affert: ideoq; à uiro bono nunquam suscipietur: ut adulteriũ, parricidiũ, ebrietatẽ, aut falsam tueri religionem. Quamobrẽ si morũ, imò si pietatis habere rationẽ uelimus, non patiemur iuuentutem in rebus malis sese exercere: quod sine animorũ deprauatione fieri nullo modo potest. Vel est opinione turpis, cum auditor putat turpe esse, quod turpe non est. Huius generis fuit causa S. Roscij, & accusatio Verris. In hoc utemur ἀντικαταλλάξει, *quæ fiet rerum atq; personarum commutatione, cùm amplificando, tum etiam extenuando: in quo est tacita quædam comparatio. Nam quod pro nobis est, uehementius amplificabimus: quod obstare nobis uidetur, modicè extenuabimus, cum eius commendatione quod est bonum atq; utile. Sæpe enim causa honesta est et bona, reus uerò odiosus: tum ab oratore res tractabitur. Sæpe rem tueri legib. non possumus, tum persona obducenda erit. Interponitur autem pro eo homine, in quo offenditur auditor, alius homo, qui diligitur: ut pro Plancio, Roscio, & alijs Cicero fecit. aut pro re, in qua offenditur, alia res, quæ probatur: ut contra insimulationem regni affectati, M. Manlius sua in Rempub. merita produxit. aut pro re hominem: ut in proximo exemplo. aut pro homine rem: ut ab eo quod odit, ad id quod diligit, auditoris animus traducatur: ut si adulter,*

heluo, siue leno aliquis. strenuè se in defendēda patria gessisset. Deinde utemur ὁμολογίᾳ τῆς ποιότητος, confeßione qualitatis: & fatebimur turpißimam atq; indignißimam esse rem, eamq; exaggerabimus quantum poterimus. Tertio loco utemur ἀρνήσει, negatione rei: dicemusq; factum illud à nobis non esse. idq; uel in exordio fiet, cuius apud Ciceronem uix ulla sunt exempla, quoniā causas semper honestiores habuit: uel fiet in confirmatione, ut in Rosciana. Quartò κρίσις, id est, iudicium simile adferendum est, contra praeiudicium facti. Omnia autem praeiudicia fiunt uel in re simili, uel maiori, uel minori. Amatorium, & uenenum, dißimilia sunt: quia nō eôdem spectāt. maius enim est, ueneno occidere, quàm amatorio. similia uerò sunt in fine: quoniam utrumq; occidit. Simile adfert Cicero de fratribus Chloelijs, in oratione pro Roscio. Postremò utemur συγκρίσει καὶ προλήψει causae nostrae, cum praeiudicio: quamobrem hoc praeceptum cum quarto coniungendum est. Atq; haec est quinquepartita in causa opinione turpi methodus: quae tamen omitti potest, si utamur ὑποσχέσει, quae saepe in personis adhibetur: ut uidere apud Ciceronem licet. Sed est aliquando causa nō quidem turpis, sed ingrata: idq; uel propter personā ingratā, non rem: uel propter aduersariorum potentiam. Vt in Rosciana abhorrebant iudices à causa, partim propter Sex. Roscium de caede patris suspectum: partim propter Syllam dictatorem, & libertum eius Chrysogonū ditißimum hominem, et gratißimum Syllae. In tali παραλήψει, praeteritione ac dißimulatione utendum erit: nos non de re ingrata, nec de aduersarijs dicturos esse, sed de ijs tantum quae ad causam sint necessaria. Hanc ob causam dicit: Item si negabimus nos de aduersarijs, aut de re aliqua eo-

rum

rū dicturos, et tamē occultè dicemus, interiectiōe uerborū.

Si cauſa.) *Primum inſinuationis tempus.* Turpitudinem habebit.) *opinione ſcilicet auditoris.* His rationibus.) *κατ' ἀντικατάλλαξιν rerum atque perſonarum.* Rem, non hominem.) *ἀντικατάλλαξις.* Non placere nobis.) *καθ' ὁμολογίαν αὐξητικὴν τῆς ποιότητος, cum ſcilicet res negari non poteſt.* Et eſſe indigna.) *ſi ſint falſa.* Deinde cum diu.) *ἄρνησις τοῦ πραχθέντος.* Auxerimus.) *demōſtrata indignitate, et magnitudine ſceleris.* Oſtendemus.) *ſtatu cōiecturali.* Aut aliquorū.) *κρίσις cōtra præiudicium facti.* De ſimili cauſa.) *in qua ſcilicet creditum non ſit propter leues ſuſpiciones.* Deinde ad noſtram.) *σύγκρισις καὶ πρόληψις cauſæ noſtræ, cū præiudicato.* Item ſi.) *in cauſa ſcilicet ingrata, non turpi, in qua προπαραλήψει utemur, quoniam auditor non audet offendere aduerſarium.* Interiectione uerborum.) *ἐπεμβολῇ.*

AVDITOR PERSVASVS.

Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidē fecerit: neq; enim num facilè ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat. Ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam. De eo quod aduerſarij firmiſsimum ſibi adiumentum putarint, primùm nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarij dicto exordiemur: & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione utemur, quid potiſsimùm dicamus, aut cui loco primùm reſpondeamus, cum admiratione.

COMMENTARIVS.

Altera causa siue tempus est, quo utemur insinuatione, cum in iudicio turpitudo nata est: id quod fit, auditore iam ab ijs qui ante nos dixerunt, persuaso, causam esse malam & turpem. Contra hanc persuasionem triplici agemus ratione: ὑποσχέσει, λύσει, ἀπορίᾳ: quæ tria ad duo redigi possunt, fiduciam atq; dubitationem. Fiducia Græcis θάρσος & πεποίθησις dicitur, quæ duobus in oratione modis ostenditur: ὑποσχέσει promißione, ut si te dicas firmiter defensurum esse causam tuam: & λύσει siue ἀφαιρέσει, occupatione atq; refutatione, ut in principio Diuinationis contra Verrem. Subita autem propositionis refutatio statim causæ fiduciam ostendit, in qua sumenda sunt ea quæ nuperrimè, hoc est, in extrema orationis parte ab aduersario dicta sunt: quoniam in recenti illa adhuc hærent memoria. Est hoc præceptũ Aristotelis in tertio Rhetoricorum. Deinde utetur orator ἀπορήσει dubitatione, quando auditor uel ab alijs est persuasus, uel antè turpitudinem concepit. ut, Quò me uertam? aut unde exordiar iudices? ut in Ligariana fecit Cicero.

Si persuasus.) *Altera insinuationis causa.* Neq; enim.) *Occupatio.* Ergo si.) *ἐπανάληψις eiusdem uerbi, post παρένθεσιν longiorem, quæ fit docilitatis ac perspicuitatis gratia, cum παρένθεσις obscuritatem attulit.* Si de eo quod.) *Prima ratio contra persuasionem, est ὑπόσχεσις, qua fiducia causæ ostenditur.* Aut ab aduersarij.) *Secunda ratio, λύσις.* Aut dubitatione.) *Tertia ratio.*

AVDITOR DEFESSVS.

Si defeßi erunt audiendo, ab aliqua re quę risum mouere poßit, exordiemur: ab apologo, à

go, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, ambiguo, suspicione, irrisione, stulticia, exuperatione, collatione, adiectione, abiectione, literarum mutatione, præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione: & si promiserimus, aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut cæteri soleant, uerba facturos: quid alij soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus.

COMMENTARIVS.

Tertium tempus insinuationis omnium est difficillimum, cum auditor alterius oratione defatigatus est. Multo enim difficilius est tollere fastidium, quàm celare turpitudinem, aut ex animo persuasionē eximere. Ponit autē duo præcepta contra fastidiū. Primū enim ex locis præceptisq; facetiarum ac ridiculorū sumēdū est exordium, quorum hic enumerationem instituit: ut auditor defessus, ad audiendum etiā deinceps excitetur. Deinde noui ordinis, nouæq; actionis facienda est ὑπόσχεσις. Omne autē ridiculum uel est positum in re, uel in uerbo, uel in utroq;. In re igitur, sunt apologus, fabula uerisimilis, historia, imitatio, inuersio, ambiguum, suspicio, irrisio, stulticia, expectatio. Apologus, est rei incredibilis, nec in natura positæ commemoratio, qua fastidium tollitur. ut enim gratum est, noua & inusitata audire: sic etiam iucundum est, rem incredibilem, nec in natura existentem percipere: quales sunt Aesopi atq; aliorum apologi. Fabula uerisimilis, est expositio rei non gestæ, quæ tamen geri potuit. Dicitur enim fabula, quia facta non est: uerisimilis autem, quia fieri po-

test: quales sunt Comœdiæ, Tragœdiæ, *cæteræq; poetarum fabulæ multæ.* Historia, *est rei gestæ expositio. hæc etiam aliquando ab* Oratore *commemoratur, & ad causam præsentem accommodatur.* Imitatio, *μίμισις, nihil est aliud quàm orationis, uocis atque oris alterius repræsentatio uerecunda atq; uenusta: non histrionica, id est impudens, & nimia.* Antonius *præcipit, ea furtim esse utendum: quamobrem in uerbo, siue uoce uitandum est, quicquid est scurrile: in imitatione oris, quicquid est histrionicum.* Deprauatio *est, uocis uultusq; deformatio: hanc etiam* Antonius *ab oratore non tractandam esse putat.* Intelligit *igitur hic autor deprauationem moderatam atq; uerecundam.* Multa *sunt in his præceptis, quæ usum apud nos nullum habent amplius.* Omnis *enim nos modestia decet, atq; ueritas.* Inuersio *est, sententiæ in contrariam partem inclinatio: quæ non fit in uerbo, sed in ipsa re.* Huius *exemplũ est in* I I. *de* Oratore, *de* L. *Heluio* Lamia *deformi, cuius orationem auditurus* Culeo: *Audiamus (inquit) pulchellum. respondit* Heluius: Natura *mihi non formam, sed ingenium dedit.* Audiamus *igitur hominem disertum, inquit: erat autem infacundus & balbus.* Ambiguum *est, cum nescitur in quam partem accipi debeat.* Vt *cuidam adulatori,* Aphricano *coronam sæpe imponenti, cum eam subinde hic reijceret:* Noli, *inquit* Crassus: *caput enim magnum est.* Referri *enim magnitudo non solùm ad capitis craßitiem potest, sed etiam ad sapientiam, qua nolebat regnũ occupare.* Suspicio *est, rei malæ aut infamis obscura significatio. ut quidã dixerat alij,* Quãdo *te liberabis ex triclinio? respõdit ille,* Quãdo *tu te ex lecto alieno?* Irrisio *est, rei ridiculæ uituperatio. ut* Virgilij *illud est:*

> Egregiam *uerò laudem, & spolia ampla refertis.*

Tuq;

Tuq; perq; tuus, &c. Tametsi hoc sarcasmo nō caret. Differt à suspicione, quòd illa aperta est, hæc uerò occulta. Stulticia est, rei alicuius stultæ, aut personæ repræsentatio. quale est illud Persij in Satyra prima:

Fur es, ait Pedio. Pedius quid? crimina rasis
Librat in antithetis: doctas posuisse figuras
Laudatur, &c. Expectatio est, cum aliud est principium, & finis alius: cum incipimus aliquid tanquam rē magnam, & in re leui & iocosa desinimus. Cuiusmodi exemplum fortè erit de scriptore Cyclico apud Horatium:

Fortunam Priani cantabo, & nobile bellum.

Item illius qui amphoram instituit, sed currente rota exijt urceus. Hactenus de ijs, quæ sunt in re ipsa, ridiculis. In uerbis posita sunt, exuperatio, collatio, adiectio, similitudo, nouitas, uersus, interpellatio, & arrisio. Exuperatio est, alicuius rei paruæ ridicula amplificatio, ἄυξησις ὑπερβολικὴ. Tales multæ sunt apud poetas. Collatio est, ipsa similitudo, siue comparatio: ut cum Crassus libro secundo ait, Vt sementem feceris, ita & metes. Hoc magis mouet, quàm si dixisset: Si maledixeris, uicißim tibi maledicam. Sturmius Contractione legendum esse putat. ut cum Corinthij Scipioni maiori statuam posituri essent inter triūphales, respondit, Sibi displicere turmales: in turba sese occultari sentiens. Adiectionem, abiectionem, & mutationem literarum, Antonius deprauationem, Hermogenes παρήχησιν uocat: alij παράγραμμα, siue παρονομασίαν. Exempla paßim sunt obuia atq; nota. Similitudo est, rerum inter se qualitate differentium comparatio: ut Neoptolemus nominatus est ad Troiam, ita hic in campo Martio Numius, quia numos accepit. Nouitas est, res noua. Versus etiam personæ reiue ridiculæ quādoq; accōmodatur.

modatur.ut, Cui nec mater est, nec pater: quo ostendit, sese esse orphanum. Interpellatio, est interruptio orationis aduersarij, uel personæ alienæ appellatio. Arrisio est personæ, ut irrisio fuit rei. ut cum Cicero sentiret iudices defatigatos, & in iudicium uenire uideret Pisonem perpusillum, conuersus ad iudices, dixit: Quis alligauit generum meum gladio? In his omnibus seruandus est modus: & quicquid est scurrile, histrionicum, atq; inimicum, ut Antonius in oratore monet, uitandum est. Nisi enim ars adhibeatur, ridiculorum tractatio periculosa est, quoniam circa res turpes ac deformes uersatur.

ET SI PROMISERIMVS.) *Secundum præceptum contra auditoris tædium ac defatigationem, est* ὑπόσχεσις, *siue* κατάστασις *noui ordinis, nouæq; actionis. ut si aduersarius indicarit, quid sis allaturus: tu defensionem causæ meliorem promittes: & partitionem nouam, quibus de rebus sis dicturus, institues.*

Si defessi.) *Tertia insinuationis causa.* Ab aliqua re.) *Primum præceptum.* Ab apologo.) *Enumeratio ridiculorum.* Et si promiserimus.) *Secundum præceptum.* Aliter ac parati.) *propter aduersarij indicationem.*

DIFFERENTIA INTER principium & insinuationem.

Inter insinuationem & principium hoc interest. Principium eiusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at insinuatio eius-

modi

modi debet esse, ut occultè per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem cõmoditatem in dicendi opere uenire possimus. Verùm hæ tres utilitates, tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant, tamen hoc per exordium causæ maximè comparandum est.

COMMENTARIVS.

Nunc *διάκρισιν ponit insinuationis ac principij. est autem discrimen manifestum: nam quod in principio fit apertè, id in insinuatione fit obscurè. In orationibus Ciceronis uix ulla reperitur insinuatio uera. nam tametsi esse aliquæ uideantur, tamen non sunt apertæ ac ueræ, sed explicantur postea. In fine huius loci occupatione ostendit κατ' ἀντικατάλλαξιν, præcepta attentionis, docilitatis ac beneuolentiæ in tota quidem oratione obseruanda, tamen in exordijs maximè adhibēda esse. quod in secundo libro de* Oratore Cicero *pulcherrimè docet.*

Inter insinuationem.) *κατάστασις διακρίσεως. Apertis rationibus.)* Attentionis, *docilitatis, atq; beneuolentiæ comparandæ.* Vt occulta. *)quia uel causa turpitudinem habet, uel auditor persuasus est antè, uel defessus audiendo.* Eandem commoditatem.*)ut attentum, docilem, ac beneuolum auditorem reddamus.* In dicendi opere.*) in ipsa oratione.* Verùm hæ *)*Occupatio. Tametsi.*) προμολογία, concessio, prima ἀντικαταλλάξεως pars.* Tamē id.*) ἀντεισαγωγή, pars altera.* Comparandū *est ma-*

est maximè.) quoniam in principio opus est maximè auditorem præparare ad causam intelligenter, attentè ac beneuolè audiendam.

EXORDIA VITIOSA.

Nunc ne quando uitioso exordio utamur, quæ uitia uitanda sunt, docebo. In exordiẽda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, ut usitata uerborum consuetudo, ut non apparata oratio esse uideatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod Vulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti, quod Commune appellatur. Itẽ illud, quod leuiter cõmutata, aduersarius ex cõtrario poterit uti. Item uitiosum est, quod nimium apparatis uerbis compositum est, aut nimium longum est: & quod non ex ipsa causa natum uidetur, quod separatum uocatur, in quo etiam translatum concluditur, ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neq; docilem, neque attentum facit auditorem.

COMMENTARIVS.

Postquam præcepta tradidit exordiorum in unaquaq; causa, hoc in loco μετάβασιν facit ad exordiorum uitia. Sed antè tamen exordiorum uirtutes generaliter ostẽdit, easq; tres esse dicit. Primam ὑποκρίσεως, id est actionis: alteram τῆς λέξεως, uerborum: tertiam uerò τῆς φράσεως, elocutionis. In actione sermo debet esse lenis atq; uerecundus, absq; grauitatis ac dignitatis ostentatione. Verba usitata sint, in foro scilicet, & in media uulgi cõsuetudine positá,

& orato-

& oratorum propria. Inusitatis enim in exordio minus, quàm in alijs orationis partibus, uti licet. Est autem inusitatum, uel καινὸν nouũ, quod ab oratore factum est: uel ἀρχαῖον, remotum à consuetudine atq; usu propter uetustatem. uel est γλῶττα, id est peregrinum, & alienæ linguæ: ut si uocabulo Græco utaris in Latina lingua, aut contrà: quod in exordijs Cicero cauit maximè. Compositionem elegantem esse uult, & moderatam: quod præceptum est uerborum coniunctorum, & elocutionis. est enim in exordijs nimius apparatus uitandus: ut etiã ὄγκος καὶ μεγαλοφωνία.

VITIOSVM EXORDIVM.) Quemadmodum uirtuti uitium est contrariũ, sic exordio bono malum est oppositum. Postquam igitur præcepit quæ in exordijs sint seruãda, nunc quæ sint etiam uitãda uitia ostẽdit: quorũ quatuor ponit genera. Omne enim exordium uitiosum, uel est κοινὸν, uel ἀμφοτέρισον, uel βίαιον, uel ἄτεχνον. Κοινὸν, id est uulgare, est quod sentẽtias habet cõmmunes, uel omnium causarũ, uel plerarũq;: ut quæ ex officio iudicum sumuntur. Hoc Quintilianus minus fauorbile esse dicit, aliquando tamen non inutiliter assumi, à magnis sæpe oratoribus non euitatum. Ἀμφοτέρισον commune appellatur: quod etsi est præsentis causæ, tamen etiam aduersarius eo uti potest. Differunt igitur hæc duo numero solùm: quòd uulgare tantùm est unius, commune uerò utriusque. Βίαιον ab Hermogene dicitur, quod à Fabio commutabile appellatur, quod sententias habet uiolentas: quoniam in aduersarium retrudi potest διαβολή. ἄτεχνον, ἢ ἀκατάληπτον est, quod præcepta non obseruat, uel quia nimis apparatis uerbis est compositum, uel quia nimis longum est, uel quia separatum est à causa: uel quia neq; attentos, neq; dociles, neq; beneuolos auditores facit. Quatuor igitur membrorum

brorum est hoc genus. primum ad φράσιν, id est elocutionem pertinet: in quo uerba sunt nimis apparata, quæ uel sunt singula, uel coniuncta. Singula uel propria sunt, uel translata. & propria quidem aut prisca, & modificata: aut ab oratore facta, aut peregrina. Factum dicitur, quod totum est ab oratore inuentum: modificatum, quod est deriuatione aliqua deflexum.

Peregrina sunt, quæcunq; Romæ non sunt nata: ut sunt uerba poetarum, & quæ ἀρχαῖα Græci uocant: Aristoteles appellat γλώττας. Metaphoræ apparatum habent, si et magnarum rerum sunt, & ab usu siue hominum cognitione remotarũ. Verba cõiuncta, siue collocata, apparata fiunt uel concinnitate, uel numero, uel transpositione. Concinnitas à Cicerone modificatio dicitur, quæ nihil est aliud quàm σχηματισμὸς, id est suffiguratio. Quicquid enim figuratum est, sub hac comprehenditur: ut paria relata paribus, contraria contrarijs opposita, & similes. fit enim sæpe apparatus συνθέσει in ijs uerbis, quæ per se splendorem nullum habent: id quod ab initio orationis est cauẽdum. Numerorum etiam alius alio est concinnior atq; elegantior, qui sunt oratori obseruandi. Transpositione ὑπερβάτῳ etiam apparatus solet fieri. omnis autem παρένθεσις est obscura. Alterum membrrm est τὸ ἀτέχνες, μακρότης. quicquid enim nimis longum est, id est contra præcepta: uel quia est impudens, uel quia parit fastidium & obscuritatem. Impudentia beneuolentiam, fastidium attentionem, obscuritas docilitatem impedit. Eiusmodi exordium est pro A. Cecinna, sed excusatur propter necessitatem.
Tria enim Cecinnæ obstabant, quæ Oratori erant remouenda: Fuga Cecinnæ, unde timidus existimabatur: iudicũ dubitatio, unde causa indicabatur mala: & Cecinnæ in

petendo

petendo crudelitas. Quare etiam Cicero in exordij fine postulat ueniam. Tertium est ἀλλότριον, quod ad causam non pertinet, sed est alienum: ideoq; hoc uocari Separatum dicit. Huius duo facit genera. primum est rerũ alienarum, quod ad quæstionem ac partitionem non pertinet. Hoc uidetur contra id esse, quod de insinuatione dixit, in qua aliena dicuntur etiam ἐξωθινά. sed intelligit hoc in loco separatum id, quod non est utile, sed causæ obest. Nam qui insinuatione utitur, aliena quidem adfert, sed ea tamen quæ causam adiuuare solent. Est enim obseruãdum, quod Antonius in oratore dicit, Exordij sententias ex ipsius causæ uisceribus esse trahendas: id est, ex statu ac diuisione. Alterum est, quod hic autor Translatum uocat: quod est, non rectè cum narratione coniunctum, sed aliunde trahitur, ut inquit Fabius, τὸ μὴ συλλκμμένον. in quo Hermogenis obseruandum est præceptum, μὴ ἐμπίπτειν εἰς τοὺς λόγους διά. Oportet enim, ut in ædificijs partes suas, sic etiam in oratione oratoris concinnè principium cũ Narratione, hanc confirmatione cohærere: id quod diligenter Cicero obseruauit, qui quasi προδειλώσει post exordiũ ad narrationem trãsit. Quartum membrum τοῦ ἀτέχνου est, quod est κοινὸν δι' ὅλον. ut enim cætera in uno tantum, ita hoc in omnibus peccat: quoniam neq; attentum, neque docilem, neq; beneuolum auditorem reddit.

DE NARRATIONE, ET eius generibus.

De exordio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus. Narrationum genera tria sunt. Vnum est, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram uincendi causa: quod per

tinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparitionis, uel laudationis causa. Tertium genus est, id quod à causa ciuili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare posimus. Eius narrationis duo sunt genera: unum quod in negocijs, alterum quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione situm est, treis habet parteis: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque ueras, neque uerisimiles continet res: ut hæ, quæ Tragœdijs traditæ sunt. Historia est, res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum est, ficta res, quæ tamen fieri potuit: uelut argumenta Comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum disimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, disimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam læticiam, iucundum exitum rerum.

COMMENTARIVS.

Quintilianus maximè naturale esse, & fieri frequentißimè

tißime debere ait, ut præparato in exordio iudice, res de qua pronunciaturus est, indicetur. Quod cum διηγήσει, id est narratione fiat, quæ est pars officij oratorij altera: ideo recte nunc transitione breui, nec omnino plena ad eã accedit. Pars enim prior non habet ἀνακεφαλαίωσιν τ̃ ῥηθέντων: sed ἀνακατάστασιν, siue ἀδιακατάστασιν, id est, propositionis eorum quæ dicta sunt renouationem: & τῶν ῥηθησομένων κατάστασιν, id est, eorum de quibus deinceps est dicturus, propositionem. Hoc obiter dicere uolui, ut adolescentes uarietatem in transitionibus diligenter obseruent. Quod uero ad narrationis locum attinet, sciendum est, duos eius esse locos: unum proprium, post exordium: alterum non proprium, in alijs orationis partibus. Materia eius triplex est, præsertim oratoria. Vel enim honesta, aut inhonesta: uel iusta, aut iniusta: uel utilia, aut cõtraria narramus. Aristoteles septem modis narrationem fieri ostendit; eãq; ἠθικὴν esse uoluit.

NARRATIONVM.) Διαίρεσις τῶν διηγήσεων. Quatuor autem hoc in loco nobis consideranda sunt. Vnum est, quid sit narratio: alterum, quot sint eius genera, siue species: tertium, quæ sint eius uirtutes: quartum, quomodo illæ ipsæ comparentur. Narratio est, ut in Partitionibus definitur, rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei. In ea enim latent omnium argumentorum semina, quæ in Confirmatione copiosius sunt explicanda. Superius dixit, narrationem esse rerum gestarũ, aut perinde ut gestarũ, expositionem. Ex qua definitione colligitur, duo esse eius genera: unum uerum, ideoq; oratorium: alterum falsum atque fictum, quod ad oratorem propriè nõ pertinet. Quamobrẽ

de rerum uerarum narratione præcipuè ab Oratore præceptio instituitur.

VNVM QVO EXPONIMVS.) Sequitur ἡ τῆς διαιρέσεως ἔκθεσις. Oratoria autem διήγησις uel est γενικὴ, uel ἰδικὴ. Generalis est ipsius causæ, quoniam ad præcipuam quæstionem dirigitur: quamobrem in eo obseruandum est, quicquid est necessarium. Ideoq; hoc in loco dicit: Vnum esse genus quo exponimus rem gestam, & unumquodq; trahimus ad utilitatem nostram, uincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est: quam ob causam etiam ciuile à Trapezuntio uocatur. Sæpe enim non narramus ita, ut gesta res est: & id non maliciæ, sed uictoriæ causa. Vt pro Milone Cicero fecit, non solùm in descriptione itineris, sed etiam in uerbis à Milone de morte Clodij dictis, quæ à Clodio dicta esse asserit. Talis etiam magna ex parte est Sinonis apud Maronem narratio: qui ad utilitatem suam trahit, quicquid putat esse plausibile. Tametsi enim uoluntas eius atq; scopus laudandus non est, propter crimen proditionis: tamen ipsa ars in poeta probanda atq; obseruanda est, quam pulcherrimè explicat Rodolphus Agricola libro de Inuentione secundo, capite decimoseptimo: cuius præceptiones, studiosi cum his conferre debent. Vocatur autem à Græcis hoc genus προκατάσκευος, quoniã causam aperit, & constituit controuersiam.

ALTERVM GENVS EST.) Ἡ ἰδικὴ διήγησις, narratio specialis, est quidem rerum, ut Fabius ait, ad causam pertinentium expositio, sed tamen non est propria causæ. Quamobrem à Trapezuntio uocatur digressorium: quoniam intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut apparationis, aut lauda-

laudationis causa. Fiunt autem, ut idem se obseruasse inquit, eiusmodi digreßiones à Cicerone, ferè cum quadam præmunitione, siue præparatione. ut, Etenim ut simul Pub. Africani humanitatem cognoscatis, oppidum Himeram Carthaginenses quondam ceperant, quod fuerat in primis Siciliæ clarum & ornatum, & cætera. Locus est in quarta Verrina. Sunt autem narrationum omnis generis exempla plura atq; elegantißima in Verrinis; quæ huc describere operosum esset. Quintilianus dicit, hoc genus uel exempli gratia, uel excutiendi alicuius extrinsecus criminis, uel augendi causa institui: quoniam iudiciale genus magna ex parte respicit. Sed & delectationis gratia non rarò adhiberi potest: ut de Proserpinæ raptu in Verrina sexta.

TERTIVM GENVS est, &c.) Narratio ficta; προγυμναστικὴ est, requiritq; ἄσκησιν. quanquam autem non est oratoria, sed à ciuili causa remota, & ab alijs tradita scriptoribus, tamen in ea exerceri conuenit; idq; duas ob causas. Primùm enim, quia maior est sententiarum copia in rebus fictis, quàm in ijs quæ facta sunt, quòd in illis plura fingere possumus: in his uerò solùm ea commemoranda sunt, quæ sunt in rebus gestis: ideo commodius tractabit narrationes ueras, qui se in hoc genere diligenter exercebit. Deinde speciales narrationes ab oratore fiunt, uel ad concitandos iudices, ut ait Fabius: uel ad soluendos aliqua urbanitate, uel decoris gratia. Eius duo sunt genera: unum, quod in negocijs: alterum, quod in personis est positum. Expositio negociorum partes habet tres: Fabulam, Argumentum, & Historiam. Fabula μῦθος, rerum est falsarum, & uerisimilitudine caret; ideoq; ab hominum abhorret sensu. Huiusmodi ferè

ſunt fabulæ Tragicorum, Aeſopi, & aliorum: item pars magna poetarum omnium, & in primis tota Ouidij Metamorphoſis. Deſcribunt poetæ res humanas: itaque non totam hoc in loco Tragœdiam autor intelligit, ſed quæ in ea ſunt falſa, id eſt, quæ nec facta ſunt, nec fieri potuêre. ut Herculis ad inferos deſcenſus, de Prometheo, & multis alijs ſimilibus. Hiſtoria rerum eſt præteritarũ, quæ tametſi non mentiri, ſed uera eſſe debet: tamẽ etiam ficta dicitur, uel quia non eſt huius loci, uel quia multa recipit ficta ad ueritatis explicationem & ornatum, atq; etiam ad utilitatem & inſtructionem auditorum compoſita. Sunt etiam pleraq; in hiſtorijs & conſilia & occaſiones. Quanquam autem noſtri etiam temporis hiſtoria eſſe poteſt: tamen quia propter diuturnitatem temporis inſtituitur, & non præſentibus, ſed poſteris ſcribitur: ideo autor hoc in loco finem reſpiciens, dicit, eam ab ætatis noſtræ memoria remotam. Argumẽtum δρᾶμα, ſiue ὑπόθεσις dicitur: eſtq; rerum ueriſimilium, ut ſunt Comœdiæ poetarum, quæ à communi rerum natura, & quotidiano uſu uitæ non recedunt. Horum trium nulla dat præcepta: quoniam à poetis & hiſtoricis ſunt tractata, unde petentur. Quæ uerò narratio in perſonis eſt poſita, ἐπιδεικτικὴ uocatur, ἡ πλαστικὴ περὶ τῶν προσώπων, quæ perſonarum habet fictionem: quæ tametſi ad genus demonſtratiuum pertinent, tamen quia fictæ ſunt perſonæ, ideo ſeparatim hoc in loco de illis præcepta tradit. Sub hoc genere comprehenditur, quicquid eſt apud poetas de perſonis: quæ uel ueræ ſunt, & notæ, uel fictæ. Veræ ſunt, quæ aliquando fuerunt: quibus cum oratio ficta attribuitur, ἠθοποιΐα dicitur: ut cum Cicero loquens de repub. introducitur. quũ uerò quaſi ab inferis excitatur perſona nota, ac cum ora-

tione producitur, uocatur εἰδωλοποιΐα. Personæ fictæ sunt uel rerum inanimatarũ, aut irrationabilium, quibus sensus tribuitur: quæ προσοπωποιΐα appellatur, in qua magnã eloquentiæ uim desiderari, Quintilianus annotauit. Exẽpla sunt apud Ciceronem, in Verrinis, Siciliæ loquentis: pro Plãcio, Reipublicæ. Plura sunt apud poetas: ut Famæ, Inuidiæ, Ates, &c. Cum igitur oratoris sit, non solùm docere auditorem, atq; permouere: uerùm etiam delectare, hoc etiam narrationis genus in delectando ab oratoribus sæpe adhibetur. In eo autem sermo dignitatem habere debet: hoc est, ut sit accommodatus personæ naturæ, ingenio, moribus, & habitui, cum quadam uarietate. quod cùm à poetis omnibus, tum maximè à comicis atq; tragicis diligentißimè obseruatur. Personas nouas licet introducere eo quo uolumus modo: ijs uerò quæ aliquando fuerunt, ea attribuemus quæ illis sunt antè ab alijs attributa. id quod etiam Horatius præcipit in ea Satyra, quam ad Pisones de poetis scripsit, cum inquit:

Aut famam sequere, aut sibi conuenientia finge
Scriptor: honoratum si fortè reponis Achillem,
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Iura neget sibi nata, nihil non arroget armis.
Sit Medæa ferox, inuictaq; flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io uaga, tristis Orestes.
Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
Personam formare nouam, seruetur ad imum
Qualis ab incepto processerit, & sibi constet.

Sex autem in eo genere hic obseruanda esse præcipit. Primùm est festiuitas, εὐτραπελία, sermonis lepos. Est autem festiuum, siue facetum, quod oculis tam arridet in forma, quàm auribus in toto sermone. Huius plura sunt

apud Comicos exempla. Alterum est, animorum dissimilitudo, in comparatione scilicet personarum, si sint plures. ut oratio sit ἠθική: ut apud Virgilium, Latini atq; Turni: item Demeæ atq; Mitionis, in Adelphis: & in singulis comœdijs. Tertium grauitas est, quæ ideo requiritur, quia dignitas est quædam, & insigne uirtutis, qua nihil est amabilius: quoniam animus illa informatur atq; ornatur, ut uitijs deformatur. Ea autem posita est in prudentia, constantia, & iusticia. Cum igitur homini mortuo orationem tribuemus, præcipuas eius uirtutes commemorabimus. Quartum est lenitas, quæ uirtutis est remissio atque moderatrix, propter personam. ut igitur uirtus in consilijs dandis, ita lenitas in impetranda uenia nos delectat. Pulcherrimũ est exemplum Mitionis in Adelphis: tametsi apud Christianos uituperationẽ habet, quòd adolescentibus in uitijs etiam indulgeat. Quintò τὰ πάθη, affectus, qui iudicẽ afficiunt atq; incitant, ut ignoscat libẽtius. Nõ enim minus delectãt, spes, metus, suspicio, desideriũ, dissimulatio, error, misericordia, tametsi leniores sunt, quàm res magnæ, & periculosæ. ut cum Creusam Aeneas amisit, noctu, inter hostes atq; flammas, & per plurima pericula in Italiam uenit. Est autem spes bonorum futurorũ, metus uerò malorum, siue reuera, siue opinione bona sint aut mala: ut Carini in Andria, & aliorũ. Suspicio, malorũ est præsentium: ut Cliniæ de Antiphila sua, in Heauton. & tales plerunq; sunt senes: ut in Adelphis pulchrè narrat Hegio, actu quarto, scena tertia. Desiderium, appetitio est rerum absentium: ut Phædriæ in Eunucho, qui ferre absentiam Thaidis per biduum ruri minimè poterat. Dissimulatio est, occultatio quædã eius quod est: quemadmodũ simulatio, eius quod nõ est, fictio. ut de Aenea Maro canit:

Spem

Spem uultu ſimulat, premit altum corde dolorem.

In Heautont. callidè amorem ſuum diſsimulat Clitipho: & in Andria, nuptias filij Simon, apud Soſiam libertum. Error eſt peccatũ, ab opinione falſa profectum: qui ſuauis eſt, cum non eſt miſerabilis, aut cum habet περιπέτειαν: ut Daui, qui Pamphilum inuitum conieciſſet in nuptias, niſi caſus illum liberaſſet. Errores tamen poetarum ſuam etiam ſuauitatem habent, propter miſericordiam: ut, Cephali & Procridis: item Oedipi, qui cum matre concubuit inſcius: & Arcados, qui matrem pro urſo occidit. Miſericordia, clementia quædam eſt, & ægritudo ex alterius rebus aduerſis. Digni autem ſunt miſericordia calamitoſi, nec omnino boni, nec prorſus mali, ſed medij: ut ſuprà etiam diximus. Exempla plura ſunt paſsim apud poetas. Poſtremum eſt, rerum uarietates, quæ mirificè delectare ſolent. In his περιπέτειαν ineſſe decet, id eſt, commutationem rerum inſperatarum, uel à bonis in mala, uel à malis in bona: ut fit in poetarum fabulis. Nihil eſt enim aliud hoc in loco fortunæ commutatio, quàm περιπέτεια, id eſt, ſubita rerum inſperatarũ cõmutatio: ut inſperatum incommodum, lætitia ſubita, & iucundi rerum exitus: ut Pamphili, propter agnitos Glycerij parentes. Atq; in hoc narrationis genere ſex illa diligenter obſeruanda ſunt. In homine enim ſermo eſt, & animus, & uirtus, & affectus. Sermonem feſtiuum ac lepidum eſſe oportet, animum liberalem: uirtus grauitatem habere debet, cum lenitate quadam temperatam, ne ſeuera nimis eſſe uideatur: affectus inter ſe miſcendi ſunt, & ita tractandi, ut non ſimulati uideantur eſſe. Hominem deinde circumſtant rerum uarietates. Et horum omnium cùm apud autores reliquos, tum in primis apud poetas, qui decori

ſtudioſiſsimi eſſe ſolent, exempla lectori diligenti obſeruanda, atq; annotanda ſunt.

Quod pertinet.) *id eſt, ex cauſæ uiſceribus ſumptum eſt.* Alterum genus.) *διήγησις uera ἀληθινή.* Aut fidei.) *Cauſas quinq; huius generis oſtendit.* Exerceri conuenit.) *ideoq́; προγυμναστικὴ dicitur.* Eius narrationis.) *ὑποδιαίρεσις eſt.* Id quod in negociorum.) *πραγματικὴ Græcè dicitur: eſtq́; hic alia ὑποδιαίρεσις.* Quæ tragœdijs.) *Sunt tamen multa etiam apud Tragicos uerisimilia.* Quæ tamen fieri.) *id eſt, res habet uerisimiles.*

TRANSITIO AD VIRTVtes narrationis.

Verùm hæc in exercendo tranſigentur: illud uerò quod ad ueritatē pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Tres res conuenit habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus cognoſcendum eſt.

COMMENTARIVS.

Familiares ſunt ſcriptoribus artium epilogi, & tranſitiones, quæ crebrò interſeruntur: quod hic etiam autor ſolet obſeruare. Vt igitur antè ad enumerationē rationum tranſitione acceßit, ita nunc quoq; traditurus κατάληψεις de narratione oratoria, μετάβασιν ad eius uirtutes facit. Habet autem prior pars huius tranſitionis ἀποδίωξιν tractationis longioris, quoniam inter parietes exercendum eſſe præcipit hoc narrationis genus: & cum iam confectum domi ſit, tum demum in forum eſſe adferendum. Pars altera eſt κατάστασις, qua promittit ſe præcepta traditurum, quomodo uerum & oratorium narrationis genus tra-

nus tractari debeat. Enumerat autem tres eius uirtutes, ut ſit breuis, ut dilucida, ut uериſimilis. In Partitionibus habet non eaſdem, ſed tamē totidem, & quidē ueriores: uidelicet, ut narratio ſit dilucida, ueriſimilis atq; ſuauis. Re enim uera breuitas ſub ipſa dilucíditate comprehenditur. ſuauitatis autem in narratione omni maximè habenda ratio eſt: quoniam, ut inquit Quintilianus, auditor facilius uoluptate ad fidem ducitur. Ideoq; hanc orationis partem, præ cæteris omni qua poteſt gratia & uenere exornandā eſſe putat. Sed de ſuauitate paulo pòſt prolixius agemus.

NARRATIO BREVIS.

Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit: & ſi nō ab ultimo initio repetere uolemus: & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus: & ſi non ad extremum, ſed uſque eò, quò opus erit, proſequemur: & ſi tranſitionibus nullis utemur: & ſi nō deerrabimus ab eo, quod cœpimus exponere: & ſi exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta ſunt, ſciri poſsint, tametſi nos reticuerimus. quod genus eſt, ſi dicam me ex prouincia rediſſe, profectum quoq; in prouinciam intelligatur. & omnino non modò id quod obeſt, ſed etiam id quod neq; obeſt, neq; iuuat, ſatius eſt præterire. & ne bis aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt: etiam ne id quod ſemel ſuprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram ueſperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, inſidias fecit uirgini: inſidias poſtquam fecit, uim in loco attulit.

COMMENTARIVS.

Dictum est, quid narratio sit, quæ sint eius genera, quot etiã uirtutes: nunc qua ratione comparare illas poßimus, ostendit. Breuitas ab Hermogene βραχύτης appellatur. est autem breuitas in toto, ut in ipsa narratione: βραχυλογία uerò, in parte & sententia aliqua. Narratio breuis ἁπλῆ dicitur, id est simplex: quam uirtutem Aristoteles in 3. Rhetoric. perstringit: quoniam non uelocitate atque breuitate, sed mediocritate atq; modo bonitas narrationis æstimatur: ut narretur, quantum rei cognitio requirit. Hæc sine dubio causa est, quòd sub dilucidita te breuitatem in Partitionibus Cicero comprehendit. In hac autem obseruanda sunt quatuor: Principium, finis, medium, & rerum qualitas. Principium non debet esse nimis longè petitum, sed ab eo est sumendum, quod ad iudicium præsens pertinet: hoc est, ab ipsa rei gestione, uel ab ijs quæ gestionem proximè antecesserunt. ut in Miloniana, à profectione incipit, quæ ad causam maximè pertinebat, quoniam in illa Miloni insidias à Clodio factas esse probat. Inde igitur incipiemus narrare, ut hic præcipit, unde necesse erit: & non ab ultimo initio repetemus, quod in scriptore Cyclico Horatius reprehendit, qui ab ouo Troianũ bellum ineptè est exorsus. In fine considerandũ est, ne narrationem ad extremum, sed usque eò, quò opus erit, prosequamur: & in eo consistamus, quod ad iudicium pertinet. In medio quatuor obseruanda sunt. Primum est, γενικῶς ἢ καθόλου διηγῆσθαι, id est, generatim res est narranda, non particulatim: neq; specierum distributione est utendum. Alterum est, μὴ παρεκβαίνειν, ἀλλ' ἐμμένειν ἐν τοῖς πράγμασι. id est, ne faciamus declinationẽ, sed in re proposita maneamus. Non autem transitiones hoc in loco intelligit μεταβάσεις,

ταβάσεις,

παβάσεις, transitiones à rebus tractatis ad res tractandas, ut quidam uolunt (quoniam transitiones breues admittuntur) sed παρεκβάσεις à rebus propositis, de quibus suo loco. Atq; id ex Quintiliano clarum est, qui dicit: illa quoq; de narratione præcipi solere, ne qua ex ea fiat excursio, ne auertatur à iudice sermo, ne alienæ personæ uocem demus, ne argumentemur. Et mox: Pleraq; frequentißimè custodienda: imò nunquam nisi ratio coegerit, mutanda: ut sit expositio perspicua, & breuis. Quod si tamen quasi ui affecti uideamur, uelut recto itinere depulsi, ad excursionem faciendam, eam uelut esse breuem, & talem, qualis est Ciceronis pro Cluentio, circa nuptias Sasiæ: O' mulieris scelus, &c. est enim locus notus. Tertium est, μὴ ἐξαλλάσσειν, id est, non esse deerrandum ab eo quod cœperimus exponere. est enim deerratio, inconueniens, & non idonea digreßio. Pendet hoc præceptum ex secundo, & ferè idem est. Quartum est, μὴ τιθέναι τὰ ἠγέμενα, ἀλλὰ συναθροίζειν τὰ ἐκβάντα: id est, non conglobanda sunt antecedentia, sed cõsequentia tantum ponenda, ex quib. colligi illa facilè possunt. Sunt autem consequentia, uel tempore: ut si dicam me ex prouincia rediisse, profectum quoq; in prouinciam intelligatur. uel sunt relatione: ut cum dico, Gnathonem Thrasonis esse seruum, facilè hunc illius esse dominum intelligitur. In qualitate tria rerum genera consideranda sunt: utilia, aduersa, praua. ad quæ sententiæ omnes referẽdæ sunt. Vt autẽ tria sunt rerum genera, ita etiam triplex ordinis est præceptio. Nam quod est utile, ponetur: quod aduersum est, uitabitur: quod est prauum, reiicietur. Sub hoc etiam leue comprehendi potest, & dubium: quæ sunt prætereunda. Est autem utile hoc in loco, quod uel necessarium est ut exponatur: uel tantam habet utilita-

tem,ut absq; uituperatione oratoris omitti non poßit.

Et ne bis aut *sæpius idem.*) *Tradit iam commune præceptum,omnibus quatuor,* ἐπαναλήψεις *esse uitandas. Earum duo sunt genera. Vnum enim est rerum,uerborum alterum. Rerum est,quum res eadem uerbis diuersis repetitur: eaq; oratoria est; cuius multa apud Ciceronem sunt exempla. Verborum uerò, cum unum uerbum positũ post interiectam* ἐπιμβολὴν, *ad extremum idem repetitur,perspicuitatis gratia. Vtraque rursus duplex est: uel enim obscuritatem adfert, uel perspicuitatem: illa uitanda est,hac uti licebit,cùm propter memoriæ renouationem, tum propter attentionem auditoris. Sequitur perspicuitas.*

Rem breuiter,) προθέσεις τῶν καταλήψεων *breuitatis.* Si inde.) *Si ponemus* τὰ γενόμενα, *præcepta principij.* Si summatim.) *sine distributione rerum.* Primum *præceptũ medij: generaliter esse narrandum.* Si non ad extremũ.) *Præceptum finis interponit.* Et si transitionibus.) *Secundum præceptum mediorum.* Et si.) *Tertium:* Si exitus.) τὰ ἐκβάντα, *quartum præceptum* Ante facta.) γενόμενα. Sciri poßint.) *ex consequentibus.* Et omnino.) *præcepta qualitatis rerum.* Et ne bis.) *Præceptum commune omnibus quatuor,* ἐπαναλήψεις καὶ ταυτολογίας *esse uitandas.*

NARRATIO DILVCIDA.

Rem dilucidè narrabimus,si ut quidq; primum gestum erit,ita primum exponemus:& rerum ac temporum ordinem conseruabimus,ut gestæ res erunt,aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit considerandũ,ne quid perturbatè,ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus,ne quam in aliam rem transea-

transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longè prosequamur, ne quod ad rem pertineat, pręteream us: etsi persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. Nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

COMMENTARIVS.

Sequitur narratio dilucida, quæ à Græcis ἐνδιάσκευος dicitur, quia orationem debet habere illustrem, qua res quasi ob oculos ponitur, ita ut geri uideatur. Cicero in Partitionibus, ut Sturmius etiam explicauit, & breue, quod ἁπλοῦν à Græcis appellatur, & illustre narrãdi genus, quod ἐνδιάσκευον dicitur à Græcis, sub diluciditate comprehendit. In ea autem tria consideranda sunt: primùm ordo rerum, deinde uerborum & orationis collocatio, tertiò præcepta breuitatis. Ordinem rerum historicũ esse oportet, in quo rerũ et tẽporũ obseruandi gradus sunt, ut ita unũquodq; primum exponatur, uti primũ gestũ est: idq; in utroq; narrationis genere, tũ in uero, tum etiam in ficto. In collocatione quatuor cauẽda esse præcipit: primùm Barbarismum, deinde hyperbaton, tum ambiguitatem, postremò uerborum nouitatem. Barbarismus, partim in orthographia atq; prosodia consistit, partim in etymologia, si accidentia orationis partium perturbantur, et in grammaticorum peccatur regulas, nec Latina seruatur constructio. Omnis enim perturbatio obscuritatem parit, quæ perspicuitati est contraria: quoniam orationem reddit impuram. Barbarismo opponitur latinitas, & ἑλληνισμός. Græci ἐναλλαγὰς, ἀνακολουθίας καὶ ἑτερώσεις appellant: quæ figuræ magis inseruiunt τῇ βραχύτητι, quàm βραχύτητι. ὑπέρβατον est, cum quid contortè atq; implicatè dicitur: quod fit uerborũ, quæ cõiungi debuissent, transpositione, et non necessariorũ interpositione. Ambiguitas

guitas est, quum uerba uel sunt πολύσημα, id est, multiplicem significandi potestatem habent: uel ambiguitas est in consecutione. ut cum dico, Scribunt Virgilium uidisse Ciceronē. dubiū enim est, uter alterū uiderit. Verba καινὰ, noua, in narratione etiam sunt uitāda, quoniā intelligentiam & attentionem impediunt: quod est contra narrationis finem, ut auditor doceatur. Praecepta breuitatis repetenda sunt, ut narratio fiat perspicua. Quicquid enim est prolixū, id obscuritatem parit. Ideoq; in Partitionibus Cicero, ut paulo antè dixi, sub perspicuitate breuitatem comprehendit. Hoc autem in loco autor primùm repetit tria praecepta breuitatis: quorum primum est, Digreßiones & transius à re proposita fugiendos esse: alterum, ne rem ab ultimo repetamus: tertium, ne ad extremum persequamur. Deinde nouum addit praeceptum, ne quid quod ad rem pertineat, praetereamus: sed quantum opus est, quātumq; sat est, ut Quintilianus inquit, narremus: qui Salustianam breuitatem in narratione uitandam esse docet, quoniam satius esse putat aliquid narrationi superesse, quàm deesse. In eo enim est breuitas, non ut minus, sed ne plus dicatur, quàm oporteat. In fine concludit, praecepta breuitatis esse repetenda. Conclusioni addit rationem: quoniam breuitas & dilucidam reddit narrationem, & cognitu facilem.

Si ut quidq;.) id est, si ordinem rerum obseruabimus. Vt res gestae erunt.) in narrationibus ueris. Aut ut potuisse.) in narratione ficta, et consilijs hominum. Hic erit considerandum.) in collocatione uerborum. Ne quam.) Praecepta breuitatis repetit. Et si.) Conclusio. Nam quo.) Ratio.

NAR-

NARRATIO VERISIMILIS.

Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spacia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabũt, ne refelli possit: aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse: aut homines ipsos facere, aut pati nõ potuisse. Si uerò res erit, nihilominus hæc omnia narrando cõseruanda sunt. Nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis conseruanda erunt. De ijs rebus cautè confligẽdum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma autoritas uidebitur interfuisse.

COMMENTARIVS.

Narratio uerisimilis uel probabilis, πιθανὸς à Græcis, καὶ ἀληθὴς, καὶ ἐγκατάσκευος dicitur. Est autem narratio uerisimilis, siue probabilis, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solent apparere in ueritate. Vnicũ igitur præceptum habet, ut sit ἐγκατάσκευος, id est, ut rationes habeat annexis, quæ cùm ex alijs rebus, tũ ex rerũ attributis maximè sumuntur: persona, re, causa, loco, tẽpore, modo, facultatibus. Addit hoc in loco, morẽ, opinionẽ, et naturam: item λογισμὸς, id est, consiliorum rationes. Mos est regionis, id est uniuersorũ, qui est obseruãdus. Opinio uel est omnium, uel maioris partis, uel meliorũ. Naturã intelligit eorum qui agũt, ad quã res accõmodata esse debet, ut probabilis esse uideatur. Qui hæc nõ obseruat, is narrationẽ reddet paradoxã. Sunt enim eiusmodi, ut cõtra illa minimè liceat dicere. Ea-

dem ferè, & eodem propè modo in libro primo de Inuentione præcipit, quæ cum his conferenda sunt. In Partitionibus adiungit testimonia, quæ sunt aut singulorum, aut omnium, aut maioris partis, aut melioris, aut legum, aut religionis. Item τὸ ἦθος, quod maximè reddit narrationem probabilem: ut cum probitas, antiquitas, memoria, fides narrantis significatur. Permagni autem refert, ut ibidem inquit Sturmius, bonus'ne sit, et multarū rerum usum habeat, & memoriam, is qui causam aliquā suscipit orator. Hactenus de narratione breui, dilucida atq; probabili. Cum autē nullibi sit intentior iudex, quàm in hac parte: suauitate maximè cōmendanda est narratio. Ideoq; rectè in Partitionibus Cicero, tertiā eius uirtutē Suauitatē esse dicit: quæ in rebus consistit, & earū tractatione. Res suaues esse dicit, quæ habent admirationes, expectationes, & exitus inopinatos: ut sunt περιπέτειαι nō solùm Comœdiarum, uerùm etiam Tragœdiarū. In tractatione harum interponendi λογισμοὶ, id est, consilia personarum explicanda, & animorum motus exprimendi sunt. Horum omnium in Verrinis exempla plura sunt, quæ narrationes habent uarias atq; uenustißimas. quæ omnia cùm his præceptis studiosi conferent: ut etiam Sturmij in Partitiones cōmentarios. Est etiam ἐπιδιήγησις, id est, narratio repetita: quæ ideo est reperta, ut quoniam narratio breuis esse debet, fusius explicari res, & ornatius poßit. Quanquam autē, ut Quintilianus docet, declamatoria magis est, quàm forensis: tamen quia nonnunquam eius usus est, uel inuidiæ gratia, uel miserationis causa, hic eius meminisse uolui. Præcepit autem Fabius, rarò ea utendum, neque sic ut totus ordo repetatur, sed ut narrationis res loco stringatur, & indicetur quid & quo sit factum modo: & pleniorem

niorem suo loco expositionem esse promittendam. Plura de narratione uide lib. quarto, capite secundo, apud Quintilianum. NE REFELLI.) Hactenus accusatorem docuit, quòd in narratione probabili locos sequi debeat. nunc etiam defensoris locos contrarios ostendit, qui circumstantias negabit: quòd facere ista homines, aut pati non potuerint.

Si uera res erit.) Nunc à materia rei, usum ostendit horum præceptorum: quæ obseruanda esse dicit non solùm in ueris rebus, sed etiã in fictis. In ueris enim, nuda sæpe ueritas fidem facere non potest: quoniam ut uerisimilis sit narratio, ἐγκατάσκευος esse debet. In fictis uerò eo minus fides habetur narranti, quo res sunt deteriores quare in his maximè illa conseruanda sunt, quæ rem probabilem faciunt. Omnis autem πλάσις uel est rerum, & generali nomine figmentum dicitur: uel est consiliorum, quum ostendimus quæ cogitarit, aut deliberauerit persona: ab Hermogene λογισμὸς dicitur. In fine monet, cautè fictionibus esse utendum. est enim difficile, contra alicuius tabulas uel autoritatem dicere. Quæ narramus, uel aperta sunt, uel obscura. securius licebit fingere, si aperta sunt: ut alicuius uel tabulæ, uel firma autoritas uideatur interfuisse: aut sine fictione res indicanda, aut cum summa cura & solicitudine fingendum erit. Illud præterea in narratione considerare oportebit, quod in primo de Inuentione præcipit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil prosit, aut non loco, aut non quemadmodũ causa postulat, narretur: quæ uitia qualia sint, & quo uitanda modo, Cicero in eodem loco explicat: & nonnihil etiam Fabius lib. 4. cap. 2.

Si ut mos.) Loci accusatoris. Si spacia.) id est, si re-

rum attributa orator obſeruabit. de his uide Partitiones, & in eaſdem Sturmium. Perſonarũ.) Perſona autor eſt rei. Cõſiliorum rationes.) λογισμὸς. Ne reuelli.) Hi ſunt defenſoris loci, qui utetur ἀρνήσει ἢ ἀφαιρέσει, ut alter θέσει. Facere.) quòd facultas illis nulla fuerit. Aut pati non.) propter eorum probitatem. Vbi hæc oſtendi non poſſunt, non erit narratio ueriſimilis. Si res uero.) Suprà enim diuiſit in uerum atq; fictum. Nam ſæpe.) Ratio. Eo magis.) quoniam ueritate deſtituitur. De his.) Hoc addit propter ficta, in quibus adhibenda cautio eſt. Confligendum.) fingendum.

TRANSITIO AD DIVISIONEM.

Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus: niſi quia de inſinuationib. noua excogitauimus, quòd eas ſoli nos præter cæteros in tria tẽpora diuiſimus, ut planè certam uiam & perſpicuam rationem exordiorũ haberemus. Nunc quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputatum eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium: dabimus operam, ut nihilominus induſtriæ, quàm rei utilitas poſtulabit, quæſiuiſſe uideamur: ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

COMMENTARIVS.

Μετάβασις plena ad diuiſionem, quæ pars eſt orationis tertia. Eſt autem pulcherrimum tranſitionis exemplum: ideoq; illud diligentius explicare ſtatui. Omnis tranſitio uel eſt plena, & perfecta: uel eſt imperfecta, nec plena. Perfecta habet primum ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ῥηθέντων, repetitionem eorum quæ ſunt dicta: deinde κατάστασιν τῶν ῥηθησομένων, propoſitionem eorum quæ ſunt dicenda. Imperfecta

fecta uerò dicitur, quæ ἀνακεφαλαίωσιν nullam habet. Huius transitionis ἀνακεφαλαίωσις nō repetit quæ dicta sunt, nisi generaliter: sed habet διάκρισιν τ̃ μεθόδε, in quibus scilicet illi cum cæteris artis scriptoribus cōueniat, & quæ noua ipse de insinuatione tradiderit. Est autem ἠθικὴ διάκρισις, dum ostendit causam, cur noua tradiderit, unde beneuolentiam sibi lectoris conciliat. κατάστασις etiam ἠθικὴ est, quoniam ὑπόσχεσιν habet diligentiæ suæ in sequentibus, quæ fit κατ' ἀποδίωξιν, siue per digestionem ordinis. Dicemus deinceps etiam non minus industriè de inuentione, quàm rei utilitas postulabit, si de causarum diuisione prius dixerimus. De causarū enim diuisiōe dictur ū esse se proponit, et disputationē de inuentione in aliud tēpus reijcit. A' Cicerone uocatur hæc figura Digestio, quæ est ordinis in tractando indicatio.

Adhuc.) *Transitionis pars prima, ἀνακεφαλαίωσις.* Nisi quia.) *διάκρισις.* Quòd eam soli.) *ἐκθέσις.* Vt planè.) Ratio ἠθικὴ: *quia enim discentium spectauit commodum, ideo lectoris sibi beneuolentiam comparat.* Certam uiam.) *μέθοδον.* Perspicuam rationem.) *id est non obscuram, qualem habuēre Græci, ut antè dixit.* Nunc quod.) *κατάστασις.* Quoniam.) *Ratio prolixioris de inuentione tractationis.* De inuentione.) *nondum scilicet absoluta. secundo enim & tertio demū libro eam perficit.* Dabimus operam.) *ἦθος, quod ad attentionem & beneuolentiam pertinet.* Si prius.) *Digestio.*

DE DIVISIONE CAVSARVM.

Causarum diuisio in duas parteis distributa est. Primùm perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersarijs: si nobis utilia erunt ea quæ con-

uenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectã esse ab Oreste matrem, conuenit mihi cum aduersarijs: iurè fecerit, & licuerit'ne facere, id est in controuersia. Itẽ econtrariò: Agamẽnonẽ esse à Clytemnestra occisum confitentur: cum id ita sit, me ulcisci parentẽ negant oportuisse. Deinde cũ hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea diuiditur in duas parteis: enumerationẽ, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus quàm trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, ne quãdo plus minusúe dicamus: & suspicionem afferet auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolutè. Nunc ad confirmationem transeamus.

COMMENTARIVS.

In exordio præparatur auditor ad intelligenter, attentè & beneuolè audiendum: in narratione, de ipsa causa, de qua controuersia est, docetur. Naturæ igitur ordine, ut rectè id Quintilianus docet, sequitur confirmatio, quæ ea quæ sunt in narratione exposita, probat. Sed quum Partitio caput sit ac uestibulum Confirmationis, de illa prius dat præcepta: ut inde commodius ad confirmationem transeat. Est autem diuisio, ut antè illam definiuit: per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuersia sit: & per quam exponimus, quibus de rebus di-

cturi

cturi sumus. Hermogenes προκατασκευὴν uocat, id est, aditum ac uestibulum confirmationis, τῆς κατασκευῆς. Ita enim inquit: προκατασκευὴ πρεσβύτερόν ἐστι μέρος λόγου τῆς κατασκευῆς, ὡς δηλοῖ καὶ τοὔνομα. Duplicem illi locum tribuit. aliquando enim ait illam post procemia poni, ut in oratione Demosthenis Legationis malè obitæ: aliquando post narrationẽ, ut in oratione contra Aristocratẽ. Quintilianus duo ostendit tempora, quibus partitione non est opus. Vnum, quando ea quæ dicimus, gratiora sunt, si inuenta subitò, & è re ipsa inter dicendum nata, nec allata domo uideantur. unde illa non iniucunda σχήματα, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Cũ igitur durior est propositio, ut eam reformidet iudex, si præuideat: fallendus, & affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus, & refugienda non distinctio solum, sed etiam tractatio quæstionum erit. Est enim contraria affectuum tractationi, tenuis illa, & scrupulose in partes secta diuisionis diligentia: & quæ per se leuia essent, & infirma, ea in turbam congesta ualent. Alterum est, cum unum crimen uariè defendimus: tum enim superuacua est partitio. Vt autem non semper necessaria est: ita opportunè adhibita, plurimum orationi lucis & gratiæ confert. Non enim id solùm efficit, ut clariora fiant quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectũ iudicum expositis: sed reficit quoq; audientem, certo singu larum partium fine: non aliter, quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis nota inscriptis lapidibus spacia. Rectè igitur habita in causa partitio, ut de Inuentione dicit Cicero, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Est enim proprium τῆς προκατασκευῆς, τὰ τῆς κατασκευῆς κεφάλαια, id est, capita cõfirmationis exponere.

 re. Ita

re. Ita enim inquit Hermogenes: ἔργον δὲ αὐτῆς τὸ προεκτίθεσθαι τὰ κεφάλαια, καὶ τὰ ζητήματα εἰς περιπλακεὶς ὁ λόγος συμπληρώσει τὴν ὑπόθεσιν. Et paulo pòst, τὸ προεκτίθεσθαι τὰ κεφάλαια, τῆς προκατασκευῆς ἐστιν ἴδιον. Quoties autem adhibetur, curandum est primùm, ut sit aperta atq; dilucida, deinde ut sit breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo: sed ita tamen breuis, ut nihil in ea desit.

Causarum diuisio.) Specialis est τῆς προκατασκευῆς partitionis diuisio, & paulo contractior: nos docẽdi gratia perfectiorem instituemus. Omnis igitur προκατασκευὴ uel ἁπλῆ, id est simplex est: uel est σύνθετος, coniuncta. ἁπλῆ rursus bipartita est. Vel est enim καταστατικὴ μονομερὴς, propositio κατάστασις, ἥτις ἐστὶ τῆς στάσεως ἔνδειξις, ἢ σημασία, id est, simplex ipsius status indicatio: ut, Dicam Clodium iure occisum esse. de hac uide Quintilianum libro quarto, capite quarto. Vel est διαιρετικὴ, καὶ πολυμερὴς, diuisio seu partitio. ἀπαρίθμησις, ἢ προέκθεσις ψιλὴ: id est, nuda enumeratio, ὅταν, ἄνευ τῆς τοῦ ὅλου πράγματος συλλήψεως, ἢ προτάσεως, ἢ γοῦν ὑποσχέσεως, τὰ τῆς ὑποθέσεως μέρη, ἢ τὰ κεφάλαια προεκτιθέμεθα: quando sine propositione rei uniuersæ capita, siue partes causæ proponimus. ut, Primùm de reo dicã, tũ de crimine, postremò de testium corruptione. De hac nihil hic autor dicit. προκατασκευὴ autem σύνθετος coniuncta, etiam duplex est: uel enim est perfecta, uel imperfecta. Perfecta seiunctionem habet, & distributionem. Seiunctio, ut à Trapezuntio appellatur, Græcè διαστολὴ, est, cũ perorata narratione, aperiemus quid nobis cõueniat cũ aduersario, et quid in cõtrouersia relinquatur, indicamus. Dicitur autem seiũctio propterea, quòd seiungat atq; separet id quod in controuersia est, ab eo quod cõtrouersiam amplius nõ habet. Habet igitur

tur primũ ἀπόδειξιν ὁμολογικὴν eius quod nobis cũ aduersario cõuenit: ut interfectã esse ab Oreste matrẽ. deinde κατάστασιν ἔνδειξιν ἢ τῆς στάσεως, Orestẽ iure occidisse matrẽ, quia patrẽ illa eius necauerit. Vt enim philosophus à cõtradictione propositionũ, ex quibus conclusio conficitur, incipit: ita orator à statu initium suæ contentionis sumit. ut, Negamus te bona Pub. Quintij Sexte Næui possedisse ex edicto prætoris. Debet autem seiunctio, illud quod conuenit, inclinare ad suæ causæ commodum. quare in ea attendendum Trapezuntius monet, ut ea solùm quæ nobis utilia sunt, & cum aduersarijs conueniunt, dicamus: quæ uerò obsunt, aut non iuuant, ea omnino, ut in tota oratione, ita etiam hic prætermittamus: ne aut alij status ex nostra confeßione oriantur, aut aduersarius neget uel sibi nobiscum conuenire, uel aliquid amplius relinqui in controuersia. Ab indicatione status orator uenit ad διαίρεσιν diuisionem, siue partitionem, quæ applicata statui, & quasi illius confirmatio esse debet. ut, Ostendam primùm causam non fuisse, cur à prætore postulares, ut bona P. Quintij poßideres: deinde, ex edicto te poßidere non potuisse: postremò, non possedisse. Id indicat hic autor his uerbis: Deinde cum hoc fecerimus, &c. Omnis autem distributio tractatur uel enumeratione, uel expositione. Enumeratio μερισμός, ἢ ἀπαρίθμησις, est, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Hac uti debemus, cum nostra argumenta adeò firma sunt, ut infringi ab aduersario nequeant. Cum enim infirma sunt argumenta, non sine periculo causam in sua capita partiemur: quoniã facilius ea aduersarius refutabit. Expositio ἔκθεσις, siue propositio rei est, cum res de quibus dicturi sumus, breuiter, absoluteq́;, non

indicato numero, exponimus. ut, Dicam de reo, crimine ac testium corruptione. Non differunt hæ duæ distributionis partes numero, sed orationis genere: quoniam utraq; partium est multarũ. Sed hæc res tãtum exponit, illa numerũ absolutè indicat. Enumerationẽ hic autor triũ tantũ uult esse partium, idq; duas ob causas. Primùm, quia periculosum est, si plus minus ue dicamus: deinde, ne suspicionem adferat meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat orationi. Sed hoc reprehendit Quintilianus, & hoc numero quasi lege partitionem alligandam esse non uult, quum causa plures posset desiderare partes: ideo Trapezuntius quatuor posuit. Verùm ut institui partitio rectè posit, rem, auditorem, atq; aduersarium considerabimus. In re natura inspicienda est, quæ nunc bi membrem, nunc trimembrẽ, nunc etiam quadrimembrem diuisionem requirit. In auditore duo sunt uitanda: primùm, obscuritas memoriæ, ne eam obruamus: deinde, suspicio artis & meditationis, quæ occultanda est. In aduersario uidendum est, quid prosit, & quid obsit illi. quo enim pauciora membra erunt, eo facilius erit illi eadem refutare. Distributio igitur, ut de Inuentione docet, breuitatem, absolutionem atque paucitatem habere debet. Breuitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur uerbum. Hæc cum causa est πολυμερὴς, & memoriæ auxilium adferet, & suspicionem tollet artis, cum ita diuidemus, ut præmeditati non fuisse uideamur. Absolutio est, quæ genera omnia quæ in causa necessaria incidunt, complectitur. Paucitas est, cum genera ipsa rerũ ponuntur, nec cum partibus implicantur. Est igitur Breuitas uerborum, Absolutio totius, Paucitas generum. Non ostendit hic author usum distributionis, quoniã facilè animaduertitur. Cũ enim argumẽ-

ta sunt firma, enumerando res indicabimus: cũ sunt infirma, numerus occultandus, & simplici expositione utendũ erit. προκατασκευὴ σύνθετος imperfecta, id est, cum distributio sola ponitur, etiam bipartita est. uel enim πρότασιν, ἢ τὴν ὅλου σύλληψιν habetiut, Tres sunt res, de quib. me dicere oportet. uel habet μερισμὸν partitionem, quæ plerunq; si est artificiosa, τριμερὴς trimembris habetur: ut, Primum mihi uidetur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Inde ἐπιμερισμὸς dicitur, quem etiam ἀνακεφαλαίωσιν uocant, id est, repetitionem, illorum membrorum uel capitum. ut in Quintiana: Nego fuisse causam cur postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse. In hæc enim tria causam antea totam est partitus. Fit autem, ut hoc obiter dicã, ἐπιμερισμὸς attentionis gratia, & memoriæ adiuuandæ causa: cum uel partes uidentur esse obscuriores, uel iudici rẽ bene inculcare cupimus. Sed omnis siue ἁπλῆ κατὰ τὴν διαίρεσιν, siue σύνθετος κατὰ μερισμὸν ἢ ἀπαρίθμησιν, per enumerationem προκατασκευή, tractatur uel κατὰ συνάφειαν, quando ante expeditionem partes uno ambitu siue circuitu comprehenduntur atq; exponuntur, ut in Maniliana: uel, κατὰ χωρισμὸν, quando partes plures quidem sunt, sed non enumerantur ante confirmationem, uerum ab una ad alteram in executione ordine peruenitur μεταβάσει. Exemplũ est apud Isocratẽ cõtra Sophistas, in quib. tria quidẽ uituperat ordine, sed nõ omnia tria uno in loco proponit, sed ab uno ad alterũ μεταβάσει progreditur. Satis dictũ est de diuisione, in qua non minus quàm in alijs orationis partib. prudẽtia opus est. Quare quid deceat, quid prosit, et quid causa requirat, orator diligenter perpẽdet.

Causarũ diuisio.) προκατασκευὴ, quæ nõ solùm cau

sam

ſam diuidit, ſed etiam conſtituit. Habet *autem ab una tantum parte officij, hoc eſt à partiendo, nomen ſuum apud* Latinos. Perorata.) *finita.* Aperire.) *ſeiunctione, διαστολῇ.* Quid *nobis conueniat.) id eſt, in quo ſit ſtatus cauſæ.* Ea *diuiditur.) ὑποδιαίρεσις.* Numero.) *indicato.* Nam *&c.)* Ratio. Periculoſum *eſt.) propter memoriam in multitudine, & facilitatem refutandi in paucitate.* Plus.) *quàm tria.* Minus'ne.) Si *pauciora membra ſint tribus, propter refutationis facilitatem.* Suſpicionem *afferet.) ſi numeroſior ſit partitio.* Cum *res.) ſcilicet multas.* Abſolutè.) *non indicato.* Nunc *ad.) μετάβασις ad confirmationem.*

DE CONTENTIONE ac Statibus.

Tota ſpes uincendi, ratioque perſuadendi, poſita eſt in confirmatione & confutatione. Nam cum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariaq; diſſoluerimus, abſolutè nimirum munus oratoriũ confecerimus. Vtrũq; igitur facere poterimus, ſi cõſtitutionẽ cauſæ cognouerimus. Cauſarũ cõſtitutiões alij quatuor fecerunt: noſter doctor Hermetes treis putauit eſſe: non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, ſed ut oſtenderet, id quod oportuiſſet ſimpliciter & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartitò. Conſtitutio eſt, prima deprecatio defenſoris, cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaque, ut antè diximus, tres ſunt: coniecturalis, legitima, iuridicialis.

COMMENTARIVS.

Agit nunc, ad finem usq; libri, de præcipua inuentionis parte, de ipsa uidelicet contentione, ac de statibus: qui antè cognoscendi sunt, quàm adiumenta nostra exposuerimus, aut contraria dissoluerimus, quod confirmando atq; confutando fieri solet. Primùm autem hoc in loco confirmationis atque confutationis utilitatem ostendit: deinde, quomodo illa fieri poßint: tum statuum diuisionem ponit, & Hermetem defendit: deinde constitutionem definit: postremò, quot sint constitutiones indicat.

Tota spes.) *Indicato partitione statu causæ, quarto loco confirmatio sequitur, & hanc confutatio, quam in Partitionibus uocat reprehensionem. Harum utilitatem hoc in loco ostendit, dum in illis totam spem uincendi, rationemq; persuadendi positam esse dicit. Adiumentis enim nostris expositis, contrarijsq; dissolutis, absolutè munus oratorium est confectum.*

Nam cum.) κατασκευὴ ἐνθυμηματικὴ *est, in qua minor omittitur, quæ est: In confirmatione, atq; confutatione argumenta nostra exponimus, contraria dissoluimus: Ergo tota spes uincendi, &c. Probat id quod dixit, ab officio oratoris. Est autem officium oratoris, ut doceat, ut delectet, ut moueat: quæ tria unius rei gratia suscipit, nimirum uictoriæ: quam unicam, ut scopum, propositam habet. Delectat atq; mouet in exordio quidem leuiter, sed in peroratione uehementiùs: docet, narrando atque diuidendo: uincit autem in ipsa contentione, siue affirmet, siue neget. Nam & confirmatio & reprehensio, duplici qualitate utitur: & affirmatiua atque negatiua argumenta habet. Diuidunt enim Dialectici argumenta omnia, in* κατασκευαστικὰ, *quæ conclusiones*

plerunq; affirmando: & ἀνασκευαστικά, quæ negando cõficiunt. Quamobrem etiam oratores confirmationem & confutationem, cõtentionis partes esse tradiderunt. Vtraq; autẽ & accusatoris est, et rei: nã uterq; in cõfirmando sua probare, in reprehẽdẽdo autẽ redarguere uult contraria. & uel priore loco affirmat id quod est à se propositum, et reprehendit quod ab aduersario est obiectum: uel contrà. Vt pro Milone Cicero, ea quæ Miloni obstare uidebantur, reprehendit atque tollit antè, quàm ad statum, Iure Clodium cæsum esse, confirmando peruenit. Vtrumq; igitur.) Nunc ostendit, quomodo adiumenta nostra rectè exponere, & contraria dissoluere possimus: uidelicet si statum prius cognouerimus, qui est ante omnia inuestigandus. Eo enim ignorato, quid confirmandum uel reprehendendum sit, nescimus: contrà eo inuento, rectè ad eius confirmationem accedimus. Alium ordinem seruat in ueteri Rhetorica: ubi omnium argumentationum locos (id quod etiam Quintilianus facit) cùm à personis, tum à negocijs sumptos enumerat, quos hic autor libro secundo in constitutionibus tractat.

Causarum constitutiones.) Διαίρεσιν ponit statuum, quos tres esse dicit iuxta traditionem Hermetis, siue Hermagoræ, ut quidam legũt: quẽ hoc in loco defendit, & excusat. Variæ de statibus opiniones fuerunt, quibus omnibus relictis, Hermogenẽ atq; Ciceronẽ sequemur: quoniã etiã hic autor diuisione utitur nimis antiqua & confusa.

Constitutio est prima.) Status à Græcis στάσις dicitur, quòd in eo causa consistat. est enim status propositio principalis, de qua controuertitur. Quintilianus Statũ appellat, Cicero constitutionem: utrumque cum Græco conuenit. Definit autem hoc in loco constitutionẽ, esse primam

nam deprecationem defensoris, cum accusatoris insimulatione. Eodem propè modo Quintilianus definiuit libro tertio, capite sexto. emendat enim aliorum definitionem, qui dicunt, statum esse primam causarum conflictionem: & ait id esse statum, quod ex prima conflictione nascitur. Deprecationem hic uocat, quod alij depulsionē, Græci ἀντίστασιν καὶ ἀπόφασιν: insimulationem, alij intentionem, Græci ἔνστασιν καὶ κατάφασιν. Ex his duabus status nascitur. ut ἔνστασις est, Occidisti Aiacem Vlysses: ἀντίστασις, Non occidi: στάσις & quæstio est, An occiderit. Occidit Clodium Milo: Non occidit. Iniquè occidit: Non iniquè occidit, sed iurè: status est, An iure occiderit. Abstulisti uasa publica, ergo peculatū cōmisisti: nō cōmisi peculatū, sed furtū: abstuli enim ex loco priuato: quæritur, quid furtū sit, quid peculatus? Ad status confirmandos adhibentur τὰ κεφάλαια, ut Hermogenes appellat. Cicero de Inuētione, & hic author partes uocant: Sturmius Hermogenem sequutus, capita uertit. Inde autem nomen habent, quòd firmamenta sunt causarum: quibus probatis, causam etiā probatam esse constat: & contrà capitibus refutatis, causa etiam refutata erit.

Constitutiones itaq;.) Status generales tres ponit, quæ diuisio est antiquior, et generū atq; specierū confusionē habet: nihil tamē in ea est omissum, et cōciliari cū cæteris facilè potest. Antequā autē ad statuum expositionē accedemus, breuiter ex Hermogene indicabimus τὰ συνεστῶτα, id est ea quæ consistant, ac statum habeant: quæq; sint ἀσύστατα, id est, quæ statu careant. In primis enim orator uidebit, an causa consistat, uel non. Si non consistit, nullum habebit etiam statū: si uerò consistit, status facilè inuestigabitur. Sed hoc uel ex personis, uel ex reb. animaduertitur. τὸ γὰρ πολιτικὸν ζήτημα, ut Hermogenes docet,

docet, ἀνάγκη περί τε πρόσωπα γίνεσθαι, καὶ πράγματα, ὧν πλείστη δ᾽ ἄπτει διαφορά: id est, ciuilem quæstionem necesse est et personis consistere, & rebus: quarum magna est differētia. Nā et personæ sunt, quæ οὐκ ἐπιδέχεται ἐξέτασιν, ut Hermogenes inquit: id est, de quibus disceptari non potest, & res quædam controuersiam nullam habent, quæ ἀσύστατα dicuntur. Personæ subiecti, res uerò prædicati locum habent, propter quas aliquis in iudicium uocatur, quādo oratores de hominum actionibus dicunt. Primùm igitur ciuilibus disceptationibus conueniunt ὡρισμένα, καὶ κύρια πρόσωπα, id est, personæ finitæ ac propriæ: ut Pericles & Demosthenes. Deinde τὰ πρός τι, aliò comparata: ut pater filius, seruus dominus. In his semper aliquid inuenitur ἀναντίῤῥητον, id est refragabile, ex opinione publica: ut odium seruorum in dominos, beneuolentia patrum in filios, & rursus horum in illos amor atq; obseruantia: ex quo loco Cicero etiam pro Roscio non pauca sumpsit. Deinde τὰ διαβεβλημένα, infamia laborantes, quæ manifestè reprehendi possunt: ut intemperantes, adulteri, adulatores, &c. Deinde τὰ ἠθικὰ, in quorum moribus aliquid uitij est: ut sunt agricolæ, gulosi, & similes: quos tamen magis odimus, quàm reprehendimus. Deinde τὰ κατὰ συμπλοκὴν δύο προσηγοριῶν, quæ duarum appellationum connexionem habent: ut adolescens diues. Alterum enim horum separatim sumptum, parum aut nihil adferet argumentorum, atq; controuersiæ: coniuncta autem utraque, in iudicium ueniunt. Deinde τὰ κατὰ συμπλοκὴν τοῦ προσώπου καὶ πράγματος, in quibus est complexio personæ & rei: ut adolescens formæ studiosus, reus fit consuetudinis meretriciæ. Postremò τὰ ἁπλᾶ προσηγορικά, in quibus solitaria est aliqua appellatio: ut imperator, orator. Hæ, ut apparet,

paret, aut singulæ in quæstiones cadunt, aut multæ coniunctæ: ut, Demosthenes & pater erat, & orator, & legatus, postremò etiam miles. Quamobrem maior copia est in finitis, & proprijs: sed in singulis oportet considerare, quam uim habeant, pro ipsa causa. Personæ igitur de quibus quæri potest, hæ sunt, in quibus laudationum oportet locos eos sequi, qui in causam incident. Quæstionem uerò non admittũt τὰ ἀόριστα, infinitæ personæ, quæ ignorãtur, ut quis: καὶ τὰ ἰσάζοντα δὲ ὅλως, quæ sunt æquales, cũ iudicatio in utramq; partẽ est anceps. ut cum duo iuuenes diuites mutuò se accusant. Eiusmodi ferè Qu. Cæcilij persona fuit, quẽ Cicero Verrẽ accusare nõ posse demõstrat, quòd huius ille in furtis nõnullis adiutor fuerit. ὁ γὰρ ἄν τις εἴποι κατὰ τοῦ ἑτέρου, ἔσται τοῦτο καὶ κατὰ τοῦ ἑτέρου. Vt aũt personarũ, ita etiã rerum est differentia: ut quædã controuersiã habeant, quædã uerò non. Vocabulũ rei medium est. non solùm enim malæ, ut cædes, & furta: sed bonæ etiam res in iudicium ueniunt, ut petitio præmij propter tyranni cædẽ. Causam igitur cõstituunt primùm ea, ἐφ' οἷς τις αὐτὸς ποιήσας κρίνεται, quæ reus ipse cõtenditur fecisse: ut Vlysses, qui cadauer Aiacis sepelijt in solitudine, deprehẽsus, cædis insimulatur. Deinde ὅταν ἑτέρου πράξαντος ἄντικρυς εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸ κρινόμενον, cũ alterius factũ directè in reum refertur: ut, hostes Trisaristij statuã posuerũt, eoq; proditionis accusatur. Ita Hannibal in inuidiã Fabiũ Maximũ uocauit, cum eius pepercit agris. Tertiò, ἃ μεταξὺ τούτων ἐστίν, res intermediæ, quæ mediũ inter priora duo locum habẽt. Atq; hoc tertiũ genus rerũ ad intelligendũ est difficile: ut cũ scripsisset Pericles, se quinquaginta talẽta utiliter expẽdisse reipub. nomine: Archidamus, Periclis bonis parcẽs, reus fit corruptionis. Nam crimẽ de quinqua-

ginta talentis directè in reum non reÿcitur: sed propter alias suspiciones, etiã de hoc potest iudicari, quasi eò pertinens. Dicitur autem medium, quoniam Archidamus periclitatur propter Periclis tabulas. Ex his patet, maximè causam ex parte rei consistere: cum reus uel autor facti est, uel propter alterius factũ accusatur: uel cũ ab eo quod ipse fecit, & ab eo quod alius fecit, in iudiciũ protrahitur. In iudiciũ aũt non uenit τὸ ἐξισάζον μόνον, id est ea res quæ est æquiparata: ut pauper & diues, cũ utriq; uxores haberent iuuenes & formosas, simul sese deprehendunt ex suis exire ædibus, quamobrem sese accusant adulterÿ. Hic enim personæ quoniam discrimen habent, possunt controuerti, res uerò minimè: quoniam utrinq; sunt æquales: Plurimum autem prodest, hanc personarum atq; rerum differentiam obseruare: ut intelligamus, quantum oratori adferant: & quæ firma sint, quæ uerò infirma: quæ consistant, & quæ non consistant. Ex personis atq; reb. quæstiones nascuntur. Facile autem est animaduertere ex his quæ de illis dicta sunt, quibus in quæstionibus constitutio sit aliqua controuersiæ, & in quibus nulla sit. Nã in quibus quæstionibus utrumq;, persona scilicet & res, disceptabile est, aut alterũ tantum: deinde quæ habẽt ex utraq; parte uarias & probabiles rationes, & argumenta firma: deinde, cùm apud iudices nondum constat iudicatio, neq; domi concepta: postremò, quia in re exitus aliquis potest uideri: hæc quatuor consistunt, & statum habẽt. Quæ uerò nihil horum habent, statu carent, eoq; appellata sunt ἀσύστατα. Horum autem genera undecim facit Hermogenes, quorum priora octo ad res serias & iudicia refert: posteriora tria ad exercitationes rhetorũ, hoc est ad Scholas, atq; declamandi consuetudinem. Primum est, τὸ μονομερὲς,

μοῤίς, in quo non ſunt utrinq; firmæ rationes. Alterum, τὸ ἰσάζον δι' ὅλν, æquale, & utrinq; omnino compar. Tertium, τὸ κατὰ τὸ ἀντίστροφον, conuertibile, ſiue inuerſum. Quartum, κατὰ τὸ ἄπορον, dubiū ſiue inexplicabile. Quintum, κατὰ τὸ ἀπίθανον, incredibile, non uериſimile. Sextū, κατὰ τὸ ἀδύνατον, quod eſt cōtra naturā, quod fieri minimè poteſt. Septimū, κατὰ τὸ ἄδοξον, quod eſt turpe. Octauū, κατὰ τὸ ἀπρόσιτατον, improbabile. Atq; hæc in iudicijs reb usq; ſerijs. Sunt alia his ſimilia, quæ ſtatū nullū habēt, ſed in Rhetorū tamen exercitationibus uſurpata ſunt. Primum, τὸ ἑτεροῤῥεπὲς, quod in alterā partē inclinatū dicitur. Alterū, τὸ κακόπλαστον, quod fictione eſt ineptū. Tertiū eſt, τὸ προειλημμένον τῇ κρίσει, præiudicatū. Hactenus de aſyſtatis, de quibus plura apud Hermogenē lector inueniet. Nunc ad ſtatuum diuiſionem reuertamur: à qua neceſſariò ad perſonarum atq; rerum diſtinctionē digreſſus ſum. Primùm enim, quum iudicium omne ſit de cauſa aliqua, conſiderandum eſt, an cauſa conſiſtat, uel non: cauſam uerò eſſe non poſſe, niſi perſonæ ſint, & res, ſiue negocium. Eſt autem cauſa, perſonæ atq; negocij complexio. Perſona eſt, quæ in iudicium ideo uocatur, quòd dictū factumúe aliquod eius reprehenditur. Negocium uerò, dictum factumúe eſt, ob quod perſona in iudicium uocatur. Si enim perſona in iudicium uocetur, & neq; factū neq; dictum aliquod illius reprehendatur, cauſa nō conſiſtit. Si etiam perſona non extet, accuſari in iudicio dictum, factumúe non poteſt. Quoniam igitur perſona propter facta in iudicium uocatur, de quibus eſt quæſtio, fidem facere per ſe nec perſona nec factū poteſt, ſed perſonæ factiq; circūſtantiæ. Sunt autem circumſtantiæ quæ conuenientes ſubſtantiā quæſtionis efficiunt. Vt enim res cōſtet,

& negocium fiat, necesse est esse aliquem qui fecerit, causam cur fecerit, locum & tẽpus ubi & quando fecerit: modum etiam, atq; facultates, quibus fecerit. Deinde quoniã uariè lis consistit, notandum est, quòd omne quod in controuersiam uenit, ut in Partitionib. docet Cicero, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. In primo cõiectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio. Primùm enim quæritur, à quo facta res sit: deinde, quo illa appellanda sit nomine: tertiò, de natura atque qualitate facti. Omnium est tutißimum reo, negare factum: deinde, si negari factum non potest, ad qualitatem confugere, rectè illud atque iure esse factum. Infirmißima est defensio, uti defensione, & alio rem appellare nomine, in rebus præsertim malis: in bonis enim plus habet ponderis. Sunt autem coniectura atq; definitio simplices, qualitas uerò duplex: nam & præteritarum & futurarum est rerum. Præteritarum, στάσις δικαιολογικὴ, quoniam de eo in iudicio quæritur: futurarum uerò πραγματικὴ, à Quintiliano negocialis: hic status ad deliberatiuũ genus pertinet, in quo de re futura deliberatur. Δικαιολογικὴ iterum duplex est. uel est enim λογικὴ, uel est νομικὴ. λογικὴ rationalis ideo dicitur, quia confirmatur argumentis desumptis ex causis, antecedentibus, consequentibus, genere, & similibus argumentis artificialibus. νομικὴ τοῦ ῥητοῦ scripti alicuius, quia uersatur circa leges, sub quibus comprehenduntur tabulæ, dicta philosophorum, poetarum, historicorum, &c.

Omnis autem λογικὴ στάσις rursus uel ἀντίληψιν, id est absolutionem, habet, uel πρόσληψιν assumpsitionem, quæ ab Hermogene ἀντίθεσις dicitur. ἀντίληψις est defensio absoluta, cum iurè aliquid factum esse dicimus. nam ἀντιλαμβάνεσθαι est, iure sese defendere. πρόσληψις ἢ ἀντίθεσις assumptio

ſumptio eſt, cùm reus rem per ſe turpem feciſſe confitetur: re tamen aſſumpta extranea, iure factum defendit. Hæc *quadripartita eſt. uel enim* ἀντίστασιν ἢ σύγκρισιν *habet, uel* ἀντέγκλημα, *uel* μετάστασιν, *uel* συγγνώμην. Ἀντίστασις *eſt, cum rei malæ, rem minus malam opponimus: ut* Aulus Albinus *fecit, cum relictis impedimentis, exercitum ſeruauit incolumem.* Exemplum notum eſt. Ἀντέγκλημα *eſt, aduerſarij accuſatio: cum rem malam quidem factam eſſe concedimus, ſed facti cauſam in aduerſarium reijcimus. ut, cum* Oreſtes *cædem matris in ipſam reijcit, quòd patrē illa prius occiderit.* Μετάστασις eſt *remotio, cum nō in aduerſarium, ſed in aliam perſonam crimen transferimus.* Differunt ἀντέγκλημα & μετάστασις *perſonis: quòd illud in aduerſarium, hæc in aliam perſonam crimen transfert.* Συγγνώμη, *ſtatus uenialis ſiue deprecationis eſt, quum concedimus omnia eſſe malè facta, ſed tamen petimus ut nobis ignoſcatur: & rem aliam à nobis fortiter atq; iuſtè factam obducimus.* Eſt *etiam* στάσις ὑποκρίσεως ἢ καταγραφῆς *rei, loci, temporis, perſonæ, cauſæ & modi.* Vtemur *hoc* ſtatu, *cum prioribus nos defendere non poterimus.* Status *legitimus* , νομικὴ στάσις, *uel eſt ſcripti & uoluntatis, uel contrariarum legum, uel ambiguorum uerborum, uel ratiocinationis.* Hæc *diuiſio* eſt *recepta, niſi quòd non meminerit* Cicero πραγματικῆς στάσεως. Ariſtoteles *ſtatuum non meminit: utitur tamen particulis, ex quibus illi poſſunt intelligi.*

DE STATV CONIECTVRALI.

Coniecturalis eſt, cum de facto cōtrouerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſylua, poſtquā reſciuit quæ feciſſet per inſaniā, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit, occiſum conſpicatur, è corpo-

re telum cruētum educit. Teucer interuenit: cum occisum fratrem, & inimicum fratris cū gladio cruēto uidet, capitis arcessit. Hic quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit cōtrouersia, & ex eo constitutio causæ cōiecturalis nominatur.

COMMENTARIVS.

In omni proposita quæstione, inquit Hermogenes, si statum habet, considerare oportet rem quæ in iudicium uenit, constet ne de ea, an non. Si non constat, coniectura est, quæ à Græcis στοχασμὸς dicitur. Latinè à coniectu nomen habet, id est directione quadam rationis ad ueritatē: unde etiam coniectores somniorum atq; ominum interpretes, coniectores uocamus. Quintilianus libro tertio, capite septimo. Est enim coniectura facti, de quo controuersia est, argumentosa confirmatio, aliquo ex signo manifesto, aut ab aliqua de persona suspicione, aut ab utrisque. id enim quod clarum non est, proprijs facti signis aut suspicione inquirimus. à signo: ut cum Vlysses in sylua Aiacem sepelire est inuentus. à suspicione, quæ à persona rei capitur: ut cum filius prodigus parricidij accusatur, patre frugi nō comparente. ex utrisque: ut, Insana, ut uidebatur, mulier filium gladio leuiter percußit, priuignum necauit, accusatur cædis. dicit se insanam fuisse, negant aduersarij. Hic & signum subest, quòd filium leuiter percußit: & nomen nouercæ suspicionem mouet. Oportet autem, ut inquit Trapezuntius, coniecturæ signa & media esse, id est ut per se legibus uel consuetudine non puniantur: & non necessariò rem aut antecedere, aut consequi. Fit autem coniectura sex modis, ut Fortunatianus docet. Primò, cum de facto constat, & non de persona: ut, cum abdicato filio, qui militabat, inuentus est pater telo filij sui occisus, reus fit parricidij

ricidij filius. Deinde, cum de persona cõstat, non de facto: ut, Luxuriosum filium pater abdicauit, abdicatus medicinæ studuit, postea decumbenti patri poculum dedit, quod diceret sanitati congruum: pater in media potione ait, se uenenum accepisse: filius residuũ poculi bibit, & decessit pater, reus est filius parricidij: qualem enim dederit potionem, incertum est. Tertiò, cùm de utroq; nõ constat: ut luxuriosi pater non comparuit, reus est parricidij filius. Hic enim neq; occisum esse patrem constat: neq;, si constiterit, utrũ à filio sit occisus. Quartò, cũ de sola uoluntate sit quæstio: ut, Luxuriosus adolescens in nocte à meretricis domo expulsus, cæreum ardentem ante meretricis fores abiecit, domus arsit: arguit eum, ut restituat. Hic de persona & facto constat: sed tantum qua id uoluntate fecerit, quæritur. Quintò, cum de re ipsa quæritur, quando uidelicet περὶ τῆς οὐσίας de substantia quæstio est, non de facto aliquo: id est, cum quæritur, an aliquid fuerit illud de quo quæstio est. ut, repetebat quidam à commilitone suo pecuniam tãquam creditam, negantem se debere occidit, sed & se interfecit: repetunt pecuniã hæredes interfectoris, ab hæredibus pernegantis: illi contradicunt. hic enim non de facto quæstio est, sed de eo, an pecunia antè credita fuerit. Postremò, cum est ἀντικατηγορία. est autẽ ἀντικατηγορία, mutua accusatio, cum aliqui se inuicem accusant: ut, uir fortis habebat nouercam, & in matrimonio captiuam habebat, ambiguis signis obijt: accusant se inuicem ueneficij, captiua & nouerca. AIAX.) De Aiace Sophocles integram Tragœdiã scripsit cui titulus est Αἴας μαστιγοφόρος, ex qua hoc exemplum est desumptum.

DE STATV LEGITIMO.

Legitima cõstitutio est, cum ex scripto, aut

ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in parteis ſex: ſcriptum & ſententiā, contrarias leges, ambiguū, definitionē, trāslationē, ratiocinationē. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit, quæ iubeat eos qui propter tēpeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorū nauim, cęteraq́; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerint in naui. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in ſcaphā conſcenderūt, pręter unum ęgrotū. Is propter morbum exire & fugere non potuit. Caſu & fortuitu nauis in portum incolumis delata eſt. Illam ægrotus poſsidet, nauim petit ille cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt, ex ſcripto & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat, cum alia lex iubet aut permittit: alia uetat quidpiam, hoc modo: Lex uetat, eum qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit: petitur ab eo mulcta. Conſtitutio hæc eſt legitima, ex cōtrarijs legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures res ſignificat, hoc modo: Paterfamiliâs cum filium hæredem faceret, teſtamento uaſa

argẽtea uxori legauit: Tullius hæres meus Terentiæ uxori meę XXX. pondo uaſorũ argẽteorũ dato, quæ uolet. Poſt mortẽ eius uaſa preciosa, & cęlata magnificè, illa petit. Tullius ſe, quæ ipſe uelit, XXX. pondo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima, ex ambiguo. Ex definitione conſtat cauſa, cum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi: Cum Lucius Saturninus legẽ frumentariã de ſemiſsibus & trientib. laturus eſſet, Q. Cepio, qui per id temporis quæſtor urbanus erat, docuit Senatum, ærarium non pati poſſe largitionem tãtam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad populũ ferát, aduerſus Rẽp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ eius intercedere, ille nihil ominus ciſtellam detulit. Cepio, ut illum contra ſenatuſconſultum intercedentib. collegis aduerſus Remp. uidit ferre, cũ uiris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas deijcit. impedimento eſt, quo ſecius feratur lex. acceſſitur Cepio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima, ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cum quæritur, quid ſit minuere maieſtatem. Ex translatione controuerſia naſcitur, cum aut tempus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut iudices mutãdos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudi

cijs tamen nonnihil ea utimur, hoc modo: Si quis peculatus accuſatur, quòd uaſa argẽtea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe, poſsit dicere, quum definitione ſit uſus, quid ſit furtũ, quid peculatus: ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis rarò uenit in iudicium, quòd in priuata actione Prætoriæ exceptiones ſunt: & cauſa cadit is, qui non quemadmodũ oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, ut antè, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare, nec ne. Ex ratiocinatione cõtrouerſia cõſtat, cum res ſine propria lege uenit in iudiciũ, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinẽ quandam aucupatur. Ea eſt huiuſmodi. Lex eſt: Si furioſus exiſtet, agnatorũ gentiliumq; in eo pecuniaq; eius poteſtas eſto. Et Lex: Qui parentẽ necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo, deuehatur in profluentẽ. Et Lex: Paterfamiliâs uti ſuper familia pecuniaûe ſua legauerit, ita ius eſto. Et Lex: Si paterfamiliâs inteſtatus moritur, familia pecuniaq; eius agnatorũ gentiliumq; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe: ei damnato, ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebãt eum, tabulas in carcerẽ afferunt, teſtamentũ ipſo pręſente conſcribũt, te-

ſtes ritè affuerũt, de illo ſuppliciũ paulo pòſt ſumitur. Ii qui hæredes erant, teſtamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, ſuá uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur: & tamen multę afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit aut non potuerit iurè teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtendimus: nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus.

COMMENTARIVS.

Legitima conſtitutio ab Hermogene *appellatur νομικὴ, quoniam τ̃ νόμων σκέψιν habet, id eſt legum conſiderationem.* Per leges *autem intelligimus πᾶν ῥητὸν, omne quod ſcripto continetur: ut ſunt leges, teſtamenta, pacta, decreta, literæ, priuilegia, tabulæ, dicta prudentum, &c. ex quibus controuerſia naſcitur.* Statum *legitimum, ut etiam iuridicialem,* Hermogenes *qualitatis ſpecies fecit: quem etiam* Cicero *eſt ſecutus. hic autor generales eſſe uult: & definitionem, quam* Hermogenes *&* Cicero *generalem ſtatum poſuerunt, ſub legitimo comprehendit.*

LEGITIMA CONSTITVTIO.) *Primũ hic oſtendit, quid ſit legitima conſtitutio: deinde, quæ ſint eius partes: tum, quomodo in ſingulis partibus controuerſia conſtet, exemplis explicat: poſtremò, ad iuridicialem facit μετάβασιν.* Legitimam *conſtitutionem eſſe dicit, cum in ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur.* Ex *hac definitione intelligitur, definitionẽ eſſe ſtatũ generalẽ, nõ ſpeciẽ legitimi; cũ in ea neq; in ſcripto, neq; ex ſcriptis*

contro-

controuersiæ aliquid nascatur. Est enim νομικὴ στάσις ἀλλ' ὅμως λογική: sed quia uidetur esse ὡς νομική, ideo ab hoc autore inter legitimi species numeratur. & fit definitio non ut omnibus, sed ut pluribus partibus conueniat. Non enim ut Dialecticus definit, apud quem definitio neq; latior neq; arctior definito esse debet.

Ea diuiditur.) *Διαίρεσις partium legitimæ constitutionis, quarum sex facit, ac singulas breuiter definit, & exemplo unico declarat. Libro autem secundo omnia exponit copiosius, & singularum partium locos enumerat.*

Ex scripto & sententia, &c.) *Multa sunt in sacris literis exempla huius constitutionis, ut de eruendo oculo, de amputando pede, de iureiurando, & similibus: quæ omnia piè, prudenter ac secundum fidei analogiã explicanda sunt. Ac in legitima constitutione considerandũ est, an ex uno uel pluribus scriptis controuersia nascatur. Si ex uno, aut uoluntas scriptoris cum scripto dissentire uidetur, aut scriptum ipsum duas pluresúe sententias significat: aut res de qua nulla lex propria inuenitur, per similitudinem legi accommodatur. Primum genus scriptum & sententiam, alterum ambiguum, ultimum ratio cinationem uocamus. Sin autem ex pluribus scriptis controuersia nascitur, controuersia erit contrariarũ legum. Definitio igitur, translatioq;, propriè huius constitutionis partes non sunt: sed hic autor ueterem sequitur diuisionẽ. Prima igitur pars legitimi status est, scripti & sententiæ, τοῦ ῥητοῦ καὶ διανοίας, cum uerba quidem scriptoris sunt aperta & perspicua, sed uoluntas est obscura, propter circumstantiam: iurisconsulti casum appellant. Exemplum quod hic ab autore ponitur, Zasius ineptũ esse putat: primùm quia ægrotus nauem non conseruarit, ideoq; eum*

hac

hac lege uti posse non uidetur. Deinde quia nauis, cum ægrotus illam perdiderit, ad fiscum deueniat: quoniam ex lege nauarchus illam amittit. Potest tamen defendi hic autor. nam tametsi nauem suis uiribus aut prudentia ægrotus non seruarit, tamen quoniam illi fortuna in tanto periculo adfuerit, & quasi illius gratia nauem conseruarit, dubitare etiam hic de scriptoris uoluntate potest: non quidem apud iurisconsultos rigidiores, sed apud Rhetores. Lex est: Peregrinus si murum ascendat, morte supplicium det: cum ciuitas obsideretur, peregrinus murum quidem ascendit, sed hostium ducem interfecit: accersitur capitis. In hac constitutione pars altera, id quod plerunque accusator facit, scripto nititur: altera uerò sententia, ut reus. EX CONTRARIIS.) Constitutionem contrariarum legum Græci ἀντινομίαν uocant, quæ est, cum lex una iubet aut permittit aliquid: alia uetat ac prohibet. Hermogenes dicit statum fieri contrariarum legum, si de plurimis scriptis controuersia sit, aut scriptum unum in duo diuidatur. Est enim status contrariarum legum, quoties duo aut plura scripta, aut unum scriptum diuisum non natura, sed attributo aliquo inter se dißident: omninoq; duplicata est scripti & uoluntatis contentio. Vt, lex est, abdicatus ne sit hæres bonorum patris. Alia lex: In tempestate qui in naui permanserit, is dominus nauis esto. abdicatus tempestate in naui permansit: repellitur ab ea, ut à patris naui. Hæ duæ leges contrariæ non erunt: sed addita circumstantia, factæ sunt contrariæ. Eius uerò quæstionis, in qua scriptum diuiditur, tale sit exemplum: Puella quæ uim passa est, aut matrimonium, aut mortem petat eius qui uim intulit: quidam duas puellas eodem tempore compreßit,

quarum

quarum altera mortem, altera connubium postulat. In hoc statu leges contrarias facit circumstantia: nam alioqui cum sunt contrariæ, altera alteram abrogat. Moses inquit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Christus cōtrà: Qui oderit patrem & matrem. hæ contrariæ sunt περιστάσει: addit enim Christus, Propter me. Plura exēpla obseruabis cùm in nouo, tum in ueteri Testamento.

Ex ambiguo.) *Tertius status legitimus est ambigui, ἀμφιβολίας, qui ex ipso nomine cognoscitur: cum scilicet uerba sunt πολύσημα. est enim ambiguitas, ut Hermogenes ait, scripti cōtrouersia, uel ob accentuum, generum, casuum, numerorum, similiumq; similitudinem, uel syllabarū distinctionem. Vt, meretrix auream coronam si gestet, publica esto. deprehenditur aliqua gestans coronam auream: illa coronam publicā esse debere dicit, aduersarij meretricem. In hoc exemplo Græci propter accentum controuersiam mouent, Latini propter casuum & generū similitudinem. Fit igitur ἀμφιβολία, uel multiplici significatione: ut in hoc exemplo ambiguum est, utrum Tullius an Terentia intelligatur in uerbo, Quæ uolet. Vel distinctione uerbi atq; syllabarum. ut cum duo essent patrisfamiliâs filij, alter λέων, alter uerò πανταλέων: in testamento pater scripsit, Bona mea habeat πανταλέων. petit uterq; bona omnia: alter coniunctè uerba pronūcians, πανταλέων: alter uerò diuisè, πάντα λέων habeat. Vel accentu: ut, ἑταίρα χρυσεία εἰ φορόιη, δημοσία ἔστω: meretrix, si coronam ferat auream, publicā esse uolo. Si δημοσία scribitur, ἑταίρα, id est meretrix intelligetur: si δημόσια, χρυσία, id est corona aurea intelligetur. Apud Græcos in accentu, apud Latinos uerò in uerbis est ambiguitas. Differunt hi tres status, quòd in primo uoluntas est obscura, uerba autem manife-*

manifesta: in amphibolia utrumq; est obscurum. Antinomia uerò duplicem quæstionem habet, scripti & sentētiæ.

Ex definitione.) Definitio à Græcis ὅρος dicitur, & status definitionis ὁριστικὴ στάσις. hic, ut antè dixi, ab Hermogene ac Cicerone inter generales numeratur, sed hic autor legitimi speciem facit: uidetur enim ὡς νομικὴ εἶναι, quia etiam ex scripto uidetur nasci, quum dubitatur atque disceptatur, quid sit maiestatem minuere, quid sit sacrilegium, quid furtum. In huius status altera parte aliquid factum est: ut quū Cepio impetum fecit, pontes disturbauit, cistas deiecit, impedimentoq; fuit quo minus lex ferretur: in altera uerò parte aliquid deest ad nomen consummandum, ut in diminutione maiestatis. Est igitur status definitionis, quando de nomine controuersia est, quum id quod obijcitur, non id esse contendimus, quia ei aliquid desit. ut ex loco sacro pecuniam priuatam abstulit aliquis, quum in lege positum sit: sacrilegum morte, furem duplo mulctādum esse, accusatur de sacrilegio. ille furtum esse dicit: nascitur controuersia quid sit, furtum'ne, an sacrilegium. Nam si addatur, etiam pecuniam fuisse sacram, omnis sublata erit controuersia. Intelliguntur autem hoc in loco definitiones imperfectæ, & ἐνδιασκευαστικαὶ, quales sunt oratorum enumerationes, expositiones uocabulorum, expositiones per contraria, dißimilia, paria, descriptiones copiosæ, ut sunt etiam poetarum. Omnis enim definitio uel est perfecta, ut philosophorum: uel imperfecta, ut oratorum, quæ hic locum habent.

Cum L. Saturninus.) Difficilis hic locus esse uidetur, de semißib. & trientibus: sed explicari tamen potest, & intelligi, si Gracchanas leges rectè intelligamus. Earū autem tres fuere, de quibus etiam Florus in Epitome meminit. Vna fuit, ut equester ordo bis tantum uirium in sena-

natu haberet, quàm senatores ipsi: ut equites cum senatu consentientes, eo facilius corrumpi possent. Altera erat agraria, ut nemini liceret ultra quinquaginta telluris iugera poßidere. Hæc cum iam per annos multos magnis tumultibus in Repub. agitata esset, tandem à M. T. Cicerone sublata est, qui eius incommoda in fine secundi Officiorum enumerat. Tertia erat frumentaria: ut scilicet frumentum, quod antè aut omnino non dabatur, aut integro precio ab ærario ueniebat, publicè emeretur, & deinde plebi uilißimo precio, hoc est, semisse & triente, id est quadrante & dimidio in modios singulos daretur. Erat autem triens, tertia aßis pars: semißis, pars aßis dimidia. Erant etiam apud ueteres trientes & semisses monetæ signatæ: de quibus Budæus, Agricola & Heinricus Glareanus diligenter scripserunt. Siue igitur aßis partes, siue monetam signatam per semisses & trientes intelligamus, pecunia uili frumentum singulis mensibus in tribus singulas distributum esse, ex Cicerone & alijs certum est. Fuit autem Romæ constitutus locus, in quo frumentum publicum unà cum frumentarijs legibus asseruabatur: quem horrea Sempronia Festus libro decimoseptimo uocat. Aestimatum est autem frumentum illud menstruum, quod in plebem ita diuidebatur, quingentis & quinquaginta myriadibus stetisse: id est, quingenta & quinquaginta millia aureorum. Quæ res, ut in Cæsare Plutarchus tradit, ærario admodũ sumptuosa erat. Quare diu senatus magnis contentionibus huic legi aduersatus est: partim quòd ærarium exhauriri illa uidebatur: partim uerò, quòd plebs, quia uictus ei sine labore suppeditabatur, ab industria ad desidiam (ut pro Sestio ait Cicero) uocari uidebatur. Gracchus uerò æquum putabat

(ut ait

(ut ait in tertio Florus) inopem populum ex ærario suo uiuere. Hanc igitur legem L. Saturninus, ut hic autor tradit, renouare cœpit, collegis intercedentibus: ac Cepione, quo minus lex ferretur, impediente. Sed ego fictum esse ab autore, ex historia tamen sumptum hoc exemplum, docendi causa, iudico. Primum enim in historia est uarietas, deinde etiam in ipso nomine. quoniam alius L. alius Cn. alius Apuleium Saturninum appellat. De Cepione uerò quæstore nihil etiam eiusmodi legitur. Verùm enimuero siue fictum sit exemplum, ut mihi uidetur; siue uerũ, ea mihi uidetur eius esse sententia, quam exposui: cui astipulatur Ioannes Vlricus Zasius Brigantinus, in suo de Legibus libello, qui multarum optimarum rerum copia est refertus. Datum est autem populo frumentum semißibus & trientibus, usq; ad Clodij Pulchri tribunatum: qui inter cæteras leges Reipub. pestiferas, legem tulit, ut frumentum plebi gratis daretur. quare pro Sestio in eum Cicero inuehitur, quòd remißis semißibus ac trientibus, quinta propè uectigalium pars sublata sit. Hæc ut diligentius inuestigarem, multi occasionem mihi dederunt: qui de huius loci difficultate querebãtur, quùm mihi antè facilimus esse uidebatur.

Aerarium non pati.) Sæpe ærarium magna laborauit inopia: & fortaßis etiam Saturnino tribuno pleb. laborauit. quæ causa fuit, ut illi Cepio Quæstor urbanus restiterit: qui Senatum docuit, ærarium tantam largitionem ferre non posse, ut frumentum pro populo publicè emeretur: quoniam, ut antè dixi, 550000 aureorum frumentũ illud singulis mensibus stetit. Ex hoc loco intelligitur, non semper datum fuisse populo frumentum: nam etiam Au-

gustus instituit, ut ter tantum in anno daretur. EX TRANSLATIONE.) Translatio, μετάστασις & μετάληψις dicitur: alij statum τῆς παραγραφῆς, id est præscriptionis uocant: alij actionis, eumq; sub qualitate comprehendunt. Hic autor eum sub legitimo statu complectitur: quoniam, ut Fortunatianus ait, nulla translatio, siue præscriptio, sine lege esse potest. Appellat autem eum translationem, quoniam aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Sub his enim tribus etiam reliqua intelliguntur. Est igitur translatio, cum de actione quæstio est: non enim quæritur, sit'ne aliquid, aut quid sit, aut quale sit: sed, an de his actio sit. Est enim in hoc statu præscriptio, cuius duo sunt genera; unum scripti, quod ex scripto causam sumit controuersiæ: alterũ non scripti. Scripti quæstio est, recusatio iudicij, propter aliquam præscriptionẽ legis, aut scripti, de quo est quæstio. ut, De ijsdem rebus bis ne iudicia sunto: quidam cædis accusatus, absoluitur: post consulto oraculo responsum est à Deo, Homicidis non respondeo. Rursus fit reus. Hic prima contentio est de scripto & uoluntate: ex qua altera sequitur coniecturalis: Cædem'ne rursus fecerit aliam. Quæstio extra scriptum est, recusatio iudicij ex præscriptione aliqua legis scriptiúe: in qua tamen scripti nulla quæstio sit, sed de re aliqua extranea, aut loco, aut tempore, aut persona accusatoris, iudicis, aut causa, aut modo: in quo genere factum concedimus, sed ex his attributionibus aliquem ad defendendum assumimus: ut cum lege liceat adulterum cum adultera occidere, quidam occisō adultero, interposito spacio, cum uxorem uideret ad adulteri sepulchrum lachrymantem, occidit: fit reus cædis. Hic enim ex loco ac tempore sumitur à nobis defensio.

defensio. Potest etiam in quantitate esse translatio: ut quum quis iniquum petierit, non tantum ei deberi excipietur. Hic status magis Græcorum quàm Romanorum est: causam ostendit author, quòd eo Græci in iudicijs, Romani in iure ciuili plerunque utantur. ideo inquit: In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. Romani enim causas agebant apud iurisconsultos, extra iudicium: apud Græcos erant simul iurisconsulti, & iudices. Poterunt tamen Latini etiam illo uti pro capite, ad statum alium confirmandum: ut hic dicit, In iudicijs tamen nonnihil ea utimur. Vt pro Quintio conqueritur in exordio, quod agere secundo loco cogatur: & utitur translatione, non ut uincat, sed ut reo suo beneuolentiam conciliet. Paulus ad Cæsarem prouocauit: Germaniam Papa ad concilium. De eiusmodi exceptionibus uide Instit. Iustiniani titul. 13. libro quarto. Item libro octauo Codicis, titul. 36. Primo de Oratore Ciceronem, ubi exemplum illustre est, cum Hypseus à Crasso contendit, ut suo reo causa cadere liceret, contra Octauium, qui id negabat. Quintilianus ait, uix in ulla controuersia hunc statum reperiri, ut non alius quoque in eadem causa sit.

Hæc partitio.) Tres ostendit causas, propter quas hic status raro ueniat in iudicium. Vna est, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt: quæ quales sunt, iurisconsulti explicant. Altera, quòd causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit: id etiam hodie est in usu. Tertia, quia in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut antè, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, nec ne.

Ex ratiocinatione.) Ratiocinatio συλλογισμὸς di-

citur, uocabulo philosophico. Est autem ratiocinatio rei non scriptæ, aut de qua lex nulla est, cum re aliqua scripta, aut legitima comparatio: in qua id quod scriptum non est, cum eo quod est scriptum, componitur. ut cum lex sit, ut is qui ex meretrice natus sit, concionem non habeat: ex scorto natum, quidam uetat concionari. Hanc rei accōmodationem non uni legi solum, sed etiam pluribus adhiberi posse, propter rerum & legum multitudinem, clarum est. Item, nominatim in comœdia carpere aliquem lex prohibet: poeta quidam personas aliquorum effictas habitu introduxit: reus fit legis. Iam uidendum est, an æque peccarit, quòd personas introduxerit, ac si nominasset. Ita ratiocinatio habet plerunque comparationem qualitatis ac quantitatis. Habet similitudinem cum scripto & sententia: quia ambo scripta lege nituntur. Iurisconsulti uocant ratiocinationem, cùm argumentantur à simili. De his exemplis quæ hic ponuntur, consule iurisconsultos. IN REM NVLLAM.) Quia neque accusatori neque reo leges illæ profuerunt, nisi ratiocinatione facta à simili. CVIVS MODI PARTES ESSENT.) Absolutis legitimæ constitutionis partibus, nunc μετάβασιν facit ad statum Iuridicialem, quem alij qualitatis speciem esse uolunt: idq; rectè.

DE STATV IVRIDICIALI.

Iuridicialis constitutio est, quum factum conuenit: sed iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, quum id ipsum quod quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur,

tur, rectè factum esse dicemus. Ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena, cum eo Accius iniuriarum agit: hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor: Cōcessio, Remotio criminis, Trāslatio criminis, Comparatio. Concessio est, quum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in Purgationem & Deprecationē. Purgatio est, quū consultò se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitudinem. Fortunam, ut Cepio ad tribunos pleb. de exercitus amissione. Imprudentiá, ut ille qui de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequá tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus testamento manumissus esset. Necessitudinem, ut ille qui ad diem commeatus non uenit, quòd eum aquę interclusissent. Deprecatio est, quū & peccasse, & consultò fecisse cōfitetur: & tamen postulat, ut sui misereantur. Hoc in iudicio non ferè potest usuuenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta constant. Hoc modo in loco cōmuni per amplificationem inijciemus, quòd si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci côueniret, uerùm nihil postulat ignosci. Ergo in

iudicium non uenit: at in ſenatum, aut ante Imperatorem, aut in concilium talis cauſa poteſt uenire. Ex translatione criminis cauſa conſtat, quum feciſſe nos non negamus: ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: ut Oreſtes, quum ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus: & uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut ſi accuſetur is, qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat: & eos dicat non modò imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe, quare id facere liceret. In rem confertur: ut ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex comparatione cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe, alterutrum facere: & id quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt: Caius Pompilius quum à Gallis obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, uenit cum hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceſſit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit, amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis.

COMMENTARIVS.

Tertius ſtatus generalis, iuxta hunc autorem, eſt iuri-

dicialis δικαιολογικὴν: quæ ita dicitur, quoniam disceptatio eius tota ex iure pendet. Primùm hic iuridicialem statum definit, deinde partes eius enumerat, tum partes singulas definitionibus & exemplis explicat. Est autem constitutio iuridicialis, quum factum conuenit: sed iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius partes duæ sunt: Absoluta et Assumptiua. Fatetur enim reus, se cõmisisse facinus, siue quòd aliquid ei obstiterit, siue etiã quòd nihil obstiterit. Si nihil obstitisse dicit, faciet statum absolutum: si inique se fecisse fateatur, status erit assumptiuus.

Absoluta.) Absoluta ἀντιληπτικὴ à Græcis dicitur: est autem ἀντίληψις, simplex facti defensio rectè aut iurè factum esse: quæ aduersarij criminationi opponitur. Apertè enim in se, et expeditè, non implicitè & abscunditè, ut negocialis, recti & non recti quæstionem continet. In eo enim crimen esse non uidetur: sed quasi insit, instituitur accusatio. Quamobrem à Cicerone qualitatis status appellatus est. Locos autem ex causis efficientibus habet: de quibus infrà dicetur. ut, Agricola filium deditum philosophis exhæredat. Neq; enim malum est philosophari, sed agricolæ ita uidebatur. Locos habet æqui & iniqui, præmij atq; pœnæ. Aequi & iniqui hoc in loco exemplum ponit de Actio poeta, quẽ in scena Mimus quidam nominauerat. Putabant autem poetæ autoritatem suam minui, si nominatim in scenis compellarẽtur.. Quæstio igitur est, utrum nominari eum liceat, cuius nomine scripta dentur agenda. Sunt etiam multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione cõstant. Nã & apud iudices de præmio sæpe accusatorũ quæritur: & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Vt L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri neque certo duce,

neq; eo nomine neq; numero præditos, ut digni essent qui hostes Romani populi esse dicerentur: quòd tamen excursionibus & latrocinijs infestam prouinciã redderent, cõsectatus est, & confecit. Romam redijt, triumphũ ab senatu postulat. Quæstio est, Oporteat'ne præmium dari.

Assumptiua pars est.) Assumptiua ἀντιθετικὴ ἢ προσληπτικὴ à Græcis dicitur, cum per se defensio est infirma: quoniam ius aliquo modo uiolatum concedimus, sed aliquo foris adiuncto argumento defendimus, quod uel similis, uel maioris boni compensationem habet. est enim ἀντίθεσις τῆς ποιότητος ἀντικατάλλαξις.

Sed assumpta.) Omnis status uel simpliciter & absolutè tractatur, uel uariè ac compositè. Simpliciter, ut cum Clodium dico iurè occisum esse, quia ciuis malus fuit, & perniciosus patriæ: atq; hic uitam eius turpem, sceleratam ac pestiferam ostendo. Variè, cum κεφάλαια & argumenta ex statibus assumuntur: ut, Clodius iurè à Milone est occisus, quia ciuis malus fuit. Ad hanc defensionem Cicero assumit aliam: Quia fuit insidiator. Hæc causa est, quòd in absoluta dixit, ut aliud nihil foris assumatur: hic uerò dicit, Sed assumpta extranea re cõprobatur. Partes eius quatuor esse dicit: Concessionem, Remotionem, Translationem, Comparationem.

Concessio est.) Concessionem Græci ὁμολογίαν & συγγνώμην, id est uenialem appellant, cum reus sibi ignosci postulat. Eius rursus duæ sunt partes: purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum, sed uoluntas defenditur: ut pro Ligario Cicero fecit. Sic Horatius, libro secundo Liuij defenditur. à Græcis μετάστασις appellatur remotio: quoniam uel in fortunam, uel in imprudentiam, uel in necessitudinem crimen

remo-

remouetur. has enim tres habet partes: Fortuna est, siue casus, cum demõstrabitur, aliqua fortunæ uis uolũtati obstitisse. ut Cepio ad tribunos plebis de exercitus amißione bello Cymbrico: de quo Eutropius, & alij historici. Est enim alea Martis dubia: quoniã in solius Dei manu uictoria posita est. cuius exempla multa in Biblijs habemus. Imprudentia est, quum scisse aliquid is qui arguitur, negatur. ut in hoc exemplo, fratrem à seruo occisum, frater ulciscitur: seruum occidit, quod ei licuit: sed manumissum fuisse ignorat. Prolixum est exemplum in secundo de Inuentione. Huiusmodi multa sunt apud poetas. Neceßitudo est, cum ui quadã reus, id quod fecerit, fecisse defenditur. ut ille qui ad diem commeatus non uenit, quoniam aquæ eum interclusissent. Habent uim magnam, & multarum sæpe rerũ causæ sunt, fortuna et neceßitas. unde Græcorũ natum est prouerbiũ, βιαιόν τι ἡ τύχη καὶ ἀνάγκη. Deprecatio συγγνώμη est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus uix in iudicio usuuenire potest, nisi aut quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta constant: ut apud singulas personas priuatim, ut apud imperatores ac principes: cuius exempla sunt pro M. Marcello, & rege Deiotaro. Hic tria tempora ostendit, quibus hoc statu licet uti: in senatu, ante Imperatorẽ, & in concilio. Est igitur propriè oratoris, qui ex locis affectuum à personæ ætate, dignitate, uita anteacta, & officijs in rempub. aut magistratum misericordiam mouebit.

Ex translatione.) Translatio ab alijs Relatio criminis, ab Hermogene ἀντέγκλημα, accusatio aduersarij dicitur: quod est, cũ reus id quod arguitur cõfessus, alterius se inductũ peccato, iurè fecisse demõstrat. Vocatur ab hoc

autore Translatio, quoniam causa facti in personam aliam transfertur. Omne autem ἀντέγκλημα uel est extra qualitatem, ut in coniectura: ut in Apologia Socratis apud Platonem, cum accusatus esset, quòd iuuentutem corrupisset: defenditur Socrates, quòd non corruperit, sed potius ijs præcepta ethica, quibus uita instituitur, tradiderit. Deinde retorquetur crimen in sophistas, quòd illi iuuentutem corruperint: quoniam ἀκολασίαν tradiderint illis, & tyrannidem occupare docuerint. Vel est in qualitate, cum in aduersarium transferimus causam: idq; uel in personam uiuam, ut in oratione pro Quintio, & Milone: uel in mortuam, ut Orestes cædem matris in ipsam transfert. Hoc statu usus est Adamus & Eua. & ex hoc Quintilianus fortißimam defensionem fieri dicit.

Ex remotione.) Remotio criminis μετάθεσις est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in aliũ, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitò. Vel enim in hominem, uel in rem causam, facti siue culpam remouemus. Est hic nobis obseruandũ, quid remotio à trãslatione ac purgatione differat. Remotionẽ Hermogenes uocat μετάστασιν, quæ est criminis in personã: id etiam in translatione fit. sed in hac, causa facti in aduersariũ reijcitur: in illa uerò, in personã alienam atq; peregrinã. Huius exemplum fictum hoc in loco habemus. Deinde remotio culpã etiam in rem aliquã remouet: id quod nõ fit in translatione. In purgatione est μετάστασις ἢ μετάληψις, uel in fortunam, uel in imprudentiam, uel in neceßitatẽ: quæ in nostro arbitrio atq; uoluntate non sunt. In remotione uerò est, προαίρεσις, uoluntas & electio.

Ex comparatione.) Comparatio ἀντίστασις est,

rei

rei cum re alia quasi compensatio, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur. In hanc etiam necessitas cadit. ut in exemplo apparet de C. Pompilio, qui & impedimenta & exercitum amisisset, nisi cum hoste ita pactus esset. Additur in concessione comparatio: quoniam ipsa per se infirma est, ideoq; adiuuanda comparatione, quæ necessitatem ostendit. Hactenus de statuum diuisione, in qua non multũ à cæteris oratoribus differt. Plenior est, & perfectior statuum diuisio apud Hermogenem, quæ ferè cum ea quæ est in Partitionibus Ciceronis conuenit. Differt autem hæc diuisio ab Hermogenis diuisione, quòd statum generalem definitiuum hic author legitimi fecit speciem: deinde separauit legitimam à iuridiciali, sub qua tamen illa comprehenditur. Negocialem uerò omittit, qui est rerum futurarum πραγματικὴ, & in deliberatione ac senatu locum proprium habet.

DE INVENTIONE Iudicationis.

Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis uideor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandum est: si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda ratio est. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimùm cõsistamus. Orestes,

stes, quum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quę continet defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo; Quum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto: Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet: quam nos iudicationē, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituetur ex coniunctione firmamēti, & rationis defensione, hoc modo: Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse: rectū-ne fuerit, à filio sine iudicio Clitemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem reperire conuenit. Reperta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum, hac uia iudicationes reperientur: præterquam in coniecturali constitutione.

ſtitutione. Nam in ea nec ratio quare fecerit, quæritur: feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniã nõ ſubeſt ratio. Quare ex intẽtione, & ex inficiatiõe iudicatio conſtituitur, hoc modo: Intẽtio, Occidiſti Aiacẽ: Inficiatio, Nõ occidi: Iudicatio, Occiderit'ne. Ratio omnis utriuſq; orationis, ut antè dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes quoq; plures erunt in una cauſa: ſed omnes ſimili ratione reperientur.

COMMENTARIVS.

Quatuor hoc in loco agit. Primùm enim μετάβασιν *facit, ad ſtatuum tractationem: deinde, quomodo ſit in ſtatibus inuenienda iudicatio: tum, quid inuenta iudicatione ſit agendum: poſtremò indicat etiam, quæ ſit iudicationis inueniendæ ratio, in ſtatu coniecturali.* Quæ conſtitutiones.) μετάβασις κατὰ προκατάστασιν*: quia digeſtionem habet ordinis. antequam enim ad explicationem ſtatuum accedat, de iudicatione inuenienda præcepta ſe daturum pollicetur.* Nunc quomodo.) *Tranſitionis propoſitio: faciet autem id in ſecundo tertioq; libro.*

Ab ambobus.) *Ab oratore ſcilicet accuſatoris ac rei, & ab ipſo iudice.* Conſtitutione igitur.) *Ad iudicationem inueniendam tria neceſſaria eſſe dicit, ſtatum, rationem, atq; firmamentum. Libro primo de Inuentione plura habet, et aliter tractata omnia: quem locũ cum hoc conferre adoleſcentes debent. eſt enim prolixior, quàm ut huc tranſcribi debeat. Principiò igitur ſtatus eſt*

inueſtia

inuestigandus, qui ex intentione accusatoris, ac depulsione rei nascitur. Statu reperto, quærenda ratio est, id est τὸ αἴτιον, quæ causam facit, & defensionem continet: sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem: si uidelicet de facto constet, nec tamen ulla facti adferatur ratio. Inuenta ratione, firmamentum est quærendum, quod Græci συνέχον καὶ αἰτίαν uocant. Ex infirmatione igitur, & confirmatione, rationis iudicatio nascitur, quæ est iudicij quæstio: Græci κρινόμενον appellant. Reperta iudicatione, ad eam tanquam ad scopum propositum orator argumenta omnia accommodabit.

In omnibus constitut.) Conclusio, omnium constitutionum iudicationem eadem inueniri posse ratione, præterquàm in coniectura. Quoniam enim in ea factum negatur, ideo nec ratio, quare fecerit: nec firmamentum, quia nulla subest ratio, exquiritur. Ex intentione igitur, & inficiatione sola, iudicatio nascitur, hoc modo: Occidisti Aiacem, Non occidi: iudicatio, quæ ex solis coniecturis constat, an occiderit.

Si plures erunt.) Omnis causa uel habet unum tantum statum: ut in Rosciana, an S. Roscius patrem occiderit. uel plures, ut in Miloniana. Primùm enim quæstio est, an Clodius iurè sit occisus: qui qualitatis, & præcipuus illius causæ status est. Deinde status coniecturalis ad qualitatem probandam aßumitur: Quia scilicet insidiator fuerit. Ita στοχασμὸς fit τῆς ποιότητος κεφάλαιον. Si igitur plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, plures etiam quæstiones, rationes, iudicationes, atq; firmamenta in una causa erunt: sed omnia simili ratione inueniuntur. quibus in causa repertis, tum deniq; singulæ

parte

partes totius causæ considerandæ sunt: quæ sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, cōclusio: de quibus suprà satis explicatum est.

CONCLVSIO.

Sedulò dedimus operam, ut breuiter & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniā huius uoluminis magnitudo satis creuit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. Sed si qua tardius quàm studes absoluentur, cùm rerum magnitudini, tum nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Verun tamen maturabimus, & quod nostro negocio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio, munus hoc accumulatissimæ tuæ largiamur uoluntati.

COMMENTARIVS.

Concludit iam orator primum librum, breuiter quidem, sed tamen ἠθικῶς: atq; id facit transitione, occupatione, remotione. Transitionis pars prior, quæ ἀνακεφαλαίωσις dicitur à Græcis, id est eorum quæ dicta sunt repetitio, tota est ad Herennij beneuolentiam comparandam instituta, dum & breuiter & dilucidè omnia sese tradidisse ait. quæ duæ uirtutes in tradendis artibus cùm laudabiles, tum etiam necessariæ esse uidentur: quoniam & intelligentiam & memoriam adiuuant, & obscuritatem tollunt. Id Horatius intellexit, cum dixit:

Quic-

Quicquid præcipies, esto breuis: ut citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantq; fideles.

Pars altera dicẽdorum est κατάστασις, quæ est ἀντιλογική. causas enim reddit, cur de cæteris libro secundo dicere uelit. Occupatio habet ἀξίωσιν καὶ ὑπόθεσιν: Si hæc tardius, quàm studeat Herennius, absoluantur, cùm rerum magnitudini, tum autoris occupationibus aßignari uelit. Remotio ἀφαίρεσις τῆς ὑποθέσεως, primùm habet industriæ suæ promißionem ὑπόσχεσιν, quæ opponitur occupationis ἀξιώσει: quod exæquare industria sua uelit, si quid negocijs eius diminutũ fuerit. Deinde τῆς ὑποσχέσεως αἰτίαν τελικὸν, id est promißionis suæ causam finalem addit: ut pro officio & suo in illum studio munus hoc cumulatißimè illius largiatur uoluntati.

FINIS LIBRI PRIMI.

MICAELI TOXITAE RHAETI, IN LIBRUM secundum Rhetoricorum ad C. Herennium Commentarius.

IN primo, Herenni, breuiter exposuimus, quas causas oratorẽ recipere oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facilimè cõsequi posset. Verùm quia neque de omnibus rebus simul

ſimul dici poterat, & de maximis primùm ſcribendum fuit, quò cætera tibi faciliora cognitu uiderētur, ita nobis placitum eſt, ut ea quæ difficilima eſſent, potiſsimùm ſcriberemus. Cauſarum tria ſunt genera; Demonſtratiuũ, Deliberatiuum, Iudiciale. Multo difficilimum eſt Iudiciale, ergo id primùm abſoluemus. Hoc & priore libro egimus, cũ de quinque oratoris officijs tractaremus, quorum inuentio & prima & difficillima eſt. Ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta, ſed paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De ſex partibus orationis primùm ſcribere incœpimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione: nec pluribus uerbis, quàm neceſſe fuit, nec minus dilucidè, quàm te uelle exiſtimabamus. Deinde coniunctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit. Quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodò conſtitutionem, & parteis conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem, quemadmodũ quæri conueniret: qua inuenta curandum eſt, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus, eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquũ uidebatur eſſe, ut oſtẽderemus, quæ

ratio posset inuentiones ad unamquamq; cõstitutionem, aut partem constitutionis accõmodare. Et itẽ quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales uitari oporteret: quorum utrunq; pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionib. orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primùm ergo quæremus, quemadmodũ quanque causam tractari conueniat: & nimirũ coniecturalem, quæ prima, quæq; difficillima est, potissimum consideremus.

COMMENTARIVS.

ABsolutis primo libro ijs quæ maxima esse uidebãtur, hoc in libro ea tradit, quæ sunt faciliora cognitu. Partes huius libri sunt: Principium, expeditio rei, & conclusio. Principium duarum est partium. Primùm enim habet μετάβασιν, transitionem prolixam: deinde digestionem insequẽtiũ. In transitione duæ sunt partes. Prima est ἀνακεφαλαίωσις, eorum quæ dicta sunt, repetitio copiosa, sed intercisa. primùm enim interponit occupationẽ: deinde repetitionẽ specialẽ, cũ καταστάσει: tertiò redit ad ἀνακεφαλαίωσιν. Altera pars est κατάστασις, propositio dicendorũ, quæ fit κατὰ διαίρεσιν. Digestio est insequẽtiũ κατάστασις, quæ fit indicato ordine, quid primo loco docere uelit. Nunc singula ordine explicabimus. In primo libro.) *Prima pars μεταβάσεως est, ἀνακεφαλαίωσις, numerosa dictorũ repetitio. In primo autẽ libro ostẽdit, materiã oratoris esse causas ciuiles: deinde in quot partes officium oratoris*

oratoris sit distributum: deinde quot orationis partes sint, et quales in unaquaq; sententiæ inueniendæ: postremò de statibus. Verùm quod neq;.) *προκατάληψις αἰτιολογικὴ: occupando enim causas reddit, quare difficilima primùm reddiderit: cũ tamẽ à faciliorib. plerũq; incipiamus.*

Causarum.) *Specialis est materiæ oratoriæ repetitio, quæ fit etiam digestione καταστατικῇ. quoniam enim iudiciale genus causæ omnium est difficilimum, ideo de illo primùm præcepta sese traditurum, quemadmodum in priori libro fecit, & paruam inuentionis partem in tertium librum translaturum esse pollicetur.* De sex.) *Ἐπάνοδος πρὸς τὴν ἀνακεφαλαίωσιν, id est, reditus ad repetitionem eorum quæ priore libro dicta sunt.* Reliquum uidebatur.) *Pars transitionis altera, dicendorum κατάστασις, quam Hermogenes ὑπόσχεσιν appellat. Fit hæc κατάστασις κατὰ διαίρεσιν: tria enim proponit, de quibus tractaturus est. Primùm de statibus, eorumq; locis: dein de argumẽtationibus: postremò de cõclusionibus. Loci statuũ sunt, τὰ μέσα, λόγοι, καὶ πίστεις: Hermogenes κεφάλαια uocat. hic autor rationes appellat: Quæ ratio (inquit) posset inuentionem ad unamquamq; cõstitutionem, aut partem constitutionis accommodare.* Primùm ergo.) *Secunda principij pars est, κατάστασις τῆς πραγματείας, expeditionis rei, quæ fit digestione. ostendit enim, quid primùm tractare uelit. Atq; hactenus de principio libri, sequitur pars altera.*

Quas causas.) *ciuiles scilicet.* Quibus officijs.) *inuentione, dispositione, elocutione, pronunciatione, & memoria.* Qua ratione.) *arte, imitatione, exercitatione.* Multo difficilimum est.) *κατάστασις.* Difficillima est.) *quia difficile est negare, quod factum uidetur.* Postea ad

monuimus.) in fine libri primi, his uerbis: Si *plures erunt constitutiones, aut constitutionum partes, iudicationes quoque plures erunt, &c.* Et item.) Pars *altera κατασκευῆς, de argumentationibus: quæ uel oratoriæ sunt, & bonæ: uel sunt uitiosæ.* Deinde ad extremum.) Pars *tertia de epilogis, quos hic conclusiones uocat.*

DE CAPITIBVS SEV LOCIS
Status coniecturalis.

In causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa: probabile, collationem, signum, argumẽtum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodq; quid ualeat, aperiemus.

COMMENTARIVS.

Partem *huius libri alteram, appellaui rei expeditionem: in qua tria persequitur.* Primùm *locos statuum, deinde argumentationes, tertiò conclusiones.* Paulo *antè dixit: iudiciale genus esse difficilimum, ideoq; illud primùm se absoluere uelle.* Nam ex eo *(ut in secundo de* Inuentione *inquit) pleraq; in cætera quoq; causarum genera simili implicita controuersia, nulla cum difficultate transferentur.* Quum *igitur naturæ ordine prima sit coniectura, quam difficilimam esse dicit, ideo de illa primùm dat præcepta.* Est *autem difficilis coniectura, nõ partium numero: sed quia difficile est aut negare id esse factum,*

quod

quod factũ eſt: aut probare ſignis, hũc uel illũ feciſſe. Quãtopere enim Cicero ſudauit in Miloniana, ut probaret, Clodium Miloni, nõ hũc illi ſtruxiſſe inſidias? Ἔστι δὲ στοχασμὸς τοῦ κακοῦ κρυπτοῦ ἔνδειξις, ſceleris occultati demõſtratio.

In cauſa coniecturali.) Hermogenes omnem coniecturam in ſimplicem & cõiunctam diuidit: & utramque rurſus in perfectam atq; imperfectam. Perfecta duplex eſt, quum & perſona & res argumenta ſuppeditãt: ut in cauſa S. Roſcij, quæ ἀντικατηγορίαν habet. Huius coniecturæ Hermogenes locos decem enumerat. Imperfecta eſt, cum uel à perſona argumenta te deficiunt: ut cum ignotus in ſolitudine occiſum ſepeliſſe deprehenditur. Huiuſmodi tamen perſonis rhetores exercendi cauſa in ſuis declamationibus utuntur. Hermogenes dicit coniecturã ſimplicem, ſcilicet imperfectam, ex ſolis perſonis non conſtare. Vel eſt imperfecta, cum res ipſæ deſunt, & à ſolis perſonis coniectura ſumitur. ut, Vir fortis moritur non ſine ueneni ſignis: domi habet nouercam, & captiuam pellicem, quæ ſe mutuò accuſant. Hic à uoluntate atq; facultate ſola argumenta ſumuntur: cætera ſunt ἀσύστατα. Addit Hermogenes cõiunctarum ſubdiuiſionem: quòd omnis coniectura coniuncta στοχασμὸς διπλοῦς uel eſt ἐμπίπτων intercurrens, cum in media cauſa oritur noua quæſtio, quam per locos omnes perfectè tractari eſt neceſſe. uel eſt προκατασκευαζόμενος anticipata, id eſt, antè expedienda, quàm ad τὸ κρινόμενον, & ipſius cauſæ abſolutionem ueniamus. eiuſmodi ſunt dialecticorum προσυλλογισμοὶ, quibus τοὺς συλλογισμοὺς confirmare ſolent. In hac quærendum eſt στοχαστικῶς ὡς ὂν, ἢ οὐκ ὄν. Vel eſt συγκατασκευαζόμενος comprobata, ὅταν τὰ σημεῖα τοῦ πράγματος δι᾽ ἀλλήλων κατασκευάζεται: id eſt, cum indicia rei ſeſe inuicem

mutuò confirmant. Superiora duo quæstiones quidem habuêre coniunctas, sed hoc tertiũ probationes etiam coniũctas habet. Hæc tria genera Hermogenes uocat τεχάσμοὺς συνεζευγμένους, quoniam quæstiones habent coniunctas. Exempla omnium sunt apud Hermogenem. Prodest autem hæc obseruare, ut sciamus, qui loci sint tractandi cùm ab accusatore, tum ab reo, siue defensore. Neq; enim omnes in omnibus coniecturis recipiuntur.

Narratio accusatoris.) Sex orationis partes sunt, quæ cuiusmodi esse debeant in causis singulis, obseruandum est. Exordij ac diuisionis, hic non meminit: quorum præcepta ex superioribus sunt petenda. Omne enim exordium uel est ἀπλοῦν, cum res simpliciter & apertè tractatur: uel est εἰσαγωγικὸν, ἢ ἐπῳδικὸν, non apertum, sed callidum. Est autem raró coniectura, quæ nõ habeat ἐπῳδὸν, propter turpitudinem causæ, non quidem ueram, sed opinione conceptam: cuiusmodi in causa Sexti Roscij fuit. Narratio cuiusmodi esse debeat cùm accusatoris, tũ etiam defensoris, hoc in loco docet. Facit autem Hermogenes narrationum genera tria. Vnum ἀπλοῦν simplex, quum res omißis suspicionibus atq; circumstantijs narratur. Alterum ἐγκατάσκευον, quando proprijs rerum notis, hoc est circumstantijs, rationibus, consilijs, signis, suspicionibus, cogitationibus personarum, res exponitur: ideoq; λογικὸν appellatur. Tertium ἐκφανὴς uocatur, id est, narratio illustris & aperta. Horum altero accusator, primo defensor utitur: postremum ad narrationis qualitatem pertinet. In statu igitur coniecturali narratio diuiditur in personam accusatoris, & in personam defensoris. Narratio accusatoris τοῦ κατηγόρου, debet habere primùm suspicionum interiectionem, quæ ab Hermogene appellatur

latur σύλληψις τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, id eſt, eorum omnium quæ rem probabilem faciunt, uno in loco condenſationem atq; comprehenſionē. Deinde debet habere diſperſionem, cum narramus ſingula, ſed locis diuerſis. Differunt igitur hæc duo loco tantum. nam interiectio uno in loco circuſtātias omnes condenſat: diſperſio ſingula ponit ſine connexione, κατὰ χωρισμὸν, ideoq; non in uno loco. Narratio defenſoris, τοῦ φεύγοντος ἢ ἀπολογουμένου, primùm debet eſſe ſimplex, quæ fit ἐκθέσει τῶν πραχθέντων, eorum quæ facta ſunt expoſitione. In hac enim nullis opus eſt ſignis, quoniam factū negatur. Deinde dilucida partim docilitatis retinendæ, partim uerò offenſionis uitandæ gratia, quæ ſæpe ex obſcuritate naſcitur. Nam quicquid eſt obſcurum, id offendit auditorem, quoniam intelligentiæ officit, ideoq; etiam attentionem auertit. Poſtremò debet habere ſuſpicionis attenuationem, ἀφαίρεσιν. ea fit tribus modis. Primùm ἀρνήσει, deinde μεταθέσει, tertiò πιθανολογίᾳ. Αρνησις, eſt negatio cauſæ. ut quum accuſator dicit te aliquid feciſſe odio, aut inuidia: tu non inuidia, ſed imprudentia feciſſe dices. Μετάθεσις, eſt cauſarum tranſpoſitio: ut, Veniſti in eum locum, ut occideres. Non ideo ueni, ſed ut amicum conuenirem. Πιθανολογία, eſt defenſio uiolenta: ut, Occidiſti fratrem meum, quia ſepeliuiſti. Non ſepeliui, quia occiderim: ſi enim occidiſſem, tamdiu ibi permanere non fuiſſem auſus. Μετάθεσις igitur huic probationi ſæpe ſubuenit. Huc etiam ἀναστροφὴ conuerſio referenda eſt: Omnes qui aliquem occiderunt, aut irati, aut inimici fuerunt: non autem omnis iratus, aut inimicus occidit.

Huius cōſtitutiōis ratio.) Nūc partes cōfirmationis, quas in cōiectura ſpectare oportet, enumerat. Partes

Hermogenes κεφάλαια appellat, id est capita, siue locos, qui ad confirmationem adhibentur eius quod est in controuersia. Sunt autem status coniecturalis partes sex: Probabile, collatio, signum, argumentum, consecutio, approbatio. Cicero locos appellat, qui omnes in coniectura aut sunt uoluntatis, aut facultatis. In Partitionibus inquit, coniecturam in uerisimilibus & proprijs rerum notis esse totam. Verisimilia sunt εἰκότα, quæ dicuntur ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γινόμενα, quæ plerunque ita fiunt. Propriæ rerum notæ sunt τεκμήρια, quæ nunquam aliter fiunt. ideo his allatis controuersia tollitur. Hæc uel cum rebus sunt, uel sequuntur, uel præcedunt. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis: quæ sunt in circumstantijs.

Horum unumquodque.) *κατάστασις insequentium. Diuisit coniecturam in suas partes: nunc quid unaquæque sit, se expositurum esse dicit. Hermogenes aliter diuidit, & decem coniecturæ partes facit, de quibus alias.*

PROBABILE.

Probabile est, per quod probatur reo expedisse peccare, & à simili turpitudine hominem nunquã abfuisse. Id diuiditur in causam & in uitã. Causa est, ea quę induxit ad maleficiũ, commodorũ spe, aut incõmodorũ euitatione: ut cum quęritur, num quod commodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. Aut num quod incom-

incommodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hîc accuſator in ſpe commodi cupiditatem oſtendet aduerſarij, in uitatione incommodi formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex antefactis ſpectabitur. In quo primùm conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando uenerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, ut ad eam cauſam peccati, quã paulo antè expoſuerit, uita hominis poſsit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum: ita poterit animi uitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi uitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem, uel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Denique aliquo aut quamplurimis uitijs contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hoc tam perperam feciſſe, non eſſe mirandum. Si uehementer caſtus & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere:

illum antè occultasse sua flagitia: se planũ factũrũ, ab eo maleficiũ nõ abesse. Defensor primùm demõstrabit uitã integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiã, stulticiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus, uituperatio eorum quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operã, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi, rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil eorum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de morib. eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.

COMMENTARIVS.

Primùm hic quid sit probabile definit, deinde in causam & in uitam diuidit: tertiò utrumq; explicat: postremò quid in causa atq; uita accusator & defensor spectare debeat, ostendit. Probabile à Græcis πιθανότης *dicitur, per quod probatur, reo expedisse peccare, &c. Id diuiditur in causam, & in uitam. Causa est,* τὸ τοῦ πράγματος αἴτιον*, qua quis ad facinus excitatur. Sed inter causas præstantißimæ sunt, finalis & efficiens. Finalis est uel in bonis rebus,* λῆψις τῶν ἀγαθῶν*, bonorum comparatio: quã hic spem commodorum appellat. uel est in malis, ut* ἀποβολὴ τῶν κακῶν*, malorum euitatio: de quibus Aristot. lib. 2. Rhetoricorũ. Efficiens etiã duplex est: bona, ut spes et cupiditas consequẽdi: mala, ut metus aliquid euitãdi. hic cũ illa semper est coniunctus.* Vt cum.) *Ostendit causam uel*

in com-

in commodorũ ſpe, uel in incommodorum euitatione eſſe poſitam: nunc enumerat commoda & incommoda, quib. aliquis ad aliquid faciendum inducitur.

Hic accuſator.) Iam utriuſq; officium tradit, & accuſatoris & defenſoris. Accuſatorem præſtantiores uult ſpectare cauſas, quales ſunt finalis & efficiens. Defenſoris triplex eſt ratio reprehẽdẽdi ea quæ ab aduerſario ſunt obiecta. Primùm utetur ἀρνήσει negatione: at ſi negare non poterit, adhibenda erit μείωσις extenuatio: ea habet ὁμολογίαν confeſsionem, & ἀντεισαγωγὴν contrarij illationem. Deinde ἀντιστροφῇ conuerſione, quæ ex perfecta & abſoluta imperfectã facit, cũ cauſæ non recurrunt cũ fine. ut, Aliquis uolens occidit aliquem, uel ira uel cupiditate motus. Si hoc conuertas, iratus & cupidus fuit, ergo occidit: nõ cohæret. Tertiò θέσει, ſiue τόπῳ κοινῷ, loco cõmuni, qui ab Hermogene uocatur πιθανὴ ἀπολογία, defẽſio probabilis.

Deinde uita, &c.) βίος τοῦ προσώπου, uita hominis ex antefactis ſpectatur. Quemadmodũ enim experiẽtia rerũ naturaliũ facultates docet, ita τὰ πραχθέντα, id eſt hominis actiones, qualis uita eius ſit, & animus, oſtẽdunt. Perſona igitur, quæ in iudiciũ uocatur, uel eſt ἄτιμος, infamis: uel eſt ἀγαθὸς ἢ ἔνδοξος, bona et probata. Si infamis, et uituperãda erit, accuſatorẽ oſtẽdere oportet, uel τὸ ὅμοιον, uel τοῦ ὁμοίου ὑποψίαν, uel τὸ κακὸν ἱστάζον. ὅμοιον ſimile aliquod factũ, et certũ eſt, cũ eadẽ qualitas facti retinetur, ſed mutatur perſona: ut, Antea exterum occidiſti, nũc ciuẽ. ἡ τοῦ ὁμοίου ὑποψία, ſuſpicio ſimilis ſcilicet facti eſt. ea eſt infirma: eſt enim ἀτελὴς καὶ ἀδηλής: ideoq; nõ multũ adiumẽti adferet accuſatori, cuius oratio eſt κατηγορία, id eſt ſententia certa. quare nihil ille putare, ſed aſſeuerare omnia debet. Sed tamen

men accusator etiam, cum τὸ πραχθὲν ὅμοιον factum simile non potest adferre, suspicione utetur. τῆς ὁμοίου tractatio simplex est, τῆς δὲ ὑποψίας duplex. nã uel ἔνδειξιν ἢ ὑφήγησιν, id est breuem suspicionis explicationem habet, uel διαβολὴν. ut quum eum, quẽ accusas, ad illud uitiũ propter quod accusatur, semper fuisse pronum, ostendis. Τὸ κακὸν ἰσάξιον, uitium est par ei propter quod iam accusatur. Si uerò id adferre accusator non potest, ostendet impar, ἀλλότριον καὶ διάφορον. Hæc ratio debet habere σύγκρισιν ἢ ἀντεξέτασιν. ut, Qui sacrilegium committere ausus est, is etiam furtum faciet. Qui patrem occidit, is'ne cognato parcet? Si uerò persona laudata & integra erit, duos accusator locos habebit. Primùm enim διακρίσει, distinctione utetur: non credendum famæ, sed ex facto rem esse cõsiderandã. Deinde ὑποσχέσει promißione: se tametsi ante tale nihil perpetrarit, tamen quid nunc fecerit, sese ostensurum. id est quod hic dicit: Se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. Ita in persona factum spectatur, aut suspicio facti: & in hoc uita antecedens, bona corporis, animi & fortunæ.

Defensor primùm.) Defensor quadripartita utetur ratione. Primùm enim, quemadmodum accusator, personam honestam & infamem habuit, & ab hac eius tractationem incœpit, in illa uerò desijt: ita defensor contraria utetur methodo, & à personæ integritate initium sumet. Atque hic demonstratiui generis locos tractabit, quoad eius fieri potest: cuius præcepta ex libro tertio petenda sunt.

Id si non poterit.) Deinde si uitam ostendere integrã non potest, utetur μεταθέσει τῶν αἰτιῶν: in locũ enim causarum odiosarum, causas adferet communes. Odiosæ

sunt

sunt singulares, ut cupiditas prodendi patriam, affectatio tyrannidis: generales & cõmunes minus offendunt, qualia sunt uitia adolescentum, senum, & cætera. ut in fabulis poetarum. Tametsi etiam in his sunt gradus quidam: ut malus, sceleratus, nefarius. Igitur τὰ διαβεβλημένα *commutabit, & fugiet* πρὸς τὰ γενικά*: ut si dicas reum nõ inductũ suo cõsilio, sed alterius suasu. Item: Non hoc reũ fecisse pecuniæ cõseque͂dæ gratia, sed amici liberãdi causa.*

Si uehementer.) *Tertiò, si personæ turpitudo & infamia omnino obstabit defensori, primùm utetur* ἀντικαταλλάξει*: concedet enim uitam anteactam malam, sed rumores falsos in hac causa de reo dißipatos esse dicet: & crimen, propter quod iam nunc in iudicium est uocatus, negabit. Deinde subiunget* θέσιν, *locum communem: Rumoribus & famæ non esse credendum.*

Sin nihil horum.) *Postremò, si neq; factum negare, neq; rumores falsos oste͂dere poteſt, utetur* διακρίσει *distinctione: non testium autoritatem, sed factum ipsum spectari oportere: & reum, si crimen non appareat, esse absoluendum.*

COLLATIO.

Collatio est, quum accusator id quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini nisi reo bonum fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium, aut eum ipsum alijs rationibus, aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse: aut eum fugisse alias rationes commodiores, propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstret oportet, aut alijs quoq; bonum

fuisse,

fuisse, aut alios quoque id quod ipse insimuletur facere potuisse.

COMMENTARIVS.

Alterum coniecturæ caput est, collatio, ἀντίθεσις ἢ ἀντεξέτασις, quæ est cōparatio, & personarū inter se quasi quædam examinatio. Hæc enim inquirit, *ad quā personā factum propriè pertineat.* Duas habet partes: *ἐξέτασιν, quæ est accusatoris: & ἀντεξέτασιν, quæ defensoris est. Accusator primùm utilitatē ostendit, alij nemini nisi reo bonum fuisse: deinde δύναμιν facultatem, aut alium neminem potuisse facere, nisi aduersarium: aut eum ipsum alijs rationibus non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut alijs rationibus noluisse facere etiam commodiores, propter cupiditatem.* Rationes *hoc in loco uocat uias, ac medias facultates, sub quibus consilia, instrumenta, modusq; omnis comprehenditur.* **Hoc loco defensor.)** *Eadem defensor utetur methodo, quæ ἀντεξέτασιν habet, quæ primùm est utilitatis, deinde facultatis.* Demonstrabit *enim primùm ἐνστάσει, maiori bono fuisse, aut alijs, aut ipsis aduersarijs, quàm reo. ut pro* Roscio *fecit* Cicero: Apud *quos* Sexti Roscij *prædia sunt, ad eos etiam cædes pertinet: apud* Chrysogonum *&* T. Capitonem Roscium *prædia sunt: ergo illi* Osciū *occiderūt. Hæc* Cic. *in exordio atq; confirmatione pulcherrimè tractat: quæ exempla cum his præceptis conferenda sunt.* Deinde *ostendet, alios melius potuisse, quod ipse insimuletur: ut in eodem loco pro* S. Roscio, *quem ostendit* Cicero *fuisse rusticum, rarò fuisse* Romæ, *ut occidendi patris non modò causas, sed etiam facultatē non habuerit, quæ omnia habuerint aduersarij. Est autem ἀντεξέτασις firmißima, quæ ἀντέγκλημα habet, ut in* Rosciana.

SIGNVM.

Signum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpacium, occaſionem, ſpem perficiẽdi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris an deſertus: ſemper deſertus; an tum quũ id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo. Sacer, an prophanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingát. num qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſsit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere nõ grauaremur, niſi facilè quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debẽt proficiſci, cætera facilè comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur: qua parte anni, qua hora, noctu an interdiu, qua die, quota hora factũ eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spacium ita conſideratur: ſatis'ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam, & fuerit'ne ſatis ad id perficiendum ſpacij futurum. Nam parũi refert, ſatis ſpacij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id antè ſciri, & ratione prouideri nõ potuit. Occaſio quæritur, idonea'ne fuerit ad rem adoriendã, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: Si quæ ſupradicta ſunt ſigna, concurrerint: ſi prẹterea ex altera parte uires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio, ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtulticia,

ticia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut utrisq;.

COMMENTARIVS.

Caput tertium, signum est. Intelligimus autem hoc in loco non τὸ σημεῖον, ἀλλὰ περίστασιν, hoc est ea quæ cum negocio coniuncta sunt. Est enim coniectura ἐμπερίστατος, quia circa scelera, quæ occultari possunt, uersatur. Partes signi numerantur sex, quarum priores quatuor γενικὰ sunt, ut locus, tempus, spacium, occasio: posteriores duæ ἰδικὰ sunt, ut spes perficiendi, & spes celandi. Locum τὸν τόπον, Hermogenes notat particula interrogandi, τὸ ποῦ: de eo quæritur, sit'ne celebris an desertus? sacer, an profanus? publicus, an priuatus? Celebris est, in quo hominum est frequentia: in eo minus scelerum admitti potest, furta tamen facilius in eo admittuntur: ut cædes in deserto, qui uel natura desertus est, & ἐσχατία dicitur, ut syluestris, palustris. uel est uoluntate, σπάνιος: ut campus dum aratur, non est desertus, aratione finita desertus esse dicitur. Sic etiam sæpe locus sacer, sæpe profanus, sæpe publicus, sæpe priuatus, occasionem maiorem præbere crimini solet. Habet autem locus suas appellationes partim ab natura, ut alius sit maritimus, aut à mari remotus: alius planus, aut montosus: alius læuis, aut asper: alius salubris, aut pestilens: alius opacus, uel apricus. Partim ab hominibus, κατὰ θέσιν, quæ appellationes sunt fortuitæ. alius enim cultus, alius est incultus: alius celebris, aut desertus: alius ædificatus, aut uastus: alius obscurus, aut nobilis: alius sacer, aut profanus. Tempus Hermogenes τὸ πότε, alij χρόνον ap-

νον appellant: in quo quæritur, qua anni parte, qua horâ factum esse dicatur. ut pro Roscio : Hora sexta rediens à cœna occisus est Sex. Roscius. *In hoc primùm spectantur generalia, præsens, præteritum, & futurum. Deinde partes, quæ uel à natura sunt : ut uer, æstas, autumnus, hyems, quæ naturam & qualitatem anni notant : item mensis, dies, nox, hora, tempestas, quæ distinctionis sunt, & spacij. uel sunt ab hominibus, quæ sunt fortuita : ut sacrificia, dies festi, nuptiæ. Spacium, τὸ πλέον, τοῦ χρόνου, sub ipso tempore, ut etiam occasio, comprehenditur. Tempus enim non cursu suo tantùm, sed hominum etiam occupationibus metitur : ut si quid in hora faciendum est, non tempus, sed occupatio te urget. hæc causa est, quòd à tempore spacium separauit. Est autem spacium, temporis dimensio, per quam res ipsa perficitur. Accusator igitur dicet, reum satis habuisse spacij ad eam rem transigendã : defensor autem contra, non satis habuisse spacij. Occasio καιρὸς, loci ac temporis commoditatem comprehendit. Hæc etiam bipartita est. Accusator enim dicet, idoneam satis fuisse ad eam rem aggrediendam, nec fuisse meliorẽ : ut, Iulius Cæsar dum pro fratre uellet intercedere, occiditur. Eiusmodi multæ sunt in Verrinis, & pro Milone. Defensor autem negabit, & meliorẽ habere potuisse ostendet. Sequuntur circumstantiæ duæ singulares. Spes perficiendi est δυνάμεως facultatis, in qua spectanda sunt ; uires, consilium, pecunia, scientia, apparatio : quæ adfuisse accusator demonstrabit. Defensor autem ostendet imbecillitatem, inopiam, stulticiam, imprudentiam, inapparationem. Signa supradicta intelligit, locum, tempus, spacium, occasionem, &c. Ex his omnibus scire potuit, an potuerit perficere crimen, uel non potuerit. Spes celandi*

dicitur, propter naturam qualitatis, quæ ex personis quæritur, conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, seruis, aut utrisq;. Ex his enim sciri potest, an sperauerit crimen celari potuisse. Posuit autem collationem ante signum, quoniam hoc in illa comprehenditur.

ARGVMENTVM.

Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritũ, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi uisus sit, qui cum uisus sit: num quid apparârit, num quẽ cõuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis: num quid in loco præter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instanti tẽpore quæritur, num uisus sit cum faciebat, nũ qui strepitus, clamor, crepitus exauditus, aut denique num quid aliquo sensu perceptũ sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustu. Nã quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tẽpore spectabitur, num quid re transacta relictũ sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratũ corpus est mortui, significat eum ueneno necatum. A' quo factum sit, hoc modo: Si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si uestigiũ rei fuerit repertũ: si cruor in uestimẽtis, si in eo loco deprehensus aut uisus sit trãsacto negocio, quo in loco res gesta dicitur.

COM-

COMMENTARIVS.

Quartum coniecturæ caput est, argumentũ, quod σημεῖον dicitur, & firmius est, atq; uehementius, quàm signũ. Huc referẽdus est locus, τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους. quicquid enim uel antecedit, uel consequitur probabiliter negociũ, uel cum eodem cõiungitur, id πίστις siue argumentũ est. Si propriũ & necessariũ est, τεκμήριον dicitur: si quasi propriũ, εἰκὸς appellatur. Est aũt πίστις συλλογισμὸς σημειώδης: id est, probatio signis plena. Hoc in loco definit argumẽtũ ex cõparatis: per quod res coarguitur certiorib. argumẽtis, & magis firma suspicione. Argumẽtis, inquit, quoniã unũ argumentũ multa cõprehẽdit. addit, certioribus, id est firmioribus: quia primæ figuræ argumenta certiora sunt, quàm secũdæ: & uniuersale certius est particulari, aut eo quod multas habet exceptiones. Id diuid.) Argumẽta distinctione temporũ inuestigãda sunt, præteriti, instãtis, cõsequentis. Præteritũ est, quod continuatũ cũ actione rei, ideoq; eius est propriũ. In eo cõsiderantur, locus, tẽpus, oratio, testes, instrumenta. Loci triplex est contẽplatio: ubi fuerit, ubi uisus sit, cum quo uisus sit. Pimum est infirmum, alterũ firmius, tertium firmißimũ. Differunt igitur inter se secundũ maius & minus. In tẽpore spectatur, qua hora se pararit. In oratione, quẽ conuenerit, quid dixerit. illud ἀμάρτυρον est: quid enim cum illo egerit, quem conuenerit, ignoratur. hoc uero est μεμαρτυρομένον: ut Catilina dixit ad Lentulum Spinterem, triduò se Rempublicam euersurum. In testibus consideramus, num adiutor aut conscius fuerit. Adiutor est, qui opem fert, & gestioni rei interestconscius uerò etiã potest abesse. In adiumentis instrumenta considerantur, quæ ad facultatem pertinent: ideoq; ab accusatore in eo loco uisa esse demõstrabũtur. Differt au-

tem instrumentum ab apparatu: quòd hic est ante rei gestionem, illud uerò post rem gestam. Tempus instans est, *quod gestionẽ rei cõprehendit.* In eo igitur τὰ πραχθέντα καὶ πεπραγμένα *spectantur, num uisus sit in eo loco, cũ faceret: num strepitus armorum, clamor uocis, aut utriusq; crepitus exauditus sit.* In cõsequenti tempore, *quod statim rei gestionem consequitur, sunt* ἑπόμενα; *eaq; duplicia. uel sunt enim* συνεχῆ, *id est, cũ gestione negocij continuata: uel* διὰ χρόνου, *id est, ab eadem remota, & interualla habent. Illa & factum, & autorem facti probant. id est quod hic dicit, Num quid ne transacta; statim scilicet ac subitò, relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo factum sit. Vtriusq; hic exempla ponit.*

CONSECVTIO.

Consecutio est, quum quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant: Accusator dicet, si poterit, aduersarium, quum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutũ esse, concidisse, pollicitum esse aliquid, quæ signa conscientię sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet eum usqueadeò præmeditatũ fuisse, quid sibi esset usuuenturũ, ut confidentissimè consisteret & responderet: quæ signa sunt confidentiæ, non innocentiæ. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretũ innocentia negabit esse commotum.

COMMENTARIVS.

Cõsecutio est τῶν ἑπομένων, *quicquid ex signis elicitur.*

Quan-

Quanquam autem magna est affinitas signorum, quæ sub sensum cadunt, & argumentorum: tamen consecutio à tempore consequente separanda est. Vtriusq; eadem est materia, nimirum signa: sed differunt, quòd consequens, quando cum re coniunctum est, argumenti species est: cõsecutio aũt signa habet, quæ rem post interuallum secuta sunt, ab Hermogene uocantur τὰ ἐκβάντα. Sunt autem signorũ quæ sub sensum cadunt, duo genera: unum eorum quæ cum ipsa rei gestione euanescunt, ut clamor, strepitus, oratio: alterum eorum quæ post gestionem manent, idq; dupliciter. uel enim sunt ὀλιγοχρόνια, quæ cum gestione abeunt: ut rubedo, pallor, titubatio, inconstantia sermonis, deliquium animi, pollicitatio. Erubuisse, expalluisse, titubasse, diuersa sunt signa, sed idem tamen affectus. Titubamus, cum uerba non perfectè, sed impeditè pronunciamus: loquimur inconstanter, cum non eadem dicimus: concidimus, cum metus pedum firmitatem aufert. Vel signa sunt πολυχρόνια, quæ diu manent: ut telum, uestimentũ, uulnus, cicatrix. Illa tametsi conscientiæ signa sunt, sæpe tamen falsa, & ex metu orta esse uideri possunt: hæc uerò quæ diu manent, firmißima sunt, & nullo opus habent testimonio. In consecutione igitur signa facti & nõ facti quæruntur, siue illa sint εἰκότα, siue τεκμήρια. Accusator uel habet signa conscientiæ, quæ factum probãt, uel non habet. Si habet, primùm enumerabit, deinde exaggerabit signa illa à mala cõsciẽtia profecta, ideoq; proprias esse rei notas. Si non habet, utetur διαβολῇ, & dicet notas illas esse sublatas cõfidentia rei, qui ita sit obfirmato animo, ut neq; metu perturbetur, neq; pallore afficiatur. Loquitur hic author ex cõsuetudine suorũ temporum: apud Christianos enim cõtra innocentẽ hoc præcepto uti nefas

esset. Semper igitur uir bonus spectabit quid deceat, non quid poßit. Neque enim pium est, grauare aut terrere alium διαβολῇ. Defensor rursus contraria utetur methodo: & causarum faciet μετάθεσιν, transpositionem: ut si pertimuerit, non conscientia, sed periculi magnitudine eum pertimuisse dicet. Non enim conscientiam bonam affectus à nobis auferre posse. Si nulla signa sunt, eadē utetur ratione: & dicet reum fretū cōscientia recti, non confidentia, non timore.

APPROBATIO.

Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios atq; communes. Proprij sunt ij, quibus nisi accusator, nemo potest uti: & ij, quib. nisi defensor, nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, quum dicit malorum misereri non oportere, & quum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, quum misericordiam captat, & quum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cùm accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes: à quæstionibus, contra quæstiones: ab argumentis, contra argumenta: à rumoribus, contra rumores.

COMMENTARIVS.

Sextū cōiecturæ caput est, approbatio, δεινὸς ὁ ἔλεγχος, uehemens confirmatio, qua utimur, suspicione confirmata signis, argumentis, consequutione. Priora quinq; fuere ὡρισμένα finita: hæc uerò δεινὴ est, infinita: quæ duo

quæ

quæionū genera ſemper apud oratores inueniuntur. Primùm enim quaſi humi repunt, dum finita tractāt: deinde orationē eleuant, & in locū cōmunē digrediūtur, qui liber eſt à circūſtantijs loci, temporis, perſonæ, &c. Facit aūt id monendi cauſa: quoniā cōcluſio uehemēs, niſi ab uniuerſali, fieri minimè poteſt. Quæſtionē igitur infinitā hic uocat approbationē: quæ diuiditur in locos proprios, & in cōmunes. Locū uocat, quod Hermogenes κεφάλαιον appellat. Proprij ſunt, qui finē habēt certū, ſed alteri tantū parti utilem, & accuſatori, & defenſori. Cōmunes, qui in cōtrarias partes trahi poſſunt. ſunt enim θέσεις, ſed ἐναντιότητα habēt. In proprijs indicia ſunt rerum ſingulariū: in cōmunibus rerum generaliū. Vtriuſq; generis tractatio eſt ἄτεχνος inartificialis: de quibus Quintilianus lib. 5. quoniam extra cauſam probationis loco aſſumuntur.

In cauſa coniect.) Oſtendit methodū utriuſq;, accuſatoris & defenſoris, quorum fines ſunt contrarij. Accuſator enim ſæuitiam habet propoſitā, defenſor miſericordiā iudicis. Primùm igitur ille cōmuni utetur loco θέσει, malorum miſereri non oportere: deinde αὐξήσει amplificatione, quæ ſæuitiæ cauſa eſt efficiens. Defenſor aūt primùm miſericordiam captabit, indicatione rerum miſerandarum: deinde utetur διαβολῇ, criminatione aduerſarij: accuſatorem calūnijs agere, non ueritate cauſæ niti. Non enim ſemper miſericordiam mouent res miſerabiles, niſi innocentia appareat rei, quæ ex falſa accuſatoris delatione demonſtratur. Quanquā autē in hoc ſtatu, in quo factum negatur, miſericordiæ captatione opus eſſe nō uidetur: tamen illa opus eſt contra temeritatem iudicis, ne prius ſententiam ferat, quàm cauſa cognita ſit & probata. Cōmunes loci.) Nunc enumerat locos cōmu-

nes accusatoris ac defensoris, quos quatuor esse dicit: et simul methodum illorum ostendit, quòd ἐναντιότητα habeant. Nam & pro testibus dicitur ab accusatore, & contra testes à defensore: sic etiam de reliquis. ideo enim communes dicuntur.

A' TESTIBVS CONTRA testes.

A' testibus dicemus, secundum autoritatē & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupidè dicere & argumentari. Hęc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt.

COMMENTARIVS.

Testes à Græcis μάρτυρες dicuntur, qui & ab accusatore & à reo dari possunt: & ille quidem pro testibus dicet, à quo producuntur: contra testes uerò is, contra quem producuntur. Duo autem in testibus spectanda sunt: persona & oratio. In persona authoritas est, & uita. authoritas bona hominis existimatio est, ab aliqua profecta uirtute: quæ uel aperta est, ut ciuilis atq; militaris: uel occulta, ut intellectus, artes, scientiæ. Vita uel turpis, & infamis est: uel est honesta, & sine crimine transacta. In oratione testimoniorum est constantia, uel contrà. Qui igitur testes producet (quod tametsi commune sit, tamen ab accusatore plerunq; fieri solet) eorum authoritatem, & uitam honestè actam, & testimoniorum constantiam demonstrabit, illisq; maximè credendum esse contendet. Si testes non habuerit, plus signis atq; argumentis credi oportere dicet,

quàm

quàm testibus: quoniam hi corrumpi possunt, illa uerò ut sunt gesta exponũtur. Defensor contra testes dicet: illis cre di non oportere. Primùm is rei sui uitam ostendet, sicut pro L. Flacco fecit Cicero, eo loco: Hunc igitur uirum, Læ li, quibus tandem rebus oppugnas? folio centesimo quadra gesimoseptimo. et pro P. Sylla, eo loco: Agedum, conferte nunc cum illius uita, uitam Pub. Syllæ, uobis, populoq; Ro mano notißimam, iudices, et eam ante oculos uestros pro ponite, &c. folio centesimo octuagasimo secundo. Dein de in testibus nullam ostendet esse authoritatem, uitæ tur pitudinem, testimoniorum inconstantiam, quum uel fieri non potuisse dicet, uel non factum esse quod dicunt, aut sci re illos non potuisse, aut cupidè dicere & argumentari. Tertiò, si testes accusator nõ habebit, ἀπαιτήσει τῶν ἐλέγχων, id est testiũ postulatione utetur: & ut testes accusator pro ducat, instabit. De testibus exempla multa sunt apud Ci ceronem in oratione pro S. Roscio, folio 35. pro Qu. Ro scio Comœdo, fol. 51. ubi aduersarium testem facit: & in frà Cluuium iudicem. In Diuinatione contra Verrem, fol. 57. in tertia Verrina, fol. 102. in quarta Verrina, fol. 113. in quinta, fol. 185. et in alijs. Pro Fonteio statim in principio, & fol. 279. pro Flacco, fol. 147 & 148. pro L. Flacco, fo. 153. & in integra contra Vatinium testẽ oratione. Hæc & ad.) *Clausula de tractatione testium, quæ breuis fuit. Sequuntur quæstiones.*

QVAESTIONES.

A quæstionibus dicemus, quũ demonstra bimus, maiores ueri inueniendi causa tormẽ tis & cruciatu uoluisse quęri, & summo dolo re homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hęc erit disputatio,

si quæ dicta erunt argumentando, ijsdem uijs quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem: idemq; hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus. Primùm maiores uoluisse certis in rebus interponi quęstiones, quum quæ uerè dicerentur sciri, quæ falsò in quæstione pronunciarentur, refelli possent hoc modo. Quo in loco quid positum sit, & si quid esset simile, quod uideri, aut aliquo signo simili percipi posset: deinde dolori credi non oportere, quòd alius alio sit reticentior in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum: quòd denique sæpe scire aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire, quod quum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta, probabili argumẽtatione: idq; partib. cõiecturæ quas antè exposuimus, facere oportebit.

COMMENTARIVS.

Quæstio à Græcis ὑπεξέλευσις, βάσανος, καὶ ἐφεύρεσις *dicitur. est enim inquisitio sceleris, quæ fit explorando per cruciatum ac torturam. ideoq;* λόγος δῆτα ἀκούσιος, *oratio extorta & inuita. A` quæstionibus dicet accusator, cuius* Δια-μόρις *bipartita est tractatio.* Primùm *enim causas ostendet, cur à maioribus institutæ sint quæstiones: unde illarum pendet autoritas.* Postulabantur *olim in quæstiones serui, nonnunquam etiam ipse reus: hodie alia est quæstionũ ratio, de quibus iurisconsulti multa tradiderunt.* Deinde *ea quæ dicta sunt in quæstionibus, accusator probabilio-*

ra fa-

ra faciet, si signis atque argumentis illa confirmabit. Ita hæc pars erit συλλογιστική, ideoq; artificialis: quoniam ueritas quæstionis ostenditur capitibus superioribus, quæ sunt ἔντεχνα. Pars uerò prima αἰτιολογική est, de origine quæstionum: itaq; locum habet communem de earum autoritate. Contra quæstiones defensor dicet, cui tripartita methodus est proposita. Primùm enim distinctione quantitatis utetur uniuersalis: non omnibus quæstionibus, sed quibusdam habendam esse fidem: quia maiores in certis tantum rebus interponi quæstiones uoluerint. Deinde dolori credi non oportere dicet, & causas mendacij efficientes ostendet: quæ sunt, precium, gratia, metus, simultas, &c. quibus impulsi multi falsum dixerunt. Postremò utetur etiam συλλογισμῷ, argumentatione ex locis sumpta, qua falsitatẽ quæstionum ostendet. Quintilianus pro utroq; præcipit, siue de habẽda quæstione agatur, plurimùm interesse, quis & quem postulet, aut offerat, & in quẽ, & ex qua causa: siue iã sit habita, quis ei præfuerit, quis & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se constantia, perseuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæstionis, an procedente cruciatu, &c.

A' quæstionibus.) μέθοδος accusatoris. Cùm demonstrabimus) Pars prima αἰτιολογική, de origine quæstionum. Et præterea.) Pars altera συλλογισμός. Contra quæstiones.) accusatoris. Dicemus.) in defendendo. Primùm maiores.) I. διάκρισις τοῦ ποσότητος, quantitatis uniuersalis distinctio. Certis in rebus) non in omnibus. Interponi.) adhiberi. Seruari.) defendi. Quid positũ sit.) quid sit responsum. Deinde dolori.) II. Indicatio causarum efficientiũ mẽdacij. Recẽ

tior.)

tior.)firmior. Quæſitor.)Quæſtionum præfectus. Hæc diſputatio.)III. Argumentatio. Probabili argumentatione.)Sumptis medijs ex locis ſuperioribus.

ARGVMENTA.

Ab argumentis & ſignis, & cæteris locis quibus augetur ſuſpicio, dicere hoc modo cõuenit. Quum multa concurrant argumenta & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam uideri oportere. Item plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtib. Hæc enim eo modo exponi, quo modo reuerà ſint geſta: teſtes corrũpi poſſe, uel precio, uel gratia, uel metu, uel ſimultate. Contra argumenta & ſigna, & cæteras ſuſpiciones dicemus, hoc modo: Si demonſtrabimus nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionib. quiuis poſsit criminari: deinde unamquamq; ſuſpicionem extenuabimus: & dabimus operam, ut oſtendamus, nihilo magis in nos eam quàm in alium quempiam cõuenire: indignũ facinus eſſe, ſine teſtib. coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere.

COMMENTARIVS.

Argumenta & ſigna duplicia ſunt: uel enim ſunt ἀναγκαῖα necesſaria, quæ in coniectura dicuntur τεκμήρια, id eſt propriæ rei notæ, quibus aduerſarius reſiſtere non poteſt. Vel ſunt εὔλογα καὶ σημεῖα probabilia, de quibus hæſitari poteſt: quæ ſingula, & ſeorſim poſita, firma non ſunt, ſed coniuncta in concludendo ualent. Horum etiã diuerſa eſt tractatio: ab argumentis enim accuſator dicet, qui ſua unum in locum condenſabit. contra argumenta defenſor,

quẽ

qui ab accusatore coniuncta atque condensata distrahet, ut reprehendere singula melius posit. Tractatio prior habet primò αὔξησιν: minus enim magna & probabilis res, ita explicanda est, ac si maxima atq; necessaria esset. id his uerbis dicit autor: Cum multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam uideri oportere. Deinde σύγκρισιν, plus signis & argumentis credi oportere, quàm testibus. Id enim quod uerum est, ut sunt argumenta atque signa, semper est uniusmodi: testes autem corrumpi posse uel precio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Hæ sunt enim falsorum testimoniorum causæ efficientes. Pecunia facilè auarus corrumpi potest, propter cupiditatem, qua à natura flagrat. Pauper uerò, propter egestatem: est enim auri sacra fames. Gratia est, beneuolentia erga eum qui plus potest quàm nos. Metus est erga eos qui sunt superiores, ut diuites, nobiles, & qui sunt in magistratu: à quibus uel bonum uel malum inferioribus potest contingere. Ita metus potentiam respicit, ut beneuolentiam gratia. Simultas est priuatum odium, & inuidia, indignatio, & offensio priuata. Horum in orationibus Ciceronis paßim sunt exempla. Tractatio defensoris διμερὴς tripartita est. Primùm enim θέσει διαβλητικῇ utetur, loco communi, sumpto à causa finali, uel effectu generali: In causis enim coniecturalib. argumenta uera pariũt γνῶσιν cognitionem, falsa uerò ὑποψίαν suspicionem. Dicet igitur defensor, argumenta magis esse suspicionis & falsitatis, quàm ueritatis indicia: quia nihil non poßit suspicionibus criminari. Deinde utetur ὑποθέσει ὡρισμένῃ καὶ ἀνασκευαστικῇ. Omnia argumenta uel refutari poßũt, uel nõ poßunt refutari, sed infirmari. Si igitur suspicio aliqua argumentis,

gumentis, quæ infirmari poſſunt, facta ſit, argumenta ſeparabit, ac ſingula ſeorſim reprehendet, ut extenuet ſuſpicionẽ, et eã in quemuis conuenire aliũ poſſe dicat. Tertio loco utetur ἀπαντήσει τῶν ἐλέγχων κατὰ σύγκρισιν ἢ ἀντιξέτασιν, *contra aduerſarij comparationem: teſtibus potius quã argumentis credi oportere: & ſi teſtibus credendum non ſit, minus argumentis eſſe credendum.*

RVMORES.

A` rumoribus dicemus, ſi negabimus temerè famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiã cõfingeret, & comminiſceretur. Et præterea, ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur, hunc eſſe uerum. Contra rumores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxiſſe dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poſsit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, et confictam fabulam diſsipare. Veruntamen ſi rumor uehementer probabilis eſſe uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare.

COMMENTARIVS.

Rumor & fama à Græcis φήμη *dicitur. differunt autẽ*

secundum

secundũ maius atq; minus: quia fama inter multos est, rumor uerò inter paucos. Qui à rumoribus dicet, tripartitã habebit methodum, quæ circa causas uersabitur efficientes. Primùm igitur utetur *sententia* γνωμικῇ ἢ θετικῇ *generali, quæ causæ quidem ueræ affirmationem habet, sed* ἀνωνύμως *: rumores nõ oriri temerè, sed cõsensum ciuitatis, et uelut publicũ testimoniũ esse.* Deinde ὑποθετικῇ, *quæ propria huius loci est : in quo causa efficiens est neganda,* Nullam *fuisse causam quare quispiam confingeret.* Tertiò ὁμολογικῇ, *quæ* συλλογισμῷ *confirmanda erit. ut, Verũ quidem esse, quòd aliquando falsi sunt rumores, sed in nostra tamen causa id non esse.* Qui *contra rumores dicet, tractationem habebit copiosiorẽ, quæ plus ingenij atq; exercitationis requirit.* Primùm *enim utetur* παραδείγμασι *exemplis, quibus ostendet rumores plerunque esse falsos: præsertim cum sine autore sunt, qui à* Cicerone ἀδέσποτοι *appellantur: quando ignoratur à quo nati aut dißipati sunt. Hæc tractatio* θετικῇ *generalis est, quæ ad* ὑπόθεσιν *usq; descendet.* Omnia *autem exempla uel sunt uetera, uel horum temporum: eaq; uel nostræ reipub. uel aliarum gẽtium: quibus omnibus contra rumores uti licebit.* Deinde διαβολῇ, *quæ causæ inuestigationem habebit: rumores falsos dispersos esse sine ullo certo autore, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas : quod nulli non etiam innocentißimo posset accidere, fraude inimicorũ falsa uulgantium.* Tertiò, τῷ ἤθει, *quod* εὐτραπελίαν *habet, id est, risum & urbanitatem, quæ uel in ueris, uel in rebus fictis erit.* Vtrisq; *uti licet: sed in ueris obseruandum est, ut* ἦθος *nostrum appareat: cũ dicemus, rumori illi nos nõ credere, ut etiam rumori de nobis non credatur.* Postremò *utetur* τῷ συλλογισμῷ, *qui ex supradictis locis sumetur : ut*

famæ

famæ fidem poterimus abrogare, si rumor uehementer probabilis esse uideatur.

A'rumoribus.) Accusatoris methodus. Si negabimus.) θέσις. Et si dicemus.) ὑπόθεσις. Et præterea.) ὁμολογία. Cōtra rumores.) Μέθοδος defensoris. Si docebimus.) Tractatio παραδειγματική. Et aut inimicos.) διαβολή. Et aliquam.) συστατικία ἠθική. Veruntamē.) συλλογισμός.

EPILOGVS DE EXERCITATIONE.

Quòd & difficilima tractatu est cōstitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpissimè tractanda est, eo diligentius omneis eius parteis perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodassemus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

COMMENTARIVS.

Ἐπίλογος, in quo tria facit. Primùm eni causas ostendit, cur diligentius de coniectura præceperit: deinde ad exercitationem hortatur, sine qua nihil proficimus: tertiò ad legitimæ constitutionis partes transitione accedit. Causas suæ diligentiæ duas ostendit. Prior est difficultas; quia difficile est rem signis atq; argumentis comprobare; aut comprobatam negare. Altera est rerum qualitas, quoniam coniectura in causis ueris sæpissimè est tractanda. Quia autem hic exercitationis meminit, pauca de eadem dicemus. Græci dicunt, μελέτη πάντα δύναται: nihil enim rectè absq; exercitatione perficitur. sunt enim præcepta, nuda;

nuda, quæ non perficiunt artes, sed ad easdem uiam tantùm aperiunt. Præceptis igitur cognitis, mox exercitatio atq; usus accedere debent. quæ differunt inter se, quòd hic est in rebus ueris atq; serijs, cum iam in foro uersamur: illa uerò in reb. fictis, sed tamē quasi ueris ac serijs, quæ scholis conuenit. Ἐστὶ γὰρ ἄσκησις πράγματος μὴ ἀληθοῦς καὶ σπουδαίου, ὡς ἀληθοῦς καὶ σπουδαίου πρᾶξις: Exercitatio est rei *non seriæ, tanquam seriæ, diligens & diuturna tractatio.* Cōstat hæc definitio ex materia, causa efficiente, & qualitate. Materia est, res non seria, tanquam seria: causa efficiens est, tractatio: qualitas quæ differentiam ostendit, est diligens & diuturna. hanc autor in hoc loco uocat exercitationis aßiduitatem. ἄσκησιν sophistæ, qui in scholis sese exercebant, μελέτην appellant: quæ à meditatione incipit, & in actione consistit. Sunt autem partes eius tres: meditatio, stylus, declamatio. À meditatione, ut dixi, incipiendum est, quæ fit cogitatione, ideoq; deliberandi tempus habet. Hanc stylus sequi debet, qui est artificiosa rei tractatio, quæ in scriptione est posita. In hoc & aßiduitas, & constantia requiruntur, donec habitus confirmetur. Vbi iam satis scribendo nos exercuimus, ad declamandum accedemus. Est autem declamatio, oratio subita. Qui hunc ordinem non obseruat, nunquam aliquid laude dignum efficiet. Sed est triplex exercitationis materia, Dialectica, Physica, Ethica. Dialectica est, cum de genere, proprio, definitione, accidente est quæstio. Hæc oratori non multum adferre adiumenti potest. Physica est, cum de principijs ac natura rerum disputatur: hæc etiam parum oratori prodest. Ethica est, quum de ijs disseritur, quæ in uita, moribusq; hominum uersantur: ut honestum, turpe, utile, inutile; iustū, iniustum, &c. Hæc oratori ma-

ximè eſt conueniens atque utilis, quoniam argumenta in utramq; illi partem ſuppeditant: præſertim cum ſunt ὑποθετικὰ, id eſt circumſtantiarum complexum habent. Ideoq; in illis orator ſeſe propter copiam præcipuè exercebit. In orationibus igitur conſcribendis primùm de quæſtione ſtatuq; cauſæ cogitabimus: deinde ad capita, quibus probanda quæſtio eſt, progredienur: poſtremò locos generales inueſtigabimus. Atq; hæc ad inuentionem pertinent, quæ cum diligenter meditati ſumus, de collocatione cogitandum eſt, quo unumquodque loco dicere atq; collocare uelimus. Quum enim hæc pars ex cauſæ uiſceribus ducatur, uidendum eſt, quibus in omnibus orationis partibus uti ſententijs conueniat. Poſtrema cura eloquutionis eſt, ut conſideremus quibus uerbis, quibusq; ſententijs ea quæ inuenimus, eloquamur: in qua non minori cura atque diligentia opus eſt, quàm in prioribus partibus. Neque enim eadem oratio rebus omnibus conuenit: de qua re doctè etiam poſt alios Trapezuntius præcepit. Meditationem ſtylus ſequitur, in quo maior adhibenda diligentia erit, quoniam in eo emendationi locus eſt. In ſcriptione ſex præcipuè obſeruanda ſunt præcepta, ſi aliquid laude dignum uelimus componere. Primùm eſt, ut Latina ſint, quæ ſcribimus, non barbara. Vt enim prima, ita ferè præcipua orationis uirtus eſt puritas: quam noſtri Latinitatem, Ariſtoteles ἑλληνισμὸν appellat. Alterum eſt, ne quid deſit, quod non modò in toto corpore, uerùm etiam in ſingulis membris atque partibus uitioſum eſt. Deſunt uel res ipſæ, uel uerba quæ rerum notæ ſunt: emendatur hoc uitium uirtute contraria, προσθέσει. Tertium eſt, ne quid ſuperſit: quod ἀφαιρέσει corrigitur. Quartum eſt, ne quid deterius ponatur: cui uitio ὑπαλλα-

γὴ *succurrit: sub qua priores duæ uirtutes,* τοῦ καλοῦ πρόσθεσις καὶ τοῦ ἀκαλοῦ ἀφαίρεσις *comprehenduntur. Quintum est, an omnia suo collocata loco sint: quod & collocationi & eloquutioni est commune. Si quid igitur uitiosè collocatum erit (id quod uel in incisis, uel membris uel periodis uidebitur) id aut* προσθέσει, *aut* ἐνθέσει, *aut* μεταθέσει *emendabitur. Sextum est, ut ornatus sit rebus suis conueniens: de qua re copiosè Rhetores in eloquutione præcipiunt. Hæc nos breuiter tantùm de exercitatione hic commemorare in gratiam rudiorum uoluimus. Omnia enim melius ex Demosthenis atque Ciceronis orationibus intelligent, si unam atque alteram resoluere non grauabuntur. Omnium enim statuum, atque generum, apud utrumque exempla habent. Conferant igitur cum hoc coniecturæ statu, orationem pro Sexto Roscio, in qua status est, & quæstio: An Sex. Roscius filius patrem occiderit. Quæ quum sit planè* ἄδηλος, *ideo diligentißimè est ab ipso Cicerone tractata: primùm locis proprijs, deinde etiam communibus. Nunc ad legitimi status capita explicanda transeamus.*

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE partes. A' ſcripto.

Quum uolútas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere uidebitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis utemur ſecundum narrationem. Primùm ſcriptoris collaudatione: deinde ſcripti recitatione: deinde percontatione, ſcirent'ne aduerſarij, id ſcriptum fuiſſe in lege, aut teſtamento, aut ſtipulatione, aut quolibet ſcripto,

quod ad eandem rem pertinebit. Deinde collatione, quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant, quid iudicem ſequi conueniat: utrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acutè ſit excogitatum. Deinde ea ſentētia, quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id uoluiſſet adſcribere: aut num non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſerit: & demonſtrabitur, ſcriptum illud eſſe dilucidè, breuiter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur: quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia redderetur, & uoluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit, à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui quum fateatur ſe contra id quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem.

COMMENTARIVS.

Sequūtur iam τὰ τοῦ νομικοῦ στάσεως κεφάλαια, id eſt, legitimi ſtatus capita, ſiue loci qui ex ſcripto naſcitur. Eſt autem primus locus τοῦ ῥητοῦ καὶ διανοίας, ſcripti ac ſententiæ, quum ſcriptoris uoluntas cum ſcripto diſsidere uidetur. Eſt igitur duplex. uel enim uoluntas defenditur cōtra ſcriptum, uel ſcriptum contra uoluntatem. Cum à ſcripto dicemus contra uoluntatem, ſecundum narrationē, hoc eſt

narra-

narratione absoluta, decem utemur locis. Primum scriptoris, quæ à Græcis dicitur πρόκρισις, ab ordine, quoniam fit à principio. Est enim κρίσις oratoria triplex: πρόκρισις præiudicatio, iudicium & æstimatio oratoris, quæ fit ante rei expositionem, quæ hoc in loco laudem habet scriptoris: propterea à Latinis collaudatio dicitur, à parte meliore. potest enim iudicium oratoris esse bonum aut malum. Deinde ἐπίκρισις, quæ fit post expositionem rei. Vtriusque innumera sunt apud oratores exempla. Tertiò est ἐπέγκρισις, cum orator iudicium suum in medio interponit. Hæc admodum rara est, sed exemplum eius est in sexta Verrina, de ablata Sapphus statua, his uerbis: M. Sillalionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modò priuatus, sed populus potius haberet, quàm homo elegantiß. atque eruditißimus Verres? &c. Primùm enim propositionem posuit: Nam Sappho, &c. Deinde post ἐπέγκρισιν, ad Sapphus ablationem redit, his uerbis: Atque hæc Sappho sublata, &c. uide fol. 229, facie secunda. Tria autem πρόκρισις illa habere debet: personam, rem præsentem, & olim inuentam aut gestam laudabiliter. ut si quis Solonem, Lycurgum, Romulum, siue Numam laudaret, quòd cum alia multa, tum etiam hoc salutare reipub. tradidissent, &c. Deinde utetur scripti recitatione ἀναγνώσει, quæ uel continuata est, uel interpuncta. Continuata est, quando scriptum recitatur absque oratoris interpellatione, ab ipso scriba. Vnde illud apud Demosthenem, ἀνάγνωθι τὸν νόμον: & apud Ciceronem, Recita legem. Interpuncta est, cum orator suam interponit ὑποβολὴν, interpretationem: ut in Quintiana & alijs fecit Cicero. Tertiò, interrogatione siue percunctatione πύσματι, qua nobis au-

thoritatem, aduersario uerò contemptum conciliamus, dum eius ignauiam atq; ignorantiam ostendimus. Hanc ob rem Cicero illa sæpe ubi potest utitur, ad aduersarium contemnendum, atque perstringendum: ut in Rosciana Erutium, in Diuinatione Cecilium interrogat. Scriptum hic intelligitur, non solùm uerba scripta, sed etiam pronunciata: ut sententias atque dicta poetarum, philosophorum, & omnium magnorum ac prudentum uirorum. Interrogabatur igitur, num hoc scriptum in lege aliqua, testamento, stipulatione, uel quolibet scripto fuerit, quod ad eam rem pertineat? Lex generale est, & publicum, testamentum speciale & priuatum: & utrumque scripto cõtinetur. Stipulatio uerò extra scriptum esse potest, quia uerbis solùm pronunciatis continetur. Hæc si aduersarius ignorauerit, sua illi ignorantia ostendenda est.

Deinde collatione) Quartò utemur ἀντεξετάσει, comparatione: Aristoteles σύγκρισιν uocat, quia duarum rerum comparatio est: Hermogenes ἀντεξέτασιν, quia est diuersæ sententiæ excußio. Nostram enim cum sententia aduersarij comparabimus, ac quæ sit melior excutiemus. Primùm igitur hoc in loco instituemus ἔπαινον, commendationem nostræ sententiæ: deinde διαβολὴν, sententiæ aduersarij uituperationem: tertiò ἀξίωσιν, commonitionem iudicis, quid eum sequi deceat.

Deinde ea sententia.) Quintò, contemptione καταφρονήσει, cum aduersarij sententiam tanquam inutilem reijcimus, & infirmam ac leuem esse ostendimus.

Deinde quæretur.) Sextò, τὸ αἴτιον τοῦ μὴ γινομένου, causam rei non factæ quæremus. Sæpe enim legislatoris uoluntas absconditur, uel quia fœda res est, uel quia pericu-

periculosa, uel ut ingenium ostentet. Nos igitur aut nihil causæ fuisse dicemus, cur uoluntatem suam absconderet: aut si qua sit, quæ illa sit, ab aduersario quæremus. De-inde à nobis.) Septimò, τὸ αἴτιον τοῦ πραχθέντος, cau-sam rei factæ ponemus: quæ ex superiore deducitur. Si enim nullam causam habuit, cur uoluntatem suam scriptor absconderet, nostra sententia clara erit. Primùm igitur hic sententia nostra proposita, causam exponemus, quare legislator ita senserit, deinde scriptum illud collaudabimus. Deinde exempla.) Octauò utetur ἐλέγχῳ παραδειγματικῷ, probatione, quæ fit exemplis similium rerum, præiudiciorum, legum, &c. alias quoq; à scripto sic fuisse iudicatum.

Deinde ostendetur.) Nonò, τὰ κβλέντα, pericula euentura ostendentur, ex aduersarij sententia. Itaq; scripto inhærendum, uerba autem negligenda esse dicemus.

Locus communis.) Decimò, κοινῷ τόπῳ, loco communi, qui διαβολὴν habeat, contra eum qui à uerbis legislatoris discedit, & sua opinione illa exponit.

À SENTENTIA.

À sententia sic dicemus. Primùm laudabimus scriptoris commoditatem atq; breuitatem, qui tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud quod sine scripto intelligi potuerit, non necessariò scribendũ putarit. Deinde dicemus, calũniatoris esse officiũ, uerba & literas sequi, negligere uolũtatẽ. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, nõ æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem noluisse quàm rectissi-

rectiſsimè fieri, nemo dicet: at ea quæ à nobis facta ſint, iuſtiſsimè facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non cõſtare cum ſuperiorib. & inferioribus ſentẽtijs: aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à uoluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legum, & ſtipulationum breuiter exceptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum uoluntas, & expoſitio. Locus communis contra eum qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris uoluntatem non interpretetur.

COMMENTARIVS.

Pars altera huius loci eſt, cum à ſententia, quam Græci διάνοιαν *uocant, id eſt, à ſcriptoris uoluntate dicimus. pars enim prima pro ipſa re, hoc eſt pro ſcripto fuit. Hæc pars ſex habet capita:* πρόκρισιν, διαβολὴν, τὸ δίκαιον καὶ τὸ δυνατὸν, ἀντεξέτασιν, ἔλεγχον, θέσιν. Primùm laudabimus.) *Πρόκρισις ſcriptoris habet laudem* ἐγκώμιον, *quòd aperta illius ſit ſententia, ut explicatione non egeat: quia neceſſaria ſcripſerit, & quæ ſine ſcripto intelligi poßint omiſerit.* Deinde dicemus.) *Διαβολὴ ſequitur* πρόκρισιν, *quæ eſt, cum aduerſarium reprehendimus, qui neglecta ſententia, literas ſolùm ſequitur. Eſt enim calumniator, iniquus uerborum interpres.* Deinde id.) *Τὸ δίκαιον, καὶ τὸ δυνατὸν, ex locis cauſarum efficientium ſumuntur, atq; effectorum: quæ ab aduerſario neglecta*

eſſe

esse ostendendum est: non potuisse fieri id quod scriptum sit, aut non lege, nō more, non natura, non bono & æquo posse fieri. Hi enim honestatis loci. Tractabitur autem etiam hic locus κατὰ σύγκρισιν, quum facta nostra cum scripto conferemus. id intelligit his uerbis: At ea quæ à nobis facta sunt, iustißimè facta. Perficitur autem hæc comparatio in loco quarto: ideo ea quæ hic dicuntur, rectè cum illo coniunguntur.

Deinde contrarium.) Hic comparatio inchoata perficitur. Est autem ἀντεξέτασις, utriusq; interpretationis collatio, quæ duplex est: simplex, cum duo inter se simpliciter conferuntur: composita, quæ habet ἐπιμονὴν καὶ ἐξεργασίαν, uel in parte, ut illud Virgilij:

Tityre tu patulæ recubans sub tegmine fagi,
Syluestrem tenui meditaris arundine Musam:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua:
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida syluas.

Vel est in integro, ut in Diuinatione Ciceronis: Ac uide quantum interfuturum sit inter meam atq; tuam accusationem, &c. in media oratione. Vtemur igitur hoc in loco comparatione plena, & ostendemus sententiam contrariam aut nullam esse, aut stultā, aut iniustam, aut nō posse fieri, &c. Sententia nulla est, quæ non est in usu, uel quia res non est, uel quia nihil significat. Stulta est, quæ non est rei præsentis: Stultum enim est optare, quod consequi non potes: idq; uel in magnis, uel in paruis rebus. Iniusta est, quæ cum honesto pugnat. Quæ fieri non potest, ea contra naturam est. Quæ cum superioribus & inferioribus sententijs, cum iure cōmuni, cum alijs legibus com-

munibus, cum rebus iudicatis diſſentiunt, illa recipienda non ſunt. Sententias ſuperiores & inferiores intelligit eiuſdem ſcripti. Deinde exemplorum.) *Caput quintum eſt, ἔλεγχος παραδειγματικός: cum enumeratione exēplorum contra ſcriptum iudicatum eſſe oſtendemus. Horum inuentio ἄτεχνος eſt, ἐργασία uerò τεχνική: quoniam non ab oratore inueniuntur, ſed ab alijs ſumpta arte illius tractantur.* Deinde legum.) *Hæc cum proximo capite coniungi debent: ſunt enim earundem rerum.*

Locus communis.) *Sextum caput eſt θέσις, ἢ κοινὸς τόπος: locus communis contra eum, qui neglecta ſcriptoris uoluntate, ſcripto nitatur. Sententiam reſpiciendā eſſe, non uerba, quæ rerum ſimulachra eſſe debent.*

LEGES CONTRARIAE.

Quum duæ leges inter ſe diſcrepant, uidēdum eſt primùm, num quæ abrogatio, aut derogatio ſit. Deinde, utrum leges ita diſſentiant, ut altera iubeat, altera uetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe, quod cogeretur, quum altera lex permitteret: plus enim ualet ſanctio permiſsione. Item illa defenſio tenuis eſt, quum oſtēditur id factū eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum aut derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Quum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatem, &

eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem iuris, & quæremus partes iuris: utrũ cum ea faciant, de quibus posterius disseremus.

COMMENTARIVS.

Secũdus locus constitutionis legitimæ est ipsa ἀντινομία, *status contrariarum legum, in cuius inuentione septem sunt spectanda capita. Primùm* τὸ ἀξίωμα τῶν ῥητῶν, *autoritas legum, quæ in abrogatione atque derogatione consideratur. hæc in parte, illa in tota lege fieri solet.* Cum igi*tur lex aliqua abrogatur, & alia fertur, plus hæc quàm illa habebit autoritatis.* Deinde *etiam illa plus ualet, in qua facta derogatio est, quàm quæ est omnino abrogata.*

Deinde utrum.) Alterum *est,* διαφορὰ τῶν ῥητῶν, *discrimen legum inter se, quod duplex est: uel enim iubet altera, & altera uetat: quæ sunt* ἀποφατικὰ *contradictoriæ. uel altera iubet aliquid, & altera permittit: quarum sententiæ sunt in se differentes quidem, sed non pugnant. Iubemus autem licita atque necessaria, permittimus non necessaria, & nonnunquam etiam legibus prohibita.*

Infirma.) *Ostendit causam huius præceptionis, quare legum differentia obseruanda sit. plus enim ualet sanctio permissione: & firmius est id quod est posteriore lege sancitum, quàm ea lex cui est uel abrogatum, uel derogatum.* Cũ hæc.) Tertiũ *caput est* ἔκθεσις καὶ ἑρμηνεία, *expositio atq; interpretatio scripti: quartũ* ἀνάγνωσις, *scripti recitatio: quintũ* πρόκρισις, *oratoris de lege iudiciũ, atq; collaudatio.* Hæc *tria cõiũgit, quia suprà explicata sunt. Expositio, est legis et scripti explicatio: cui rectè subiũgit*

recitationem. Omnis enim scripti expositio uel est separata à scripto, uel cum scripto coniuncta. separata uel præponitur, uel postponitur: si uerò coniuncta est, singula cum ipso scripto exponenda sunt. Collaudatio fit in qualitate personæ, rei præsentis, & olim inuentæ, ut etiam suprà dictum est. Deinde contrariæ.) *Sextum est, ἔκθεσις τοῦ ἐναντίου νόμου, contrariæ legis expositio: quæ primùm habebit ἔκθεσιν, deinde ἀνάγνωσιν, tertiò πρόκρισιν διαβλητικὴν, legis contrariæ expositionem, recitationem, uituperationem.* Et eam.) *Causam finalem huius præcepti ostendit.* Deinde de iuridiciali.) *Postremum caput est ἀντίληψις, absoluta sententiæ atq; causæ nostræ defensio, quæ ex ipso iure ac honestate sumitur, de quibus in statu iuridiciali dicendum erit.*

AMBIGVVM.

Si ambiguũ est scriptũ, utputa quod in duas aut plures sentẽtias trahi possit, hoc modo tractandũ est: Primùm, sit'ne ambiguũ, quęrẽdũ est. Deinde, quo modo scriptũ est: et si idquod aduersarij interpretãtur, scriptor fieri uoluisset, ostẽdendũ est. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, & rectè, & lege, & mora, & naturâ, bono & ęquo fieri posse. Quod aduersarij interpretãtur, ecõtrariò. Nec esse ambiguè scriptũ, cũ intelligatur utra sentẽtia uera sit. Sũt qui arbitrãtur, ad hanc causam tractãdã ueheinẽter pertinere cognitionẽ amphilogiarũ eã, quę à dialecticis profertur. Nos uerò arbitramur, nõ modò nullo adiumẽto esse, sed potius maximo impedimẽto. Omnes enim illi amphibologias aucupantur,

tur, etiam eas quæ parte ex altera ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum cautè & expeditè loqui uolunt, infantiſsimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronunciare non poſſunt. Verùm horum pueriles opiniones rectiſsimis rationibus, cum uoles, reuellemus. In præſentia hæc interim dicere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

COMMENTARIVS.

Ambiguum, ἀμφιβολία Græcis dicitur: ea eſt, cum τὸ ῥητὸν eſt πολύσημον, quando ſcriptum in duas aut plures ſententias trahi poteſt. πᾶν δὲ τὸ ῥητόν ἐστι, ἢ γεγραμμένον, ἢ ἄγραφον: quare per ſcriptum intelligenda ſunt & deorũ oracula, & prudentum reſponſa, ac pronunciata. Huius ſtatus tria facit capita: An ſit ambiguum, explicationẽ ambigui, & qualitatem infinitam. In fine addit reprehenſionem eorum, qui nimium curioſè de locis dialecticis hoc in loco præcipiunt.

Primùm ſit ne.) *Primũ caput eſt, εἰ ἐστὶ ἀμφίβολον, an ſit ambiguũ: de hoc diligentiſſimè præcepit Ariſtoteles in Topicis, περὶ τῶν ποσαχῶς λεγομένων.* Deinde quomodo.) *Alterum eſt, ἡ τοῦ ἑτέρου νόμου ἔκφρασις, expoſitio alterius legis, qua oſtenditur nullam eſſe ambiguitatem: alioqui ſic ſcripturũ fuiſſe legislatorem, ſi ita ut aduerſarij interpretantur, uoluiſſet fieri. Fit autem hæc explicatio mutatione uel uerborum: ut, Mea bona do Cun*

Ctaleonti.

ctaleonti. uel collocationis: ut, Mea bona cuncta do Leonti. **Deinde id.**) Tertium, est ποιότης θετική, qualitas infinita; quæ duplex est: πραγματική negocialis posse fieri: & ἀντιληπτική absoluta, honestè & rectè fieri posse. Lex, mos, natura, bonum, æquum, sub honestate comprehenduntur. Tractanda est hæc qualitas συγκρίσει, qua manifestum fit, nullam esse ambiguitatem: dum ostenditur, aduersarij interpretationem nec posse, nec honestè posse fieri. quod his uerbis dicit: Quod aduersarij interpretantur econtrariò: nec esse ambiguè scriptum, cum intelligatur, utra sententia uera sit. Habet enim qualitas ista primùm τὸ δυνατὸν, an fieri poßit natura, aut lege: deinde τὸ δίκαιον: quæ enim concessa non sunt, illa fieri minimè debent.

Sunt qui.) Reprehendit nūc quasi occupatione quadam, eorum errorem, qui oratorem dialecticis etiam præceptis astringere uolunt, à quibus oratorem auocat. Est enim magnum inter oratoris atque dialecticis disceptationum discrimen. hic enim certis est astrictus legibus, quæ nimis sunt angustæ: ille uerò liberior est, nec se uinculis dialecticorum constringi patitur, quia uulgo loquitur. Ideoq; in Partitionibus, quum locos ueros exposuisset, etiā non ueros, sed tamen similes subiungit, cum dicit: Vt genus, & species, &c.

Sunt qui.) ὑποφορὰ. siue propositio eorū, qui locos dialecticos ambiguitatis omnes oratori necessarios esse iudicāt. Nos uerò.) λύσις ἢ ἀφαίρεσις. Omnes enim.) Ratio ab inutili. Itaque &.) Illi enim ita omnia reddidere obscura, ut etiam dialecticæ cognitione careant. Non igitur dialecticos, nec eorum præcepta reprehēdit, sed eos qui oratorem etiam spinosiora illa tractare uolunt: cuius oratio

tanquam

tanquam amplißimus amnis, scopulos illos nihil moratur. Et dum.) Ostendit effecta, quæ ex nimia illa curiositate eueniunt. Verùm horũ.) Conclusio huius uituperationis, quæ primùm habet ἀποδίωξιν, reprehensionis longioris reiectionem: deinde αἰτιολογίαν, cur hanc uituperationem inseruerit.

DEFINITIO.

Cum definitione utemur, primùm afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quæ sunt, ea quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilium. Nempe igitur tu & populũ suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimentum. Aerarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primùm igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem causæ accõmodatè describetur: deinde, factum nostrum cũ uerbi descriptione cõiũgetur. Deinde, cõtrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoq; ex iuris partibus sumetur, de iuridiciali absoluta, de qua iá loq̃mur.

COMMENTARIVS.

Status definitionis ὁριστικῆς στάσεως, capita quatuor sunt præcipua: ὅρος, πρόσληψις, ἀνθορισμὸς, ἀνασκευή. Primùm enim nostram definitionẽ ponimus: deinde adiungimus factum,

ctum, & ad definitionem nostram accommodamus. definitio maiorem, πρόσληψις minorem continet. Tertio loco ἀνθορισμὸς, definitio contraria aduersarij ponitur: huius loco aliquando συλλογισμῷ ratiocinatione utuntur oratores. ut, Ciuis Romanus petit statuam, quia patriam tyranno liberauerit. Persuasi enim, inquit, ut tyrannidem deponeret. Aduersarius contrà: Non esse erigendam illi statuam, qui tyrannum non occiderit. Inde argumentatio nascitur: Si lex iubet statuam erigere illi qui patriam à tyranno liberat, quanto magis illi qui ex tyranno facit ciuem bonum, reiq́; publicæ studiosum? Postremò ἀνασκευὴ definitionis aduersarij refutatio sequitur, quæ ἀντίληψιν habebit. Ostendemus enim definitionem eius esse contra leges, ius & æquum, ideoq́; illam aduersari reipublicæ.

TRANSLATIO.

Queritur in translationibus primùm, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat. Num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur: de quibus dicetur in iuridiciali absoluta.

COMMENTARIVS.

Translatio παραγραφὴ, uersatur circa actionem, petitionem, executionem, modum, tempus, locum, legem, accusatorem, iudicem, &c. Vel enim is agit, petit, aut exequitur aliquid, quem non oportet: uel alio modo, hoc est dicendi ordine, ut pro Quintio Cicero conqueritur, uel alio tempore, uel alio loco, uel alia lege: quorum paßim apud oratores nota sunt exempla: uel alio quærente, hoc est iudice: uel alio agente, hoc est accusatore. Quæ omnia

legibus

legibus & moribus, æquo & bono reperientur: quæ sunt status qualitatis.

RATIOCINATIO.

In causa rationali primũ quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut iudicatum sit. Deinde utrum ea res similis sit ei rei, qua de re agitur, an dissimilis. Deinde, utrum consulto de ea re scriptum non sit, quòd noluerint cauere, an quòd satis cautum putarit propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialem reuertemur.

COMMENTARIVS.

Ratiocinatio, *συλλογισμὸς à Græcis dicitur: hic eam uocat causam rationalem, quæ est rei non scriptæ ex alijs scriptis contemplatio, ac consideratio. est enim στάσις λογικὴ, quæ est extra scriptum.* Partes habet tres: *σύγκρισιν, σύγκριτον, καὶ τὸ αἴτιον τοῦ μὴ γεγραμμένου. συγκρίσεως στοιχεῖα habet duo. unum est, Quod ualet in re minori aut impari, illud etiam in maiori atq; pari ualet. alterũ: Quod non ualet in re maiori, aut pari, illud neque in minori aut impari ualebit. σύγκριτον triplex est, cum quæritur, an comparari poßit res ea, cum illa re de qua agitur. deinde, an coniungantur, ut maius atq; minus: hoc est, an sint similes atque pares, uel contrà. tertiò, quomodo sit σύγκριτον. τὸ αἴτιον τοῦ μὴ γεγραμμένου, id est causa rei non scriptæ, ostendenda est, quare de ea re non sit scriptum, utrum consultò, uel contrà.* De partibus.) Epilogus

κατασταστικὴ.dicit autem, Reuertamur, *quoniam in primo etiam libro de illa docuit.*

LOCI STATVS IVRIDICIALIS.

Iuridicialis absoluta.

Absoluta iuridiciali utemur constitutione, cum ipsam rem quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri conuenit, iure'ne sit factum. De eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.

COMMENTARIVS.

Iuridicialis status δικαιολογικὴ στάσις à Græcis *dicitur: quæ à* Cicerone *in* Partitionibus *appellatur* Qualitas. *Partes habet duas, ἀντίληψιν καὶ ἀντίστασιν.* Primùm *hic ἀντίληψιν definit, tum quæ eius sit quæstio, deinde ex quibus illa constet partibus, ostendit. ἀντίληψις iuridicialis absoluta est, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicimus, sine ulla extrariæ defensionis assumptione.* In *ea quæritur, iure'ne factum sit: quamobrem totam propè philosophiæ morum, politicæ, atque iurisprudẽtiæ cognitionem requirit.* Causa *igitur posita, dicemus de iure, cum partes eius cognouerimus, quas* Iustinianus *tres esse dicit:* Naturale, *gentium, & quod ex utroq; est compositum, ciuile.* Sed *hic autor diuisione magis speciali utitur, & in partes sex ius totum partitur:* In *naturam, in legem, in consuetudinem, in iudicatum, in æquum & bonum, & in pactũ.* Neq; *enim nudè ac simpliciter præcepta tradit, ut sophistæ olim: sed* Aristotelem *secutus, philosophica etiã assumit.*

assumit. Est enim inuentio duplex, καταλληλική καὶ ἐπιστημονική. illa est, quae est propria artis: ut in Rhetorica, praecepta exordiorum, narrationis, diuisionis, statuum, confirmationis, perorationum, & similia. haec uerò est etiam aliarum artium ac scientiarum, & à philosophis sumenda est: ideo ἐπιστημονική dicitur. In genere enim demonstratiuo, locos honestatis ac turpitudinis: in deliberatiuo utilitatis, atq; adeò reipub. uniuersae statum: in iudiciali, iuris atq; legum cognitionem tenere oportet.

NATVRAE IVS.

Naturae ius est, quod cognationis aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur.

COMMENTARIVS.

Ius naturale φυσικὸν est, ut inquit Iustinianus, quod natura omnia animantia docuit. Haec definitio generalis est: hic autor magis speciali utitur, quae ad hominem solùm pertinet, quia in repub. uersatur. Positum est hoc, in se alijsq; tuendis: sed omnis tuitio fit uel in defensione cùm aliorum, tum nostri, inq; repellenda ui. unde illa apud Ciceronem in primo Officiorum, Quòd quisq; se suosq; tueri debeat. & pro Milone, Vim ui licere pellere. uel fit tuitio in amplificatione facultatum propter posteros: unde illa in Catone maiore de serẽdis arboribus, &c. Ponit hic duas tantum causas, pietatem ac cognationem, honestatis gratia: tertiam omisit, sui tuitionem, quoniam sub cognatione comprehenditur. Si enim alios tueri licet, cur non etiam se liceret defendere? In libro 2. de Inuentione causas efficientes huius iuris enumerat sex: Religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Quo in loco & haec explicat, & quis sit huius loci usus

 ostendit

ostendit. cuius in Miloniana pulcherrimũ est exemplum, de repellenda ui.

LEX.

Lege, ius est id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, Vt in ius eas, cum uoceris.

COMMENTARIVS.

Lex νόμος à Græcis dicitur, quia id ius est, quod populi iussu sancitur. Hoc ius ἔγγραφον scriptum est: cuius exemplum unum ponit, Vt in ius eas cum uoceris. Differunt inter se lex & natura, in iure: ut ars & natura in præceptis. Ars naturam uel imitatur, uel emendat ac perficit, uel utrumque facit. sic etiam lex naturam emendat, ac regit. Cum enim principium naturale est, quod bono & æquo non repugnat, ueniam habet: ut in defensione sui, & suorum: in procreando, in amplificatione facultatum, & in his similibus, in quibus natura duce utimur. Sed permittit aliquando natura malum, non solùm ratione non præditis, ut cum lupus aut leo ouem deuorat: sed etiam homini, cum is nimium in sese uindicando sæuit, cùm uagas libidines sequitur, cum per fas & nefas facultates suas amplificat, & aliorum utilitatibus obstat. Vt hæc in rebuspub. cauerentur, latæ sunt à populo leges, quæ naturam emendant, ac coercent. Vnde illud est dictum, Ex malis moribus bonas leges esse natas. Comprehenduntur autem sub lege, prudentum responsa, plebiscita, principum placita, edicta prætorum, &c. Varijs enim modis olim leges fiebant. & quæ populi iussu, id est uoluntate sancita erant, ea uiolari non decebat: ideo etiam leges sanctæ dictæ sunt.

CON-

CONSVETVDO.

Consuetudine ius est, id quod sine lege, æquè ac si legitimũ sit, usitatum est, quod genus id: Quod argentario obtuleris expensum, à socio eius rectè repetere possis.

COMMENTARIVS.

Iustinianus libro primo Institutionum, diuidit ius omne in scriptum, & non scriptum. Scriptum uocat legem, plebiscitum, senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum: Græci ἔγγραφον appellant. Non scriptum, ab his ἄγραφον dicitur, & in duas diuiditur partes: in morem, quum author ignoratur: & in institutũ, quod est, quum de authore cõstat. Vtrumq; sub consuetudine comprehenditur, qua id ius est, quod sine lege, æquè ac si legitimum sit, usitatum est: quoniam diuturni mores consensu utentium approbati, legem imitantur. Ius scriptum ab Atheniensibus ortum habet, consuetudo uerò à Lacedæmonijs, qui ea quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandabant. Argentarium hoc in loco uocat eum, qui publicæ præest pecuniæ, & acceptum expensumq; ferre solet. In priuatis rebus nummularius appellatur, & ab argentario sola dignitate differt.

IVDICATVM.

Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicarit. Quod genus: M. Drusus, prætor urbanus, quòd cum hærede mandati ageretur,

iudicium reddidit, Sextus Iulius non reddidit. Item: Caius Lælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Luciliũ poetam in scena nominatim læserat: Publius Mutius eum, qui L. Accium poetã nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, quum id usuuenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus.

COMMENTARIVS.

Rectè nunc iudicatum sequitur. Vt enim lex & consuetudo naturæ sunt emendatrices, sic iudicatum legem uel emendat, uel explicat, uel etiam lenit. Si enim lex obscura est, nec probè intelligitur, sublata iudicum sententia ἀμφιβολία *explicatur: si uerò est iniqua, aut omnino dura, rigor eius* τῷ ἐπιεικεῖ *lenitur. Est antem iudicatum uel religiosum, quod iurati legibus iudicauerunt: aut commune, quod omnes communiter secuti sunt: ut, Cano coram capite surge: aut approbatum, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt autoritate. ut cum Gracchus quosdam senatu mouisset, cum primum dubium esset, rectè ne fecisset, populus probauit, cum eum consulem fecit. Primùm hic definit iudicatum: deinde illud sæpe diuersum esse ostendit: postremò, quomodo illud sit tractandum indicat. Iudicatũ est, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Id enim fit, cum ex lege aut consuetudine res intelligi non potest. Sunt autem iudicata sæpe diuersa ideo, quòd aliud alij iudici, prætori, consuli, aut tribuno plebis placitum sit: ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit. Huius rei duo ponit exempla.*

pla. unum de actione mādati: alterum de ijs, qui alios in scena nominauerant. Sacrosanctum erat mandati officium: ideoq́; is infamis erat, qui mandatum susceptum non summa fide atq; diligentia persequebatur atque conficiebat. Quamobrem mandati iudicium constitutum est, in quo dubium erat, si is qui mandatum susceptum non fecisset, mortuus esset, posset'ne cum hærede mandati agi. Itaq; M. Drusus iudicium reddidit; id est, contra illum iudicauit: S. uerò Iulius non reddidit. Alterum exemplum est iniuriarum. cum enim poetarum licentia in comœdia ueteri, in qua conuicijs quoslibet proscindebant, à potentibus tolerari amplius non posset, primùm Alcibiadis opera lata lex est, ne quem liceret in scena nominatim lædere. Quidam læsit Lucilium, C. Cælius eum absoluit: alius læsit Accium poetā, Publius Mutius eum condemnauit. Cum igitur possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, orator explicabit illas συγκρίσει, & iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferet. Plus enim autoritatis habebit iudex grauis, uirtute & sapientia præditus, quàm corruptus, aut imprudens. In tempore etiam obseruanda est necessitas, quæ uel iubet, uel uetat aliquid fieri: res uerò semel iudicata, minus ualebit, quàm ea quæ est iudicata sæpius. In his igitur discernendis, & oratorem & iudicem peritum esse oportet.

AEQVVM ET BONVM.

Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatem & utilitatem cōmunem uidetur pertinere: quod genus, Vt maior annis sexaginta, & cui morbus causa est, cognitorem det.

Ex eo uel nouum ius constituti conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate.

COMMENTARIVS.

Aequum & bonum Latini dicunt, quod Graeci τὸ ἐπιεικὲς ἢ ἐπιείκειαν, id est aequitatem. Priora omnia fuerunt praeteritarum rerum, aequum autem & bonum futurarũ est: cuius consideratio planè λογικὴ est, id est mentis atque rationis. Vbi enim neq; lex est aliqua, neq; iudicatum ullum fuit, ibi iudex aequitatem debet habere propositam. Quanquam etiam in legibus, consuetudine, atq; iudicato locum habet. In hoc autem, ut ex definitione intelligitur, αἴτια τελικὰ, id est causae finales duae sunt spectandae, ueritas & utilitas communis: Vt lex est. Qui caedem facit capite puniatur. aliquis occidit aliquem, orator eum defendit, quòd ira motus eum occiderit: idq; uerum esse potest. deinde addit, reum suum, qui occiderit alterum, utilem esse reipublicae, patriaeq; semper fuisse studiosum. Est enim illorum habenda ratio, quorum praeclara in rẽpublicam extant merita. ut in Miloniana etiam Cicero tractat. Hac etiam ratione poeta Aeschylus à fratre Arystea, ne à populo lapidibus obrueretur, liberatus fuit. Verùm hoc etiam obseruandum est, nihil de lege, iure naturae, consuetudine atque iudicato remittendum esse, nisi aequum bonumq; locum habere poßit: ut & de ueritate, & de utilitate constet. Cognitorem uocat eum, qui causam alicuius suscipit, cognoscit, & in foro ac iudicijs tuetur. nunc procuratorem appellant, uocabulo nouo, nec ita bono ut illud est. Addit autem, nouum ius constitui oportere, propter differentiam legis atq; aequitatis. Lex enim & probati et conceßi iuris est: aequitas uerò, nec probato, nec praeiudicio aliquo confirmati. Item, lex est rerũ praeteritarũ, aequitas

autem

autem futurarum. Ex *tempore & hominis dignitate constitui æquitatis ius oportere dicit, quoniam duo sunt ὑγεῖμενα, in quibus finales æquitatis causæ spectantur: in homine ueritas, in tempore uerò utilitas.*

PACTVM.

Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerũt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt: In comitio, aut in foro, ante meridiem causam conijcito. Sunt itẽ pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuẽtu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idq; in absoluta iuridiciali faciendũ uidetur,

COMMENTARIVS.

Superiora fuere magistratus, pactum uerò est priuatorum. Est *enim pactum, quod priuatim inter duos constituitur: atq; in compromißione, repromißione ac stipulatione est positum.* Sed *omne pactũ uel est comprehensum legibus, quod legibus est expositum, & notatum: ut nuptiarũ, mandati, & similium rerum. ut,* Rem *ubi pagunt, oratione pagunt: id est, cum de re aliqua inter se paciscuntur, oratione id confirmant: sic enim ego simpliciter intelligo.* In *comitio, aut in foro causam cõijcito: id est agito, aut cognoscito.* Sunt *autem hæc ex* XII *tabularum legibus sumpta.* Vel *pactum est natura, quod sine legibus ex conuentu obseruatur.* Neq; *enim legibus omnia comprehendi possunt, propter personarum qualitates, rerumq; exitus.* Hæc *iuri præstare dicit, quia quasi naturæ iuris sunt.* Nam *pacta etiam scripta sæpe continent calumnias: propterea*

quæ sine legibus ex conuentu obseruātur, legibus præstant propter interpretationem ambiguam. His igitur,) *Conclusio tractationis in iudiciali absoluta, in qua iniuria demonstratur accusando, & ius cōfirmatur defendendo, sex partibus: Natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.*

PARTES CONSTITVTIONIS Assumptiuæ. Comparatio.

Quum ex comparatione quæritur, utrum satius fuerit agere, id quod reus dicat se fecisse, an id quod accusator dicat oportuisse fieri: primùm quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione: hoc est, utrum facilius, uenustius, conducibilius. Deinde oportebit quęri, ipsum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorū fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex cōstitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negociū gestū. Deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eū locum ueniretur. Ab defensore contrà refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua antè dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi, in eum qui inutile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco cōmuni per conquestionē: & simul quæret ab accusatoribus &

bus & ab iudicib. ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

COMMENTARIUS.

Pars altera iuridicialis constitutionis προσληπτικὴ *assumptiua est, quam* Hermogenes *appellat* ἀντίθεσιν, *quasi contra positionem, siue compensationem honestatis. habet enim concessionem rei illicitæ: cuius tamē defensio sumitur à re extranea.* Partes eius *sunt, comparatio, translatio, concessio, & remotio.* Hermogenes στάσεις ἀντιθετικὰς *appellauit, & uno in loco omnium tractationem coniunxit: quoniam omnes sese inuicem complectuntur, non solum in his quæ sunt inter se communes, sed etiam in alijs statibus.* Verùm *hic autor non inutiliter separauit.* Σύγκρισις *comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur.* Vt *qui effosso ciuitatis muro (quod læsæ reipubl. crimen erat) hostes ab urbe fugauerat.* Item *imperator quidam cum ab hostibus cinctus esset, ut exire illi non liceret, utilius & honestius esse iudicauit, exercitu saluo reliquisse impedimenta, cum alterutrum relinquendum fuerit: quàm saluis impedimentis, exercitum amisisse.*

Primum quæri conuenit.) *Comparationis capita sunt quatuor.* Primum *est* ἀντεξέτασις, *quæ est diligēs & accurata finium publicorum inter se consideratio, atq; comparatio.* Versatur *hæc circa huius rei finem propriū, cuius tria ponit capita: uenustum, facile, conducibile. quæ tamen sub utili comprehendit, & utriusque, accusatoris ac defensoris præcepta coniungit.* Venustum *uocat honestum, quod demonstratiui est generis.* Conducibile *est,*

quo

quod utile uocant, quod ad deliberatiuum genus pertinet. Facile est, quod fieri potest, & in deliberatiuo genere in primis necessarium est: ideoq; præcedere illa duo debet. multa enim sunt honesta & utilia, quæ tamen non sunt facilia factu. Hoc *in loco accusator dicet:* Honestum, *utile, atq; facile fuisse pugnare.* Quanquam *enim fuit inferior uiribus, tamen uirtute potuisse uincere* Romanum *exercitum.* Defensor *prima duo concedet, uerùm negabit tertium: & fieri non potuisse ostendet, ut saluo exercitu, impedimenta etiam educeret.* Itaque *alterutrum relinquendum fuisse contendet.*

Deinde oportebit quæri.) Caput *secundum comparationis est,* ποιότης *qualitas, quæ est* τοῦ ἀξιώματος, *potestatis atq; iuris: an illi licuerit iudicare, utrum fuerit utilius: id est, maiori malo minus præponere.* Est *igitur hoc caput* ἀντεγκληματικὸν, *in quo accusator non licuisse, defensor uerò licuisse præponere maius malum minori dicet: quoniam, quid faciendum esset, pericula reo ostenderunt, de quibus magistratum certiorem reddere non potuerit.*

Deinde interponetur ab accusat.) Tertium *est* τὸ τέλος, *rei propositæ consilium atq; ratio.* Differt *à primo, quod in illo finium publicorũ comparatio est, qui rei conficiendæ facultatem ostendunt: in hoc uerò priuati commodi spectatur consilium.* Accusator *igitur suspicione coniecturali contra reum pugnabit, non eum melius deteriori præposuisse, sed dolo malo sui commodi gratia negocium gessisse.* Vt *cum imperator militum dicitur arcem uel oppidum, non alimoniæ inopia, sed pecunia corruptus, tradidisse.* Fit *enim dolus malus ex calliditate & fallacia: cum circumscribendi alterius causa aliud agitur, aliud agi simulatur.* Videtur *hic locus à librarijs esse corruptus.*

νυμτια. Cum enim hoc caput magis inseruiat accusatori quàm defensori, omnino sequi hoc in loco debet præceptũ, quod dat defensori separatim: neq; interponi caput quartum necessitatis. Defensor igitur contrà refellet argumentationẽ coniecturalẽ aliqua probabili causa, de qua antè dictum est in constitutione coniecturali, in qua probabile in causam & uitam diuisit. Ostendet autẽ reum antè semper fortiter prudenterq; pugnasse: nunc uerò ut non pugnaret, causam fuisse τὴν τῶν κακῶν ἀποβολὴν, incõmodorũ euitationem: eumq; nihil inde priuati commodi consecutum, sed exercitus salutem spectasse, quem saluis impedimentis seruare non potuerit.

Deinde quæretur.) Quartum caput est τῆς ἀναγκαίας, necessitatis: an fuerit necesse facere id quod fecit: an potuerit in eum locum non uenire, in quo ab hostibus fuit circumdatus, & his similia.

His locis.) Quintum & postremum caput est, κοινὸς τόπος, locus communis cùm accusatori, tum defensori. Accusator enim ἀπορίᾳ utetur, siue communicatione cum iudicibus, quid ipsi facturi fuissent, si in eo fuissent loco: & ostendet, inutile esse, temerè aliquid facere, cuius statuendi potestatem non habuerit. Defensor etiam loco cõmuni utetur: in quo primùm ὀδυρμὸν querelam instituet: deinde κοινωνίαν, communicationem cum iudicibus, quid ipsi fuissent facturi: tertiò ἀπαρίθμησιν, enumerationem temporis, loci, rei, ac deliberationis suæ.

TRANSLATIO.

Translatio criminis est, cum ab reo facti causa aliorum peccatum transfertur. In qua primùm quærendum est, uere'ne in alium crimen transferatur; Deinde spectandum est, an æ-

an æquè magnum sit illud peccatum, quod in
alium transferatur, atque illud quod reus su-
scepisse dicatur. Deinde, oportuerit´ne in ea
re peccare, in qua alius antè peccarit. De-
inde, oportuerit´ne iudicium antè fieri.
Deinde quum factum iudicium non sit de il-
lo crimine, quod in alium transferatur, opor-
teat´ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iu-
dicium non uenerit. Locus communis accu-
satoris, cõtra eum qui censeat uim plus quàm
iudicia ualere oportere: & ab aduersarijs per-
contabitur accusator, quid futurum sit, si i-
dem cæteri faciant, ut de indemnatis suppli-
cia sumant, quòd eos idem fecisse dicat. Quid
si ipse accusator idem facere uoluisset? De-
fensor eorum peccati atrocitatem proferet,
in quos crimen transfertur: rem, locum, tem-
pus ante oculos ponet: ut ij qui audient, exi-
stiment aut non potuisse, aut inutile fuisse, rẽ
in iudicium uenire.

COMMENTARIVS.

Translatio à Græcis ἀντέγκλημα uocatur, id est, quasi
mutua quædam accusatio, cum culpa in alium confertur.
Est autem duplex, στοχαστικὸν & δικαιολογικόν. Illud est
in coniectura, cum factum non solùm à nobis factum esse
negamus, sed etiam ab aduersario factum esse dicimus:
cuius exemplum est in Rosciana. δικαιολογικὸν uerò est
in ipsa qualitate, qua nos iure defendimus: cum factum cõ-
cedimus, sed facti causam in aduersarium transferimus:
ut, Orestes se matrem occidisse fatetur, sed matrem
præbuisse causam dicit: quoniam illa patrem suum occide-
rat,

rat, cuius necem ultus sit iurè. Huiusmodi etiam Milonis fuit defensio. Pertinet igitur hic status ad ius & æquitatem. Sed omnis causa transfertur uel in personam alienam, & μετάθεσις, id est remotio dicitur: uel in rem, uocaturq; purgatio: ut cum quis tempestatis impeditus, uenire ad diē constitutum non potuerit. uel in aduersarium, & appellatur ἀντέγκλημα, id est translatio, siue accusatio mutua. Sunt autem sex translationis capita. Primum est, κοινὴ ποιότης, qualitas communis, quando absolutè consideratur, an iurè aliquid in aliū conferatur. ut, An quia patrem illa prius occiderit, rectè matrem occiderit Orestes: An quia Clodius insidiator fuerit, iure eum occiderit Milo. Habet igitur hoc caput τῶν αἰτίων διάσκεψιν. Alterum est σύγκρισις, comparatio, quæ circa utriusque facti qualitatem uersatur. In hac enim spectandum est τὸ ἴσον ἀντιπεπονθός, æqualitatis proportio: An æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transfertur, atq; illud quod reus suscepisse fatetur. ut, Milo occidit Clodium, quoniam hic Milonem occidere uoluit. In Orestis autem exemplo dubium esse potest, Vtrum maius sit peccatum, maritum ab uxore, an matrem à filio occidi. Cum igitur aliqua est inæqualitas, ἀντέγκλημα locum non habet. Tertium est τὸ ἀναγκαῖον, quod in causarum efficientium consideratione est positum: an illæ sint absolutæ ac necessariæ. Oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit, et an uim effugere potuerit. Est enim uis, quam effugere non possumus. Hoc igitur in loco opus est distinctione temporis, quod uel interuallum habet, uel continuationem. Hæc est in causa Milonis, qui Clodium occidit, cum ei insidias struxisset. Interuallum uerò est in causa Orestis, qui matrem longè post occisum patrem interfecit, cū illā

in iudicium uocare potuiſſet. τὸ συνεχὲς igitur, id eſt conti-
nuatio excuſationem habet: ſed διαχωρισμένον, id eſt inter-
uallum, ad caput ſequens referendum eſt. Quartum ca-
put eſt κρίσις, iudicium: an illud antè fieri oportuerit. In
hoc primùm διαχωρισμένα locum habent: deinde ea quæ
non omnino continuata ſunt. Continuata enim uel omni-
no continuata ſunt, ideoq; ſunt neceſſaria: quæ locum in iu-
dicio non habent. uel modicum habent interuallum, &
non ſunt neceſſaria: eaq; in iudicium deduci poſſunt. À
primo capite hoc differt qualitate, quæ in illo eſt ſpectan-
da. Quintum eſt πρόκρισις, præiudicium: an lex extiterit
de ea re, aut ſimili. ut cum factum iudicium non ſit de illo
crimine, quod in alium transfertur: oporteat'ne de ea re
iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Sic Ore-
ſtes ſe defendere potuit. de quo uide in Roſciana, folio 29.
Sextum & poſtremum caput eſt, κοινὸς τόπος: qui in u-
tramq; partem ualet, & ab accuſatore & à reo uſurpa-
tur. Nam ex firmamento accuſatoris, & ratione defenſo-
ris pendet: ideo utriq; dat præcepta. Accuſator primùm u-
tetur συγκρίσει, iudiciorum ac legum cum ipſa ui. Deinde
ἐπιπλήξει comminatione, quæ ſumetur ex conglobatione
conſequentium: quam tractabit κατὰ τὸ πύσμα ὑποθετι-
κῶς, id eſt per interrogationem in re una uehementem: in
qua etiam utetur ἐπιμονῇ, immoratione conglobationis
multarum rerum, ex quibus ipſa cognoſcetur qualitas. De-
fenſor etiam συγκρίσει utetur, & uim eorum peccati pro-
feret, in quos crimen transferretur, eamq; cum rei facto
conferet. Vocat autem hoc in loco atrocitatem, uim: quæ
nihil eſt aliud, quàm atrox rei neceſſitas, cum mors eſt
quaſi ante oculos. Deinde utetur conglobatione τῶν περιστά-
σεων, & rem, locum ac tempus ante oculos ponet; ut, aut

non potuisse, aut non fuisse utile, rem in iudicium uenire, existimetur.

CONCESSIO.

Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consultò à nobis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primùm partibus ostendendum est, deinde ad deprecationem reuertendum uidetur. Primùm considerandum est, num per culpam uētum sit in necessitudinem, num culpam ueniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendū est, quo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari. Deinde is qui in necessitudinem causam conferat, expertus'ne sit, quid contrà facere, aut excogitare posset. Deinde num suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significent id consultò factum esse, quod necessariò accidisse dicitur. Deinde, si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conueniat'ne eam satis idoneam causam putari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primùm quæretur, utrū potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter uinum, aut amorē, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi uitiò uidebitur nèscisse, non imprudentia. Quare nō imprudentia se defendet, sed culpa

contaminabit perſonam. Deinde coniectu-rali conſtitutione quæretur, utrum ſcierit, an ignorauerit: & conſiderabitur, ſatis'ne in imprudentia præſidij debeat eſſe, cum factũ eſſe conſtet. Cum in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci reo dicet oportere, eadem omnia uidentur conſideranda, quæ de neceſsitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadem ferè poſsint accõmodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia, uoluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire, & quæ conſultò facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccaſſe: neque id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſariò feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura aut maiora officia quàm maleficia uidebuntur conſtare: ſi qua uirtus aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit: ſi qua ſpes erit, uſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea quæ peccauit, non odio, neq; crudelitate, ſed officio & recto ſtudio cõmotu; fecit: ſi tali de cauſa alijs quoque ignotum ſit: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum uidebi-

uidebitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, ut in libro primo ostédimus: sed quòd potest uel ad senatum, uel ad consilium uenire, non uisa est supersedenda.

COMMENTARIVS.

Tranlationem sequitur Concessio, quæ à Græcis συγγνώμη appellatur, id est uenia: inde etiam à Latinis Status Venialis dicitur. Est autem Concessio, cum reus non id quod factum est defendit, sed ut ignoscatur postulat. Hæc in purgationem ac deprecationem diuiditur. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. causa enim rei in rem alienam transfertur. ideo à Græcis μετάστασις dicitur. Differt à superioribus, quòd in illis ius & leges spectantur, in hac uerò sola clementia & misericordia iudicis. Hæc partes habet tres: Necessitudinem, fortunam, imprudentiam. Necessitudo uehementissima est, ideoq; ad purgationem plurimum ualet. Est autem quinquepartita. Primùm enim considerandum est τὸ τῆς ἀνάγκης αἴτιον, id est necessitatis causa: utrum per culpam uentum sit in necessitudinem: num culpam ueniendi necessitudo fecerit. Culpam hoc in loco uocat, causam malam necessitudinis: ut si quis sua negligentia passus esset se ita includi, ut cum periculo illi pugnandum fuerit, uel impedimenta

amittenda. Deinde ὁ τῆς ἀποβολῆς τρόπος, id est ratio quærenda est, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari. Deriuatur hoc ex primo, in quo quæritur, unde necessitatis causa uenerit. Tertiò τὰ πραχθέντα, res gestæ sunt spectandæ: in quibus etiam τὰ παραλειφθέντα, ea quæ omissa sunt, considerantur: utrum is qui in necessitudinem causam conferet, expertus'ne sit, quid contrà facere aut excogitare posset. Quartò βούλησις, num uolens uenerit in periculum. hoc totum est στοχαστικὸν ἐκ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων: sumuntur enim suspiciones ex coniecturali constitutione, id est, τεκμήρια καὶ εἰκότα, quæ significent, id consultò factum esse, quod necessariò accidisse dicitur. Postremò τῆς ἀνάγκης μέγεθος est spectanda, si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conueniat'ne, eam satis idoneã putari. Est enim necessitas, uis quædam ἄφυκτος, quæ uitari minimè potest. Imprudentiam Græci ἄγνοιαν uocant, cum quis per ignorantiam in malum labitur. Ea quatuor habet capita. Primum est τοῦ δυνατοῦ, utrum potuerit scire, an non potuerit: id est, an imprudentia ibi fuerit. Alterum est τῶν πραχθέντων, utrum data sit opera ut sciretur, an non. Tertium est διακριτικὸν: distinguendum enim est, utrum casu nescierit, an culpa. Quoniã qui qui se affectu peccasse dicet aliquo, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia: quamobrem noua se culpa contaminabit. Vocat autem casum τὸ αὐτόματον, quod fortuitò accidit. Quartum est στοχαστικόν: coniecturali enim constitutione quæretur, utrum scierit, an ignorauerit. Tractantur tamen etiam tres priores στοχαστικῶς. Differt autem prima ab hac quarta, quòd illa est πραγματικὴ περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ μέλλοντος, hæc uerò rerum est præteritarum. Postremum caput est συγκριτικόν: conferetur

enim

enim factum cum imprudentiæ qualitate, satis'ne in hac ad defensionem præsidij debeat esse, cum de illo constet. Præcepta sunt in hac parte communia, ut etiam in prima fuerũt. Nam & accusator reum his capitibus grauare, & defensor illis eundem tueri conabitur. ἐν τῇ τύχῃ in fortuna eadem sunt spectanda, quæ in necessitate. Etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem ferè possint accommodari. Habet autem ut necessitas, ita etiam fortuna, obiectum ac fundamentum, ipsam uim: terminum uerò, euitationem. quare cum & necessitas & fortuna satis est magna, euitari non possunt.

Loci communes.) Post præcepta generalia, nũc etiam locos communes huius status tractat. Accusator finem habet propositum, sæuitiam: ideoq; omnia exaggerabit: & facta potius, quàm orationem spectanda esse dicet. Defensor clementiam & misericordiã iudicis propositam habet. Is primùm διανοίᾳ utetur: & non facta, sed uoluntatem potius spectandam esse in omnibus rebus contendet. Deinde ostendet, nullam in ijs fraudem esse posse, quæ consultò facta non sunt.

Deprecatione.) Deprecatio propriè συγγνώμη uocatur, quæ est, quum & factum confitemur, & concessionis partibus non utimur, sed ueniam petimus. Exẽpla sunt pro Ligario, pro Deiotaro, pro M. Marcello. pro Milone etiam se deprecaturum esse pollicetur. In concessione est defensio aliqua, qua in iudicio reus potest consistere: in hac uerò nulla est. quamobrem ignoscendi ratio in deprecatione sex quæretur locis. Primùm ἐπιδείξει, demonstratione personæ, quis sit, quid pro repub. egerit, quæ de illo in futurum spes sit. Deinde συγκρίσει παραδειγματικῇ, eum qui iam supplex sit, mansuetũ & misericordem

fuisse etiam aliis, cum in magistratu esset. Tertiò διακρίσει τῶν αἰτίων, *causarum distinctione. malas enim facti causas tollet, & bonas ac ueras ponet: non odio, aut crudelitate, sed officio, & recto studio commotum fecisse. Quartò exemplis, aliis quoq; in simili causa ueniam esse datã. ut in causa Marcelli apud C. Cæsarem fecit Cicero. Quintò,* τοῖς ἐκβησομένοις: *primùm hoc tutò, deinde etiam honestè fieri posse: ut nec periculum, nec uituperatio metuenda sit. Postremò locis communibus, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione, quibus defensor iudicem ad clementiam flectet. Sunt autem omnes illi loci defensoris. quare in fine breuiter monet, accusatorem qui contradicet, his locis omnibus ex contrario uti debere, cum amplificatione et enumeratione omnium peccatorũ, ut atrocitate sceleris animaduersa, iudex à misericordia auertatur.*

REMOTIO.

Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potuerit'ne tantum, quantum reus demonstrabit, is in quem causa cõferetur: ecquo'nam modo, aut honestè, aut sine periculo potuerit obsisti. Si maximè ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & queretur, num consultò factum sit. Si causa in rem quandã conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, cõsideranda erunt.

COM-

COMMENTARIVS.

Remotio μετάστασις, postremus est inter status assumptiuos. Ea est, cum facti nostri causam uel in rē, uel in personam conferimus. Si causa in hominem conferetur, quadripartita eius consideratio erit. Primùm enim de personæ autoritate quæretur, potuerit'ne tātum, quantum reus demonstrabit, is in quem causa conferetur. ut, Tribunus occidit militē iussu imperatoris: quæritur, an indicta causa occidere imperator potuerit. Deinde τὸ δυνατὸν, an honestè et sine periculo potuerit obsisti. Hoc στοχαστικόν est: ut, An suadere tribunus imperatori potuerit, ne occideret militem. Tertiò ποιότης, qualitas: an si maximè ita sit, ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. Quartò στοχασμὸς coniectura, num consultò fecerit. Si causa in rem quandam conferetur, eadem præcepta obseruanda sunt, quæ suprà de necessitudine tradidit. Coniunxit præcepta etiam in hoc statu: sed utentur contraria methodo accusator & defensor, & quisque ad suum omnia finem accommodabit. Differt autem remotio à purgatione, quòd fortuna & necessitas quasi diuina sint, & imprudentia etiam in uoluntate hominis non contineatur: in remotione uerò omnia sunt humana. Hermogenes tamen hæc duo coniunxit. Hactenus de statibus: sequitur altera καταστάσεως pars, de argumentationibus.

DE ARGVMENTATIONIBUS.

Quoniam satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoq; genere causæ iudicialis uti conueniret: consequi uidetur ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornatè & absolutè tracta-

re posſimus. Nam ferè non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento, difficilimum uerò eſt inuentum expolire, & expeditè pronunciare. Hæc enim res facit, ut neque diutius quàm ſatis ſit, in iiſdem locis commoremur: neque eôdem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommodè ad aliam deinceps tranſeamus. Itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid in unoquoque loco dixerimus: & auditor cùm totius cauſæ, tum uniuſcuiuſq; argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit.

COMMENTARIVS.

Quoniam ſatis de ſtatibus, earumq; tractatione dixit, nunc de argumentationibus, quomodo illæ ornatè atque abſolutè ſint tractandæ, præcipit: quod alterum καταστάσεως membrum fuit. Tria autē hoc in loco facit. primùm enim proponit ſe de argumentationibus eſſe precepturum: deinde eius præceptionis rationem reddit: tertiò argumentationum uirtutes atq; uitia oſtendit. Quoniam ſatis, &c.) *Proponit non ſimpliciter, ſed κατ' ἐνθύμημα: uoniam ſatis oſtendiſſe uidemur, quibus argumentationibus in unoquoq; genere cauſæ iudicialis uti conueniret: atque hoc eſt τὸ ἡγούμενον. ſequitur ἑπόμενον: conſequi uidetur, ut doceamus, quemadmodum ipſas argumentationes ornatè atq; abſolutè tractare poſſimus. ἡγούμενον αἰτιολογικὸν eſt, ἑπόμενον uerò καταστατικόν: rem enim proponit breuiter.* Nam ferè.) *Reddit rationem propoſitionis κατ' ἐπαιτίωσιν. Nam, inquit, ferè non difficile eſt inueni-*

re, quid sit causæ adiumento: difficilimum uerò est, inuentum expolire, & expeditè pronunciare. Hæc enim res.) κατασκευὴ ab utili, quod ostēdit κατ᾽ ἀφαίρεσιν τῶν κακῶν. Enumerat enim argumentationū quinq; uitia: quibus uitatis, facilè uirtutes atq; utilitates argumentationum possumus consequi. Primum est κακὴ καὶ ἄτακτος ἐπιμονὴ, cū diutius quàm satis est, in eisdem locis commoramur. Alterum, ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ, ὅταν τὴν ἀρχὴν ἐπιλαμβανόμεν, cum eandem rem dicimus, & nos diuersa dicere putamus. Tertium, ἀτελὲς ἐπιχείρημα, argumentatio inchoata, necdum perfecta. Quartum, incommoda ad aliam deinceps transitio: cum argumentationes ac conclusiones inter se non distinguuntur. Hoc apud oratores uitiosum est: sed tamen cum sit apud dialecticos κρύψεως ἕνεκα, laudem habet. Illi enim ornatè ac dilucidè dicunt, hi argumētosè. Quintum est, ἡ λήθη τῶν ῥηθέντων, obliuio eorum quæ antè dicta sunt: quum nescimus, quid quo loco dixerimus: ut nec auditor cùm totius causæ, tum uniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse possit. Ex his uitijs facilè est uidere uirtutes, quæ ex contrario sumuntur.

ARGVMENTATIONUM PARTES.

Ergo absolutissima & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque partes est distributa; propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostēdimus summatim, quid sit quod probare uolumus. Ratio est causa, quæ demonstrat uerum esse

id quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandæ & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis.

COMMENTARIVS.

Argumentatio oratoria eſt, qua ex rebus probabilibus aliquid probabile efficitur, quod antè minus probabile ac dubium fuit. Rhetores Græci ἐπιχείρημα uocant, id eſt rei probandæ aggreßionem, quæ uox eſt Sophiſtarũ, & totam argumentationem ſignificat. eſt enim ſyllogiſmus, ut Varinus inquit, dialecticus. quidam etiam ἐνθύμημα uocant, ſed breuiorum illud concluſionum eſt. Philoſophi συλλογισμὸν ratiocinationem appellant. Cum autem in omni argumentatione res ſint multæ, εὔτακτον eam eſſe neceſſe eſt. Quamobrem rectè nunc de partibus, quibus conſtet, & quid harum unaquæq; ſit, docet. Omnis igitur argumentatio uel eſt perfecta, & plena: uel contrà imperfecta, & non plena. Plena eſt, quæ eſt πιστοτικὴ καὶ ὀγκώδης: id eſt, quæ uires & elegantiam habet. uires ab argumentis ſumuntur, quæ Græci πίστεις: elegantia uerò ab ornatu, quem illi ὄγκον appellant. Non plena eſt, quæ ornatu caret: ideoq; non delectat, ſed ad πίστιν fidem ſolummodo eſt accommodata. qualis eſt etiam dialecticorum. Omnis autem plena argumentatio, quam hic abſolutiſsimam & perfectiß. appellat, in quinque diſtributa eſt partes; Propoſitionem, rationem, rationis confirmationem,

tionem, exornationem, complexionem. Propositio, πρό-τασις dicitur ab oratoribus & dialecticis: Rhetores etiã κατάστασιν uocant: à nonnullis ἐπιχείρησις, quasi ad rem ipsam aggreßio, appellatur. Est autem id, quod in argumentatione ponitur primum, & in conclusione repetitur postremum, de quo dubitatio fuit. Ratio, κατασκευὴ siue αἰτία, est propositionis confirmatio. demonstrat enim id uerum esse, quod intendimus: id est, quod est ἐν ὑποθέσει, breui subiectione, hoc est una atque altera sententia. Hæc par est magnitudine, quoniam in eadem re ac persona uersatur, sed fide maior est. Propositio enim τὸ ζήτημα πολιτικόν, id est quod in quæstione est, continet: de quo adhuc dubitatur. Ratio autem adfert aliquid probabilius, quod conclusionis causa esse potest. Omnis propositio uel est ἁπλῆ, simplex: uel est συμπεπλεγμένη, coniuncta. Simplex est, quæ summatim id quod in quæstione est, ostendit: quod tum fit, cum res ipsa non est multiplex. Coniuncta est, siue copiosa, quæ ἐξεργασίαν ἢ ἐπιμονὴν habet: quæ duas ob causas fiunt. Primùm propter rem multiplicem, quæ uel partitione habet opus: uel ornatum ac splendorem, propter magnitudinem, requirit. Deinde memoriæ causa, ut ipsa repetitio siue immoratio memoriam adiuuet. Eodem autem modo propositionis ratio tractabitur, quo ipsa est tractata propositio: ut si hæc simplex sit, etiam illa erit: sin tractata copiosius, etiam ratio uel ἐξεργασίαν uel ἐπιμονὴν habebit. Oratores enim semper æqualitatem obseruant, ut paria reddant paribus. Rationis confirmatio προσυλλογισμὸς, προκατασκευὴ, uel ἐπικατασκευὴ est, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Differt à ratione ἀριθμῷ καὶ πίστει: quòd hæc unũ habet medium,

estq;

estq; ὑποθετική, ut etiam propositio: & plerunq; breuiter, hoc est, sine amplificatione, cum propositio simplex est, rem exponit. approbatio uerò quia θετική est, pluribus magisq; probabilibus argumentis ac medijs copiosius rationē corroborat. Est enim causa sine qua nō, ut dialectici loquuntur: ideo αἰτιολογία dicitur, rationis approbatio, quia rationi est addita ratio. Exornatio ab alijs ἐπεξεργασία, ab Aristotele προσοικοδόμησις dicitur, quasi altera coædificatio: ab Hermogene ὄγκος appellatur. Est autem exornatio, qua utimur rei cohonestādæ & locupletandæ causa, confirmata argumētatione. Differt à reliquis, quòd propositio simplex est, & nuda: ratio plus ualet probabilitate: approbatio ui & robore argumentorum: exornatio autem uehementior est propter amplificationē. Omnis enim exornatio aut uiribus ualet, aut ornatu. uiribus ea ualet, quæ est argumentosa: ornatu, quæ habet amplificationem. Ea autem, ut in Partitionibus inquit Cicero, & uerborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrandi: in quibus decorum obseruandum est, ne sint grauiora quàm causa postulat. Rerum amplificatio sumitur ex ijsdem locis omnibus, quibus illa quæ dicta sunt ad fidem: maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & cōtrariarum & dissimilium & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines & exempla, fictæ etiam personæ, muta deniq; loquuntur. Atq; hæc omnia magna esse debent. Sed quanquam in cursu ipso orationis, declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa: tamen cum proprius amplificationis locus sit in perorando, nihil de ea hic dicemus amplius. Comple-

xio

xio συμπέρασμα eſt, quæ concludit breuiter, colligens partes argumentationis. Eſt enim oratoriæ argumentationis terminus. Atq; hæc tractatio partium argumentationis etiam in ipſo exordio obſeruari poteſt, non minus quàm in confirmatione aut reprehenſione.

EXEMPLVM ARGVMENTATIONIS perfectæ.

Hiſce igitur quinq; partibus, ut abſolutiſsimè utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſsi fuiſſe, quare interſecerit Aiacem. Inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat, à quo non iniuria ſibi ſummum periculum metuebat. Videbat illo incolumi, ſe incolumẽ non futurum: ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi comparare: cõſueuerat, ſi iure non potuerat, iniuria quauis inimico exitium machinari, cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſuppliciũ uerebatur: & conſuetudo peccandi, maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim, cùm minima peccata cum aliqua cauſa ſuſcipiunt: tum uerò illa quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti, ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſe ſcelere cõtaminauerunt imperij cupiditate, ſi multi leue compendium fraude maxima cõmutarũt:

cui mi-

cui mirum uidebitur, istũ à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, iniuria lacessitũ, ira excitatum: homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit, cui tandem hoc mirum uidebitur? Nam cum feras bestias uideamus alacres & erectas ualere, ut alteri bestiæ noceant: non est incredibile putandum, istius quoq; animũ ferum, crudelem atque inhumanum, cupidè ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestijs nullam neque bonam neque malam rationem uideamus, in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, & si inimicitiarum acerrimam rationem & periculi metum intercessisse demonstraui: non est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse.

COMMENTARIVS.

Exemplo iam ostendit, quo modo, ut hisce quinq; partibus absolutissimè utamur, tractanda sit argumentatio. Hisce.) *κατάστασις, quomodo sit perfecta argumẽtatio tractanda.* Causam.) *Nunc exemplum ponit argumentationis perfectæ, cuius singulas partes ordine explicabimus. Propositio breuis est, & simplex: Causam ostẽdemus Vlyßi fuisse, quare interfecerit Aiacem. Res enim nudè proponitur.* Inimicum.) *Propositionis κατασκευὴ ratio, non minus quàm ipsa propositio simplex.* Habet

bet tamen in se hunc συλλογισμόν: A quo summum metuendum est periculum, is inimicus est acerrimus: Ab Aiace Vlyßi summum periculum metuendum fuit: Ergo Vlyßis hostis acerrimus Aiax fuit. Minor facti impulsionem & causam habet. Videbat illo.) Προκατασκευὴ siue προσυλλογισμὸς, rationis approbatio, quæ tractatur contrario exemplo, conclusione, & θέσει. Primùm contrarij medium ex circumstantia personarum ac causæ sumitur. Personæ sunt, Aiax & Vlysses: causa est ὁρμητικὴ impulsiua, incolumitas Vlyßis, quæ altero incolumi esse non potuit. Alterum medium ex eodem sumitur loco: est enim τῶν αἰτίων ἀντιστροφή: mors Aiacis, salus Vlyssis. Tertium medium est: consueuerat, si non iure, quauis iniuria, inimico exitium machinari. Hoc quasi ad παραδείγματα pertinet: ab ingenio enim & uita Vlyßis anteacta sumitur. Exemplum est ὑποθετικόν, à persona Palamedis, quo ante uniuersalem conclusionem concludit. Sumitur hoc ex historia, cuius etiam in secundo Sinon Virgilianus mentionẽ facit. Conclusio & causam repetit: metũ scilicet periculi, et Vlyßis cõsuetudinẽ in peccãdo. θέσις, id est, sententia uniuersalis, habet ratiocinationẽ à minori ad maius.

Si multos.) Sequitur exornatio ἐπεξεργασία: habet primũ σύγκρισιν, deinde ὁμοίωσιν. Pars primæ συγκρίσεως prior est ἀόριστος, καὶ ὑποθετικὴ, in qua plures, minores, & extraneæ res cum maiore conferuntur infinitè: nullam enim personam nominat. Longè minora sunt, pecuniæ, imperij cupiditas, & leue compendium, quàm formido acerrima, quæ Vlyssem ad maleficium impulit. Pars altera, ipsa uidelicet προσαπόδοσις, tractatur ἐρωτήσει interrogatione, propter uim maiorem.

Virum fortis.) Altera comparatio ὡρισμένη finita est,

est, in qua personas inter se confert Aiacis *&* Vlyßis. Ha*bet autem hæc* ἐπαύξησιν *incremẽtum in utraq; parte,* Vi*rum fortißimum, integerrimum, &c. pars altera:* Homo *timidus, nocens, &c.* Huic *etiam subiungit interrogationem, uehementiæ causa.*

Nam cum feras.) ὁμοίωσις *similitudo, qua in rebus diuersitatem ostendit, & comparationem proximam probabiliorem facere conatur.* Habet *autem etiam hæc ipsa similitudo* ἐνθύμημα σύγκριτον *: cuius* παραύξησιν *quoque, id est exaggerationem* κατ᾽ ἀντίθεσιν *subiungit, qua rebus similibus diuersitatem ostẽdit.* Huius *pars prior* ἀφαίρεσιν *habet: præsertim cum in bestijs nullam neq; bonam neque malam rationem uideamus.* Altera θέσιν *in isto plurimas & peßimas rationes semper fuisse intelligamus.* Est *hæc exaggeratio eo firmior, quòd cum prima* ἀντιθέσεως *parte omnem rationem à bestijs remouerit, in altera parte quantitatem cum ipsa qualitate coniunxit: nec peßimas tantùm, sed etiam plurimas* Vlyßi *rationes tribuit.* Si ergo.) Συμπέρασμα *complexio, quæ cum propositione medium comprehensum habet.* In *hoc enim conclusio dialectica differt ab oratoria, quòd dialecticus medium omittit: orator uerò & illud ipsum repetit, & ad hoc rationem eiusq; exornationem addit.*

DE ARGVMENTATIONE imperfecta.

Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, quæ facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad ampli-

amplificandum & exornandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum & exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima argumẽtatio est quinquepartita. Breuissima est tripertita. Mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione quadripertita.

COMMMENTARIVS.

Est hoc in loco ἀπόδοσις, qua concludit, perfectißimã & absolutißimam argumentationem esse eam, quæ ex quinq; partibus constat. Sed quia ea non semper necesse est uti, ideo etiam ostendit, quæ argumentatio imperfecta sit. Omnis igitur argumentatio uel est plena, & absoluta: uel est imperfecta, & non plena. Plena est, quæ nõ solùm est πιστοτικὴ argumentosa, uerùm etiam ὀγκώδης, ornata atq; elegans: ideoq; partibus constat quinq;. Non plena est, quæ tantum est πιστοτική, ad fidem faciendam instituta: ἄνευ τοῦ ὄγκου, absq; ornatu. Atq; hæc est tripartita: uel enim duas tantum habet partes, uel tres, uel quatuor. Quæ quatuor habet partes, uel complexionem omittit, quando scilicet res est breuis, ut facilè memoria comprehendatur: est enim eadem cum propositione maiore, uel exornationem, si parum locuples ad amplificandũ & exornandum res uidetur esse: id quod fit in argumento & causa humili. Tripartita uerò, & conclusionem omittit, & exornationem, cum & argumentatio breuis est, & res humilis. Bipertita ἐνθύμημα uocatur, & inter σχήματα numeratur: ideoq; huc non pertinet. Agitur enim hoc in loco de

epicheremate, syllogismo perfecto oratorum: in quo non minus maiore ac minore opus est, quàm in syllogismo dialectico. Quamobrem in oratoria etiam argumentatione tres perpetuæ partes sunt: Propositio, ratio, & rationis confirmatio, quæ omitti nullo modo possunt. Propositio enim maius & minus continet extremum: ratio uerò propositionem minorem. quæ quum omittitur, de quo dicatur, est incertum. Confirmatio autem δέσιν habet, sine qua conclusio fieri nulla potest. Exornatio autem & conclusio προσθήκη, sunt accessoriæ. Exornatio enim ornatus, & quasi delectationis causa usurpata esse uidetur. Complexio uerò, in tractatione longiore memoriæ causa inuenta est. Amplißima igitur argumentatio quinquepartita est, breuißima tripartita, mediocris quadripartita.

DE ARGVMENTATIOnibus uitiosis.

Duo sunt genera uitiosarum argumentationum. Vnum, quod ab aduersario reprehendi potest: id quod pertinet ad causam. Alterum, quod tametsi negatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacitè contemni, atque uitari sine reprehensione, si exempla subiecero, dilucidè intelligere poteris. Hæc cognitio uitiosarũ argumentationũ duplicem utilitatem afferet. Nam & uitare uitium in argumẽtatione admonebit, & ab alijs non uitatũ commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendemus plenam & perfectam argumentationem ex quinq; partibus consta-

constare, in unaquaque parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersariorũ argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare posimus.

COMMENTARIVS.

Hactenus de argumentationibus ueris ac bonis docuit: nunc etiã de uitiosis præcepta tradit. Vt enim non solùm uirtutes docentur, ut illas amplectamur: sed etiam indicantur uitia, ut ea fugiamus: sic quoque in artibus non satis est præcipere ea quæ bona sunt, & uera: sed etiamsi quid malum est, ac uitiosum, necesse est ostendere. Id hic autor cùm in alijs, tum etiam hoc in loco prudenter obseruauit. Tradit igitur hic περὶ τῆς ἀνασκευῆς καταλήψεις, *præcepta quomodo argumentationes uitiosæ sint reprehendendæ. Ac primùm quot sint earum genera, & quid unumquodq; sit, docet: deinde se exemplis omnia explicaturum esse promittit: tertiò usum huius præceptionis indicat: postremò, quibus in rebus uitia illa sint considerat. Genera duo sunt uitiosarum argumentationum. unum,* πρὸς θέσιν, *ad causam pertinens: alterum,* μὴ πρὸς θέσιν, *ad causam non pertinens. Primum tametsi necessarium non est, tamen quia ad causam pertinet, in qua aliquando orator probabili pro necessario utitur, ideo aliquo modo tolerabile est. Reprehenditur tamen propter materiam, quia aut est falsum, aut infirmum. Alterum nugatorium est, hoc est* σοφιστικόν: *quod quoniam est ἀσυλλόγιστον, id est, in ipsa forma peccat, nec ad causam pertinet, reprehẽsione non eget, sed tacitè contemnitur atq; ui*

tatur, sine reprehensione. Hoc triplex est: falsum, leue, alienum. Vtuntur tamen huiusmodi poetæ, idq́; artificiosè ac laudabiliter: quoniam in personis, quas loquentes introducunt, τὸ πρέπον maximè obseruare solent. Vtriusq; generis exemlpa se subiecturum esse promittit.

Hæc cognitio.) *Nunc usum ostendit huius præceptionis. triplicem autem affert utilitatem cognitio uitiosarum argumentationum. Prima est, quòd uitare in argumentatione uitium nos admonet: altera, quod ab alijs non uitatum, commodè reprehendere docet: tertia, cuius hic autor non meminit, quòd nos, cum uti aliquando argumentatione uitiosa uolumus, eam artificio quodam abscondere discimus: quod ἐν τῇ κρύψει est concessum.*

Quoniam igitur.) *Quoniam argumentatio perfecta ac plena ex quinq; partibus constat, & uitia argumentationis sunt in partibus eius: nunc quæ in unaquaq; parte uitia uitanda sint, considerat: idq́; duas ob causas, & ipsi ab his recedere, & aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partib. tentare, & ab aliqua parte labefactare poßimus.*

EXPOSITIO VITIOSA.

Expositio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id quod nõ est necessariò omnibus attributum. ut si quis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate sunt, malũt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facilè reprehendemus expositionem:

nem: cum ostendemus, id quod in aliquo pau pere improbo sit, in omnes pauperes falsò & iniuriâ conferri.

COMMENTARIVS.

Enumerat modò omnium partium uitia: ac primùm propositionis, quam hoc in loco uocat expositionem, quæ propositionis est correlatiuum. Est enim propositio, rei concludendæ expositio: & subiectum habet conclusionē, terminum uerò expositionem. à Græcis dicitur ἔκθεσις, ἢ πρότασις, ἢ ἐπιχείρησις. Omnis autem propositio uel simplici constat sententia: ut, Omnes qui in paupertate sunt, &c. uel diuisione, aut disiunctione: ut, Duæ res sunt, iudices, &c. Hoc in loco de simplici agit propositione, & quæ eius uitia sint ostendit. Est igitur primum propositionis uitium, cum uniuersale pro particulari, uel aliquando contingens pro plurimum contingente ponitur. Id dialectici in Sophisticis elenchis appellarunt, à dicto secundū quid ad simpliciter. Cum dicit, A' maiori parte, intelligit contingens plerunq;. Cum dicit, Quod non necessariò est omnibus attributum, intelligit id quod reuerà non est uniuersale.

Si quis.) *Causas ponit, quibus oratores sæpe in hoc incurrunt uitium. Primùm enim id fit, cum non quærunt quæ sit ratio eius quod est in quæstione. Deinde, cum etiam rationis confirmationem non inuestigant.*

Ipsam facile.) *Ostendit nunc, quomodo hoc uitiū reprehendi poßit. Negatione autem quantitatis reprehenditur: quoniam ex particularibus siue singularibus non sequitur uniuersalis.*

II. EXPOSITIONIS VITIVM.

Item uitiosa est expositio, cũ id quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. Nam cum non nemo deuenerit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt, rarò id fieri: dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur.

COMMENTARIVS.

Alterum expositionis uitium est in ipsis cõtingentibus, quorum tres sunt autores: Natura, fortuna, homo. Quæ à natura fiunt, uocantur plerunq; contingentia: ut, Ver esse sudum, æstatem calidam, autumnum nebulosum, hyemem frigidam, & similia. Quæ à fortuna proueniunt, rarò contingentia appellantur; ut, cum in agro arans, thesaurum inuenit, &c. Quæ ab homine fiunt, contingentia faciunt utraq;. Nam uel edere, uel non edere: ambulare, aut non ambulare: scribere, & non scribere possum. Appellatur hoc uitium in Elenchis, à negato secundum quid ad negatum simpliciter. Reprehenditur ἐνστάσει, quæ dari potest. Differt à primo, quòd primùm affirmationem & personã habuit, & ex particulari uniuersalem & ἀναγκαῖον fecit. Secundum autem in negando, ac temporis distinctione est positum, & ex negatiua particulari uniuersalem facit affirmatiuam.

III. VITIVM.

Item uitiosa expositio est, cum omneis res ostendemus nos collegisse, & aliquam rem

idoneam

idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, nec :ſſe eſt aut à prędonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille hæredem teſtaméto ex parte faciebat. Prædones in illo loco nunquam uiſi ſunt: inimicum nullum habebat: relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quoniá alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione utemur reprehenſione, ſi quos præter eos quos ille collegerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus. uelut in hoc exemplo, cum dixerit: Neceſſe eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe: dicemus, potuiſſe uel à familia, uel à cohæredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi reliquerimus. Ergo hoc quoque uitandum eſt in expoſitione, ne quando, cum omnia collegiſſe uideamur, aliquã idoneam partem relinquamus.

COMMENTARIVS.

Hactenus ſimplicis expoſitionis uitia duo indicauit: tertium eſt propoſitionis compoſitæ, quæ διαίρεσιν ἢ ἀπαρίθμησιν *habet. Hæc uitioſa eſt, cum non eſt plena & ſufficiẽs, ſed* ἐλλείπουσα. Quoniá igitur.) *Enumerationis ſiue expeditiõis expoſitio, quæ primùm habet* κατάστασιν, *Hominẽ occiſum eſſe cõſtat. deinde* διαίρεσιν, *Neceſſe eſt aut à prædonib. &c, tertiò* ἀφαίρεσιν, *Prædones illo loco,*

&c. postremò conclusionem, quæ tractatur καθ᾽ ὑπόθεσιν*, cum eiusdem adiuncta ratione.*

Nam in.) *Docet etiam hoc uitium reprehendendum esse* ἐνστάσει*: Si quos præter eos quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus.* Cum hoc modo.) *Monet in hoc loco primùm de utilitate, quam ex huius uitij reprehensione capimus: deinde ut in expositione caueamus, ne quam idoneam partem in colligendo relinquamus.*

IIII. VITIVM.

Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt, iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries & auaricia. Quid amor, inquit quispiam, quid ambitio, quid irreligio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res sunt, quæ omnes homines solicitant: metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum & cupiditatem, quoniam ægritudinem cum utraque re coniunctam esse necesse est.

COMMENTARIVS.

Quartum expositionis uitium est, quod constat ex falsa enumeratione: idq; duplex est. uel enim plura sunt, & pauciora dicimus: uel sunt pauciora, & plura dicimus. Differunt inter se abundantia. Primùm enim enumerationem habet, ut in Scholis uocant, non sufficientem: &

idem

idem est cum tertio, nisi quòd illud quasi formam argumentationis habet, in hoc uerò extra argumentationem expositio simpliciter proponitur. Alterum *uerò, cum scilicet pauciora sunt, & plura dicimus, enumerationem habet abundantem.* Examinatur *igitur enumeratio omnis defectu atq; abundantia.* Duæ res.) *Est hæc enumeratio nimium uitiosa, quoniam non duæ, nec tres, nec quatuor res sunt, quæ hominem ad maleficium impellunt, sed plures. reprehenditur igitur, cum defectus indicatur.* Tres res sunt.) *In hoc exemplo uitium est,* ἐν τῷ περιττῷ, *in abundantia. ægritudo enim, & metus & cupiditatis genus est.* Hoc *igitur, cum* τὸ περιττὸν *ostenditur, reprehendi potest.*

V. VITIVM.

Item uitiosa expositio est, quæ nimiũ longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum stulticia est mater, quæ præ cæteris parit immensas cupiditates: immensæ porrò cupiditates, infinitæ & immoderatæ sunt. hæ pariũt auariciam, auaricia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit: ergo auaricia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, satis fuit exponere. Ne Ennium & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est:

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Neúe inde nauis inchoandæ exordium
Cœpisset, quę nunc nominatur nominę

Argo, qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ, per dolum.
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere (ſi id modò quod eſſet ſatis, curaſſet poeta;)

Vtinam, ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehenſione, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte uitioſa eſt.

COMMENTARIVS.

Quintum uitium eſt τῶν αἰτίων, cum cauſæ nimiū longè repetuntur. Id etiam duplex eſt. Vel enim cauſæ remotæ, omißis proximis, hoc eſt, non ueræ pro ueris ponūtur; id quod & uitioſißimum eſt, & intolerabile. uel remotæ cum proximis & coniunctis coniunguntur, quæ ſunt ueræ. Hoc non perinde uitioſum eſt, ut illud: itaq; illo cùm poetæ, tum philoſophi uti poſſunt. Hi enim, cum perfecta demonſtratione opus habent, Sorite utuntur, in qua coaceruatio atq; repetitio fieri ſolet ultimorum principiorū: ut in hoc exemplo, Omnium malorum ſtulticia eſt mater, &c. & multis alijs animaduertitur. Poetæ uerò, ut paulo etiam antè dixi, cum ita loquuntur, perſonarum decorum obſeruant. Neque ancilla aliter loqui poteſt: ut in hoc exemplo Ennij loquitur (de quo uide Crinitum libro decimo.

decimoquinto, capite ſexto) quoniam cauſarum imperita eſt. Non enim reprehen.) *Hoc dicit propter primam diuiſionem argumentationum uitioſarum: quarum quædam pertinent ad cauſam, quædam uerò non pertinet. quæ refutare non eſt neceſſe, quoniam ſua ſponte uitioſa ſunt.*

VITIOSA RATIO.

Vitioſa eſt ratio, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatē. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſariò oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt. uelut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam
Immane eſt facinus, uerùm in ætate utile
Et conducibile.

Hæc expoſitio eſt. uideamus quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia

Ex eo quod ipſe facturus eſt, non ex eo quod fieri conuenit, utile quid ſit, ratiocinatur.

Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt, nam ex eo uerißima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt uitanda: affert enim ſocordiam atq; deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoq; earum ueras eſſe confiteremur.

COM-

COMMENTARIVS.

Quinq; sunt rationis uitia. Primum est, cum ratio non est sufficiẽs: id est, non accommodata ad expositionem, uel propter infirmitatẽ, uel propter uanitatẽ. Infirma est, quæ non potest necessariò cõcludere: est enim ἀσυλλόγιστος: ut,

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerùm in ætate utile
Et conducibile. Sequitur ratio:
Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Hæc ratio ideo est infirma et ἀσυλλόγιστος, quòd ex puris particularib. nihil sequitur. Huiusmodi etiã illa est Horatij libr. 1. Ode 22.

Namq; me sylua lupus in Sabina, &c.

Vana ψευδὴς est ratio, quæ non est perpetua atq; uera: id est, ut hic inquit, Quæ ex falsa causa constat. ut, Poetica in republica ferenda non est, quoniam etiam Plato non tulit. Plato enim eos poetas eiecit, qui non sui meminêre muneris: hoc est, qui neq; Deum authorem tanti muneris celebrarunt, nec uirtutem docuerunt, sed rebus turpibus carmina sua impleuerunt.

Virgilius in Secundo:

—Nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, uanum etiam, mendacemq; improba finget.

Differunt hæc duo uitia inter se, ueritate atq; falsitate. Primum enim, tametsi ἀσυλλόγιστον est, nec conclusionem efficit: tamen uerum est. alterũ autẽ falsum est, etiamsi ex eo aliquid concludatur. In primo igitur conceditur propositio, ratio uerò negatur: in altero negatur utraq;, propositio atq; ratio. Quoniam enim ratio falsa est, expositionem etiam falsam esse necesse est.

II. VITIVM.

Item infirma est ratio, quæ non necessariā causam affert expositionis. uelut Pacuuius:

Fortunam insanam esse & cæcam & brutam perhibent philosophi,
Saxiq; instar globosi prædicant uolubilem.
Quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunā autumant.
Cæcam ob eam rem, quia nihil cernat quò sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutam, quia dignū atq; indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi qui contrà, fortunâ negent.
Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi: id magis
Verisimile aiunt, quod usus re ipsa experiundo edocet.
Velut Orestes modò fuit rex, modò mendicus factus est:
Naufragio res contigit.

Nempe ergo haud fortuna obtigit. Nā hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius esse temeritate quàm fortunâ res geri. Nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is qui rex fuisset, mendicus factus esset.

COMMENTARIVS.

Alterum rationis uitium est, cũ causa expositionis non est necessaria, sed in utranq; partem concludit. Habet hoc cum primo commune, quòd est ἀσυλλόγιστος: differt ab eo, quòd in illo unum, in hoc uerò contraria concluduntur. Vt in illo Iuuenalis uersu:

Si fortuna uolet, fies de rhetore Consul:
Si uolet hæc eadem, fies de Consule rhetor.

Et in sacris literis: Deus est qui humiliat, & exaltat. Hinc etiam Dauid inquit, Noli æmulari, &c. & Claudianus:

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem, &c.
Contra Ruffinũ: locus notus est in utroq;. Itẽ Iuuenalis:
Nullum numen adest, si sit prudentia: sed te
Nos facimus fortuna deam, cœloq; locamus.

III. VITIVM.

Item infirma ratio est, quæ uidetur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus auaricia, idcirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem.

COMMENTARIVS.

Tertium est principij repetitio, ut in Elenchis appellatur. Fit autem tribus modis. primùm per eadem uerba, quam ταυτολογίαν in Dialecticis appellat Sturmius: ut anima est immortalis, quia est immortalis. deinde κατ' ἰσοδυναμοῦντα, uerbis diuersis, sed idem significantibus: ut, Opera iustificant, uita enim innocens & pura iustificat:

utrunq;

utrunq; dubium est. postremò uerbis & rebus diuersis, sed per æquè dubijs. Atque illud erat, *quod erat in quæstione: ut,* Socratis *anima immortalis est, quia hominis anima est immortalis.* Hoc *rursus multis fit modis. aut enim genus assumitur dubium, aut totum, aut partes, aut uniuersale, aut etiam aliud consimiliter dubium, aut aliquid posterius inuerso atq; mutato ordine.*

IIII. VITIVM.

Item infirma ratio est, quæ minus idoneã, quàm res postulat, causam subijcit expositioni, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere cõsueuerũt. Itẽ, Vtile est amicos ueros habere: habes enim quibus cum iocari possis. Nam in huiusmodi rationibus non uniuersali, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur.

COMMENTARIVS.

Quartum est, cum ratio non est idonea. Est *autem ratio non idonea, quæ non est plena.* Ea *est, cum uel non id probat, ad quod adhibetur: uel non totum probat.* Vt *in dialogis* Luciani Ganymedes Mercuriũ *interrogat, num etiam lac in cœlo sit. nam si non sit, se ascensurum negat.* Mercurius *respondet, nectar & ambrosiam eum esse habiturum.* Sed *hic* Lucianus *decorum obseruauit, dum infirma ratione* Mercurius *apud puerũ utitur. alioqui enim neq; nectar ibi est, nec ambrosia: tametsi id à poetis fingatur.* Versatur *igitur in duob. primũ est, cum id quod est maximum, non ponitur: alterum, cum non omnia ponuntur, quæ in expositione sunt proposita.* Nõ uniuersali.)

μὴ αὐτιὲ

μὴ ἀντιςρέφῃ. debet enim ratio cum ipſa propoſitione conuerti, ut omnia quæ in hac comprehenſa ſunt, exponat.

V. VITIVM.

Item infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni poteſt accommodari: ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicitur.

COMMENTARIVS.

Quintum eſt rationis uitiũ, cum eſt κοινὴ πολλῶν προτάσεων, quæ multis propoſitionibus accommodari poteſt. Dicitur hoc uitium improprium, quoniam ratio eſt communis. ut, Iuriſprudentia eſt diſcenda: facit enim diuites. Ratio communis eſt: nam id etiam medicina facit, iuxta illud diſtichon:

Dat Galienus opes, fuluum dat Bartholus aurum:
Plato pedes, peditem ducit Ariſtoteles.

Differt à ſecundo, quòd in illo contraria concluduntur: hoc uitium eſt commune.

CONFIRMATIO RATIOnis uitioſa.

In confirmatione rationis multa & uitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt uitia: proptereaque diligentius conſideranda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementiſsimè comprobat argumentationem. Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.

Nam

Nam ſi improbum eſſe Creſphontem exiſtimaueras,

Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,

*Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur: aut ex contrario couertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur.

Ex contrario, hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.

Si probus eſt, bene locaui: ſin eſt improbus,

Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbũ Creſphontẽ exiſtimaueras,

Cur me huic locabas nuptijs? duxi probum,

Erraui: pòſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum.

COMMENTARIVS.

In confirmatione rationis duo ſunt conſideranda: primùm, ut in noſtra ratione uitemus uitia: deinde eadem in aduerſariorum ratione obſeruemus: idq́; eo diligentius, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementiſſimè comprobat argumentationem. Pluribus enim hæc, & firmioribus rationem argumentis comprobat: ideoq́; etiã plura de ea dat præcepta, in qua diligenter ſeſe exercere utile eſt: plura enim eius ſunt uitia. *Primum eſt dilemmatis, in quo uitium eſt, cum uel utraque pars, uel altera tã*

tum reprehenditur. Hic duplicem uocat conclusionem, quia partes habet duas: duas nempe propositiones, ac totidem redditiones, quas conclusionem uocant. Cum pars utraque reprehenditur, ἀντίστροφον δίλημμα uocatur: quoniam ex contrario conuertitur, & in aduersarium retorquetur. Vt in hoc exemplo, pater filiæ dilemma in ipsam conuertit. Hoc cum fit, uitiosissimum est dilemma. Cum pars altera reprehenditur, ex simplici parte reprehẽdi dicitur: siue prima siue altera reprehendatur. Vtriusq; hoc in loco exẽpla ponit. Ἀντίστροφον δίλημμα ostẽdit esse acutius, ideo maior in illo laus est: posterius autem, ad excogitandum facilius. Vocatur à non nullis reciproca argumentatio. Vide exemplum apud A. Gellium lib. 5. capite decim, o sophistæ Protagoræ contra discipulum.

Huiusmodi est in scena prima actus quarti Hecyræ:
—Mitte adolescentem obsecro,
Et quæ ne peccasse ais: abi solum solus conueni.
Roga uelit ne an non uxorẽ: si est ut dicat uelle se,
Redde: sin est autem ut nolit, rectè consului meæ.

II. CONFIRMATIONIS VITIVM.

Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plures res significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoq; similia concurrant. quòd si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionem.

COMMENTARIVS.

Alterum in confirmatione rationis uitium est, cum eâ re, hoc est σημείῳ, quod plura significat, abutimur pro certo unius rei signo: hoc est, τεκμηρίῳ. Talia sunt ἐνθυμήματα atque συλλογισμοὶ in secunda figura, in quâ alteram præmissarum negatiuam esse oportet. Necesse est.) Quicunq; diu ægrotauit, pallet: Hic pallet, ergo ægrotauit. Vitiosè concluditur: primùm enim in ipsa forma peccatur, quia in secunda figura negando omnia efficiuntur. Vaga igitur est conclusio, si ambæ propositiones affirmatione informentur. Deinde etiam in materia uitium est. pallor enim commune est multarum rerum signum: morbi, defatigationis, amoris, metus, studiorum, inediæ: quæ nisi conglobentur, infirma erunt. Ideo consequentiæ uitiū dicitur, quia conclusio ex eo quod propositum est non sequitur. Eodem modo de altero etiam exemplo iudicandum est: non enim quia infantem sustinet, ideo eam peperisse necesse est: sed quia uterū gessit, quia lac habet, &c. Quamobrem præcepit huiusmodi signa accumulanda esse: quoniam sua natura firma non sunt, si non etiam cætera concurrant: quòd si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent. Signum enim dicitur, quod sub aliquē sensum cadit, & coniecturæ pars est.

III. VITIVM.

Item uitiosum est, cum uel in alium, uel in eum ipsum qui dicit, id quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

COMMENTARIVS.

Tertium est, cum uel in alium nobis amicum, uel eum ipsum qui dicit, id quod in aduersarium dicitur, potest

conuenire. Est igitur hoc uitium non in ueritate sed in offensione: id enim cauere debemus, ne etiã nobis aut nostris noceamus.

IIII VITIVM.

Item uitiosum est id, quod uulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiusmodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur.

COMMENTARIVS.

Quartum est, quod uulgarem, hoc est, infirmam defensionem habet, cũ uitium purgamus uitio, neque ἀδίκημα, sed ἁμάρτημα factum esse concedimus. Huiusmodi.) *Ostendit causam huius uitij; sed habet tamen in statu ueniali locum, in quo deprecatione reus clementiam iudicis quærit, in peccatis præsertim non magnis.*

V. VITIVM.

Item uitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo:

Eho tu, dij quibus est potestas motus superũ atq; inferum,
Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset.

COMMENTARIVS.

Quintum in rationis confirmatione uitium est, quando non

non est probata ab omnibus, sed tantum ab aliquibus. Sũt autem uariæ τῶν ἐνδόξων apud Aristotelem genera. uel enim omnibus aliquid uidetur esse, uel maiori parti, uel meliori parti: uel prudentibus omnibus, uel maiori prudentum parti, uel meliori. Apud oratores autem maximè uitiosum est, si quid non probatur omnibus, quoniam illi populo loquuntur. Ideoq; huiusmodi Cresphontis ratio de deorum pace ac concordia, imbecillis est: quia non poetæ solùm, sed etiam Socratici, discordes deos, & bella inter illos fingunt: & alios alijs fauere, aut aduersari statuunt. Exemplum sumptum est ex Ennio. Quintil. hoc uitium appellat controuersum pro confesso.

VI. VITIVM.

Item uitiosum est, quod iam quasi serò atq; acto negocio dici uidetur, hoc modo: In mentem mihi si uenisset, Quirites, non commisissem, ut hũc in locum res ueniret. nam hoc aut hoc fecissem, sed me tum hæc ratio fugit.

COMMENTARIVS.

Sextum est, quod est intempestiuum, quia iam quasi serò & peracto negocio dici uidetur. Quamobrem idoneũ non est ad rem præsentem defendendam. Dubitari de hoc exemplo posset, propositio'ne an ratio, siue eiusdem confirmatio sit: sed esse rationis confirmationem, facilè apparet. Quintilianus serius constitutum uocat, cum per imprudentiam nos excusamus. Exemplum est A. Posthumij, qui exercitum in Caudinas angustias duxit.

VII. VITIVM.

Item uitiosum est, cum id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur

defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam paro.

COMMENTARIVS.

Septimum est, impar, siue inæquale: Quintilianus contra fidem appellat. non enim creditur ei qui sic argumentatur, sed argumentum à maiori ad minus opponitur: cum peccatum manifestum est, & magnum: defensio uerò leuis est, & impar. Vtitur hac defensione Dauus apud Pamphilum. ita enim hic inquit:

P. Ehodum bone uir, quid ais? uiden' me consilijs tuis
Miserum impeditum esse? D. At iam expediam. P. expedies? D. Certè Pamphile.

Item scena sequenti:

Hac non successit, alia adgrediemur uia, &c.

Leuis est defensio: quoniam promissio illa impar est priori consilio, quo eum in nuptias insperatus coniecit. Idem de exemplo huius autoris sentiendum est, quod ex poeta ueteri sumptum est. Differt hoc à quarto, quòd illud plerunq; est malorum, & rationes infirmas & malas habet: in hoc uerò etiam uiri boni possunt incurrere, ut se ratione inæquali defendant: quoniam uariæ sunt περιπέτειαι, & sæpe prudentissimi falluntur: ut ex poetarum fabulis apparet, & communi hominum uita.

VIII. VITIVM.

Item uitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est huiusmodi: ut si quis potens ac factiosus in concione dixerit, Satius est uti regibus, quàm malis legibus. Nam & hoc tametsi rei augendæ causa potest

test sine malitia dici: propter potentiam tamen eius qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione.

COMMENTARIVS.

Octauum est, quod aliorsum potest accipi. id uarijs modis fieri solet: primùm propter offensionem aliorum, ut in hoc autoris exemplo: deinde propter ridiculum: tertiò obiurgandi causa. Propositio *est, Reipublicæ statum mutandum esse censeo.* Ratio: *Nullus enim ordo facit officium suum.* Rationis confirmatio: *Satius est uti regibus, quàm malis legibus. Hæc tametsi uera est, & πολιτική: tamen quia affectatæ tyrannidis suspicionem affert, odiosa est: præsertim si is sit potens, qui id dixerit.* Nam *hic persona uitium facit, quæ loquitur: ut si id quod hic dicitur, Sp. Melius nimium popularis dixisset.*

IX. VITIVM.

Item uitiosum est, falsis aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat: iniuriam esse nullam, nisi quæ expulsatione, aut conuicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt. ut si quis dicat: Quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est. est enim improbus & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem.

COMMENTARIVS.

Superiora oratoria fuerunt, quoniam ad personas pertinent: hoc uerò dialecticum est, de definitionibus uitiosis, quarum præcepta ex sophisticis Elenchis *sumpta sunt.* Duo *autē genera ponit definitionū uitiosarū: unū falsum, alterū*

uulgare. Falsæ sunt, quæ in quantitate peccant: id enim plenum esse asseuerant, quod non est plenum. ut: Iniuria est, quæ expulsatione, aut conuicio constat. Falsa est ἐλλύψει: nam & damno, & rapina, & furto iniuria constat. Vulgares sunt, quæ quia alijs etiam rebus accommodari possunt, nimium sunt communes. ut, Omnis quadruplator eijciendus est è republica. Ratio, Est enim capitalis: id est, capitale est, quadruplatorem esse. Confirmatio rationis per definitionem. Est enim improbus & pestifer ciuis. Nimis est communis definitio, cum fures, adulteri, fœneratores, latrones non minus sint pestiferi. Falsæ igitur nimis sunt arctæ, ideo etiam mendacium habent: uulgares nimis sunt amplæ & communes. Est autem quadruplator, delator criminum publicorum: in qua re partem quartam de proscriptorum bonis, quos detulit, consequitur.

X. VITIVM.

Item uitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est. ut si quis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quòd sibi furtum fecerit.

COMMENTARIVS.

Decimum uitium est, τὸ ἐν ἀρχῇ, ut ab Aristotele dicitur, repetitio principij: ἢ τὸ ζητούμενον αὐτὶ τοῦ μέσου. Aristoteles τὸ προκείμενον appellat: id est, id quod in disquisitione est positum. Repetitur autem principium uel per eadem uerba, uel idem ferè significantibus, uel uerbis & reb. diuersis. ideo non concessum dicitur: ut cum Papa dicit Germanos esse comburendos, quia sint hæretici. Hoc etiam suprà inter uitiosas rationes habuimus. Multa exempla in scriptis sophistarum colligi possunt.

XI. VITIVM.

Item uitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo: Non conuenit, Censores, istum uobis satisfacere, ex eo quòd ait se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat. quòd si ad exercitum non uenisset, id ne Tribuno militum diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita, exempli loco profertur.

COMMMENTARIVS.

Potest hoc uitium cum proximo coniungi: & utrunq; sub principij repetitione comprehendi. Nam etiam hic per rem æquè dubiam, diuersam tamen, res dubia, hoc est quæstio probatur. Hoc ideo.) *Ostendit causam uitij. æquè enim dubium est, & in eadē controuersia positū: an ita sese apud Tribunum militum defendere licuisset, ut apud censores.* Satisfacere.) *uerbis scilicet inanibus, quòd ait se non potuisse adesse.* Tribuno militum diceret.) *Se non potuisse uenire.*

XII. VITIVM.

Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

Apertè fatur dictio, si intelligas:
Tali dari arma, qualis qui gessit fuit.
Iubet potiri, si studeamus Pergamo.
Quæ ego profiteor esse mea: nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier: (mulus.
Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute æ-

COMMENTARIVS.

Duodecimum est, μὴ ἐπιμένειν ὅπου ἀνάγκη ἐπιμένειν. nō enim in re, sed in tractatione rei est positum. Duo sunt dubiorum genera. unum reuerâ: ut, Fui ægrotus, ideo uenire, ut iurauεram, non potui: id antequam probetur, reuerâ dubium est. alterum ignoratione, cum res non est ita tractata, atq; expolita, ut poßit intelligi. Cōtra hoc uitium, oratores pulcerrimo illo τῆς ἐπεξεργασίας expolitionis schemate utuntur in ijs rebus, quæ res expolitionem atque immorationem requirunt. Huius uenustißimum est exemplum in Oratione pro Milone: ubi Cicero copiosißimè docet, Clodiū Miloni fuisse insidiatum. Sunt autem res non solùm fidei & intelligentiæ, sed etiam memoriæ ac motus gratia sæpe copiosius tractandæ atq; repetendæ. Cum igitur in rebus magnis ac grauibus non immoramur expoliendo, sed quasi transactas relinquimus, uitiosum est. quemadmodum ex hoc apparet exemplo ueteris poetæ, in quo Aiax, id quod maximè expoliendum erat, arma fratris esse sua, propter industriam suam, & res præclarè gestas, paucißimis uerbis proponit: rationem breuem reddit, eamq; breuißimè confirmat ἀμφίσει.

Apertè fatur dictio.) Id est sententia, siue testamēti fratris, siue Apollinis, qui consultus respondisse dicitur: illi danda esse arma, qui talis sit, qualis qui ea gesserat, fuit. Hanc contentionem pulcherrimè Ouidius lib. 13. Metamorph. descripsit: ex cuius collatione hoc uitium clarè perspici potest. Sic Liuius etiam loquitur: Data erat dictio, ut ab urbe Pandosio caueret.

XIII. VITIVM.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione

ne diſſentire,& contrà quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exponẽdo euoluere.
Nam ſi ueretur, quid eum accuſem qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet,
Quid eum accuſem qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione uidetur ſibi oſtendiſſe, quare non accuſaret. Quid quòd poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

COMMENTARIVS.

Decimumtertium uitium eſt, obliuiſci eorum quæ dixerit aliquis, & ſibi contraria dicere: quare ineptum aut importunum rectè dicitur. In hoc uitio ſæpe errant imprudẽtes: ut, Fruſtra me laborare ſentio, iudices, in hoc accuſando: nam ſi probus eſt, malè ago, quòd accuſem probum. ſin impotenti eſt animo, nihil proficiam: non enim inde erit melior. Sed detegam te, & tuis depingam coloribus, quàm ſis impudens. Mox enim oblitus ſui, cum non incommoda ratione oſtendiſſet, cur eum accuſare nollet, contrarium ſe facturum eſſe oſtendit. Ita enim, ut Horat. inquit: Dum uitant ſtulti uitia, in contraria currunt.

XIIII. VITIVM.

Item uitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiunt, ſi

aut partes quibus illi ſtudent, aut homines quos illi charos habent, lædantur, aut aliquo huiuſmodi uitio lædatur auditoris uoluntas.

COMMENTARIVS.

Decimumquartum πρὸς τὴν λῆψιν, *hoc eſt ad delectũ, & ad ipſam iudicationem argumentorum pertinet. unde præceptum eſt,* οὐ δεῖ λαμβάνειν, ἀλλ᾽ ἀποβάλλειν: *non ſumenda illa argumenta quæ offendunt, ſed reijcienda eſſe. Omne autem argumentum uel ad rem refertur, uel ad perſonam. quod ad rem refertur, ad quæſtionem pertinet infinitam, docendi ac probandi cauſa: quæ uerò ad perſonam referuntur, finita ſunt, & uel laudandi aut uituperãdi, uel accuſandi aut defendẽdi cauſa adhibentur. In his igitur adhibenda oratori diligentia eſt, ne lædatur ab eo iudex: id enim maximè obſtat beneuolentiæ. Offenditur autem iudex, ſiue ij quos ille ſibi aduocauit, ſiue ij qui audiũt laudantem, aut conſulentẽ aliquid, uel per ſe, cum eius dignitas, autoritas aut exiſtimatio læditur: uel per alios, cũ læduntur ij quos ipſe defendit, aut charos habet. Id Cicero pro Milone, in Roſciana, et alijs in locis diligẽtiſsimè cauit.*

Contra iudicis.) *Meminit primùm iudicis, quoniã adhuc in iudiciali uerſatur genere: ut ſi quis apud Romanos accuſaret rei ruſticæ ſiue militaris ſtudioſos, apud Platonem philoſophos, apud Alexandrum monarchas.* Eorum qui.) *Hoc addit, propter demonſtratiuum ac deliberatiuum genus.* Si aut partes)*ut ſi quis contra Opium aut Balbum apud C. Iulium Cæſarem diceret, cuius illi partes ſunt ſecuti.*

XV. VITIVM.

Itẽ uitioſum eſt, non omnes res confirmare,

re, quas pollicitus ſis in expoſitione.

COMMENTARIVS.

Eſt hoc uitium priori contrariū, & ad ἐργασίαν *pertinet: in illo ſunt quædam omittenda, quia lædunt: in hoc reprehenduntur ea quæ omiſſa ſunt. Eſt igitur hic uitioſum, nō omnes res cōfirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Expoſitio omnis duplex eſt. uel enim eſt ſimplex, uel multiplex. Simplex eſt, quæ ut unius eſt rei, ita unica tantū confirmatione habet opus. Multiplex, multas in ſe partes continet confirmandas. Cum igitur non confirmātur ea quæ in expoſitione es pollicitus, uitioſum eſt. Laborāt hoc uitio ij cōcionatores, qui plura proponūt, quām cōfirmare ſolēt.*

XVI. VITIVM.

Item uerendum eſt, ne de alia re dicatur, cū alia de re controuerſia ſit: inq; huiuſmodi uitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zetus cum Amphione, quorum controuerſia cum de muſica inducta eſt, diſputatio in ſapientiæ rationem & uirtutis utilitatem conſumitur.

COMMENTARIVS.

Decimum ſextum uitiū eſt, quod ab Ariſtotele uocatur τὸ μὴ ἐν θέσει, *quod non eſt in controuerſia, nec ad eā pertinet. Semper enim* τὸ πρόβλημα, ἢ τὸ ζήτημα *reſpiciendum eſt. Verſatur hoc uitium in tribus: primum* ἐν τῇ προσθέσει, *cum ad rem additur quidpiam alienum: deinde* ἐν τῇ ἐλλείψει, *cum quidpiam de re detrahitur neceſſariū. tertiò* ἐν τῇ παραλήψει καὶ μεταβολῇ, *in præteritione neceſſariorū, ac totius cauſæ in aliā mutatione. Aliena ponere, mediocre*

uitium

uitium est: nam & oratores nonnunquam κρυπτικῶς, *occultandi causa huiusmodi argumenta admiscent. uti non necessarijs, sæpe etiam oratoribus conceditur: sunt exempla in Verrinis, & alibi. Sed omittere necessária, aut mutata causa in aliam causam deriuare orationem, id uitiosissimum esse solet. Inde etiam prouerbium natum est: Respondere de cepis, cum quis de allio est rogatus. Venustiss. est de hac re Martialis Epigramma lib. 6. quod huc ascribere exempli gratia uisum est:*

Non de ui, neq; cæde, nec ueneno;
Sed lis est mihi de tribus capellis.
Vicini queror has abesse furto,
Hoc iudex sibi postulat probari.
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosq;, Mutiosq;,
Magna uoce sonas, manuq; tota,
Iam dic Posthume de tribus capellis.

His igitur tribus modis in hoc uitium delabimur, quod est, μὴ ὁρᾷν τὸ ἐν τῇ θέσει, *non uidere id quod ad quæstionem pertinet.*

XVII. VITIVM.

Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consultò multi ab reo faciunt, angustijs causæ coacti. Vti qui, cum accusetur ambitu magistratum petijsse, ab imperatoribus sępenumero se apud exercitũ donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehen-

prehendemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus, eos de ea re quid dicant, non habere.

COMMENTARIVS.

Decimumseptimum est, μὴ ὁρᾷν τοῦ ἐναντίου λόγου, non uidere aduersarij criminationem. Rectè ergo hoc uitium præcedens sequitur. Præterimus autem atq; dissimulamus dicta aduersariorum, uel prudentes: ut Demosthenes contra Aeschinem dissimulato utilitatis capite, honestatem urget. huiusmodi dissimulatio magnam apud Oratores habet laudem, præsertim si ab aduersario non animaduertatur. Quæ enim, ut Quintilianus inquit, dicendo refutare non possumus, quasi fastidiendo calcanda sunt. Vel præterimus imprudentes: idq; aut obliuione, aut ignorantia, aut negligentia. Hoc maximopere uitiosum est. nã quemadmodum gladiatores mali sunt, qui uulnera solum cupiunt facere, ictus uerò aliorum non repellunt: ita etiam oratores uitiosi sunt, qui tantummodo aduersarium criminantur, nec crimina sibi obiecta refellunt. Videntur igitur huiusmodi, cum de allijs sit sermo, de cepis respondere. Id uituperat Persius etiam Satyra prima, cum inquit:

Nil'ne pudet, capiti non posse pericula cano
Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter?
Fur es, ait Pedio: Pedius quid? crimina rasis
Librat in antithetis, doctas posuisse figuras
Laudatur. —

Præcipit igitur de hoc etiam uitio, primùm ut ipsi illud uitemus: deinde ut in aduersariorum hoc orationibus obseruare, & reprehendere possimus. Contra obliuionem opus est memoria, quæ non solùm est naturæ, sed artis quoq;: ut ordinẽ obseruet orator tam in sententijs atq; uerbis, quàm

in totius

in totius orationis partibus. Non est enim minima orato- ris uirtus ταπεινὸν εἶναι. Ignorantiam studium & doctri- na tollit: hoc uitio Cicero Cecilium & Brutium laborasse ostendit. Negligentiæ diligentia est opposita, quam orator in causis summam adhibere debet: ut in Diuinatione Cice ro Cecilio demonstrat.

XVIII. VITIVM.

Item uitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam uituperare propter eorũ uitam, qui in eo studiosi sunt: ueluti qui rhe- toricã uituperant, propter alicuius oratoris uituperandam uitam.

COMMENTARIVS.

Decimumoctauum est, cum res ipsa propter personam uituperatur. Est hoc uitium omnino ἀσυλλόγιστον, quoni- am ex particulari concludit affirmatiuè: id quod est con- tra dialecticorum præcepta. Nõ enim quia oratores qui- dam mali sunt, etiam dicendi ratio mala est: nec, quia iu- risconsulti quidam & medici & theologi sunt auari, id- circo etiam Theologia, medicina, iurisq; prudentia uitupe randa est. Pertinet autem hoc uitium ad coniugatorum lo cum, in quibus diligenter considerandum est, quæ aliquid concludant, quæ uerò minus: id uerò in ipsa re & materia animaduertitur. Verè enim dicitur: Si morbus malus est, etiam ægrotare est malum. Contrà falsum est, Si nullus morbus est sanitas, ergo nemo ægrotus potest conualesce- re. Vocatur hoc uitium apud dialecticos παραλογισμὸς ac- cidentis. Refutat alicubi hoc uitium etiã Ptolemæus, quòd artes propter eos qui malè his utuntur, aut inhonestè ui- uunt, uituperari minimè debeant. Quod enim speciei est, id est generi minimè imputandum.

XIX. VITIVM.

Item uitiosum est, ex eo quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum, deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuisse cõstat, ergo ueneno necatus est. Deinde si sit usqueadeò in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenũ datum, uitio non mediocri conflictetur. Non enim, factum'ne sit quæritur, sed à quo factum sit.

COMMENTARIVS.

Decimumnonum est, cum qualitas pro coniectura tractatur: ideoq; decimosexto simile est. Nam etiam in hoc à re necessaria ad rem non necessariam digreditur: aut status causæ mutatur, ut contra Roscium fecit Erutius, qui relicta coniectura qualitatem tractauit. Vt cum exaggeramus factum: à quo autem factum sit, non ostendimus: id quod in statu coniecturali maximè uitiosum est. Quare hoc uitium conspicuum appellatur. Ex eo putare ostendi.) *Id est, demonstrari autorem facti, quod ad cõiecturam pertinet, ex ipsa facti qualitate.*

Mortuum.) *Si quis dicat, Tu hunc ueneno occidisti, alter se occidisse neget: & ille omissa coniectura in ostendenda corporis deformitate occupatus sit, in hoc incurret uitium.*

XX. VITIVM.

Item uitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de re altera mentionem non facere, aut negligentius disputare. ut si comparetur, utrum satius sit populum fru-

mētum accipere, an nō accipere: quæ commoda sint in altera re, uitet, aut curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, uelut depressa prætereat, aut ea quæ minima sunt dicat.

COMMENTARIVS.

Vigesimum est, comparatio uitiosa: quæ fit, cum pars altera enumeratione͞ habet copiosam, alterius uerò commoda aut omittuntur, aut dißimulantur. conferuntur autem inter se aut magna paruis, aut utilibus utilia, aut iucunda, honesta, plura contrarijs. Pertinet igitur hoc etiam uitium ad tractationem: in qua rursus est sciendum, nos amplificare commoda nostra, aduersariorū uerò aut dißimulare, aut deprimere: idq; uel prudenter, quod est oratorium: uel imprudenter, quod est uitiosum.

XXI. VITIVM.

Item uitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem uituperari, cum alterā laudes. Quod genus, si quæratur: utris maior honor habēdus sit, Albensibus, an Venusinis, quòd reipub. & populi Rom. præsidio profuerunt: & is qui dicat ab alteris, alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uituperare. Fieri enim potest, ut cum alteros magis laudaueris, aliquam alteris laudis partē attribuas, ne cupidè pugnasse contra ueritatem puteris.

COMMENTARIVS.

Est hoc uitium cum superiore coniunctum. Omnis cō-paratio uel est differentiū rerū, uel contrariarū. Res differentes

rentes sunt, quæ aliquam in se habent similitudinẽ: ut iurisprudentia, & ars militaris, artis nomine continentur. differunt tamen cùm ipsa materia, tum etiam fine. Iuris enim prudentia leges docet, & in pace illa utimur: res uerò militaris arma tractat, & in bello locum habet. Res contrariæ sunt, quæ nihil habent commune, semperq; inter se sunt oppositæ: ut doctrina literarũ, & earum ignoratio. In differentibus cõparatio quantitatis fit, non qualitatis: in contrarijs alterum tantùm laudatur, quod hic uituperat. Cùm igitur res differentes ita comparantur, ac si essent contrariæ, aut contrà, uitiosum est. Fieri enim potest.) *Sic Homerus semper Hectorem, & Virgilius Turnum laudat: ut Achillis & Aeneæ laus appareat maior. Sic paßim in suis Commentarijs Germanos Cæsar laudibus celebrauit.*

XXII. VITIVM.

Item uitiosum est, de nomine & uocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem cõsuetudo potest optimè iudicare. uelut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quib. causam dicere non licuisset, reducerentur: sed idem posterius immutata uoluntate, cùm eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat, propter nominum commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat. Perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à Pop. Rom. aut perinde quasi non omnes quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Verùm illi fortasse ignoscimus, si cum causa fe-

cit: nos tamen intelligimus uitiosum esse, intendere controuersiam propter nominum commutationem.

COMMENTARIVS.

Postremum confirmationis uitium est, consentire rebus, uerbis autem discrepare. Fit hoc uel ignoratione, uel desidia, uel occultandi gratia. Ignoratio excusatur, cum nos in causa non sumus, sed obscuritas rerum: quã studio atq; diligentia nostra tollere non potuimus. Sic, tametsi non consentiunt, tamen ignoscendum est Stoicis, Academicis ac Peripateticis, quoniam in inquisitione ueri strenuè laborarunt. Desidia excusari minimè potest: debet enim orator diligens esse, & causam probè cognoscere. Occultatio laudem habet ingenij, cùm adiuuare causam nostram potest. Oratores enim uerum nonnunquam ex rebus falsis conantur elicere: quod cum fit, hac confirmatione, licet uitiosa sit, uti possunt. Id hic in fine ostendit his uerbis: Verùm illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit. Hactenus de uitiosa rationis cõfirmatione. Possunt autem eius uitia omnia ad tria redigi: ad omißionem rerum necessariarum, quæ propriè ad causam pertinent: ad positionem rerum leuium, quæ uel falsæ sunt, uel ueræ, sed tamen offendunt: & ad tractationem, ut uel copiosè tractentur ea quæ paucis absoluenda sunt, aut contrà: uel in argumentorum collocatione peccetur, cuius orator studiosißimus esse debet. De nomine & uocabulo.) *Priscianus inquit nomen esse rei corporeæ, uocabulum incorporeæ. Sed non obseruatur hoc ab autoribus discrimen.*

Velut Sulpitius.) *Hic Marianus partes secutus est, & Tribun. pleb. legem autore C. Mario tulit, ut*

exules

exules reuocarentur: cum antea contrariam tulisset.

VITIOSA EXORNATIO.

Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem, quæ sint his generibus uitia consideremus.

COMMENTARIVS.

Pars quarta argumentationis est, exornatio, quæ est id in oratione, quod in ædificijs est, quidquid non necessitatis, sed ornatus tantum causa fieri solet. Quamobrem etiam ab Hermogene ἐπεξεργασία, *id est secunda superstructio: & ab Aristotele* προσοικοδόμησις, *id est, ædificium ornatus gratia additum,* μεταφορικῶς *appellatur. Inquit hic autor, eam positam esse in similibus, exemplis, rebus iudicatis, & amplificationibus. Addit deinde, Et rebus cæteris: quoniam non solùm iudicis sententiam sub iudicato comprehendimus: uerùm etiam leges, scripta & huiusmodi. Possunt hæc ad duo redigi: ad testimonia & amplificationem. Testimonia triplicia sunt: rerum naturalium, quæ similia dicuntur: personarum, quæ appellantur exempla: & orationis, quæ res iudicatæ uocantur. Amplificatio in partes quatuor distribuitur,* σωρεϊσμὸν, διαίρεσιν, σύγκρισιν, καὶ αὔξησιν. Σωρεϊσμὸς *est totius in sua membra aut partes, siue generis in species partitio.* Διαίρεσις *est, rerum diuersarum ad eandem rem pertinentium distributio.* Σύγκρισις *est, maiorum & minorum comparatio.* Αὔξησις *est incrementum, cum res uerbis augetur grauioribus. Nunc quæ uitia sint in singulis, considerandum est.*

SIMILE VITIOSVM.

Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis: aut sibijpsi obest, qui affert.

COMMENTARIVS.

Ὁμοίωσις, Simile est res differens ab alia re, natura tamen & qualitate aliqua cum eadem conueniens. ut, canis nocturnus custos, & accusator forensis, differunt specie: quòd alter brutum, alter rationalis est. conueniunt autem qualitate, quòd ut canis fures noctu ab ædibus arcet, ita accusator forensis ciues à repub. sceleratos depellit. Ideo autem simile dicitur, quòd in aliquibus ab illa re cui accommodatur, differt. si enim omnino cum illa conueniret, non simile, sed idem diceretur. Duplex est illius uitium. Primum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec parem rationem comparationis habet: id est, quod cum illa re, ad quam in comparando assumitur, non conuenit, ideoq; negari potest. Alterũ est αὐτίστροφον, quoniam in eum ipsum, qui adfert, retorqueri potest.

EXEMPLVM VItiosum.

Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandũ: aut maius, aut minus, quàm res postulat.

COMMENTARIVS.

Παράδειγμα exemplum uitiosum est, quod uel in ueritate, uel in honestate, uel in quantitate peccat. In ueritate peccat, quod falsum est: id ἀρνήσει refutatur. ut, In honestate, tametsi est uerum, tamen non est sequendum. ut si quis adferat exemplum Iulij Cæsaris, quo confirmare uelit, im-

lit, imperij gratia ius uiolari posse. In quantitate uerò peccat, quum aut maius est, aut minus, id quod exempli loco adfertur, quàm res postulabit. ut: Romulo licuit fratrem occidere, & M. Manlio filium, ergo etiam mihi. Huic priuato ignouistis, ergo etiam prætori dabitis ueniam. Est enim uitiosum, personam magnā cum inferiore & humili conferre: aut contrà, hanc cum illa.

RES IVDICATA.

Res iudicata uitiosè profertur, si aut dissimili de re profertur, aut de ea re qua de controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures, aut magis inidoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferre possint. Item uitiosum est, id quod aduersarij factum esse cōfiteantur, de eo argumētari, & planum facere factum esse: nam id tantùm augeri oportet. Item uitiosum est, id augeri, quod conuenit doceri, hoc modo: Vt si quis quem arguat hominem occidisse, & antequā satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatū, & dicat nihil indignius esse quàm hominem occidere. Non enim utrum indignū sit, an non, sed factum'ne sit, quæritur.

COMMENTARIVS.

Res iudicatæ κρίσεις dicūtur à Græcis: sub quibus comprehendimus, quicquid decretorum est: ut absolutiones, condemnationes, ψηφίσματα, & huiusmodi. Est autem iudicatum, res assensione, autoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Res iudicatæ uitiosè proferuntur, quum uel sunt dissimiles, uel diuersæ, uel improbæ,

uel inferiores numero, uel tractatione uitiosæ. Dißimiles *sunt, quæ tametsi sub eodem genere comprehensæ sunt, tamen aliquam habent dißimilitudinem, & dißimili de re prolatæ sunt: ut fur, & sacrilegus, uterq; alienum abstulit, sed differunt specie: quoniam alter priuatum abstulit, alter uerò rem sacram.* Diuersæ *siue alienæ, remotæ sunt à iudicio: quia de ea re, de qua proferuntur, controuersia non est.* Hæ *non genere solùm, sed etiam specie differunt: ut absolutio furti, & exulis in urbem reuocatio.* Improbæ *sunt, quæ cum natura ac honestate pugnant: ut, sceleratum liberare in iudicio.* Non *enim quia* Verrem *defendit* Hortensius, *idcirco defendendus fur est.* Numero *inferiores sunt, uel impares, cum res rarò facta, cum re sæpius facta confertur.* Tractatione *uitiosæ sunt, cum status mutatur in alium: idq; fit dupliciter.* Primùm, *cum qualitate omissa, qualis res iudicata fuerit, honesta'ne an utilis, orator totus est in tractanda coniectura: & quod aduersarij confitentur, planum facere studet.* Deinde *cōtrà, cum omissa coniectura, qualitatem rei iudicatæ ostendimus: quum non utrum indignum sit, sed factum'ne sit, quæratur.* Dissimili.) Vt *Clodius quòd ad sacra* Bonæ *deæ acceßit, absoluendus est: quia* Horatius *fuit absolutus, qui sororem occidit.* Aut de ea.) *ut,* Absoluendus *est* Milo, *quòd* Clodium *occiderit: nam multi nocturnos fures occiderunt & absoluti sunt.* Si improba.) *ut,* Absoluendus *est* Dolobella, *quia* Verres *&* Clodius *fuere absoluti.* Aut eiusmodi.) Vt *si dicas hunc adulterum absoluendum, quia* Clodius *absolutus sit: possunt enim innumeri ostendi damnati.*

COMPLEXIO VITIOSA.

Complexio uitiosa, quæ non id quod primùm

mùm dictum eſt, complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid relinquit, ut intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum.

COMMENTARIVS.

Pars poſtrema epicherematis, id eſt ſyllogiſmi oratorij, eſt complexio ſiue concluſio, quam Ariſtot. συμπέρασμα *appellat. Ea nihil eſt aliud, quàm argumentationis terminus. Tria ſunt eius uitia: perturbatio, prolixitas, & obſcuritas. Concluſio perturbata eſt, quæ non ſeruat ordinem argumentationis. Debet enim complexio propoſitionem, rationem, rationis confirmationem & exornationem repetendo comprehendere, quæ perfectæ argumentationis partes ſunt. Si igitur ordo inuertatur, nec repetantur ea quæ dicta ſunt, uitioſa erit complexio. Prolixitas eſt, cum nimis operoſè repetuntur ea quæ dicta ſunt. ea caueri poteſt, ſi in repetendo adhibebimus* συντομίαν. *Obſcuritas fit tribus modis: genere uerborum, cum ſententiæ uerbis obſcurãtur: enumeratione, cum plura quàm ſunt propoſita enumeramus: omißione eorum quæ ſunt ad intelligendum neceſſaria.*

DE PERORATIONE.

Concluſiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt. Nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. In quatuor locis uti poſſumus concluſionibus. In principio, ſecundũ narratio-

nem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione.

COMMENTARIVS.

Hactenus igitur tradidit, quæ ratio posset inuentionem ad unamquanq; constitutionem, aut partem constitutionis accommodare: & item quales argumentationes sequi, & quales uitari oporteret: quorum utrumq; ad confirmationem & confutationem pertinet. Nunc docebit, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat, qui locus erat postremus de sex orationis partibus. Conclusio à Latinis peroratio dicitur, τοῦ ὅλου λόγου συμπέρασμα, totius orationis terminus. apud Græcos ἐπίλογος nominatur, quasi τῷ πρώτῳ λόγῳ additus. Vt enim ἐργασία καὶ ἐπεξεργασία, item κατασκευὴ καὶ ἐπικατασκευὴ differunt, ita etiam λόγος καὶ ἐπίλογος. Est enim ἐπίλογος, ὕστερος λόγος τῷ πρώτῳ λόγῳ ἐπικείμενος. In quatuor.) *Quatuor genera epilogorum tradit: unum exordij, alterum narrationis, tertium cõfirmationis, quartum causæ: quorum distinctio ex accidentibus sumitur. In exordio dicitur ἔκβασις, id est exitus, siue terminus: quoniam causæ finem ostendit. hic plerunq; ἀξίωσιν, ὑπόσχεσιν, & κατάστασιν habet. Nã & postulamus nonnunquam aliquid à iudice, uel auditore: & uicissim aliquid promittimus: & postremò ad narrationem causæ aditum nobis præparamus. Narrationis cõclusio ἔκθεσις ἢ ἐξήγησις dicitur, & plerunq; τὴν τῆς στάσεως ἐπίδειξιν habet, id est indicationem status: cum uidelicet causa simplex est, & partitione opus non habet. De argumentationum termino suprà dictum est. Causæ uerò ἐπίλογος, τοῦ λόγου ὕστατος ἐπὶ λόγος, id est, orationis pars postrema, de qua nunc præcipuè agit. Constat autẽ ἐπίλογος causæ enumeratione, amplificatione, & commiseratione.*

tione. Primùm enim intelligentiæ iudicis seruiendum est: deinde res augenda est, ut magna uideatur, ne contemnatur: tertiò etiam uictoriæ gratia (quoniam hæc oratoris finis est) affectus sunt mouendi.

ENVMERATIO.

Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, non redintegretur oratio: & ordine, ut quicquid erit dictum, referamus: ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id quod ipse meminerit, reducatur. In qua curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebitur esse, artificij significandi, ingeniįq; uenditandi, & memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis est à diuisione sumendum. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione.

COMMENTARIVS.

Enumeratio ἐπαναρίθμησις καὶ ἀνακεφαλαίωσις dicitur, id est, rursus enumeratio eorum quæ antea dicta sunt. Hæc συντομίαν, εὐταξίαν, & κρύψιν habere debet, quæ ex definitione colliguntur. Συντομία, præcipua enumerationis uirtus est. Primùm enim facit, ut res melius & intelligatur, & in memoria retineatur: deinde artem occultat: tertiò habet elegantiã, & εὐταξίαν. Ea renouando fit, non redintegrando. Est autem renouatio, rerum antè dictarũ indicatio. ἐπανανέωσις ἢ ἐπανάληψις τῶν λεχθέντων.

Hæc igitur, ut breuitatem assequamur, non à narratione, sed à confirmatione, siue partitione repetitionem incipit. Redintegratio est, quando tractationem rei eodem modo, ornatu & quantitate repetimus: Græcè ἀνεξεργασία appellatur. εὐταξία est ordinis conseruatio: ut eo ordine, quo res collocata fuit in diuisione, & in cõfirmatione tractata, repetatur. κρύψις est, ipsius artis occultatio. Hæc uirtus facilimè ex contrario uitio intelligitur: quod est, nimia artis ostentatio. Tametsi enim enumeratio occulta esse non debet, sed habere σύλληψιν ἢ συλλογὴν, id est præcipuarũ quæstionum repetitionem: tamen non indiuidua, sed species tantum: neq; omnes repetendæ sunt, ut ars ipsa occultetur. Nam qui ad infinita descendit, & enucleatè omnia repetit: is indicat artem, quæ occultanda est: primùm propter offensionem iudicis, deinde propter ingenij uenditationem, postremò ne memoriam ostentare uelle uideamur, quod est puerile. Est autem enumerationis usus in omnibus causis, sed utetur ea laudator non necessariò, ut in Partitionibus Iohannes Sturmius docet: quoniam libera exornationis est oratio, & ferè semper aduersario caret. Vtilis tamen est, primùm cum quædam conglobata pondus maius sunt habitura: deinde, cum est utile, capita causæ quasi uno aspectu intueri. In suasione non sæpe adhibenda est, quoniam huius causæ minus multis sunt implicatæ controuersijs. Sed cum est causa multiplex, & rationibus numerosa, enumeratione est utendum. In iudicijs accusatori sæpius, ac reo necessaria est. Sunt enim duo enumerationis tempora. unum, cum memoriæ diffidis eorum, apud quos agis. alterum, cum sparsa per orationem firmiora argumenta, singulatim & seorsim sunt tractata: tum enim frequentata magis mouent. Diffiditur autem memoriæ, uel

cum una causa à pluribus acta est, idq; per interuallum, id quod in magnis accidit controuersijs: ut in Quintiana factum est. uel cum prolixa causa est habita, & longa oratio.

Vt renouetur.) τῆς συντομίας primum præceptum, de renouatione. Et ordine.) Secundum præceptum, περὶ τῆς εὐταξίας, ἢ εὐμορφίας. Item curandum est.) Tertium præceptum, τῆς κρύψεως, ne res altius ab exordio repetatur. Ficta enim.) Tres occultationis causæ. Artificij.) Prima causa, artis significatio. Aut ingenij.) Altera causa, uenditatio ingenij. Vel memoriæ.) Tertia causa, ostentatio memoriæ. Hæc omnia, quoniam offendũt iudicem, uitanda sunt.

AMPLIFICATIO.

Amplificatio est, quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodisʃime sumuntur, adaugendi criminis causa.

COMMENTARIVS.

Quemadmodum enumeratio memoriæ ac docilitatis causa in epilogo adhibetur, ita etiam amplificatio attentionis atq; excitationis gratia, ut res magna uideatur. Posteaquam igitur enumeratione iudici in memoriam reuocata sunt ea quæ ad causam præcipuè spectant, ex quibus rem planè iam intelligit, contra contemptum atq; negligentiam excitandus est. Fit autem illa excitatio amplificatione, quæ rei magnitudinem ostendit. Est enim amplificatio, res quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. uel, ut in Partitionibus inquit, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in di-

cendo fidem. De hac parte uide Quintilianum lib. 8. cap. 4. Eras. lib. 2. de Copia in 9. dilatandi ratione. Tametsi autem in ipso orationis cursu declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa: tamen proprius est augendi locus in perorando. Conficitur autem amplificatio & uerborum genere, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata: non uulgata, superlata, translata: nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, ut plura uideantur. item relata, iterata, duplicata, & ea quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora. Omninoq; semper quasi naturalis & non explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior erit. His omnibus actio uocis, uultus & gestus, congruens & apta ad animos permouendos accommodanda est. Sed & in uerbis, & in actione decorum obseruandum est. Rerum amplificatio, quoniam ϑετικὴ esse debet, sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa quæ dicta sunt ad fidem: maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarũ & dißimilium & repugnantium rerum conflictio, & causæ: & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines & exempla: fictæ etiam personæ, muta deniq; loquentur. Omninoq; adhibenda sunt ea, si causa patitur, quæ magna habentur, siue magna natura uidentur, siue usu. Hoc in loco etiam autor ad Heren. amplificationem uult ex locis confici communibus: qui, quantum ad accusatorem attinet, ex decem præceptis commodißime sumuntur, adaugendi criminis causa, de quibus ordine dicemus.

PRIMVS LOCVS.

Primus locus sumitur ab autoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Itē maximè, quo modo de his rebus legibus sancitum sit.

COMMENTARIVS.

In libro de Inuentione locos ponit XV. qui tamen ad hos decem commodè possunt redigi. Obseruandum autem est, locos omnes causis omnibus minimè conuenire. Nunc de singulis dicendum est. Primus est τοῦ ἀξιώματος, καὶ καλοῦ, id est autoritatis atq; honestatis: & uel in rebus est, uel in personis. Amplificatio rerum magnarum sententias habere debet. res magnæ sunt, quæ magnos autores habent, ut Roma Romulum, frumenta Cererem, uinū Liberum patrem, &c. Omnis igitur autoritas uel est diuina uel humana. Diuina, uel est reuerà, ut Deus, ut uox, ut opera, ut uoluntas Dei: uel est quasi diuinū, ut sunt ea quæ in uoce consistunt, præcepta Dei, & scripta prophetarum & apostolorum: item ea quorum obscuræ sunt causæ, ut siderum cursus, & quæ in aere, terra, mari cientur. Hæc τὰ φύσει μεγάλα; id est, natura magna dicuntur. Humana etiam uel rerum est, ut instituta, decreta, responsa, res gestæ regum, maiorum, sapientum, nationum, ciuitatum, &c. uel est personarum, ut regum, maiorum, sapientum, nationum, ciuitatum, &c. Omnis autem autoritas spectatur uel ui, uel uirtute, uel utroque. In Deo est utrumq;, uirtus & potentia, siue uis. τῇ δυνάμει, ui & potentia autoritatem habent,

habent, Apostolorum & Prophetarum scripta, propter uim Dei: τῇ ἀρετῇ, uirtute uerò causæ naturales, ut siderũ motus, fulgura, tonitrua, pluuiæ, tempestates. In humanis etiam magnam uim habent reges, maiores sapientes, nationes, ciuitates. uirtute autoritatem habent leges Solonis, Lycurgi, Minois, & huiusmodi. Priore autem loco res diuinæ erunt, quæ semper maximam autoritatem habere debent. Omnes autem sententiæ, quæ de autoritate adferuntur, uel habent εὐχὴν, uotum & precationes; ut in oratione pro Domo sua, Nunc te Iupiter, &c. uel habent ἐπιπλῆξιν, comminationem: ut in secunda Verrina. uel διδασκαλίαν, quæ docent. Exempla in Cic. paßim obuia sunt.

II. LOCVS.

Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum ad omnes, quod atrocissimũ est: an ad superiores, quod genus hi sunt, à quibus autoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur.

COMMENTARIVS.

Secundus locus est τοῦ χρησίμου utilitatis, quam rectè autoritas præceßit: quæ est uoluntas, sententia, uel consensus quidam uirorum sapientum, & aliqua in dignitate constitutorum. Primum enim uiri boni honestate mouentur, deinde etiam aliorum calamitate afficiuntur: quare utilitas non est negligenda. Ea uel est publica, δημόσιον καὶ

κοινὸν

κοινὸν ἀγαθὸν, ut patriæ: uel τῶν ἀμεινόνων, κρειττόνων, meliorum atq; superiorũ, ut magistratus: uel ὁμοίων parium, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum: uel est τῶν πολλῶν, ut plebis, & exterarum nationum. Hoc postremum genus multùm ualet apud uiros bonos: apud quos turpe admodum uidetur, inopi & calamitoso opem non ferre. Primum est grauißimum, quoniam ad omnes pertinet: ut Catilinæ parricidium. Secundum etiam apud bonos præcipuè locum habet, ut pro Equitibus sæpe dixit Cicero. Tertium, paucorum etiam est: ut propagatio atq; interitus literarum.

Apud omnes.) Vt pro S. Roscio: Videte per deos immortales, quem in locum rempub. peruenturam putetis, &c. Superiores.) Cum famuli principum aut magistratuum læduntur, ipsi uidentur esse læsi. Pares.) Inter amicos enim debet esse idem uelle, idemq; nolle. Inferiores.) Id superbißimum est, & odiosißimũ: ut cum pauper à diuite læditur.

III. LOCVS.

Tertius locus est, quo percontamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorum consequatur.

COMMENTARIVS.

Hic locus priori est contrarius: ille enim τὸ χρήσιμον, utilitatem spectat, ut rem bonam: hic uerò τὸ βλαβερὸν damnum, ut rem malam. Debet autem tractari πυσματικῶς, quoniam τὰ ἐκβησόμενα plerunq; καθ᾽ ὑπόθεσιν proponuntur: quæ uim maiorem habet, cum sit interrogãdo. Habet igitur etiã hic locus τὸ τελικὸν αἴτιον, damnũ ipsum:

τ quod

quod non solum positum est in ablatione utilitatis, sed etiam in periculi metu. Non satis est igitur uidere quid sit utile, sed etiam quæ pericula aut incommoda consequantur. Exempla sunt apud Salustium in oratione Catonis: & apud Ciceronem pro Flacco.

IIII. LOCVS.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur.

COMMENTARIVS.

Vt res & persona differunt, ita hic locus differt à proximo. In hoc enim τὰ πρόσωπα ἄχρηστα, personæ inutiles: in illo uerò res incommodæ spectantur. & uterq; est τῶν ἐνδεχομένων. Si utile est, in repub. esse uiros prudentes atq; literatos: incommodum est, aliquo illos malo interire. Sunt autem multa paßim in orationibus Ciceronis huius loci exempla, quæ huc transcribere operosum esset. Vtitur etiam hoc loco apud Salustiũ Cato. Differt à priore etiam tractatione.

V. LOCVS.

Quintus locus est, cum ostendemus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut perperàm factum, aut erratum iudicum corrigere posſit. Quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerum comparatione: ut ostendamus, alias res posse aut uetustate sedari, aut cõsilio corrigi: huius rei, aut leniendæ, aut corrigendæ, nullam rem adiumento futuram.

COM-

COMMENTARIVS.

Quintus locus est ποιότητος, qualitatis specialis, quæ ex generibus incommodorum sumitur, & ad causas pertinet conseruantes atq; corrumpentes. Tractabitur hic locus συγκριτικῶς, ex ista diuisione: Bona amissa uel recuperari possunt, ut pecunia, & huiusmodi: uel recuperari non possunt, ut parentes, liberi, maritus, & uxor, & fama semel amissa: uel difficulter recuperantur, ut regnum amissum, aut fides, &c. Eadem est in malis ratio. quædam enim sunt medicabilia: ut incendere pagos necessitate belli, amittere omnia quæ habes Christi nomine. quædam immedicabilia sunt: ut cicatrix, dedecus, & infamia ex culpa contracta. Inter hæc ea numerantur, quibus difficulter mederi possumus, ut perfidiæ, &c. Ostendemus igitur alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ, nullam rem adiumento futuram. Est etiam huius loci exemplū in oratione Catonis: Coniurauere ciues nobilissimi, &c.

VI. LOCVS.

Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratam.

COMMENTARIVS.

Est etiā hic locus qualitatis specialis, sed differt à quinto: quòd ille causarum est conseruantium, aut corrumpentium: hic uerò causas habet efficientes. Omnis autem causa efficiens hoc in loco uel est uoluntatis, quæ in iure ciuili maximè spectari solet. Vocatur à Græcis huiusmodi facinora, ἁμαρτήματα ἑκούσια: de quibus multa etiam in Ethicis Aristoteles. Pertinet enim hic locus ad iurisconsul-

torum ac philosophorũ doctrinam, qui περὶ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτιῶν multa disputare solent. Vel efficiens est imprudentiæ: ut cum Arcas matrem pro ursa, & Cephalus Procrin uxorem pro fera occidit. Tractatur etiam hic locus κατὰ σύγκρισιν. uoluntatem enim cum imprudentia conferet, quæ excusationem meretur, & ueniam, etiam apud iurisconsultos: si absit negligentia, quæ misericordiæ locum non habet. Cato eo utitur εἰρωνικῶς: Verùm parcite ipsi, &c.

VII. LOCVS.

Septimus locus est, cũ ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus iniuria mulierũ, aut earũ rerum aliquid, quarũ rerum causa bella suscipiũtur, & cum hostibus de uita dimicatur.

COMMENTARIVS.

Superiores duo loci qualitatem habuere specialem: hic qualitatis est generalis ac communis, κοινῆς ποιότητος. Habet hic locus ἀπαρίθμησιν, qua ostenditur facinoris qualitas: esse facinus crudele, nefarium, tyrannicum. Ostendit exempla: Iniurias mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Talis fuit iniuria Paridis, cum Helenam rapuit: quæ res causam dedit belli Troiani. Talis etiam fuit libido Tarquinij Superbi, cum Lucretiæ uim intulit: propter quod scelus reges sunt exacti. Eiusmodi est in Sacris literis, libro Iudicum de concubina Leuitæ.

VIII. LOCVS.

Octauus locus est, quo ostendimus, non uulgare,

uulgare, sed singulare esse maleficiū, spurcum, nefarium & inusitatū: quo maturius & atrocius uindicandum sit.

COMMENTARIVS.

Octauus locus à qualitate cōmparata sumitur, ut pro Ligario: Nouum crimen C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus Q. Tubero detulit, &c. Hunc locum tractat etiam in septima Verrina Cicero. Si uindicanda sunt uulgaria & communia scelera, maturius & atrocius uindicanda sunt ea quæ sunt singularia, spurca, nefaria & inusitata, quale hoc est maleficium. Qualitas comparata uel habet comparationem perfectam, uel imperfectam. Perfecta est, cum facinoris qualitatē ostendimus cum re comparata: ut, Rarum hoc est crimen, & similimum C. Fimbriæ sceleri, &c. Item, C. Verres piratis ac barbaris fuit immanior, addito comparatiuo. Hæc perfecta est, quoniam est finita. Imperfecta est, quæ est infinita superlatiuo gradu: ut, Crudelißimum facinus admisit Verres, &c. Deest enim res comparata.

IX. LOCVS.

Nonus locus constat ex peccatorum comparatione: quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere: quòd alterum propter egestatem, alterum propter intemperantem superbiam fiat.

COMMENTARIVS.

Nonus locus comparationem habet absolutam, quam rhetores ἀντεξέτασιν uocant, cum utraq; pars comparādo excutitur. Sumitur autem hæc cōparatio ex loco differen-

tium, ac primò habet propositionem: *Maius est maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere.* Deinde αἰτιολογίαν, rationem. *Nam qui sacrũ lædit, propter egestatem id facit: qui ingenuam stuprat, propter intemperantem superbiam id facit, in qua legum est contemptus.* Cato apud Salustium: *A. Manlius Torquatus filium necari iußit, quòd contra imperium patris pugnasset: Vos, &c. notus est in oratione locus.*

X. LOCVS.

Decimus locus est, per quem omnia quæ in negocio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negocium uideatur, rerum consequentium enumeratione.

COMMENTARIVS.

Postremus locus amplificandi rem, habet τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, id est, comprehensionem eorum quæ à principio ad finem gesta sunt. Hic locus omnes circumstantias *comprehendit, in quo hic tria ponit autor ad* Herennium: *materiam, genus dicendi, & tractationem.* Materia est, σύλληψις τῶν πραχθέντων, *comprehensio omnium quæ gesta sunt in negocio gerendo.* Genus dicendi debet esse ὀγκῶδες καὶ ἀξιωματικὸν, *id est graue, ut res acriter exponatur: item* αὐξητικὸν, *accommodatum ad amplificationem, ut omnia criminosè exponantur.* Tractatio debet *esse diligens, & habere* ἐνάργειαν, *siue* ἐνέργειαν. Ita enim *orationis grauitas & ornatus ad crimen adaugendũ adhiberi debet, ut agi res, & geri negocium uideatur, rerum consequentium enumeratione, quæ est expositio copiosa, in unum locum contracta.* Habet autem *illa* ἐνάργεια

primùm

primùm ὑποτύπωσιν, cum omnia ad rem ipſam exprimendam ita exponuntur, ut quaſi ante oculos poni uideantur. Deinde ἐπιμονήν, id eſt, in re eadem immorationem. Orationis igitur cultus ἐν τῇ ἐνεργείᾳ potißimùm uerſatur: de quo uide Quintilianum lib.8.cap.3. Eſt hoc in loco diſcrimen ſuffigurationis: nam in confirmatione lata eſt, in peroratione contracta.

DE COMMISERATIONE.

Miſericordia commouebitur auditoribus, ſi uariam fortunarum commutationem dicemus: ſi oſtẽdemus in quibus commodis fuimus, & quibus in incommodis ſimus, comparatione. Si quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus & oſtendemus: Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si quid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus: & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil enim lachryma citius areſcit.

COMMENTARIVS.

Tertia pars Epilogi cōmiſeratio dicitur, ἔλεος à Græcis: & nomen habet à re meliore. Perinde enim ut defendere melius et honeſtius eſt, quàm accuſare: ita etiā melius eſt miſereri, quàm iraſci. Hanc partē Cicero in Partitionib. ſub amplificatione cōprehēdit, quoniā amplificationi in peroratione ſemper motus eſt adiunctus. Sunt autem duplicia πάθη: quædam enim προκαταςκευαςικὰ dicuntur, quæ ſunt inchoata quidem in iudicum animis, nondū autem perfecta. Huiuſmodi ſunt ea quæ ante rationem fiunt; ut Demoſthenis, qui ferè perorationem non habet. Græci enim αὖσυ προοιμίου καὶ ἐπιλόγου ſolebant dicere. Quædā uerò ἐπιλογικὰ ἢ συμπερας ικὰ appellari poſſunt, quæ in peroratione fiunt. Tria autem nobis ſpectanda ſunt hoc in loco: Primùm materia, ex qua ſententiæ ſumuntur: deinde modus, ſiue tractatio: tertiò dicendi genus. Prima ſententia habet μεταβολὴν τῆς τύχης, fortunæ commutationem, quam Ariſtoteles περιπέτειαν appellat. ut ſi oſtendamus nos ſemper beatos fuiſſe, nunc ſubitò factos eſſe miſeros. Nihil eſt autem tam miſerabile, ut in Partitionibus inquit, quàm ex beato miſer. Exempla ſunt apud Ouidium: Irus & eſt ſubitò, qui modò Crœſus erat. & pro Milone ac L. Sylla. Plurimum igitur huiuſmodi ſententia mouet. Altera eſt συγκριτικὴ: ſuperior enim fœlicitas, & miſeria præſens, inter ſe comparari debet. Verg. Aeneid. 4.

Te propter Libycæ gentes, Numidûmq; tyranni.

Tertia habet συναθροισμὸν τῶν ἐκβάντων καὶ ἑπομένων, conglobationem aut congeriem conſequentium: cum mala omnia quæ euentura ſunt, niſi cauſam obtinuerimus, in unum congerimus. ut ſi Roſcius non abſoluatur.

Quarta

Quarta ducitur à casu, necessitate, aut imprudentia, quæ τῆς συγγνώμης sunt κεφάλαια: ut pro Milone, Murena, & P. Quintio. Quinta conuenit cum tertia: utraq; enim consequentium conglobationem habet, sed differunt personis. Tertia enim, quæ nobis euentura sint indicat: quinta uerò, quid amicis. Pro Murena. Est igitur planè ἠθική: quoniam ad pietatem pertinet: atq; idcirco maximè mouet. Sexta habet ἔπαινον τοῦ φεύγοντος, rei nostri laudem à clementia, humanitate, misericordia sumptam, qua in alios usus est: quæ laus ad causam propriè pertinebit. Qui enim aliquando misericors fuit, is misericordiam meritò assequetur. Est igitur etiam hæc sententia ἠθικὴ, qua nostram in alios miseros pietatem ostendimus: pro Marcello. Septima contraria sextæ est: ut enim illa ex bonis rebus sumitur, ita hæc ex malis & aduersis: estq; omnino παθητικὴ. Differt à prima: quoniam illa fortunæ commutationem habet, hæc calamitates enumerat, & fortunæ aduersæ constantiam ostendit: ut pro Quintio & Plancio. Octaua demonstrationem habet propriæ uirtutis, quæ miseriæ aduersatur, quum animum nostrum fortem, & incommodorum patientem ostendimus. Videtur hæc sententia quasi occupationis loco, ne reus ipse sibi miseriam comparasse putetur. Sua enim culpa mali, timidiq; infœlices sunt. Tractatio misericordiæ breuis esse debet: citò enim arescit lachryma, præsertim in alienis malis. Tale etiam dicendi genus erit, sed tamen copiosum erit affectibus. Hactenus de Epilogo, cuius pars prima ad accusatorem atq; reum pertinet: altera ad accusatorem tantùm: tertia ad defensorem. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam.

CONCLVSIO LIBRI.

Ferè locos obſcuriſsimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic ſit: reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, ut conquiſitè conſcripſimus, ita diligenter fueris conſequutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætaberis: tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquũ perſoluendum. Verùm hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro, nos deinceps ad cætera præcepta tranſeamus, ut quod libentiſsimè facimus, tuæ uoluntati rectiſsimè morem geramus.

COMMENTARIVS.

Abſoluit hactenus conſtitutionum capita, argumentationes etiam, & epilogos: nunc librum hunc concludit ἠθικῶς. Sunt autem huius concluſionis tres præcipuè partes: ἀποδίωξις, παραίνεσις, & προκατάστασις. Ἀποδίωξις eſt, tractationis longioris eorum quæ hactenus docuit: Huic uolumini modus ſit. reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Cauſam præpoſuit reiectionis: Quia ferè locos obſcuriſsimos totius artificij tractauimus in hoc libro. Παραίνεσις habet ὑπόσχεσιν commodorum, quæ author ex ſua induſtria, Herennius uerò ex dicendi ratione conſequuturus ſit, ſi diligenter ea exerceat. Tractat hanc primùm ὑποθέσει, cuius pars utraq; eſt συγκριτική. deinde ἀφαιρέσει τῆς ὑποθέσεως,

σιως, ne diffidere illi uideatur: Verùm hæc futura satis scio, te enim non ignoro. Προκατάστασις *planè* ἠθικὴ *est, in qua ostendit, se libenter morem gerere Herennij uoluntati, quum inquit: Sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut, quod libentißimè facimus, tuæ uoluntati rectißimè morem geramus.*

FINIS LIBRI SECVNDI.

MICAELI TOXITAE RHAETI, IN LIBRVM *tertium Rhetoricorum ad C. Herennium Commentarius.*

D omnem iudicialem causam, quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, in superioribus libris demõstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertineant ad causas deliberatiuas & demonstratiuas, in hunc librũ transtulimus: ut omnis inueniendi præceptio tibi quàprimùm persolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronunciatione, & memoria. De elocutione quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conscri-

bere

bere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque, & nobiscum cum uoles, & interdum sine nobis legendo consequêre: ne quid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac, ut attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

COMMENTARIVS.

HActenus de iudiciali genere præcepit, quia illud erat difficilimum: nunc de reliquis duobus deliberatiuo ac demonstratiuo præcepta dabit. Habet *autem hic liber partes duas: προκατασκευὴν, καὶ πραγματείαν. προκατασκευὴ est aditus, siue uestibulum, siue principium libri,* in *quo eum docet, & ad diligentem horum præceptorum cognitionē hortatur.* Est *enim bipartitum. nam primùm μετάβασιν habet, deinde conclusiunculam. μετάβασις transitio perfecta est: habet enim ἀνακεφαλαίωσιν, renouationem eorum quæ dicta sunt: & κατάστασιν propositionem eorum quæ dicenda restant, earum uidelicet rerum inuentionem, quæ ad demonstratiuas ac deliberatiuas causas pertinent, quas in hoc libro se unà cum reliquis tribus officij oratorij partibus absoluturū esse promittit: ut omnis inueniendi præceptio* Herennio *quamprimùm (in his scilicet tribus prioribus libris) persolueretur.* Est *enim inuentio, officij oratorij pars potißima: quoniam inuenire & cognoscere idem sunt.* In *inuentione igitur sapientia dominatur, sine qua eloquentia nulla esse potest.* Est *enim eloquentia, copiosè & ornatè loquens sapientia.* Lingua *etenim à corde dissentire non*

debet:

debet: id quod in sophistis olim reprehensum est. Cùm *igitur primùm sit sapere, multa de inuentione præcipit.* De elocutione.) *καταστάσει subiūgit ἀποδίωξιν. quoniam enim prolixa & difficilis elocutionis est præceptio, ideo in quartum librum eam reijcit, ne quid perturbatè doceatur.* Interea prima, &c.) *Epilogus siue conclusiuncula huius principij, quæ fit occupando, atq; postulando, ut diligenter præcepta ista cognoscat.*

GENVS DELIBERATIVVM.

Deliberationes partim sunt huiusmodi, ut quęratur, utrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, ut quid potissimùm faciendum sit, consideretur, hoc modo: Vtrum potius Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimùm, hoc pacto: ut si Hannibal consultet, cùm ex Italia Carthaginem accersitur, An in Italia remaneat, an domū redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: ut si deliberet Senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non. partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationē & consultationem: ut si deliberet Senatus bello Italico, soluat'ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus consulem fieri. partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem: ut si deliberet Senatus, bello Italico socijs ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet

deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda.

COMMENTARIVS.

Deliberatio relatiuum est: fundamentum habet, res futuras: terminum, sententiæ dictionem. In hoc genere nihil est potentius opinione probitatis ac prudentiæ: quare is qui consilium est daturus, uir bonus sit, ac sapiens, necesse est, ut coniuncta sit cum autoritate dignitas. Partes huius generis siue formæ duæ sunt: suasio ac dissuasio. Finis utilitas, ad quem omnia in consilio dando referuntur. Materia, quam Aristoteles τὸ ὑποκείμενον appellat, id est subiectum, est consultatio de rebus futuris: ideoq; etiam status est στοχασμὸς, an sit suscipiendum id quod suadetur. Incipit hoc in loco author statim à deliberationum diuisione, quæ est bipartita. Prima enim à materia sumitur: materia omnis deliberatiui generis uel est ἁπλῆ, uel est συμπεπλεγμένη. ἁπλῆ simplex est, in qua est unius rei uel affirmatio, uel negatio. ideo dicit, Vtrũ potius faciendum sit: ut, An Carthago relinquenda sit, uel non. Hic enim & suasor rem unam affirmat, & eandem dissuasor negat. Coniuncta est, in qua plura deliberantur, ut in Hannibalis exemplo. Primùm est utilitas remanendi, deinde necessitas redeundi, tertiò occasio occupandi. Altera diuisio est à personis sumpta. Vel enim deliberatio ad præsentem auditorem pertinet: ut, An captiuos senatus redimere debeat, uel non. hæc enim quæstio ad Romanos tantùm spectat. Vel ad personam extraneam & absentem: ut, An C. Cæsaris absentis sit habenda ratio. nam hæc quæstio magis ad Cæsarem, quàm senatum pertinet: ideoq; non præsentis est consilij,

filij, sed rei extraneæ. Vel est composita ex præsenti perso na, & extranea causa: ut in Miloniana, An Pompeio contra Mithridatem committendus sit exercitus. hæc enim quæstio & propter populum Roman. & propter Pompeij personam in consultationem uenit. quamobrem in ea oratione Cicero & de populi salute, & de Pompeij uirtutibus amplificationem instituit. Vtrum potius.) Cato delendam suasit, inquiens: Non antè uereri desinam quàm funditùs euersam uidero. An non.) Huius sententiæ Scipio fuit: quia uidebat fore, ut iuuentus Romana pace torpesceret, & ignaua redderetur, id quod etiam factum est.

Quid potissimùm.) Cum uidelicet Scipio exercitum in Africam traiecit. Vt si deliberet.) Liuius libro 23. ab Vrbe cond. De captiuis in Cannensi clade, L. Manlius Torquatus dissuasit, & obtinuit.

Bello Italico.) Vide Liuium. Bello Italico socijs.) Videtur legendum Hispanico. In quibus causis, &c.) Hæc præcepta ad tractationem secundæ diuisionis deliberationum pertinent. Rei enim natura deliberationem faciet, cum res ipsa καθ᾽ αὐτὸ, id est, propter se consultanda est: ut, An captiuos senatus redimere debeat, uel minus. In hoc exemplo rei natura est, captiuitatis consideratio: de qua præcipuè deliberandum erit. Extranea causa est, δι᾽ ἄλλο, id est, quæ aliunde adiungitur: ut in exemplo Scipionis deliberatur, num legum autoritas, quæ causa est extranea, potius sit frangenda, quàm reip. consulendum: cum nemo sit qui melius opponi Hannibali poßit, quàm Scipio. Hic propter utilitatem maiorem, legi, quæ reipublicæ conseruandæ gratia lata fuerat, nonnihil derogatur: & utilitas, quæ lege non seruata, ex Scipionis

consulâ-

consulatu capi potest, maximè adaugetur. Idem fit in Maniliana. Nunc locum diligenter etiam Gisbertus Longolius explicauit.

FINIS DELIBERAtiui generis.

Omnem orationem eorum qui sententiam dicent, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili consultatione diuiditur, tutam & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim, & dolum: quorũ alterum separatim, aut utrunq; sumemus coniunctim. Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus cõsumitur in pecuniã, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res: de quib. magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere uelimus.

COMMENTARIVS.

Diuisit deliberationes, earumq; ostendit materiam: nunc etiam finem, ad quem omnia in consilio dando, sententiaq; dicenda referuntur, indicat. Finis est utilitas: Aristoteles τὸ χρήσιμον appellat, καὶ ἄχρηστον. hoc omittendũ, illud suscipiendum est. Adhibentur tamen aliorum etiam generũ fines, sed illi sunt improprij: ut iustũ & iniustum, honestum & inhonestum: proprius uerò finis est utilitas.

Respici-

Respicit autem hic autor nō philosophos, qui negāt id esse utile, quod cum honestate pugnat, sed rempub. in qua non solùm cum senatu ac prudētibus uiris, sed etiam cum plebē agitur, quæ utilitate maximè permouetur. Sed reuerà philosophi rectè senserunt: nihilq; suadendum, nedum suscipiendum est uiro bono, quod utile quidem, sed non honestum esse potest. Quintilianus lib. 3. cap. 8. miratur deliberatiuas sola utilitate à quibusdam finiri: & Ciceronis probat sententiam, qui dignitate maximè contineri putat: sed hic autor populum respicit. Possunt autem in hoc genus status omnes incidere, in quo etiam nonnunquam de præterito quæritur. Extant plura in historijs exempla, in quibus laudatur M. Regulus obseruatam fidem: uituperatur is, qui pactis inducijs noctu agros populabatur. Idem de Temistocle apud Græcos legitur. Quare nunquam id iudicabitur esse utile illi qui consiliū dabit, quod honestum non erit: præsertim apud expolitum genus hominum, quos Aristoteles χαρίεντας appellat, qui rebus omnibus dignitatem anteponunt. Ideoq; illis laus, honori gloria, fides, iusticia, religio, pietas proponenda sunt. Sed quia uulgus utilitatē honestati anteponit, propterea quòd opinionibus regitur: orator illi utilitatem solam, & aliquando etiam uoluptatem, tametsi uirtuti maximè sit contraria, proponet: nō ut deteriores, sed meliores ciues faciat. Sic enim decipiendi sunt, qui ad honestatem ueritate duci non possunt. Vtilitatem hoc in loco autor diuidit in tutam & honestam. tuta est, quæ molestiæ & periculi nihil habet, χρήσιμον ἀκίνδυνον καὶ ἄλυπον. honesta est, quæ laudem etiam secū affert, τὸ καλόν. Sed cum utilitas in discernendis bonis malisq; uersetur, ut in Partitionibus docet, bonorum discrimen scire oportet. Sunt autem bona quædam

ἀναγκαῖα, necessaria: ut uita, pudicitia, libertas, liberi, cõiuges, germani, parẽtes. quædã μὴ ἀναγκαῖα, non necessaria, sine quib. uiuere possumus. Horũ alia καθ' αὑτὸ ἀγαθά ἐστι, id est per se bona, ideoq; expetẽda: ut sunt ea quæ sita sunt in officijs atq; uirtutib. alia uerò δι' ἄλλο ἀγαθὰ, propterea quòd aliquid cõmodi efficiũt: ut opes, & copiæ, quæ instrumenta sunt comparandarũ ac colendarum uirtutũ. Rursus eorum quæ per se bona sunt, quædam honestate censentur, quædam uerò commoditate aliqua tantùm. Honestate expetuntur ea, quæ proficiscuntur à uirtutibus, earumq; actionibus, quæ sunt per se laudabiles, nemoq; illis abuti potest. Commoditate aliqua censentur, quæ tametsi utilia sunt, tamen abuti illis aliquis potest. huiusmodi sunt ea, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda: quorũ alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos & gloria: alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ, amicitiæ. Horum omnium diuisio in demonstratiuo ad laudandum instituitur: hic uerò ad cohortandum, in quo ualent plurimùm, quemadmodum in dehortando contraria. Habent enim multa inter se communia demonstratiuum & deliberatiuum genus, differunt forma dicendi. Sed maior labor in his est insumendus, quæ per se expetuntur: ut sunt uirtutes, quarum uim & dignitatem pauci intelligunt. Suasori autem, aut dissuasori illa prima sunt uidenda, quid aut poßit fieri, aut non poßit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Quæ enim omnino fieri nequeunt, aut quæ factu sunt facilima, quæq; magnam ac perspicuam uel utilitatem uel incommoditatem habent, ea sunt ἀσύστατα, nec in deliberationem cadunt. Deliberatio igitur in suadendo est eorũ quæ sunt utilia, necessaria, facilia: τὸ χρήσιμον, τὸ ἀναγκαῖ-

ον, τὸ

ον, τὸ δυνατόν. in dissuadēdo cōtrà, τὸ ἄχρηστον, τὸ μὴ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ ἀδύνατον: Sed suasori simplex ratio proponitur, ut si & utile est, & fieri potest, fiat. dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat: altera, si nō fieri potest, ne suscipiatur. Sic suasori utrunq; docendum est, dissuasori alterū infirmare sat est. Verùm τὸ δυνατὸν duplex est. uel enim per se est facile, uel comparatione: cum difficile quidem est, sed quia maior est utilitas, quàm difficultas, pro facili habetur. Fiunt etiam difficilia facultate facilia. facultas autem uel in ui, uel in dolo consistit: quæ duo si coniunctè sumuntur, perfectam utilitatem faciunt: si alterum eorum separatim, imperfecta utilitas erit. Vis autem uel est moderata, ut sunt pecunia, arma, instrumenta militaria, & euocationes hominum (sic enim legendum censet Sturmius) id est, imminutiones hostium, cum euocantur ab hostibus quidam, ut eorum uis infringatur. uel est uiolenta: ut ut sunt exercitus, classes, tormenta, & poëttia nimia. Dolus consumitur maximè in pecuniam numeratam: ut cùm Philippus Euthycratem & Lasthenem Olynthios corrupit, ut Olynthum caperet. in pollicitationes, scilicet pecuniæ, & aliarum rerum: ut Catilina suis est pollicitus. in dißimulationes, cùm milites fugiendo se dißimulant esse animosos, ut hostes è loco meliore euocent: ut Cyrus & Thamyris fecerunt. in maturationes, id est, celeritatem: quæ in Alexandro Magno & Iulio Cæsare maximè laudatur. unde illud: Veni, uidi, uici. & in mentitiones: ut cùm non posset Troia ui expugnari, Græci equum sunt fabricati, quem mentitionibus in urbem introduxerunt. Huiusmodi multa in re militari docentur: eò enim res peruenit, ut dolò magis quàm uirtute pugnetur. Inde tot sunt iam Stratagematum libri.

VTILITAS HONESTA.

Honesta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum est, quod cum uirtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam, iusticiam, fortitudinem, modestiam. Prudētia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, scientia cuiusdam artificij: & appellatur item prudentia, multarum rerum memoria, & usus plurium negociorum. Iusticia est æquitas, ius unicuique tribuens, pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpesſio. Modestia est, in animo continens moderatio cupiditatum.

COMMENTARIVS.

Pars utilitatis altera, est res honesta, quæ in uirtute spectatur. Vtitur autem hoc in loco methodo tripartita. Primùm enim diuidit rem honestam in suas partes, deinde easdem definiendo explicat, postremò singularum ostendit tractationem. Atque id fieri solet, cum rem aliquam plenè docere uolumus. Honestas igitur in rectum diuiditur, & laudabile: rectum appellat id, quod sine controuersia bonum est. Græci κατόρθωμα καὶ ἀναμφισβήτητον ἀγαθὸν appellant. Diuiditur in habitum & actionem, id est in uirtutem & officium. est enim κατόρθωμα φυσικὸν naturale, quod est donum diuinum, ut sunt habitus uirtutis, ingenium prudens, iustum, temperans, moderatum. est etiam ἀνθρώπινον, ut actio & officium hominis, quod habitum in homine probet, & exerceat, ne sit ociosus. Re-

Ctè

ctè hoc in loco utrunque coniunxit, cum uirtus animi habitus rationi consentiens sit, ex qua officium sequatur. Aliquando enim uirtus sola consideratur, sed laus tamen eius omnis in actione consistit: & ciuilis disciplinæ Aristoteles non uult cognitionem, sed actionem esse finem. Igitur hoc in loco dicit cum uirtute, ut quod rectum sit cognoscamus: & cum officio, ut cognitum iam, perceptumq; agamus. Officium autem illud in quatuor uersatur rebus: prudentia, iusticia, fortitudine, temperantia. Prudentia à Græcis φρόνησις dicta est, ἀπὸ τῶν φρένων, id est à mente. est enim mentis calliditas, & acumen, & ingenij rectitudo. quæ uersatur circa bona comparanda, augenda, atq; conseruanda: mala uerò abijcienda, cōpensanda, depellēda. Ponit hoc in loco tres eius definitiones: in prima, quæ est generalis, prudētia ἕξις est εὖ ποιεῖν: in secunda ἐπιστημονικὴ, siue διανοητικὴ, & significat τέχνην. huiusmodi prudentiā omnib. mechanicis possumus attribuere. Aristoteles apibus & araneis tribuit. In hac autem definitione habitus corporis pro intellectu sumitur. in tertia pro ἐμπειρίᾳ, id est experientia ponitur: quæ neq; ingenio, neq; artificio, sed longo rerum usu comparatur. Posteriores igitur definitiones factæ sunt κατὰ κατάχρησιν. Iusticiam appellat æquitatem, eiusdem propè significationis uerbo, quæ ius unicuiq; suum tribuit, id etiam iurisconsulti dicūt. Cum addit pro dignitate, id est, conditione & statu cuiuslibet, maximè respicit eam iusticiæ partem, quam distributiuam philosophi appellant. Fortitudinis tria ponit genera, priora duo inter se sunt contraria: neque enim appetere magna potest, nisi humilia contemnat. Perpessio laboris, consequens est appetitionis. Sed hæc omnia cum utilitatis ratione fieri debēt, pro patria, pro libertate, pro

religione, pro liberis, &c. ne audacia potius, et temeritas, quàm fortitudo ſit. Modeſtiam Cicero continentiam atq; temperantiam, Ariſtoteles ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην appellat: quia τὰς φρένας σώζει, hoc eſt, mentem ac rationē cōſeruat. Eius officium, ſedare animi perturbationes, rerum modum præſcribere, & in omnibus τὸ πρέπον obſeruare. Vult hoc in loco autor, moderationem eſſe continentem: quia perpetua eſt cum cupiditatibus pugna rationi. Prolixior uirtutum tractatio ex Ethicis eſt petenda, quæ oratori in omni cauſarum genere magnam ſuppeditant copiam.

TRACTATIO VIRTVTVM.

Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus: cū alterum ſequi, alterum uitari cohortabimur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, quo modo aut qua quicque ratione fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtę aut pręſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id quod uelimus, exēplo allato perſuadere poterimus. Iuſticiæ partibus utemur, ſi aut innocentum aut ſupplicum dicemus miſereri oportere. Si oſtēdemus, merentibus gratiam referri conuenire. Si demonſtrabimus, ulciſci malè meritos oportere. Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandam. Si leges & mores ciuitatis ęgregiè dicemus ſeruari oportere. Si ſocietates atque amicitias ſtudioſè dicemus coli conueni-

conuenire. Si quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religiosè colendum demonstrabimus. Si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus. Si nec precio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à uia recta ostẽdemus oportere deduci. Si dicemus æquale ius in omnibus statui conuenire. His atq; huiusmodi partibus iusticiæ, si quam rem in concione, aut in concilio faciendam esse censebimus, iustam esse ostendemus, contrarijs iniustam. Ita fiet, ut eisdem locis ad suadẽdum, & ad dissuadendum simus comparati. Si fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus res magnas & excelsas sequi & appeti oportere: & item res humiles, indignas uiris fortibus, uiros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus quas iusticia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumque rerum uituperabimus. Si unamquanque rem certo naturę termino definiemus. Si deniq; quid cuique satis sit, ostendemus, & nimiũ progre-

di dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus.

COMMENTARIVS.

Ostendit iam singularum uirtutum tractationem, & locos, ex quibus & suasori & dissuasori eruendæ sunt sententiæ, quantum est necesse in hoc genere causæ. Prudentiam diuidit in προτροπὴν καὶ δίδαξιν. *nam & cohortandus atq; excitandus est ad rem aliquam auditor. & quomodo ea res confici poßit docendus.* προτροπὴ *cohortatio duo habet:* σύγκρισιν, καὶ παράδειγμα. *primùm enim commoda quæ ex ea re quam suademus, cum incommodis quæ patimur, comparanda sunt; ut hæc uitemus, illa uerò sequamur. Vt si quis bellum suadeat contra Turcam, quæ ille enumerabit damna, quas miserias, quæ futura pericula? contrà uerò quæ commoda ostendet ex Vngaria recuperata? Deinde exemplo allato, id quod uolumus, persuadebimus facilè. Exempla ponit duplicia, recentia & præsentis temporis, si habere illa possumus: & uetera, quæ plerunque autoritatem habent maiorem. Inter comparationem & exempla posuit* δίδαξιν, *doctrinam: hæc etiam duplex est. primùm enim* τὰς δυνάμεις *facultates ostēdet: deinde modū, qua ratione id quod suademus fieri oporteat, terrá ne an mari, an utroque loco, &c. Sed cum nemo id docere poßit, quod non nouit: ideo Aristoteles libro primo Rhetoricorum prudenter docet, maximum & potentißimum esse ad persuadendum & bene consulendū, nosse rerumpub. status, mores, leges, utilitates, uectigalia, prouentus, impensas, et quæcunq; in rempub. importantur & exportantur.*

Cohortabimur aliquid.) *Vt Hannibal apud Brusiam regem fecit.*

Aut si suadebimus.) *Vt pro Pompeio, bellum contra Mithridatem.* **Iusticiæ partibus.)** *Iusticia locos habet decem. Primus ex contrarijs constat, misericordia in innocentes, & sæuitia in nocentes. ut enim illi defendendi sunt, ita hi puniendi, ut pax & tranquillitas in respub. cõseruetur. Alter est, relatio gratiæ: uix enim aliquid magis alienos reddit homines, quàm beneficiorum obliuio. contrà animus gratus facilè impetrat, quicquid uolet. Tertius est uindictæ: est enim turpe multos mori, & acceptam iniuriam non ulcisci. Quartus, fidei est: ut præstetur, si quid est promissum. Quintus est, cum leges, iuraq; conseruanda esse dicemus: quod fieri non posse ostendemus, nisi resistamus. Sextus est societatum atq; amicitiarum, quæ plurimũ in suadendo bello ponderis habẽt. Septimus locus cum quinto potest coniungi: si enim pro legibus ac moribus ciuitatis est pugnandũ, etiã pro pietate ac religione pugnandum erit. Octauus est, necessitudo cũ hospitibus, clientibus, cognatis & affinibus: quæ sanctè nobis est colenda, si homines esse uelimus. Nonus integritas, cum non patimur nos re ulla corrumpi. Postremus est æquitatis, qui est generalis, quoniam superiora omnia cõplectitur. Ea enim præcipit, iuxta illud Euangelicum, ut quæ nobis uelimus fieri, ea alijs ipsi faciamus.* **Si ostendemus merentibus.)** *Vt pro amicis & socijs in Maniliana. utitur eo Cæsar apud Lucanum. Id uerò maximè naturale est.* **Vlcisci malè meritos.)** *Vt Mithridatem, Veientanos, &c.* **Si fidem.)** *Cui idcirco dextrã Numa Pompilius consecrauit. Liui. lib. 1.* **Si mores ciuitatis.)** *Vt Cæsar apud Salustium.* **Si nec prælio.)** *Vt apud Salustiũ: Omnes homines P. C. qui de reb. dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, &c. in oratione Cæsaris.* **Si dicemus æquale ius.)** *Vt Trib. pleb. apud Liuiũ, ma-*

gistratus plebi, et patrib. cõmunes esse debere. His atq;.) Epilogũ addit tractationi huic: et ostẽdit his locis suasorẽ, cõtrarijs dissuasorẽ uti posse. Sin fortitudinis.) Fortitudo duos habet locos, προτροπὴν, καὶ ἀνασκευήν. Προτροπὴ est ipsa adhortatio et cõfirmatio ad res fortiter gerendas. hæc σύγκρισιν habet rei, ad quã hortamur: cũ re simili, dissimili, differẽte uel pugnãte: sic, ut res magnæ et excelsæ sequi et appeti, humiles et indignæ uiris fortib. contẽni oportere uideãtur. ita cõparatio rerũ est cõtrariarũ. Ἀνασκευὴ est, eorũ quæ obijci possunt, refutatio. Hæc fit primò προτάσει propositione: à nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere. deinde συγκρίσει κατ' ἀντικατάλλαξιν, antiquiorẽ mortẽ turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab officio recedatur, nullius, &c. προτροπὴ et bonarũ et malarũ est rerũ: ἀνασκευὴ uerò duorũ tantũ malorũ, quæ inter se cõferuntur: ut habet quidẽ fortitudo multa proposita pericula, sed ignauia adfert insaniã. Ostẽdemus res magnas.) Exẽpla sũt, apud Liuiũ Appij Claudij cõtra Veiẽtanos: apud Salustiũ, Catilinæ: apud Lucanũ, Cæsaris. Antiquiorem mortẽ.) Hinc Iuuenalis:

> Summum crede nefas animam præferre pudori,
> Et propter uitam uiuendi perdere causas.

Nullius pro rei ueritate.) Vnde illa: amicus Plato, &c. & similia. Modestiæ.) Habet huius uirtutis tractatio primùm ψόγον, deinde διδαξιν. ψόγος uituperatio est rei nimiæ, & excedẽtis modũ: cuius hæc uirtus cõseruatrix est, ut refrenet cupiditates. Si autẽ modus exceditur, et cupiditates nimiæ sunt in pecunia, auaricia dicitur: si in uoluptatibus, libido et luxuria: quæ duo sunt eorũ, quos Aristoteles φορτικοὺς appellat. si uerò honorũ est, ambitio dicitur, estq; πολιτικῶν. Sunt autẽ et pecunia, et uoluptates, & bonores,

honores,media:fiũtq; bona uſu,mala uerò abuſu. Δίδαξις *oſtẽdet uerũ uſum,poſtquã ſatis uituperatus eſt abuſus: & modũ præſcribet in his omnibus,quòd tum bona ſint pecunia, uoluptas et honores, cũ ad ſalutẽ atq; utilitatẽ patriæ cõparata ſunt. Id indicat his uerbis: Si unãquanq; rẽ certo naturæ termino definiemus,ſi deniq; quod cuiq; ſatis ſit oſtẽdemus,et nimiũ progredi diſſuadebimus, et modum unicuiq; rei ſtatuemus. Terminus uerò et modus iſte,uirtus eſt, cuius formæ ſunt: Prudẽtia,iuſticia,fortitudo,temperãtia: quæ ſunt his contraria, uitia appellantur, quia modum excedunt. Modeſtiam autem hoc loco, quæ temperãtiæ pars eſt,pro genere accipit.uide lib. de Inuentione,ubi tres temperantiæ ſpecies facit.* Similiumq; rerum.) *hoſpitij, clientelæ,affinitatum.*

DE DISSVASIONE.

Huiuſmodi partes ſunt uirtutis amplificandæ, ſi ſuadebimus: attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ ſuprà demonſtraui. Nam nemo erit,qui ſentiat à uirtute recedendum: uerùm aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, ut uirtutẽ poſsimus egregiã experiri: aut in cõtrarijs potius rebus, quàm in his,uirtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus,quam is qui contradicet,iuſticiam uocarit,nos demonſtrabimus ignauiam eſſe,& inertiam,aut prauam liberalitatem. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eã

nos

nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.

COMMENTARIVS.

Hactenus præcepta dedit τῆς προτροπῆς, quæ αὐξητική esse debet: nunc etiam περὶ τῆς ἀποτροπῆς, de dissuasione præcipit, quæ methodo utitur contraria, & omnia quæ sunt amplificata attenuat. Huius *duæ sunt partes, μείωσις ἢ ὑποκορισμὸς, attenuatio: & σοφιστικὸς ὁρισμὸς, rhetorica uerbi deprauatio, quæ ex disputatione sophistarum* Protagoræ *Gorgiæq; nata est: qui dixerunt, homines ignauos inuenisse iusticiam, cum non possent resistere fortioribus, ut eos legibus ac iudicijs cohercerent, atq; interimerent.* Attenuentur.) Hic *ostendit utendum esse in dissuadendo μειώσει, attenuatione contra amplificationem uirtutum, quarum præcepta omnia non repetit. Cum autem turpe esse uideatur attenuare uirtutes, & ab illis quasi recedere: ideo mox obiectioni occurrit his uerbis:* Nam *nemo erit, qui censeat à uirtute recedendum, &c.* Ostendet *enim dissuasor, aut non tantam esse uirtutem, aut nullam in his rebus esse. de quibus in oratione sua suasor dixerit.*

Item si quo.) Nunc *docet, quomodo utendum sit ὁρισμῷ τῆς λέξεως σοφιστικῷ. debet enim dissuasor uerbum deprauare: quod tamen uiro bono in rebus ueris nunquã faciendum est.* Neq; *enim decet ex albo nigrum facere, aut contrà: id quod non modò in* Sacris *literis prohibetur, sed apud gentes quoq; fuit abominabile.* Exempla *uidebis apud* Salustium, Cæsaris *&* Catonis.

LAVDABILE.

Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem & consequẽtem commemorationem.

nē.Hoc nos eò à recto ſeparauimus, nō quòd hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub uocabulo recti, hanc honeſtatis commemoratione dare non ſoleant: ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamē in dicendo ſeorſum tractādū eſt hoc ab illo. Neq; enim ſolùm laudis cauſa rectum ſequi conuenit: ſed ſi laus cō ſequitur, duplicatur recti appetendi uolūtas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus: ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſq; noſtris.

COMMENTARIVS.

Altera honeſti pars eſt laudabile, quod à recto proficiſcitur; & à Græcis ἐπαινετὸν *dicitur.* Hoc in loco *autor primùm definit quid ſit laudabile: deinde cauſas indicat, cur à recto ſeparauerit: tertiò docet, quomodo laudabile aliquid eſſe oſtendendum ſit.* Laudabile.) *Laudabile eſt, quod cum uirtute & officio coniunctum eſt, & nos, ut in 2. de* Inuentione Cicero *inquit, cùm dignitate, tum fructu quoque ſuo ducit ad ſe: ideoq; honeſtam cōmemorationem cōficit & præſentem & conſequentem, propter gloriā, dignitatem, amplitudinem, atq; amicitiā, de quibus copioſius in 2. de* Inuentione *docet.* Conſequentem.) *apud poſteros ſcilicet. unde lib. 7.* Aeneid. *Ilioneus inquit:*

Dis ſedem exiguam patrijs, lituſq; rogamus
Innocuum, & cunctis undamq; aurāq; patentem.
Non erimus regno indecores, nec fama feretur
Veſtra leuis, tantiq; aboleſcet gratia facti.

Hos

Hoc nos à recto.) *Oſtendit iam cauſas cur à recto ſeparauerit, cuius partes etiam laudabili conueniunt. Cauſa autem ſeparationis eſt, quòd rectum ſequi conuenit propter ſe, non laudis tantùm gratia, quæ ultrò conſequitur. Ita enim, ut hic inquit, duplicatur appetendi recti uoluntas. Quanquam autem laudabile ex recto naſcitur, tamen ab eodem duobus modis differt. primò, ut effectum à cauſa efficiente. Habitus cauſæ ſunt efficientes: actiones uerò, propter quas homines aut laudantur, aut uituperantur, ſunt effecta. Vt ſapientia rectum eſt, & cauſa efficiens: factum ſapienter, laudabile eſt, & effectum: ſic etiam Fides, quæ iuſticiæ fundamentum eſt, rectum dicitur: fides autem Pœnis à Regulo ſeruata, laudabile appellatur. Altero modo differunt, quòd rectum cognitionem habet certam, laudabile incertam: quia non ſolùm uirtutis, ſed etiam uitij ſpeciem habet: ideoq; laude ac defenſione opus habet, ut rectum eſſe uideatur. Sunt enim actiones hominum ἀμφισβητίσιμαι: & quod hic faciendum cenſet, ille negat. Hinc etiam in demonſtratiuo genere ſtatus oritur. Manilius uictoriam filij ſui reprehendebat, non quia fortitudo uituperari poſſet, ſed quòd edicto non paruerat. Virtutem enim nec laudamus, nec uituperamus, ſed uirtutis actiones: ideoq; laus eſt perſonarum, unde etiam dictum eſt laudabile. Sed qui nouerit quid ſit rectum, ille etiam ſciet quid ſit laudabile.* **Laus conſequitur.)** *Multi enim, ut Decius, laudis tantum gratia aliquid ſuſcipiunt.* **Cum igitur.)** *Iam docet quomodo laudabile demonſtrandum ſit. id ita fiet, cum demonſtratum eſt rectum ijs rationibus quas ſuprà tradidit, tum etiam laudabile demonſtrandũ erit, quod ex ijſdem fontibus naſcitur, ex quibus rectũ. Id quinq; fiet modis: cum aut idoneis hominibus, aut ſocijs,*

aut

aut omnibus ciuibus, aut exteris nationibus placere, aut posteris nostris id placiturum esse ostendemus. Non ita percurrit partes laudabilis, *ut recti: quoniam eandem habet considerationem, & ex ijsdem locis sententias sumunt.*

Si qua res honestiori ordini placeat.) Hic Pomp. apud Lucanum conqueritur: *O sceleru ultores, melioraq; castra secuti. Ostēdit enim, senatū illis dedisse arma.*

PARTES DELIBERATIONIS.

Cum huiusmodi locorum diuisio sit in cōsultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione: uel ijsdem rationibus, quib. in Iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniā in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam. si utrunq; poterimus ostendere, utrū que pollicebimur nos in dicēdo demōstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur, in uim & consilium. Nam quod in docendo rei dilucidandæ causa dolū appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sentētiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripertita diuisiōe utemur: si non incident, quot erūt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos antè ostendimus, nostris cōfirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis

tationis artificiosæ tractandæ ratio de Secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorũ qui à Pœnis circumsesfi deliberant, quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliorem esse incolumitate: uirtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem esse auxilio ijs, qui se incõsultò in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquendam: uel dolorem, si is timeatur: uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare, quę sit turpitudo consecutura. At nõ immortalitatem, neq; æternam incolumitatẽ consequi: nec esse exploratum, illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos: uirtute uel ultrò ad mortẽ proficisci, esse præclarum. Fortitudini fortunam quoq; esse adiumento solere: eum tutè uiuere, qui honestè uiuat; non qui in præsentia incolumis sit: & eum qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his & iudicialibus causis uti solemus, nisi quòd his maximè conducit quàm plurima rerum antê gestarum exẽpla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

COMMENTARIVS.

Quæ hactenus præcepit, fuerunt generalia, & ad inuentionem pertinent: nunc ad singularum partium tractationem accedit, quam Hermogenes ἐργασίαν appellat. Partes huius generis quinq; constituit: exordium, narrationem, partitionem, confirmationem & perorationem. Præcipiunt quidam in hoc genere uel omnino breuia, uel nulla esse exordia: id ita est intelligendum, quòd in hoc genere exordia ita plerunq; cohærent cum confirmatione, ut discerni difficulter poßint: quemadmodum in Demosthenis quarta Philippica perspicuè uidemus. Sumuntur enim plerunq; ex ipsis causæ uisceribus, ut quasi confirmationis pars quædam esse uideantur. Quintilianus ait: Prooemio non ubiq; eget: quia conciliatus est ei quisque, quem consulit. Initium tamen quodcunq; debet habere aliquam prooemij speciem. nec enim abruptè, nec unde libuit incipiendum: quia est aliquid in omni materia primum. In senatu, & utiq; in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, &c. Aristoteles & à nostra, & ab eius persona qui dissentiet, duci frequenter in consilijs exordium oportere putat. Sed si apud bonos semper oratio haberetur, qui sua sponte rectè facere satagunt, nunquam exordio opus futurum fuisse censuit. Si igitur in hoc genere exordiemur, id ijsdem rationibus faciemus, quas suprà in iudiciali causa tradidit. Nam si res est honesta, quam suademus, & auditor sibi consiliũ dari cupit, προοιμίῳ, hoc est exordio libero ac tuto, sed tamen breui aut nullo utemur. Cum uerò sibi consilium dari non uult auditor, siue quòd personam odio habet, siue quòd res, ad quam suscipiendam hortamur, aut uetita, aut turpis est, idq; uel reuerà, uel opinione hominum: ἐπαγωγῇ, id est,

exordio insidioso utemur. Vt Solon, cum uetitum esset lege, ne quis ea de re ageret, insaniam simulauit, ut consilium patriæ salutare contra Salaminios daret. In Partitionibus inquit Cicero; Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Non enim supplex ut ad iudicem uenit orator, sed hortator atq; autor. Quare proponere qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter dicentem audiendũ. Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententijs debet ornatior esse, quàm uerbis. Hoc est, ut ibidem interpretatur Sturmius, oratio deliberationis non debet esse περιβολικὴ, id est circunducta dilatatione uerborum, & assumptione rerum extranearum: sed rebus magis, quàm earum exornationibus expolita, ut prudens & sapiẽs ornatus sit, & magis ueritas quàm elegantia appareat. Quanquam autem quàm maximè remotum ab omni affectatione in deliberatiuo genere Theophrastus uoluit esse sermonem: tamen nihil inesse debet in oratione nec impurum, nec inconcinnum, nec abiectũ, nec malè collocatũ. Habet multa hac de re Quintilianus, sed exempla in oratoribus lectores diligenter obseruabunt, è quibus omnia ista perfectius discent. Cum inquit hoc in loco autor, uel à principio, uel ab insinuatione: intelligit præcepta generalia, quæ libro primo de exordio tradidit: cum uerò uel ijsdem rationibus, quibus in causa iudiciali: præcepta specialia respicit, quæ de solo iudiciali genere dedit. Habent enim hæc duo genera eandem propè tractationem.

Si cuius.) Nunc de narratione præcipit. ea uel non incidit in hoc genere, quod de generali maximè intelligendum est. omnes enim sciunt qua de re sit dicenda sententia. Sed extra causam multa narrari possunt, ut fit in

prima

prima Philippica, propter personas Ciceronis & Antonij, quod in confirmatione faciendum oratori fuit, ut & se excusaret, & Antonij in rempub. studium atq; uoluntatem indicaret. uel cum incidit, eadē ratione narrari oportebit, qua in iudiciali genere. Duplex est apud Quintilianum genus narrationis: unum generale, quod causæ proprium est, & ad rem præsentem docendam pertinet. hoc genus deliberatio non habet, quoniam uel simplici expositione, uel partitione absoluitur, cum distinguimus causam. Alterum speciale est, quod interdum in hoc genere incidit. Adhibetur enim uel confirmandi causa, & κατασκευαστικὸν dicitur: ut sunt multæ pro Cluentio, & in Verrinis. uel refutandi, ἀνασκευαστικὴ, ut pro Roscio de liberis Chlœlij: uel excitandi ad audendum, προτρεπτικὴ. uel deprimendi & dehortandi, ἀποτρεπτικὴ. uel laudandi, ἐγκωμιαστικὴ: uel uituperandi, ψεκτικὴ: uel amplificandi gratia, αὐξητικὴ appellata. Quoniam.) In partitione considerandus est finis, quem suprà in rem tutam & honestam diuisit. Omnis enim partitio uel habet diuisionem, uel simplicem tantum expositionem, id est propositionem. In causa multiplici, hoc est, in qua & tuta & honesta utilitas ostendi potest, utemur diuisione, & utrunque nos in dicendo demonstraturos esse pollicebimur. Si uerò alterum solùm demonstrabimus, simpliciter quod dicturi sumus, ἐκθέσει expositione ostendemus: quam tamen deinde etiam diuisio sequetur. At si.) Eandem diuisionem retinet in utilitatis partibus, quam antè proposuit: ut rem tutam post expositionem partis unius, in uim & dolum: rectam uerò in partes quatuor, prudentiæ, iusticiæ, fortitudinis, ac modestiæ, si omnes incidant, diuidamus. Admonet autē hoc in loco, eos qui scripturi sunt, ut artis uoca-

bula uitent, quæ scholis relinquenda sunt, quoniam ars est occultanda. Quanquam enim dolus etiam bonus est apud iureconsultos, tamen quoniam id uulgus non intelligit, ideo uocabulo gratiore corrigit, & uocat Consilium. Vim retinet: nam & in bonam partem accipitur, ut uis dicendi: & in malam, ut cum Cæsar inquit, Ista quidem uis est: & in utranque, ut, Vim ui repellere licet. priore enim loco pro uiolentia, posteriore pro honesta defensione usurpatur. Sic etiam Cicero nonnunquam, sed modeste, uocabulis artis utitur.

In confirmatione.) Nihil hic de confirmatione & confutatione præcipit: quoniam suprà ubi de utilitatis partibus egit, & suasori & dissuasori præcepta dedit, ad quæ iam lectorem reuocat. De dolo autem siue consilio uenustum lib. 2. Aeneid. est exemplum:

Creditis auectos hostes, aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Vlysses?

Argumentationis.) Quæ hactenus præcepit, fuerunt ὑποθετικά: quoniam ostendendum fuit, quid tutum & honestum sit in causa præsenti. quæ iam sequuntur, θετικά sunt: id est, utrique parti, suasori scilicet & dissuasori cõmunia. Fit enim sæpe ut res tuta cum dedecore, honesta cum incõmodo coniuncta esse, & hæc cum illa pugnare uideatur: quod cum fit, locis utendum est communibus, hoc est, sentẽtijs uniuersalibus, quas Græci θέσεις, ut dialectici suas maximas & stœchia appellant. Vocat aũt hic argumentationem artificiosam quinquepartitam, de qua copiose in secundo præcepit. Sed si.) Exponit iam, proposita rhetorica ὑποθέσει de Romanis à Pœnis circunsessis, locos qui sunt ἀόριστοι infiniti: ideoq; communes dicuntur, quoniam in utranque partem usurpari possunt.

possunt. Nam & affirmationem & negationem habentꝫ nec sunt uniuersales, sed tanquam uniuersales defenduntur. nam siue affirmes uniuersaliter, siue neges, falsi sunt: quamobrem etiam rhetorici dicuntur: ut, Omnib. testibus est credendum, nullis testibus est credendum. Pœnos uel Casilini Campaniæ oppido obsessos, uel Saguntinos intelligit. Liuius lib. 23. ab Vrbe cond. Vocat autem tutam rationem, quæ cum dedecore: honestam, quæ cum incommodo est coniuncta: si utraq; scilicet seorsim ponatur. Qui igitur rationem tutam defendet, quatuor utetur sententijs, quarum prima est τοῦ προκειμένου, ac confirmationis huius πρότασις: nullam rem utiliorem esse incolumitate. Altera est συγκριτικὴ, ἢ ἀντιστατικὴ: uirtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit. Tertia est ὑπερβολικὴ: pugnat enim cum fortitudine, quæ sæpe temeritatis habet speciem: nec deos quidem esse auxilio ijs, qui se inconsultò in periculum mittant. Quarta est ὁριστικὴ: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Habet ὁρισμόν falsum atq; oratorium.

Qui tutæ.) Sequuntur iam sententiæ eius qui pro honestate sola dicet. Prima etiam est τοῦ προκειμένου, καὶ πρότασις confirmationis: id est, rei propositæ propositio: uirtutem nullo tempore relinquendam. Altera est συγκριτικὴ ex contrarijs, & pugnantibus: Vel dolorem, si is metuatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse. Tertia est τῶν ἐκβησομένων, considerandum (ita enim legi debere arbitror) quæ sit turpitudo consecutura. Quarta est διαβλητικὴ, id est aduersariæ definitionis, καὶ τῆς ὑπερβολῆς maligna interpretatio. hæc sententia est αὐξητικὴ. κατὰ σύγκρισιν enim tractatur. cuius pars prima μείωσιν habet, quæ fit ἀφαιρέσει: At non im-

 mortalita-

mortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo uitato periculo nullum in aliud periculum uenturos. Ostendit utilitatem non esse tantam, quantam aduersarius proposuerat. Pars altera συγκρίσεως habet ἐπανάληψιν primæ sententiæ, quæ fit ἐγκωμίῳ: Virtute uel ultrò ad mortem proficisci, esse præclarum. Cum autem, ut Aristoteles docet, maiora bona semper sint minoribus anteponenda, ideo non utilitatem, sed uirtutem sequi oportebit. Quinta est ἀντιστατική. est autem ἀντίστασις, quando uel malum malo comparamus: unde illud, Inter duo mala minus esse eligendum. uel malum cum bono: ut si dicimus, Periculosam esse rem, quam suscipimus: sed compensari periculum euentu, quia fortes fortuna adiuuet. Sexta est ὁριστική: tractatur autem definitio uel solitariè, cum rem unam definimus, ut in methodo utilitatis tutæ: uel συγκριτικῶς, cum rem utramque definimus: ut in hoc loco, qui tres habet sententias definitiuas. Prima est affirmatiua: Eum tutè uiuere, qui honestè uiuat. altera negatiua: Non tutè uiuere eum, qui in præsentia incolumis sit. Atque hæ duæ sunt definitiones recti. sequitur tertia, quæ turpitudinem definit: & eum qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. In Partitionibus inquit Cicero, persæpe euenire temporibus, quæ uim habent maximam, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerum contentio plerunque deliberationes efficiat, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquatur. & ad hanc difficultatem explicandam, præcepta omnia referenda esse monet: quod quomodo faciendum sit, eodem in loco docet.

h Conclusionibus.) Docet nunc, cuiusmodi peroratio esse

tio esse debeat. eius partes tres esse dixit in Iudiciali genere, enumerationem, amplificationem & commiserationem. eas ferè partes etiam in hoc genere esse dicit, quoniam magnam inter se coniunctionem habent. Differunt tamē conclusiones huius ab illius, quòd quemadmodum in illo iusticia, ita in hoc genere maximè debet elucere prudētia: quæ cum memoriam præteritarum, iudicium præsentium, & prouidentiam futurarum rerum habere debeat, ideo in deliberatiui generis conclusionibus maximè cōducit, quamplurima rerum antè gestarū exempla proferre. Hæc maximè in amplificatione adhibēda sunt. Nec est negligenda ratio mouendi animos in hoc genere, quòd sæpe id causa ipsa requirat: ut in deliberatione belli aduersus Turcas. Vtrumq; etiam in Partitionibus docet Cicero, cum inquit: Vterque uerò ad augendum habeat exemplorum, aut recentium, quo notiora sint: aut ueterum, quo plus autoritatis habeāt, copiam. Maximeq; sit in hoc genere meditatus, ut poßit sæpe uel utilia ac necessaria honestis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos aūt animos maximè proficient, si incitandi erunt, huiusmndi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubijsq; euentis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atq; hi quidem sunt perorationis loci. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

DE GEMERE DEMONstratiuo.

Quoniam hęc causa diuiditur in laudem & uituperationē, quibus ex rebus laudem constitue-

ſtituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum & corporis & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu aut fortuna ſecunda, aut aduerſa accidere poſſunt: ut genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit, cómoda aut incommoda: ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ cóſilio & cogitatione noſtra conſtant: ut prudentia, iuſticia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio confutatioq́; nobis.

COMMENTARIVS.

Tertium cauſarũ genus eſt, quod à meliore parte laudationis eſt appellatum, de cuius etymologia, & nominibus uarijs, libro primo dixi. Hoc in loco primùm huius generis partes oſtendit, deinde materiam, cum qua finis eſt coniunctus: tertiò tractationem, poſtremò uſum. Partes ſunt huius generis laus & uituperatio, quæ ex contrarijs conſtituuntur rebus. Laus enim eſt oratio amplificatiua rerum bonarum, quas certæ perſonæ ineſſe dicimus: uituperatio uerò contraria efficit. Ac tametſi hoc genus ſæpe ſeorſim tractatur: tamen iudiciali & deliberatiuo crebrius immiſcetur, & quia ſplendorem, dignitatem atque ornatum omnem recipit, oratione à cæteris generibus maximè differt. Quemadmodum autem Ariſtoteles in fabulis perſonas medias, hoc eſt, neq; optimas, neq; peßimas

uult

uult introduci, quòd hæ sunt ἀπαθῆ πρόσωπα, illæ uerò stupo-rem moueant: ita etiam in demonstratiuo genere fieri debet. Illæ enim personæ sunt laudandæ, quæ cum insignibus uirtutibus coniuncta quædam habent uitia: ut Pompeius, & Iulius Cæsar. Deos enim non laudamus, sed ὕμνοις celebramus. Vituperandæ etiam sunt mediocres, in quibus uitia superant uirtutes. Vt igitur nec optimæ, nec peßimæ aduersarium habent, sed ἀσύστατα sunt: ita mediocres aduersarium habent, qui aut uirtutes in malis defendet, aut in bonis reprehendet uitia. Genus igitur demonstratiuum statu non caret, ut nonnulli uoluerunt, qui ex ipsa materia probatur. Trapezuntius lib. 4. hanc rem prolixè disputat: & quanquam principalem non concedit, fatetur tamen ex iudiciali ac deliberatiuo genere incidentem posse habere: quem consules. Nam & in bonis aliquid inuenitur uitij, & mali uirtutibus non omnino destituti sunt: quæ causa est, ut hoc genus in laudem & uituperationem diuidi dicat. Cum igitur uel bonus laudatur, uel uituperatur malus, in utroq; aliquid erit dubium, ex quo nascetur status. Materia laudis est, quicquid cum uirtute coniunctum est: uituperationis uerò, quicquid uitiosum est. Finis alterius, honestas: alterius uerò, turpitudo. Aristoteles duo exornationis genera facit: unum serium τὸ μετὰ σπουδῆς, quo in foro, curia, & comitijs utimur: alterum iocosum, τὸ χωρὶς σπουδῆς, quod est ocij, & literatorum hominum, ut Muscæ apud Lucianum, & aliorum animantium atq; etiam rerum laudes. Vtrumq; genus uel est proprium, cum homo aut laudatur, si secundum naturam atq; uirtutem uiuit: aut uituperatur, si uitijs sese polluit. uel est improprium, cum aut res ipsæ ablatæ à personis laudantur uel uituperantur, ut uirtus & uitium: aut facta

& res gestæ, quæ uirtutum ac uitiorum signa sunt. Virtutum, ut Bruti ac Caßij, qui tyranidem è republica sustulerunt: uitiorum, ut Antonij, Catilinæ, Syllæ, qui remp. euerterunt. aut animantia bruta, ut ciconia, musca: aut res corporatæ, ut Quercus Mariana, & cætera. Laus igitur.) *Quoniam igitur personæ propter uirtutem, & ea quæ cum uirtute sunt coniuncta laudantur, uirtus autem inter bona numeratur, ideo rectè bonorum diuisionem instituit: id quod etiam in partitionibus fecit. Sunt autem bonorum tria genera: unum rerum externarum, alterum corporis, tertium animi: in quibus, ut in Partitionibus inquit Sturmius, uirtus sese maximè conspiciendam præbet. Is enim laudandus est, qui id agit, quod aut genus, aut formam, aut fortunas suas decet: contrà, qui his abutitur, uituperandus. Erit igitur hæc (inquit) confirmatio & confutatio nobis: id est, confirmationis ac confutationis materia: de quibus paulo pòst. Hæc diuisio ut in hoc genere necessaria est, ita etiam deliberatiuo ualde utilis.*

TRACTATIO PARTIVM.

Principium.

In huiusmodi igitur causa principium sumetur, aut à nostra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. A' nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle: aut quòd rectum sit, ex alio laude ostendere, qualis ipsius uel noster animus sit. Si uituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati

sumus:

ſumus: aut ſtudio, quôd utile putemus eſſe, ab omnibus unicam maliciam atq; nequitiã cognoſci: aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat ex aliorũ uituperatione. Ab eius perſona, de quo loquimur, ſi laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis conſequi non poſsimus: omnes homines illius uirtutes prædicare oportere, ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ uidebimus contraria paucis uerbis commutatis dici poſſe, dicemus: ut paulo ſuprà exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, quoniam nihil noui, nihil apud ignaros laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignari, ut talem uirum uelint cognoſcere petemus, quoniam in eodem uirtutis ſtudio ſint apud quos laudemus, atque ille qui laudatus fuerit: ſperare, nos facilè ijs quibus uelimus, huius facta probaturos. Contraria uituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos. quòd ſi ignorent, petemus ut cognoſcant, uti maliciam uitare poſsint: quoniam diſsimiles ſunt, qui audiunt, atque ille qui uituperatur: nos ſperare, illius uitam uehementer improbaturos. A' rebus ipſis, incertum eſſe quid potiſsimum laudemus: uereri, ne cum multa dixerimus, plura prętereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus

ſenten-

sententijs contraria sumuntur à uituperatione.

COMMENTARIVS.

Indicauit partes, & materiã exornationis: nunc eiusdem ostendit tractationem in singulis orationis partibus. Aristoteles in tertio docet, principia in causas demonstratiuas multipliciter posse accipi, à laude, à uituperatione, suadendo, dissuadendo, ab his quæ ad personam audientium attinent. Deinde inquit: δεῖ δὲ ἢ ξένα ἢ οἰκεῖα εἶναι τὰ ἐνδόσιμα τῷ λόγῳ. Sunt enim, ut idem inquit, in demonstrationibus procœmia maximè libera: & quod quisq; uult, initijs dicere potest, & continenter sequentibus committere. Sumitur autem, ut hic autor docet, uel à personis, uel à rebus. Personæ sunt, aut nostra, aut eius de quo loquemur, aut eorum qui audient. A' nostra, respicimus primùm τὸ καθῆκον officium: cum dicemus nos officio facere, quòd causa necessitudinis intercedat, aut bene de nobis aut repub. meritus sit. Hæc igitur sententia τοῦ προσώπου habet σύστασιν: deinde βούλησιν, studium atque uoluntatem: cum dicemus nos ultrò id facere, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle. Differunt hæc duo, quòd officium coactum est, uoluntas uerò libera atq; prompta. Tertiò κρίσιν, iudicium: quòd rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. A' nostra igitur persona planè ἠθικὸν sumitur principium: cuius tractatio τριμερὴς est. In uituperatione μέθοδος est contraria, sed eosdem habet locos. Nam aut meritò id nos facere, quod malè de nobis & repub. meritus sit: aut studio, quòd utile putemus malitiam eius cognosci, ut Verris atque Catilinæ: aut uoluntate, ut ostendamus

damus ex aliorum uitijs, quid nobis displiceat. Prima igitur sententia hic à iusto sumitur, altera ab utili, tertia ἐκ τοῦ ἤθους. *Ab eius persona de quo loquemur,* μονομερὴς *est principium: habet enim tantummodò* ἔπαινον σὺν τῇ ἀπορίᾳ, *cum dubitatione: cum uereris ne non poßis satisfacere illius, quem laudas, uirtutibus. Si uituperabimus, paucis uerbis commutatis, ostendemus eadem figura, nos non posse satis uituperare. Ab auditorum persona* διμερὴς *est tractatio: is enim qui laudatur, aut uituperatur, uel notus est, uel ignotus. Si notus est, etiam uitia eius nota erunt: ideo opus erit* καταλήψει ἐπαγωγικῇ, *nempe* ὑποσχέσει συντομίας: *nos pauca de eo dicturos esse monendi causa, quoniam non apud ignotos laudemus. Si erit ignotus, primùm* ἀξιώσει, *postulatione utemur, ut talem uirum uelint cognoscere: deinde* ὑποσχέσει *utilitatis, quam ex commemoratione laudum illius percepturi sint: cum indicatione spei ac fiduciæ, quam de illis habeamus. Cùm enim ignoti nihil ad nos pertineant, maximè opus est utilitatem ostendere, quæ in exemplo posita est: ut eos imitemur, qui uirtutibus clari sunt: uitia uerò fugiamus, dum eorum turpitudinem in alijs conspicimus. Vituperatio eandem habet* μέθοδον. *Primùm enim promittemus, pauca de eius nequicia nos dicturos: deinde si ignorent, petemus ut cognoscant, ut uitare maliciam discant. Indicabimus etiam fiduciam nostram de illis, quod est* ἠθικόν. *Atque hæc tractatio sententiarum à personis, tota ad beneuolentiam comparandam pertinet. A` rebus ipsis præcipuè* φιληκοΐα *attentio captatur, ut audire uelint: quod ut fiat, primùm* ὑποσχέσει *promißione* καταστατικῇ *utemur, rei magnæ,*

αὔξου

ἀνεὺ τῆς αὐξήσεως, sine amplificatione. Deinde ἀπορία, dubitatione facultatis: nos nescire, quo modo rei tantæ poßimus satisfacere.

NARRATIO ET DIuisio.

Principio tractato, aliqua harum, quas antè commemorauimus, rationum narratio non erit ulla, quæ necessariò consequatur: sed si qua inciderit, cũ aliquod factũ eius de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac utemur: Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi. Deinde ut quæque, quo'ue tempore res erit gesta, ordine dicemus: ut quid, quamq; tutè cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia. Deinde commoda aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare.

COMMENTARIVS.

Duo sunt, ut etiam antè est expositum, narrationum genera: unum generale, quod causæ proprium est: ut pro P. Quint. & Milone. Alterum speciale, quod sic dicitur, non quod sub generali comprehensum sit, sed quod sit aliunde accersitum: & uarijs de causis adhibeatur, de quibus suprà satis dictum est. In hoc igitur genere propriè nulla est narratio neq; ab re sumpta, cuius gratia laus & uituperatio instituitur: neq; ab aliqua harum rationum, quæ ad personas pertinent: sed quasi perpetua quædam

dam est narratio omnium eorum, quibus ille est ornatus, quem laudamus, cui rectè adhibetur partitio. Si qua tamen narratio specialis incidat de facto aliquo, quod uel laudem uel uituperationem mereatur, eam seruabimus narrandi methodum, quæ libro primo indicata est. Diuisio in hoc genere διμερὴς *est: habet enim* μερισμὸν *partitionem, &* ἔκθεσιν *expositionem siue declarationem. Partitio indicabit, quas res laudaturi aut uituperaturi simus. Quia autem partitio declaratione opus habet, ideo expositio* ἔκθεσις *est addenda, quæ triùm partium est. Primùm enim* ἔνδειξιν *habet* τῆς τάξεως, *indicationem ordinis, quomodo unumquodque gestum sit. deinde significationem* τῆς ἀρετῆς *uirtutis, quàm tutè cauteq; omnia egerit. Tertiò expositionem bonorum animi, corporis & fortunæ. Hoc idem est cum primo, nisi quòd hoc est paulo clarius.*

CONFIRMATIO.

Ordinem hunc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem, aut excellentiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorũ uirtutibus habuisse præsidiũ. In uituperatione, si bono genere, dedecori maiorib. fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimẽto fuisse. Educatio in laude, quòd bene, honestè, in bonis disciplinis educatus tota pueritia: uel si in malis, inde se retraxit. In uituperatiõe ecõtrariò. A corporis cõmodis. A natura, si sit dignitas atq; forma,

forma, laudi fuisse eam: non, quemadmodum cæteris, detrimento, atque dedecori. Si uires atque uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus & industrijs dicemus comparata: Si ualetudo, perpetua diligentia, & temperantia cupiditatũ. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, malè his usum dicemus, quæ casu & fortuna, tanquam quilibet gladiator habuerit. Si non erunt prẹter formam, omnia ipsius culpa & intemperãtia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi uirtutes aut uitia, quæ fuerint, considerabimus. Diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloria, quę amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias: qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodũ habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accommodandæ: ut si laudemus, aliud iustè, aliud modestè, aliud fortiter, aliud prudenter factum esse dicamus. Si uituperabimus, aliud iniustè, aliud ignauè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicemus. Perspicuum est iam nimirũ ex hac dispositione, quemad-

quemadmodum sit tractanda tripertita diuisio laudis & uituperationis: si illud etiã assumpserimus, non necesse esse, nos omneis has parteis in laudem aut uituperationem transferre: propterea quòd sæpe non incidunt, aut ita tenuiter, ut non sint necessariæ. Quapropter eas partes quæ firmissimæ uidebuntur, legere oportebit.

COMMENTARIVS.

Accedit iam κατασκάσει ad præcepta τῆ οἰκονομίας, quæ in exornationum ἀποδείξει obseruanda est. Deinde, quem ordinem in demonstranda uita adhibere debeamus, per omnia bonorum genera ostendit. Tertiò concludit hanc præceptionem admonitione, ut obseruemus, quæ partes in laude aut uituperatione recipiantur, & quæ non. Confirmationem, Aristotelem sequutus, qui ἀπόδειξιν appellat, demonstrationem uocat: in qua maximè spectandum est, quid dicendum sit, & quo ordine. Huius principium rectè fit ab externis bonis, non quòd dignitate prima sunt, sed tempore: quoniam prima animaduertuntur ab hominibus, & laus ipsa magis se in his quàm in alijs explicat, si rectus accedat usus. Ab his ad corporis transeundum commoda, à quibus ad res extraneas reuertendum: & quæ in his uirtutes, aut quæ uitia fuerint, considerandum erit. Ad omnes autem res siue fortunæ, siue corporis, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi uirtutes accommodandæ sunt. Vt si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus. Si uituperemus, econtrario. Virtus enim unumquodque in suo conseruat statu: & quæ per se media sunt, ea uirtutis actionibus fiunt laudabilia:

dabilia: quoniam uirtute nemo potest abuti. Hæc de ordine: *sequitur tractatio.* In *externis igitur rebus primùm genus consideratur, quod uel maiorum uirtute clarum est, uel infame, eorundem aliquo scelere, aut conditione uitæ: uel humile & obscurum, tamen bonum uirtute domestica, uitaq; priuata.* Clarum *dicitur* εὐγένεια *nobilitas propter uirtutes, famam, & nomen maiorum. estq; triplex: gentis, ciuitatis & familiæ.* Gentis, *ut* Græcorum, Romanorum, *& olim* Iudæorum *: ciuitatis, ut* Athenarum, *&* Romæ *: familiæ, ut* Marcellorum, Fabiorum, Scipionum. Obscurum *duplex est: uel enim est* ἀγένεια, *obscuritas, in qua nec uirtus est, nec uitium. uel* δυσγένεια, *quæ est uitiosa.* Sed *ea præcipuè nobilitas in hoc genus cadit, quæ est familiæ propter personam.* Hæc *principium, incrementum, ac temporis diuturnitatem habere debet.* Principium *à uirtute, non diuitijs malè partis, aut rapinis erit: ut, nobilitas* Ciceronis *à magistratibus præclarè gestis cœpit.* Deinde *augenda est liberalitate: & conseruanda* εὐτεκνίᾳ, *quæ* Ciceroni *defuit.* Tertiò *debet in multa secula durare, ut autoritatem sibi comparet antiquitate.* Si *igitur illustre genus est, & clarum, quod hic bonum uocat, laudandum est, sed modicè: parem eum, aut excelsiorem fuisse suis maioribus, uirtute & industria. commune enim genus est, & agnoscitur, non comparatur.* Si *infame est, prætermittere oportet. si humile, uel omittetur, si nihil adiumenti adfert: uel tractabitur, si ad augendam eius quem laudare uelis, gloriam pertinet.* Non *enim solùm maiorum uirtuti respondere gloriosum est, sed etiam præclarum sui generis atque nobilitatis authorem esse.* In *uituperatione duplicem ostendit methodum:* Si *bono genere natus sit, dedecori maioribus fuisse: ut pul-*

chrè

chrè hoc loco usus de Salustio, M. Antonio & Catilina dixit Cicero, qui suis maioribus dedecori erant. Si malo, etiam his ipsis fuisse detrimento. Permagni refert, quibus quis natus sit maioribus: quamobrem à genere prudenter sumitur principium. Alterum est educatio, quæ est institutio pueri, ac prima uirtutis exercitatio. In ea est considerandum, quæ nutrix fuerit, qui pædagogus, quē magistri, quibus artibus ac disciplinis institutus aliquis sit. Proposuit suprà septem: hic duo tantum tractat, ut ostendat quid sit faciendum. Quia enim minor est copia, & materia tenuior bonorum corporis quàm fortunæ, & uarietas plurimum delectare solet: ideo uno atque altero fortunæ munere tractato, corporis commemoranda bona erunt. Deinde ad res externas reuertendum. quibus ubiq; animi dotes adiungendæ sunt: ut quemadmodum in acie fieri solet, infirmiora in medio collocentur.

A' natura.) Bona, & incommoda corporis, naturalia uocat, quoniam ea natura corpori attribuit. Primum est forma, alibi dignitatem uocat: hoc in loco coniungit dignitatem atq; formam, κατ' ἐνδιάδυν. Est enim dignitas, formæ species liberalis, quæ uiros decet, ut uenustas mulieres. Itaq; olim reges eligebat, iuxta illud: Species digna est imperio. Ea coloris bonitate tuenda est, color uerò exercitationibus corporis. De hac uide Augustinū de Ciuitate Dei lib. 15. cap. 22. Et in eundem locum L. Viuem. Si igitur forma sit, eam laudi fuisse ostendemus: quemadmodū in uituperādo, detrimēto ac dedecori. ut de Alcibiade, Helena, Laide, atq; alijs scribitur, qui ad amores ac libidines ea sunt abusi. Si nulla sit, ἀντιαγωγῇ utemur. corpus quidē deforme esse, sed animū esse egregiū: ut de Socrate,

 Epicteto,

Epicteto, Aesopo, atque alijs legimus. In uituperando dicemus, in deformi corpore etiam animum esse deformem: ut de Thersite fertur, ac Zoilo. Vires ingenuae à Martiali inter ea commemorantur, quae uitam faciunt beatiorem. quare si uires sunt, ac uelocitas egregia, honestis haec exercitijs & industrijs dicemus comparata. Quemadmodum enim in caeteris rebus ars naturam perficit, ita etiam in bonis corporis exercitatio & industria, facit, quae in rebus honestis laudanda est. Valetudo etiam bona à natura nobis conceditur. Martialis salubre corpus appellat. Sed cum multa sint quae eam debilitent, ideo si illa sit integra, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum dicemus conseruatam. In uituperatione contrà faciemus. Si erunt, his malè usum esse: si non erunt, praeter formam (nam illa à natura solum datur) ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus: quòd uires non exercuerit, quòd ualetudinem luxu & libidine amiserit.

Deinde reuertemur ad extran.) A' rebus naturalibus ad externas reuertendũ est: quae omnia non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, sed quòd his honestè sit usus. Sed inter reliqua externa praecipuum post genus atq; educationem, locum obtinent diuitiae, potentia, gratia, gloria, amicitiae: quoniam (ut Fabius inquit) certißimum faciunt morum experimentum: quòd propter haec aut meliores aut deteriores sumus. In his igitur animi quae uirtutes aut quae uitia fuerint, considerabimus. Non enim tam res ipsae, quàm earum usus est laudandus. ideo ubiq; est accommodanda uirtus: cuius actionibus omnia laudabilia fiunt: quoniam in usu bonarum rerum maximè cõsistit. Si uerò interierit is quẽ laudamus, cuiusmodi mors

eius

eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta, oſtendemus. Huius exempla multa ſunt in utramq; partem apud Suetonium de Cæſaribus: & extant plura in alijs hiſtorijs.

Ad omnes res.) *Hactenus de externis, & naturæ bonis, quibus animi ſunt accommodanda: nunc etiam de factis, quæ uirtutum ſunt indicia, et à uirtute proficiſcuntur. Non enim uirtus in homine eſſe creditur: niſi quid extet, quod ab eo aut iuſtè, aut fortiter, aut modeſtè, aut prudenter ſit actum. In his tripartita eſt collocandi ratio. Vel enim eſt directa, ſeruato temporis ordine, qui dilucidus eſt, & memoriam adiuuat, quia naturalis eſt, cum ſcilicet à primis ad ultima ſit progreſſio: ut in ſecunda Philippica. Vel immutata, cum ab ultimis ad prima progredimur, ut in tertia Philippica Ciceronis, de Auguſti genere, hoc loco: At quàm contumelioſus, &c. fol. 189. Vel mixta, cum ſingula facta in genera uirtutum digeruntur: ut in Maniliana, de Pompeij ſcientia rei militaris, uirtute, autoritate, & felicitate. Poſſent adhuc multa ex alijs adijci, ſed hæc tyronibus ſufficiunt: neque enim ſcribimus eruditis.*

Perſpicuum eſt enim.) *Concludit iam præcepta confirmationis: & ſimul monet, non neceſſe eſſe, nos omnes has partes in laudem aut uituperationem transferre: propterea quòd ne incidunt quidem: & ſæpe ita tenuiter incidunt, ut non ſint neceſſariæ dictu. Id magis uſu atq; obſeruatione diſcet futurus orator, quàm præceptis. Eas autem partes quæ firmiſſimæ erunt, legere oportebit.*

PERORATIO.

Concluſionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras

& breueis amplificaiones interponere oportebit per locos communes. Nec hoc genus causæ, eo quòd rarò accidat in uita, negligentius considerandum est. Neque enim id quod uideri potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quàm accommodatisſimè posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur, aut in iudicialib. & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis & uituperatiōis. Quare in hoc quoque genere causæ nonnihil industriæ cōferendum putauimus. Nunc absoluta nobis difficilima parte rhetoricæ, hoc est, inuentione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata: tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

COMMENTARIVS.

Explicauit principium, narrationem, partitionem, confirmationē demonstratiui generis: nunc etiam de peroratione agit. Eam uult esse breuem, & habere tantùm ἀνακεφαλαίωσιν enumerationem. Breuitatis duæ sunt causæ. Prima est, quia motus uehementiores hoc genus non requirit: propterea quòd altercationes, ut superiora genera, non habet. Altera est, quòd copiosius explicare res in conclusione, tædium adferat, cum eædem in confirmatione satis amplificatæ sint. Enumeratio propter uarietatē rerum instituenda est, in qua tamen etiā adhibendus est modus. Cum enim hoc genus in tribus bonorum & malorum generibus uersetur, & unumquodq; horum sit multiplex: prodest

prodest paucis ac breuiter ea quæ uel laudata uel uitupe- rata sunt, in peroratione renouare.

In ipsa causa.) Tria hoc in loco facit. Primùm tra- dit utilißimum præceptum, quod ad confirmationem per- tinet, de amplificatione, quæ est propriè exornationis: de- inde de huius generis usu dicit: tertiò transit ad reliquas officij oratorij partes. Ostendit autem quantitatem & modum amplificationum, dum uult eas esse crebras, bre- ues, ac θετικάς. Crebras esse oportet, quia in omnibus de- bent adhiberi partibus, quæ possunt amplificari. Breuitas seruãda est, primùm ne fiant μειρακιώδεις: est enim ado- lescentiæ ferè proprium, rem augere nimium, & ὑπερβο- λαῖς uti: quod tamen poetis in sua arte est concessum. De- inde ut in affectibus non nimis diu immoremur, siue quòd citò arescit lachryma, siue quòd fletus uidetur esse fictus, si modum non habeat. Tertiò, ut absolui reliqua etiam pos- sint, quæ sunt unius causæ. Quemadmodũ enim fabulæ u- nius diei periodo debent peragi: ita etiã partes causarũ om- nes actione una absoluendæ sunt. qua in re concionatores plurimùm peccare solent, qui rem de qua dicturi sunt, in plura membra partiuntur, quàm una concione poßint ex- pedire: ut illi etiam, qui in duos tresq; dies fabulas exten- dunt. Quod ad modum attinet, docet αὐξήσεις, per locos communes interpositas, id est, non ὑποθετικὰς finitas, sed θετικὰς infinitas esse debere: ut oratio magis ad reipub. & omnium utilitatem, quàm ad unius accommodata esse uideatur. Plus enim mouet auditorem, si de iusticia aut iniusticia dicas, quid hæc mali, illa boni rebuspub. adfe- rat, quàm si Aristidem iustum, aut Catilinam iniustum fuisse demonstres.

Nec hoc.) Nunc de usu huius generis agit, κατὰ προκατάληψιν. Quoniam enim hoc genus rarò accidit in uita, ideo non necessarius eius usus esse uideri poterat. Primùm ostendit usum eius, deinde modum. Separatim, inquit, hæc causa minus sæpe tractatur: scilicet apud Romanos, qui illud in funeribus ferè usurpabant, & actionibus gratiarum: ideo nullum habemus exemplum perfectæ exornationis. Apud Græcos autem fuit usitatius, apud quos erant παναθηναϊκοὶ, ἐπιτάφιοι καὶ πανηγυρικοὶ λόγοι: & crebrò sophistæ illo utebantur, quare etiam exempla plura habent. At in Iudicialibus & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. Exempla sunt in oratione pro lege Manilia, & pro M. Marcello, in quibus Pompeium ac Cæsarem ornat. Modus in duobus consistit, ut non negligentius quàm cætera consideremus: & ut nonnihil industriæ in illud conferamus, non autem nimium exerceamus. In Partitionibus Cicero duplicem huius generis usum indicat, quòd non solùm ad benedicendum, sed etiam ad honestè uiuendum ualeant laudandi uituperandiq; rationes. Primùm enim, ut ibidem explicat Sturmius, complectitur hoc genus doctrinam propè omnem de moribus: ob honestatem enim atq; uirtutem celebrantur homines: uirtus uerò ipsa fons omnis est officij & honoris, atq; gloriæ: quam qui habet, is & dignus est ut laudetur, & laudari hunc utile est. Excitat enim laus reliquos ciues ad honestatem: nemoq; est ita sui contemptor, ut non honestè potius, quàm sceleratè uixisse uideri uelit: quamobrem utilißimum est hoc genus ciuitatibus. Deinde ad dicẽdum, et ad eloquentiam plurimum adfert adiumenti. Nam copiosa uirtus laus est, & se sinit ipsa amplificari: & cadunt in hoc genus ornamenta

menta

menta & uerborum & sententiarum omnia. Ac sane utile est, in exercitatione styli hoc primum occupare locum. Hactenus de usu exornationis.

Nunc absoluta.) *μετάβασις ad reliquas officij oratorij partes, inter quas prima est dispositio, de qua nunc agit. Est hoc in loco exemplum transitionis singulare. ἀνακεφαλαίωσις enim habet ἀνάμνησιν. κατάστασις autem duplex est, καθολικὴ καὶ ἰδική. Sed quia inter figuras numeratur transitio, libro quarto copiosius hanc explicabimus.*

DE DISPOSITIONE.

Quoniam dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuncietur: uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionum sunt duo: unum ab institutione artis profectum, alterũ ad casum temporis accommodatum.

COMMENTARIVS.

Absoluit difficilimam officij oratorij partem, hoc est inuentionem, eamq; ad omne genus causæ accommodauit: nunc ad alteram accedit partem, quam hic dispositionem, in Partitionibus collocationem uocat: à Græcis τάξις καὶ οἰκονομία uerbo translato dicitur. Primùm hic proponit se de dispositione acturum esse: deinde eandem diuidit in duas partes: tertiò singularum partium tradit præcepta: postremò etiam usum indicat collocationis. Propositio habet αἰτιολογίαν, quæ à definitione sumitur. quoniam enim dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronuncietur: uidendum est, qui in disponendo sit obseruandus ordo. Ita con-

iuncta est cũ propositiõe ratio, quæ est ὁριστική. Dispositio *duplex est: una uerbórum, altera rerum.* Verborum, *ad elocutionem pertinet: rerum, uel omnino perturbata atque uitiosa est, à* Græcis *ἀταξία dicitur, cui uitio imperiti sunt obnoxij. uel est in aliquibus partibus uitium, ὑπερταξία: ut cum id quod est leuius, initio pro grauiore ponitur. uel omnia rectè collocata sunt σύνταξις, qua oratores utuntur.* Huic Antonius *tantum ferè in 2. de* Oratore *tribuit, quantum* Demosthenes *pronunciationi fertur tribuisse.* Ab*soluta igitur inuentione, statim de causarum, statuum, argumentationum, locorumq; omnium dispositione agendum erit.* Huius *genera sunt duo.* Vnum, *ab institutione artis profectum: alterum, ad casum temporis accommodatum: hoc à* Græcis *ὁριστικόν, ἢ τὸ κατὰ συμβεβηκός, illud τεχνικὸν appellatur.* Primum *enim ex ui & natura causæ, id est, rei de qua agimus, consideratur: alterum personis, locis, temporibus attributum, ordinem ipsius rei artificiosè commutat, propter utilitatem.*

DISPOSITIO ARTIS.

Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modò totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in libro secundo docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationẽ rationis, exornationem, com-

plexio-

plexioné. Hęc igitur duplex diſpoſitio eſt: una per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta.

COMMENTARIVS.

Diuiſit diſpoſitionem in duo genera: nunc illud quod artis eſt explicat, & concludit. Eſt autem collocatio τεχνικὴ, cum præcepta artis, eorumq; obſeruamus ordinem: ut hoc in loco oſtendit. Sed ut ſciamus quando ſit hoc utendum ordine, conſiderandum eſt, ſimplex'ne an duplex ſit cauſa propoſita. Simplex eſt, quæ unam tantùm conſtitutionem, aut conſtitutionis partem habet. Duplex, quæ duabus aut pluribus conſtitutionibus, aut conſtitutionum partibus, aut etiam unica duplicata conſiſtit. Huius tres ſunt partes. Prima, cum quæſtiones duæ plures'ue afferuntur: altera, cum res quidem ſimplex ab accuſatore affertur, multitudine autem rationum defenſionis conſtitutiones quoq; multiplicantur: quas omnes principales nominamus. Tertia eſt, cum quæſtio quidem ita eſt unica, ut nec rationibus defenſoris multiplicetur, ſed tamen & aliæ accidunt. Accidentes ſunt, quæ non ex prima depulſione defenſoris, ſed aut à rationis, aut à loci cuiuſpiam depulſione naſcuntur. Horum exempla Trapezuntius habet lib. quarto. Quinque igitur modis fit cauſa duplex: quæſtionum multitudine, rationum uarietate, diuerſitate firmamentorum, firmamenti depulſione, & incidenti ſtatu. In ſimplici igitur cauſa diſpoſitio artificioſa dupliciter conſideratur. Primùm per partes orationis, cum utimur principio, narratione, diuiſione, cõfirmatione, cõfutatione, cõcluſione, quemadmodum libro primo eſt præceptum. Deinde per argumentationes, de quibus libro ſecundo docuit: ut eas in expoſitionem, rationem, confirmationẽ rationis,

exorna-

exornationem & complectionem disponamus. In cau*sa uerò duplici: tribus modis.* Primùm *per orationis partes: deinde per argumentationes, ut in causa simplici: tertiò per constitutiones, & earum partes.* Sed *in singulis etiam orationis partibus obseruandum est, quomodo quælibet collocandæ sint: quod ordine* Trapezuntius *persequitur, quo nemo diligentius de dispositione scripsit.* Hæc igitur.) *Conclusio primi generis collocationis, quæ ab institutione artis profecta est: quòd prolixè* Trapezuntius *executus est, additis etiam exemplis.* *Illa) argumenta, & causæ capita.* Ab institutione artis.) *hoc est artificiosum, ἔντεχνον.* Ad casum temporis.) *id est, ad alicuius causæ necessitatem.*

DISPOSITIO TEMPORIS περιστατική.

Est autem & alia dispositio, quæ quum ab ordine artificioso recedẽdum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione: aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus, quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si uehementer aures auditorum obtusæ uidebuntur, atque animi defatigari ab aduersarijs multitudine uerborum, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, si commodum erit,

rit, quòd non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium posſit audire, à narratione cum incœperimus, ad principij sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium tum uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem, artificiosè commutare cogit.

COMMENTARIVS.

Alterum dispositionis genus est, τὸ ἐκ περιστάσεως, collocatio temporis: quæ tametsi non sit ex institutione artis, tamen id sine magno fieri artificio non debet. Orator enim non rem solùm de qua agitur, sed personas, tempus, locum, cæterasq; circumstantias considerare solet: quibus fit, ut eum ordinem, qui ab arte proficiscitur, aliquando seruare non poßit, sed orationem ad casum temporis cogatur accommodare. Id quando faciendum sit, propter uarietatem casus, præcipi difficulter poteſt: sed facilè intelligitur, cum & reliqua præcepta, & quid in quaq; causa utile sit, obseruamus. Non igitur hoc genus priori est oppositum: sed cum maximè artificiosum sit, idcirco est ab illo distinctum, ut certior magisq; perspicua præceptorum utriusque esset ratio. Est autem.) *Ostendit primùm quod sit alterum collocationis genus, quod ad casum temporis accommodatur: deinde quando illo sit utendum. Hoc genus uocatur τὸ κατὰ συμβεβηκὸς ἢ περιστατικόν; quoniam nonnunquam ab ordine artificioso recedendum est, propter aliquam circumstantiam. quod cum*

fit

ſit, orator ſuo iudicio diſpoſitionem ad tempus accommodabit. Oratorem enim prudentem eſſe decet, ut intelligat quid utile ſit, & quid cauſa requirat. Quemadmodum enim imperator bonus multa agit ex improuiſo, quorum antè nec exempla uidit, nec præcepta didicit: ita etiam orator bonus facilè animaduertit, quo ei ſit utendum ordine, non modò in ipſo principio, ſed in omnibus totius cauſæ partibus. Nam auditorum aures, ut in Partitionibus inquit Cicero, moderantur oratori prudenti & prouido: & quod reſpuunt, immutandum eſt. Nam ſi.) Docet iam, quando ſit utendum huiuſmodi diſpoſitione. per omnes orationis partes ordo mutatur ἢ μεταθέσει τῶν ῥηθησομένων, transpoſitione dictorum: ἢ ἐκλείψει, omiſſione. Ἐκλείψει igitur utemur, cum principio non eſt opus. Id duobus modis fit. Primùm, cum auditoris aures obtuſæ, atq; animi defatigati ſunt oratione aduerſarij: deinde, cum beneuolum habemus auditorem. Exordiemur autem aut à narratione, aut propoſita ὑποσχέσει, cauſam noſtram non eſſe tam malam: ab aliqua firma argumentatione, contra perſuaſionem aduerſariorum, in quo cauſæ noſtræ fiducia apparebit, quod aduerſarij argumenta nihil metuamus. Ab hac ad principij ſententias reuerti licebit, cum adhuc auditoris beneuolentia nobis opus eſt: non enim ſemper id neceſſe eſt. Si cauſa noſtra magnam difficultatem uidetur habere, ut nemo æquo animo principium poſſit audire, propter alienationem auditorum, ut uel perſonam uel cauſam odio habeant: aut à narratione incipiemus, & ad principij ſententiam reuertemur. aut

cum

cum narratio parum probabilis est, ab aliqua firma argumentatione: qua tractata, ad narrationem reuertemur.

PRAECEPTA COMmunia.

In confirmatione & cōfutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendū, neq; necessarias ad probandum (quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sint) cum cæteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. Nam statim re narrata, expectat animus auditoris, ex qua re causa cōfirmari possit: quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, utile est, quum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum tanquam instructio militum, facilimè in dicendo, sicut illa in pugnando, parere uictoriam poterit.

COMMENTARIVS.

Cōmunia iam præcepta tradit utriq; generi: primùm de contentione

cōtentione, deinde de collocationis utilitate. In cōtentione primùm illud animaduertendum est, sæpe confirmationi præponi confutationem, cum ea quæ obstare plurimùm uidentur, remouenda sunt. ut in Miloniana fecit Cicero. Deinde status etiam mutari, ut accessorius principaliorem anteuertat: incidens aut præoccupetur, aut postponatur. Principales quoq; commisceri sic posse, ac maximè si locos finitimos atq; consimiles habeant, ut legitimæ ferè omnes, & assumptiuæ: & cum his definitio, ut nunc ex istius, modò ex illius loco uicissim arguatur. Tertiò sciendum est, argumentorum collocationem similem esse debere aciei militari. Optimos enim milites imperator in principio ac fine statuere solet, tyrones ac triarios in medio: ut à prioribus defendantur, & à posterioribus cohibeantur in officio, ne fugam meditentur, & ne hostes post principia impetum faciant. Eodem modo orator faciet, ut firmissimas argumētationes in primis & in postremis causæ partibus collocet, mediocres in medio. Nam, ut ille inquit: Si non prosunt singula, iuncta iuuant. Huius præcepti rationem reddit: quòd re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quare continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. quod etiam in fine facere utile est: quoniam nuperrimè dictum, facilè memoriæ mandatur. In Partitionibus præcipit, omnem collocationem ad finem quæstionis esse accommodandam: quare genus quæstionis considerandum est. In infinita enim, ut sunt Tusculanæ, Academicæ, & de Finibus bonorum & malorum, libera est collocandi ratio. θέσεις enim personarum ac temporum notationem non habent: quoniam earum finis est fides tantùm, quæ firma est opinio, ex argumentis nata. ὑποθέσεις autem

circum-

circumſtantiarum habent complexum, inter quas perſona eſt præcipua, quæ ſemper adfert aliquid de quo uel metuas, uel cupias: uel læteris, uel angaris animo. Res autem ipſæ mouent quidem, ſed ſi ad perſonas referuntur. Quare in quæſtione finita non ſolùm rerum, ſed etiam motuum eſt habenda ratio: quoniam & fides ipſa, & motus, finis eſt cauſæ, id eſt ὑποθέσεως. Primùm igitur orator in ſingulis cauſarum generibus in collocando res ipſas, τὰ πράγματα: deinde motus, τὰ πάθη conſiderabit, ut in laudando delectationem, in iudicio ſæuitiam & clementiam, in ſuadendo ſpem atq; metum.

Hæc diſpoſitio.) Nunc effectum atq; uſum indicat collocationis, κατὰ σύγκρισιν, ſed γενικῶς, huiuſmodi diſpoſitionem facilimè in dicendo, ſicut inſtructionem militum in pugnando, parere poſſe uictoriam. Habet autem tres utilitates εὐταξία. Primùm adfert lucem, & illuſtrat cogitationem: magis enim perſpicua ſunt, bene collocata, quàm confuſa. Deinde confirmat memoriam: quia facilius tenentur, quæ dicuntur intelligenter. Tertiò prodeſt ad perſuadendum: ſunt enim ſæpe multa, quæ ſi in principio collocantur, auditorem offendunt: ſi alio loco ponantur, grata erunt. Inſeruit igitur collocatio τῇ εὐμαθείᾳ, τῇ εὐμνημοσύνῃ, καὶ τῇ πίστει, & magnam cum inuentione utilitatem habet.

DE PRONVNCIATIONE.

Pronunciationem multi maximè oratori utilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimùm ualere. Nos quidem unũ de quinque rebus plurimùm poſſe, non facilè dixerimus: nec egregiè magnam eſſe utilitatem in pronunciatione ſola, audacter confirmauerimus.

mus. Nam commodæ inuentiones, & cōcinnæ uerborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronunciatione non plus, quàm sine his rebus pronunciatio sola ualere poterit. Quare & quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes uix posse putarūt de uoce, uultu & gestu, dilucidè scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter uidetur tota res consideranda.

COMMENTARIVS.

Tertia pars officij oratorij est ipsa pronūciatio, quam alij actionem nominant: sed prius nomen à uoce, sequens à gestu habet. utraq; appellatione indifferenter uti licet. Græci eam ὑπόκρισιν *appellant.* Ἐστὶ δὲ ὑπόκρισις, μίμησις τῶν πραγμάτων, καὶ τῶν πράξεων διὰ φωνῆς καὶ τῆς τοῦ σώματος κινήσεως γιγνομένη. *id est,* Pronunciatio *est imitatio rerum atq; actionum, quæ fit uoce, ac motu corporis. In hoc capite agit primùm de pronunciationis utilitate: deinde eandem in suas partes diuidit, & ut unaquæq; cōparetur indicat: tum occupatione utitur, qua hoc caput concludit, & ad memoriæ tractationem transit.*

Pronunciationem.) *Primùm aliorum ostēdit sen-tentiam, qui senserunt, pronunciationem esse utilißimam. Quintilianus illam miram quandam in orationibus uim ac potestatem habere inquit: quia non tam referat qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quisq;, ut audit, mouetur.*

Quare neq; probatio ulla, quæ modò uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi uoce, uultu, totiusq; propè habitu corporis inardescant. Documento sunt uel scenici actores, qui & optimis poetarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinitè magis eadem illa audita quàm lecta delectent: & uilißimis etiam quibusdam impetrant aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quod si in rebus quas fictas esse scimus, & inanes, tantum pronunciatio potest, ut iram, lachrymas, solicitudinem afferat: quãto plus ualeat necesse est, ubi & credimus? Equidem uel mediocrem orationem commendatam uiribus actionis, affirmauerim plus habituram esse momẽti, quàm optimam eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes, quid esset in toto genere dicendi summum, interrogatus: pronunciationi palmam dedit, eidemq; secundum ac tertium locum, donec ab eo quæri desierit: ut eam uideri poßit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoq; ipse tam diligenter apud Andronicum hypocritem studuit, ut admirantibus etiam eius orationem Rhodijs, non immeritò Aeschines dixisse uideatur, Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quàm eloquentia, tradunt. Hæc ideo ex Quintiliano exscripsi, ut adolescentes uideant, quantum ueteres pronunciationi tribuerint, qui nihil crediderunt esse perfectum, nisi ubi naturam cura adiuuaret.

Nos quid.) *ἐπίκρισις autoris: suam enim etiam fert de hac parte sententiã ἠθικῶς. Nõ enim nihil, ut quidã, nec nimiũ, ut olim, pronũciationi tribuit: sed partes omnes uult*

ex æquo esse utiles. Vt *enim reliquæ partes sine hac, ita etiam hæc sine illis nihil ualet.* Quare quia.) *Concludit iam, pronunciationem non negligenter esse considerandam.* Causas *adfert duas.* Prima, *quia nemo de ea re diligenter scripsit: quòd omnes uix putarint posse de uoce, uultu & gestu, dilucidè scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent.* Altera, *quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est.*

PARTES PRONVNCIATIONIS.

De Figura uocis.

Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram, & corporis motum. Figura uocis, est ea quæ suum quendam possidet habitum ratione & industria comparatum. Ea diuiditur in treis parteis: magnitudinem, firmitudinē, mollitudinem. Magnitudinem uocis maximè comparat natura: nonnihil hanc auget, sed maximè cura conseruat. Firmitudinem uocis maximè natura cōparat, nōnihil audauget, & maximè cōseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere pro nostro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil nos attinet commonere, nisi ut ab ijs qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur.

COMMENTARIVS.

Pars secūda huius capitis, in qua primùm diuidit pronūciationem,

ciationem, deinde partes eius quomodo comparentur, indicat. Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram, & corporis motum. Figura uocis est τῆς φωνῆς ἰδέα, ἢ σχηματισμὸς conformatio: sunt enim uariæ eius species, ut magna parua, clara rauca, alta pressa, lenis firma, &c. Eius causas efficientes tres ponit, naturam, rationem, & industriam. Natura est causa absoluta sine qua non, quæ dat, ut hic loquitur, habitum quendam & instrumenta uocis. Lingua enim uocem secat, atq; moderatur: arteria aspera iter & uehiculum eius est. pulmones uocis sunt receptacula, quæ quia sunt fungosi, septo transuerso premuntur. Addidit etiam latera, ne pulmones premendo nimium infirmentur. Sed hæc physicorum sunt, qui diligenter omnia tradiderunt: neq; ad oratorem pertinent. Ratio & industria sunt causæ adiuuantes atque conseruantes. Est autem ratio nihil aliud, quàm ars quædam uocis conseruandæ. Quia enim natura uocem dat æquabilem, & informem, qualis puerorum est, ratio illam informat, ut intelligi queat. Est enim uox imago & simulachrum nostrarum cogitationum, quæ lingua exprimuntur. Docet igitur ratio primùm, quis cibus ac potus sit seruandus: deinde cuiusmodi uox esse debeat in omnibus partibus, siue in interrogando, siue in respondendo, siue in altercando. Industria est ipsa exercitatio, quæ fit declamando. Ars certas uocis species tradit: sed industria illas conseruare solet. Quamobrem crebra debent esse declamandi exercitia: quæ hoc tempore magna studiorum iactura paßim in Academijs negliguntur. Diuidit hoc in loco uocem in tres species: magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magna μεγάλη est, quæ aures ferit atq; implet. Firma στερεὰ καὶ ἰσχυρὰ est, cuius magnitudo cõtinuatur. est enim

uox æquabilis. Vtriusq; *causæ duæ sunt: natura, quæ est absoluta: et cura atq; exercitatio declamationis, quæ est causa adiuuans: quoniam augēt conseruantq; maximè naturam.* Consistit *firmitudo in instrumentis, & continuatione: ut sit eadem magnitudo, ne pars æquabilitatis remittatur aut inclinetur.* Mollitudo, *ὑκοινία, est flexibilis uox. modò enim grauior esse debet, modò remissior, modò ad contendendum inclinet, modò ad cōcludendum.* Est *enim torquenda, id est, flectenda uox pro nostro commodo.* Huius *causam dicit esse exercitationem declamationis.*

Quapropter de magnitudine, *&c.)* Ἀποδίωξις, *reijcit tractationem de magnitudine uocis, & ea firmitudinis parte, quæ nobis à natura datur.* Alijs *enim dedit instrumenta uocis firmiora, quibus uox magna firmaque efficitur: alijs uerò infirmiora.* Cura *augeri uox, & conseruari potest, cum in cibo, potu, atq; exercitatione ars & ratio adhibetur, quemadmodum de* Demosthene *scribitur.* Is *enim ut ρ pronunciare disceret, scrupulis in os iniectis, sæpe aliquid recitabat: deinde uno spiritu currens, uersus multos recitabat: tum ut aquarum strepitum uoce uinceret, ad fluuiorum ripas sese exercebat.* Sed *cum natura autor* Deus *sit, & curandæ uocis artificium (excepta declamandi ratione) ad oratorem minimè pertineat, ideo illud ab histrionibus petendum esse docet.*

VOX FIRMA.

De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis; & de mollitudine uocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur. Firmam maximè poterimus in dicendo uocem conserua-

ſeruare, ſi quàm maximè ſedata & depreſſa uoce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, ſi antequam uox bene permulſa eſt, acri clamore compleantur, & interuallis longioribus uti conueniet. Recreatur enim ſpiritu uox, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem omittere, & ad ſermonem tranſire oportet (cõmutationes enim faciũt, ut nullo genere uocis effuſo, in omni uoce integri ſimus) & acutas uocis exclamationes uitare. Ictus enim fit, & uulnus arteriæ, acuta atque attenuata nimis acclamatione: & ſi quis ſplendor eſt uocis, conſumitur uno clamore uniuerſus. Et uno ſpiritu continenter multa dicere, in extrema conuenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & uox quæ uariè tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atque conſtantem.

COMMENTARIVS.

Diuiſit uocem in tres ſpecies, ſingularum etiam cauſis ind cauit: nunc quomodo conſeruentur, docet. Firmitudinis duæ ſunt partes: una, quæ hiſtrionum cura comparatur, cuius præceptionem prius reiecit: altera, quæ ratione declamationis conſeruatur, de qua hoc in loco dicit. In ea quinque obſeruanda ſunt. Primùm ipſa quantitas, ut ſit uox ſedata, neq; nimis magna, aut alta. Eſt enim uox ſedata, quæ nec uelocitatem, nec clamorem habet, ſed depreſſa eſt et humilis. Ea in exordijs decet: quoniã læduntur arteriæ, ſi antè, quàm leni uoce permulſæ ſunt, acri

clamore compleantur. Non debet igitur pronunciatio esse Satyrica. Deinde interspirationes, quas hic interualla uocat. Fiunt hæc uel incisis, uel membris, uel periodis. Incisa igitur interualla modica, membra autem magna, sed periodi maiora interualla habebant. Spiritu enim uox ipsa recreatur, & arteriæ reticendo acquiescũt. Tertiò mutatio, ut clamorem continuum remittamus, & ad sermonem transeamus. Commutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, id est consumpto, in omni uoce integri simus. Clamore etiam auditor fatigatur, sermone uerò spiritus uires suas colligit. ἀμοιβὴν igitur esse oportet. Clamor uocis est contentio, sermo uox sedata. Quartò, ut acutæ uocis exclamationes uitentur. Ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ, acuta atq; attenuata nimis acclamatione. Habent enim eiusmodi exclamationes intensionem, ut audiantur: & exilitatem, qua arteriæ comprimuntur. Hinc larinx, & arteriarum ualuulæ debilitantur. Quamobrem si uox est clara, quam hic splendorem uocis appellat, in qua nulla est raucedo, cõsumitur clamore uniuersa. Arterijs enim debilitatis, excitatur tussis: hæc raucedinem facit, raucedo uocem fuscam & obscuram. Quintò, continuatio spiritus, ut multa continenter uno spiritu dicantur, in extremis periodorum membris, in fine confirmationum, & in ipsa peroratione. Rationes reddit tres. Primùm enim fauces calefiunt: deinde arteriæ complentur: tum uox, quæ uariè tractata est (in principio scilicet, & reliquis orationis partibus, depreßione, interspiratione, mutatione, continuatione, &c.) reducitur in quendam sonum æquabilem atq; constantem: id est, sui similem.

VOX SVAVIS.

Sæpe rerum naturæ gratia quædam iurè debetur, uelut accidit in hac re. Nam quod dicimus ad uocem conseruandam prodesse, idem ad suauitatem pronũciationis: ut quod nostræ uoci prosit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem uocis, sedata uox in principio. Quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla uocem confirmant, eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spacium cogitandi relinquunt. Conseruat uocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem uarietas maximè delectat, cum sermone animum eius retinet, & exuscitat clamore. Acuta exclamatio uocem & fauces uulnerat, eadem lædit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox, remedio est uoci. Quid hæc eadem, non'ne animum uehementissimè calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem uocis firmitudini, & pronunciationis suauitati prosunt, de utraque re simul erit in præsentia dictum; de firmitudine, quæ uisa sunt: & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt, cætera suo loco pòst dicemus.

COMMENTARIVS.

Quinq; rebus docuit firmitudinem uocis conseruari: nunc illorum omnium ἀνακεφαλαιώσει probat, easdem etiam ad suauitatem pertinere. Facit hoc συγκρίσει: præcepta enim firmitudinis cum ijs quæ suauitatem efficiunt, confert. Primùm igitur, ut sit εὐφωνία, id est uox suauis, sedatè est loquendum. Clamores enim non solùm aures non ferunt in principio, sed ne mens quidem: quoniam hominem arguunt impudentem. Deinde interuallis uti, & in sentētijs concinnitatē parit diuisione, hoc est, interspiratione: & dum auditori spacium cogitandi relinquūt, memoriam adiuuant. Idq; gratum & iucundum est. tum quemadmodum continui clamoris remißio uocem conseruat, sic uarietas auditorem maximè delectat. Est igitur interdum animus auditoris sermone retinendus, interdum clamore exuscitandus. Quartò, quemadmodum uocem, faucesq; exclamatio acuta uulnerat, ita eadem lædit auditorem: uel quia illiberalis est, uel quia ad muliebrem uociferationem, non uirilem dignitatem accommodatur. Postremò, spiritus cōtinuatio & oratorem delectat, & auditorem. illum quidem propter ipsam continuationem, sunt enim iam arteriæ calefactæ: hunc uerò, quia iam excitatus est, & quæ dicuntur, cogitatione potest consequi. Atq; hactenus de firmitudine uocis, & de suauitate pronunciationis.

Gratia quædam.) *id est, suauitas.* In hac re.) *in uocis firmitudine.* Ad uocem seruandam.) *scilicet firmam.* Voluptate auditoris probetur.) *id est, auditorem delectet.* Concinniores.) *id est, suauiores & gratiores.* Diuisione.) *interspiratione.* Relinquūt.) *id quod etiam gratum & iucundum est.* Vocem.) *firmam.*

mam. Sermone.) ſedata uoce. Clamore.) uoce contentioſa. Acuta exclamatio.) nimium extenuata, & expreſſa exiliter. Lædit.) offendit, ingrata eſt auditori. Ad muliebrem.) propter extenuationem. In extrema oratione.) in peroratione, & extremis periodorum membris. Continens.) membris longioribus continuata. Res eædem.) quinq;, quas expoſuimus. In præſentia dictum.) præceptum. Cætera ſuo loco.) de ſermone & dignitate, & mollitudine uocis.

VOX MOLLIS.

Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt: eam diuidimus in ſermonem, contentionem, & amplificationem. Sermo, eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, eſt oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio, eſt oratio quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiá trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor: dignitatem, demonſtrationé, narrationem, iocationem. Dignitas, eſt oratio cum aliqua grauitate, & uocis remiſsione. Demonſtratio, eſt oratio quæ docet remiſſa uoce, quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde ac geſtarum expoſitio. Iocatio, eſt oratio quæ ex aliqua re riſum pudentem & liberalem poteſt comparare. Contentio diuiditur in continuationem & diſtributioné. Continuatio, eſt orationis enunciandæ acceleratio

celeratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conquestionem. Cohortatio, est oratio quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Cōquestio, est oratio quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit.

COMMENTARIVS.

Firmitudo uocis, ne facilè formam suam immutet, oratori omnino necessaria est: quamobrem prudenter docuit primo loco, quibus illa rationibus conseruanda sit. Verùm *quia firmitudo hæc non agrestis aut barbara esse debet, qualis* Cyclopum *fuit, aut* Stentoris, *sed* εὐκίνητος *& flexibilis ad nostrum commodum: ideo nunc de uocis mollitudine, quoniam omnis ad* Rhetoris *præceptionem pertinet, diligentius dicendum fuit.* Suprà dixit, orationem *contentiosam cum sedata commutandam esse: quamobrem in uoce molli* κίνησις καὶ εὔγκλισις, *id est inflexio facilis esse debet. Quemadmodum enim ij qui statuas faciunt, ex signis aliquando alia signa fundunt: sic etiam orator uocem, ut res ipsa postulat, pro arbitrio suo mutabit. Hanc primùm in tres partes diuidit: deinde singularum species definiendo, diuidendoq́; explicat: tum ordine omnium pronunciationem demonstrat. Mollitudinem uocis diuidit in sermonem, contentionem, amplificationem. Nō igitur in extenuatione, & humiliatione: sed in clamore, uociferatione, & remißione consistit mollitudo. His enim tribus orator utetur, cum est necessarium: primo in contentione, altero in amplificatione, tertio in sermone. Sermo est,*

mo eſt, inquit, oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Orationem uocat σχῆμα, id eſt habitum atq; formam pronunciationis. In ſermone remiſſa eſſe debet forma uocis, & finitima quotidianæ locutioni: qualis eſt ἐν τοῖς ἐντεύξεσι, ὁμιλίαις, καὶ διαλόγοις, in congreßibus et colloquijs cotidianis amicorum, & hominũ doctorum ac prudentum. Contentio ἀγών, eſt oratio clamoſa, acris, et ad confirmandum & confutandum accommodata. Acre eſt, quod mordet linguam, & pungit, ut acetum: ſic translatè uox dicitur acris, quæ σφοδρότητα καὶ ἀκμὴν, id eſt, uehementiam & uigorem habet, ad grauiter concludendum. Fit hæc acrimonia uel continuando, uel diuidendo. continuatio eſt ueluti uulneratio, cæſim facta: diuiſio, ſicut uulneratio facta punctim. Adhibetur acrimonia, ad confirmandum atque confutandum: quamobrem συλλογιστικὴ, καὶ διαλεκτικὴ, καὶ συμπερασματικὴ eſſe debet. Amplificatio, eſt oratio quæ aut iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Quemadmodum contentio eſt διαλεκτικὴ, ſic amplificatio eſt παθητικὴ: ſolo enim affectu differunt. In omni amplificatione eſt contentio, ſed non in omni contentione amplificatio.

Sermo diuiditur.) ὑποδιαίρεσις. nunc enim ſermonem ſubdiuidit in quatuor ſpecies, ſiue partes: dignitatem, demonſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas τὸ ἀξίωμα, eſt in ſola uocis conformatione: quæ grauitatem & remißionem habet. Graue eſt, quod eſt ponderoſum: ut aqua, & plumbum, & his grauius aurum. ſic uox grauis eſt, à pondere metaphora ſumpta, quæ aures onerat, atq; implet numero. Fit hæc grauitas plenis buccis, arteria dilatata, & inflatis pulmonibus. Remißio eſt, cum oratio eſt ſedata: non enim clamoſa grauitas eſſe debet.

bet. Demõstratio ἀπόδειξις, sita est in prudẽtia, quæ grauitatem ad rem præsentem prudenter applicat. Neq; enim dignitas illa σκύθρωπος, sed διδακτικὴ, καὶ ἐπιστημονικὴ esse debet, ideoq́; accommodanda rebus est, ut auditorem aliquid doceat. Est igitur demonstratio dignitas perfecta, quoniam περιστατικὴ esse debet, ut quid fieri, & quibus ex causis aliquid fieri potuerit, ostendat. Habet autem etiam hæc remißionem non minus quàm dignitas. Narratio demonstrationem sequitur, ut causa adiuuans, quoniam est rerum obscurarum explicatio: qua nonnunquam in demonstratione, cum aliqua in ea est obscuritas, opus est. Iocatio, est oratio iucunda, quæ ex aliqua re risum pudentem & liberalem potest comparare. Dignitatem amabilem esse oportet, non agrestem: nõ igitur cum Simone semper atq; Demea est loquendum, sed iocari etiam decet, in oratione, præsertim longiore, in qua medicina atq; recreatio adhibenda est.

Contentio diuiditur.) Nunc etiam contentionis ponit ὑποδιαίρεσιν, cuius partes dicit esse duas, continuationem atq; distributionem. Continuatio περιβολὴ, est acceleratio clamosa, id est, clamor continuatus atq; acceleratus in coniungendis membris: membris enim pluribus inter se connexis cõstat. Distributio διαίρεσις, est tarditas in membris diuidendis: absoluitur igitur membratim & incisim. Quod in elocutione mẽbrum et incisum dicitur, id in pronunciatione appellatur interuallum & interspiratio. Rara interualla sunt, quæ nõ sunt condensata aut frequentia, sed seorsim posita, id est, διῃρημένα, ideoq́; singulis uel incisis, uel membris absoluuntur. Frequens est, quod est condensatum. In periodis est membrorum densitas, in incisis raritas: non igitur hic inter se pugnant rarum atque

frequens.

frequens. Obseruatis autem circumstantijs, eadem oratio
uel continuari, uel distribui potest.

Amplificatio est.) Amplificatio, est oratio quæ
aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit
auditoris animum. Ex hac definitione uidemus duos esse
amplificationis fines, iracundiam, & misericordiam: un-
de etiam duæ sunt eiusdem partes siue formæ, cohortatio
& conquestio: προτροπὴ καὶ ὀδυρμός. προτροπὴ adhibe-
tur ad iracundiam ac sæuitiam, cuius causa efficiens est
peccatum rei, quod est amplificandum uel uerè, uel proba-
biliter. Cum enim hæc duo exceduntur, amplificatio fit
μυθώδης. In sæuitia iudicis officium, in peccato qualitas
est consideranda. In utroque tamen moderatio adhiben-
da est, non secus ac in elocutione, ne histriones esse uidea-
mur, nimiumq; clamando iudicē offendamus. ὀδυρμὸς mi-
sericordiā habet propositam, cuius causa efficiens est incō-
moda, quæ nō minus quàm peccatum amplificanda sunt,
ut ea iudex intelligat. Est hoc in loco obseruandum: φρά-
σιν καὶ ὑπόκρισιν multa habere uocabula communia: &
idē esse in pronunciatione, quod est in formis dicendi, quia
orationi uox aggregata esse debet. Quamobrem similitu-
dine quadam naturali, sermo, contentio, amplificatio, ea-
rumq; omnium partes tam sunt elocutionis, quàm pronun-
ciationis. Quoniam enim, ut inquit Trapezuntius, gene-
ra uocis nuncupari commodè non possunt, nominibus re-
rum pro denominanda uoce abutimur.

PRONVNCIATIO SINGVLARVM
partium mollitudinis.

Quoniam igitur mollitudo uocis in treis
partes diuisa est, & hę ipsæ partes sunt in octo
partes alias distributæ, harū octo partiū, quæ
cuius-

cuiusq; idonea pronunciatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucib. quàm sedatissima & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen ut ne ab oratoria cõsuetudine ad tragicam transeamus. Cú autem est in demonstratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis & diuisionibus oportet uti, ut ipsa pronunciatione eas res quas demonstrabimus, inserere atq; intersecare uideamur in animis auditorum. Cum autem est sermo in narratione, uocum uarietate opus est, ut quo quidque pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenuè quod uolumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: at aliud ociosè retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mœstè, hilarè, in omnes partes commutabimus, ut uerba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligẽter animaduertemus, ut omnium personarum sensus atque animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cũ parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, leuiter oportebit à sermone seriò torquere ad liberalem iocum uocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis

conti-

continuandis, uocem quoque iungere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio conſequi poſsit. In diſtributione uocem ab imis faucibus exclamatione quàm clariſsima adhibere oportet: & quãtum ſpacij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum inter ſingula interualla ſpacij conſumere iubemur. In amplificationib. cum cohortatione utemur uoce attenuatiſsima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpacijs, magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt, nunc de corporis motu dicendum uidetur.

COMMENTARIVS.

Quæ hactenus docuit de uocis mollitudine, eiuſdemq́; partibus, ſermone, contentione, amplificatione, ad Rhetoris præceptionem quidem omnia pertinuerunt: ſed obſcuriora ſunt propter eam, quam cum elocutionis præceptis habent ſimilitudinem. Quamobrem nunc, quæ ſingularum partium ſit pronunciatio, clarius explicat. Sunt autem huius loci partes tres: propoſitio, explicatio et tranſitio. Propoſitio eſt ἐνθυμηματική, cuius τὸ ἡγούμενον αἰτιολογίαν habet, quæ ἐκ τῆς διαιρέσεως ſumitur: Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuiſa eſt, &c. τὸ ἑπόμενον κατάστασιν habet. Harum octo partium, quæ cuiuſque idonea pronunciatio ſit, demonſtrandum uidetur. Sermo cum eſt.) *Explicatio: exponit enim nunc, quæ*

sit in singulis partibus adhibenda pronunciatio, ut actio omnis sit conueniens, et uenusta. Cum igitur sermo dignitatem requirit, quatuor nobis obseruanda sunt: grauitas, tarditas, humilitas, modus. Grauitatem fauces efficiunt pleni: quæ cum non currere, sed incedere debeat, ne in dignitatem peccet, ideo primùm tarditate uocis, deinde humilitate opus est. Vocem tardam hic sedatißimam appellat, quæ non habet anfractus & præcipitationes, id est accelerationem: metaphora à fluminibus sedatis sumpta, quæ intra suos manent alueos. Vox humilis est, quæ non est alta: eam hic depreßißimam uocat, id est maximè remissam. Modum ostendit, cum inquit: Ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Vt enim Comica nimis sunt humilia, ita Tragica sunt maiora quàm dignitas admittit, quæ requirit mediocritatem. Cum autem in demonstr.) *Cum sermo requirit demonstrationem, primùm uox debet esse attenuata, quæ fit faucium contractione. est igitur contraria grauitati, quæ fit faucibus plenis. Deinde utendum est interuallis & diuisionibus crebris, membrorum scilicet, & incisorum. Causam adfert: ut ipsa pronunciatione eas res, quas demonstrabimus, inserere atq; intersecare, id est, sigillatim inferre uideamur in animis auditorum.* Cum autem.) *Dignitas atque demonstratio æquabilem semper uocem habent: illa grauem, hæc continuatam. sed narratio uarietatem uocum postulat, ut quo quidque pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Narratio enim περιστάσεις complectitur, personæ, loci, temporis, modi, causæ, &c. unde rerum existit uarietas, ad quam etiam uox accommodanda erit. Cùm igitur strenuè aliquid uolumus ostendere, celeriusculè dicemus; ut illud est, Veni, ui-*

di, ui-

di, uici. Laudatur enim celeritas in uiris fortibus maximè. Ignauius autem gesta, ociosè retardabimus. Sed tamen & ille habet laudem in re militari summam, qui non manu, sed consilio Hannibalis conatus fregit. unde etiam ille placet numerus:

Vnus cunctando Romanam restituit rem.

Deinde cum res aliæ clementer, aliæ crudeliter gestæ sint: aliæ tristiciam adferant, aliæ hilares efficiant, aliæ mediæ sint, in omnes partes ipsam pronunciationem, non minus quàm uerba rebus accommodabimus. Quòd si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa: si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, τὸ ἦθος καὶ τοὺς λογισμοὺς τῶν προσώπων uoce exprimemus. Id facilè præstabit is, qui se diligenter ἐν ταῖς ἠθοποιΐαις καὶ προσωποποιΐαις exercebit. Sin erit.) In locutione quatuor obseruanda sunt. Primùm enim uocẽ leuem, id est, sedatam esse oportet, et remißam: deinde tremebundam, id est pudicã, ut uitetur scurrilitas. Tertiò, paruã habebit significationẽ risus, qui uel amorem ostendet erga amicos, uel amarulentiam ad exagitandũ aduersariũ: uel calliditatẽ, ne iocus uideatur stultus, cũ uideris intellexisse quod alius nõ intellexit. Postremò uox moderata esse debet, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, ut iocus sit liberalis. Cum aũt.) In contentione talis erit pronunciationis ratio, qualis est membrorum atq; incisorum. Nam in periodis ac circunductionibus cõtinuandus clamor est: cũ uerò aut mẽbratim, aut per incisa aliquid dicendũ erit, pronunciatio diuidenda est. Cum igitur duæ sint cõtentionis partes, continuatio atq; distributio: in cõtinuatione tria obseruanda sunt, incrementũ, detorsio et celeritas uocis. Incrementũ à clamore mediocri incipere debet: uox torquenda est in fine, ut

aures feriat, cum aduersarius urgetur: celeritas cum clamore uerba conficiet, ut uim uolubilem orationis uociferatio consequi posit. In distributione mẽbra sunt, & incisa: quare interualla habet rara & breuia, uociferationem acrem, quam hic uocat exclamationem clarißimam ab imis faucibus. Inchoatur igitur, & simul absoluitur in distributione clamor.

In amplific.) Partes amplificationis etiã duæ sunt, cohortatio & conquestio: illa sæuitiam iudicis, hæc misericordiam habet propositam. In cohortatione quinque obseruanda sunt. Primùm, ut sit uox attenuatißima, quæ fit faucibus contractis: deinde clamor lenis, non obstreperus: deinde sonus æquabilis, id est, sui similis, non subsultans: deinde commutationes crebræ quæ fiunt sermone grauiore in remißiorem, & contrà. postremò celeritas: neq; enim apta est ad iracundiam tarditas. In conquestione totidem obseruanda sunt: ut utamur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spacijs, magnis cõmutationibus. ut in illo pro Milone: Valeant, inquit, ualeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati. Stet hæc urbs præclara, mihiq; primo clarißima, quoquo modo merita de me erit. Ego cedã atq; abibo, si mihi rei pub. bona frui non licuerit: at carebo mala. Monet hoc in loco Trapezuntius, hæc pronunciandi genera non semper simplicia inueniri, sed multa ex his nonnunquam inter se misceri. Deinde illa octo, quamuis quibusdam partibus orationis, exordio, narrationi, &c. conuenire uideantur, tamen non ibi solùm adhibenda sunt: sed in quacunq; orationis parte inueniuntur aut sermonis, aut contentionis, aut amplificationis sententiæ, eædem in illa parte adhibebuntur.

buntur. De figura.) *Transit nunc ad alterum pronunciationis membrum, in motu scilicet corporis.*

DE MOTV CORPORIS.

Motus, est corporis gestus & uultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, & probabiliora reddit ea quæ pronũciantur. Conuenit igitur in uultu pudorẽ & acrimoniam esse. In gestu nec uenustatem cõspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoque corporis ratio uidetur esse accõmodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in uestigio, leni dexteræ motu loqui oportebit: hilaritate, tristicia, mediocritate uultus ad sermonis sentẽtias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc est à natura datũ, ut quàm proximè tum uultum admoueamus ad auditores, si quam rem docere eos, & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulo antè demonstrabatur in dignitate. Sin in iocatione, uultũ quandã debemus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationẽ brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosio-

ne, acri & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationē, paulo tardiore & cōsideratiore gestu coueniet uti, similibus cæteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius quantum susceperim negocij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sum uoces. Verùm nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis cōmodê scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabā, propterea quòd hic admonere uoluimus quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurū inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

COMMENTARIVS.

Diuisit pronunciationem omnem in figuram uocis, & corporis motum. figura uocis in eleuatione & depreßione maximè consistit, quam hactenus absoluit: nunc de altero pronunciationis membro, quod est motus corporis, agit. Primùm hoc in loco definit motum corporis, deinde ostendit qualis is motus esse debeat: tertiò, quomodo is motus ad omnes uocis partes accōmodandus sit, docet: quartò, obiectioni occurrit: quintò, occupationem corrigit: postremò, ad memoriæ præcepta accedit transitione.

Motus eſt.) ὅρος definitio motus corporis: in qua conſideranda ſunt genus, differentia, effectum. Genus duplex eſt, geſtus & moderatio, quia motus etiam duplex eſt. uel enim eſt concitatus & conſpicuus: ut cum caput, humeri, brachia, digiti, pedes mouentur. uel eſt quietior, minusq; conſpicuus: ut motus qui in uultu eſt, qui pars corporis præcipua eſt κατ' ἐξοχὴν, qui multarum rerum ſignificationem habet. debet autem is motus pronuncianti conuenire, ut ab hiſtrionum aut operariorum motu differat. In uultu igitur primùm uerecundia eſſe debet, ne in beneuolentiæ καταλήψεις peccet. Omnis enim impudentia odioſa eſt, & offendit iudicem. Deinde acrimonia, ut pudor non ſit ſtolidus & illiberalis: ſed uirtutis, prudentiæ, ſapientiæ, calliditatis ſignificationem habeat, ut pungat & mordeat animum auditoris, & orator prudens patriæq; ſtudioſus eſſe uideatur. Quod enim in aere lumen eſt, id eſt in uultu acrimonia, quæ in oculis conſiſtit. In geſtu uerò corporis uenuſtas conſpicua eſſe debet, id eſt moderata, non nimia, qualis hiſtrionum eſt: nec illiberalis aut ſeruilis, ut eſt operariorum, quam hic turpitudinem uocat. Motus igitur corporis liberalis & uenuſtus probabiliora reddit ea quæ pronunciantur, propter imitationem ueritatis.

Ad eaſdem.) Demonſtrauit quæ partium uocis pronunciatio ſit: nunc etiam corporis motum ad eaſdem accommodat. Debet autem corporis motus ἀντιστρέφειν, id eſt uocis inflexionem reſpicere: ut quocunq; inclinat uox, eòdem quoq; motus inclinetur corporis. Cum igitur ſermo erit in dignitate, in qua eſt autoritas, ſtatus oratoris erectus erit, ut nõ modò uultus, ſed corpus etiã totũ cõſpiciatur. deinde nõ ſiniſtræ, quod eſt malæ educatiõis indiciũ, ſed dextræ motu loqui oportebit: ſed ut abſit geſticula-

tio, ideo hunc motum siue lenem, siue leuem, id est tranquillum esse oportebit: potest enim utrumque legi. Tertiò, uultus ad sermonis sententias accommodandus erit, quæ uel sunt hilares, uel tristes, uel mediæ. Sin erit in demonstratione sermo, ceruices ad auditorem inclinandæ sunt. Rationem reddit: quia est à natura datum, ut quàm proximè uultum admoueamus ad auditores, si quam rem docere eos, & uehementer instigare uelimus. Est enim demonstratio, oratio aliquid docens, ac firmiter uehementerq; probans ac concludens. In narratione idem motus est seruandus, qui in dignitate, ut uarietati rerum accommodetur. In locatione, in qua risus est, qui hilaritatis est index, nulla debet esse gestus commutatio, quæ histrionibus est concessa: quoniam eorum imitantur uitam atq; mores, qui multa indecorè faciunt. Si contendemus, id est, si ipsa pronunciatio habebit cōtentionē per continuationē, primùm utemur brachio celeri, ut motus par sit membris & incisis. deinde uultu mobili, quia cum ipso brachio moueri uultus debet. tertiò, acri aspectu, quoniam est contentio. id aūt fit, quando uel curā et solicitudinē, uel sæuitiam ostendemus. Per distributionem uerò si contentio fiet, utemur, primùm celeri porrectione brachij, ut in continuatione: deinde inambulatione. erant enim longa oratorum subsellia, in quibus modò sedebant, modò inambulabant. id autem illis licebat in distinctione rerum, quoties membrum unū distribuebatur. tertiò, pedis dextri rara supplosione: frequens enim et attentionē impediret, & inquietū ac stultum animum ostenderet. postremò aspectu acri, & defixo uel in iudicem, uel in aduersarium. In amplificando, cum utemur cohortatione, primùm gestus debet esse tardior, ut appareat aliqua prudentiæ grauitas, cui celeri-

tas est contraria. deinde etiam consideratior, ut nullum uideare membrum mouere sine causa. tertiò utemur brachio celeri, mobili uultu, aspectu acri, non secus ac in continuatione. Cum uerò utemur conquestione, primùm fœmineo plangore, mœsto & conturbato uultu uti oportebit, quoniam conquestio finem habet misericordiam. Sed quia in conquestione etiam incommodorum est commemoratio, ideo nonnunquam sedato & stanti gestu, nonnunquam capitis ictu uti conueniet, quo significamus indignationem. Fit autem illa capitis concußio uel inclinatione, uel declinatione.

Non sum.) προκατάληψις occupatio, qua se contra obiectionem excusat. Quoniam enim difficilis est pronunciandi ratio, quia innumerabiles hominum sententiæ atq; cogitationes sunt, unde etiam motus corporis existunt uarij, non uidetur de ea commodè posse præcipi. Habet igitur ὑποφορὰ ὁμολογίαν conceßionem, Se difficile suscepisse negocium. ἀνθυποφορὰ habet excusationem κατ' ἀφαίρεσιν, primùm fiduciæ suæ, quòd non confisus sit de his rebus se scripturum commodè. deinde nouæ obiectionis: Si igitur commodè scribi de pronunciatione non potest, ergo frustra laborasti. id remouet, & non inutile esse, quod fecit, ostendit. addit etiam rationem: propterea quòd hic admonere uoluerit, quid oporteret. reliqua enim exercitationi committenda sunt. Hoc scire.) Nunc quasi ἐπανορθώσει subiungit pronunciationis laudem ab utili, cui rhetores sanè plurimum tribuunt. Si enim actio uera sit, & rebus conueniens, magnas habet ad persuadendum uires: quoniã orator ex animo loqui uidetur. de qua re copiosè scripsit Fabius. Nunc ad.) Transit iam ad memoriæ, quæ est omnium Rhetoricæ partium custos, præ

ceptionem, de qua nos pauciora dicemus, quia in usu amplius non est artificiosa illa memoriæ ratio.

DE MEMORIA.

Memoria utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum ualere artem & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis, esse artificium memoriæ: quare placeat, aliàs ostendemus, in præsentia, cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis, est ea quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa, est ea quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinã, ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quod tute paulo pòst poteris intelli-

intelligere: & si illi freti ingenio nostra præceptione nō indigerent, tamē iusta causa daretur, quare ijs qui minus ingenij habent, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur.

COMMENTARIVS.

Postrema officij oratorij pars est Memoria, de qua nunc agit, ut nihil Rhetoricæ præceptionum omisisse uideatur. Est enim memoria, omnis eloquentiæ sapientiæq́; thesaurus: quia fideliter ea omnia quæ uel ipsi nobiscum meditamur atq; legimus, uel ab alijs audimus ac percipimus, custodit. Hanc ob causam & Sapientiam Vsus & Memoriæ filiam esse poetæ dixerunt. sine hac enim quicquid in artibus, quicquid in republica, quicquid in tota hominis uita preciperetur, frustra omnino præciperetur. Quamobrem cum natura non modò in alijs rebus, sed in hac etiam animæ facultate non parum ab arte adiuuetur, rectè etiam huius artificium Herennium postremo loco docuit. Non enim aliarum modò partium officij oratorij, sed pronunciationis etiam custos memoria esse debet. Eius organum est, posterior cerebri uentriculus: quare obliti alicuius, scalpimus caput, qua parte sunt nerui, à cella memoriæ protensi, unde refricatur uis memoratiua. Obiecta eius sunt, species, & intentiones, uel imagines. Duplex eius est officium: facilè apprehendere, & firmiter retinere. Memoramus autem præterita, cognoscimus præsentia, præuidemus futura. Nos totum hoc caput in partes quatuor diuidemus. Pars prima habet primùm κατάςασιν, deinde διαίρεσιν, τῦ ἐνθύμημα, postremò συμπέρασμα. Memoria.) κατάςασις, quæ primùm habet ἀπόδιωξιν reiectionē, κατ᾽ ἀπορίαν: Vtrū memoria habeat q l dam

dam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Deinde ὑπόθεσιν διαλεκτικὴν: Nunc *perinde atq; conſtet in hac re multum ualere artem & præceptionem, ita de ea re loquemur.* Addit κατασκευὴν καὶ ἀπόδειξιν τοῦ αἰτίου: Placet *enim nobis eſſe artificium.* ἀπόδειξις καταστατική *eſt:* Quare *placeat, aliàs oſtendemus.* κατάστασις: In *præſentia cuiuſmodi ſit ea, aperiemus.*

Sunt igitur.) Διαίρεσις. diuidit enim nunc memoriam *in partes duas: in naturalē, & in artificioſam.* Naturalis *eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata.* Huius *cauſæ duæ ſunt: natura, quæ alijs propè ſtupendam, alijs mediocrem, alijs ferè nullam dedit: & ars aliena, ut eſt dialecticorum, quorum præcepta plurimùm iuuare ſolent, propter ordinem, cuius dialectica mater eſt.* Deinde *medicorum, qui de uictus ratione præcipiunt. adiuuatur enim memoria cibis, potionibus, exercitamentis, quiete, ſomno, & ſimilibus.* Exercitatione *maximè cōſeruatur, ſine qua ferè laudabilis eſſe nō poteſt.* Plura *de hac medici, ac inter cæteros diligentiſſimè Viues ſcripſit.*

Artificioſa eſt ea, &c.) *Memoria artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis.* Inductio *illa, & præceptio, eſt locorum & imaginum, quibus hæc memoria artis conſtat.* De *hac arte, præter hunc authorem, etiam alij ſcripſerunt: quæ quum & operoſa, & difficilima ſint intellectu, præſertim ubi fidelis deeſt præceptor: ſuadeo adoleſcentibus, ut ſuā memoriam, qualiſcunq; illis cōtigit, alijs rationibus exerceāt: de quibus nonnihil in fine dicam.*

Sed quia in cæteris.) Oſtendit *nunc uſum huius*

artis

artis enthymemate rhetorico, quod latentem habet ὑπό-
θεσιν. Maior est: *Si in cæteris rebus ingenij bonitas imita-*
tur sæpe doctrinam, ars porrò naturæ commoda confir-
mat, & auget: etiam in memoria sit, ut nonnunquam na-
turalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic ar-
tificiosæ. Porrò *hæc artificiosa naturæ commoda retinet,*
& amplificat ratione doctrinæ. Hæc *propositio deest, mi-*
norem habet antecedens: Sed *quia in cæteris rebus inge-*
nij bonitas, &c. Antecedens *est συγκριτικὸν:* Quemad-
modum in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe do-
ctrinam, &c. ita fit in hac re, ut nonnunquam, &c. om-
nia sunt ἀντιστρέφοντα. Consequens *enthymematis est:*
Quapropter *& naturalis memoria præceptione confir-*
manda est, ut sit egregia: & hæc quæ doctrina datur, in-
diget ingenij. Quare & illis qui natura.) Συμ-
πέρασμα, conclusio huius loci: Vtilem *esse hanc memora-*
tiuam artem, etiam ijs qui natura memores sunt.

DE LOCIS MEMORIAE artificiosæ.

Constat igitur artificiosa memoria, ex locis & imaginibus. Locos appellamus, eos qui breuiter, perfectè, insignitè, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus: ut ædes, intercolumniũ, angulum, fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra eius rei quam meminisse uolumus: quod genus equi, leones, aquilæ: quorum memoriam si uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi

modi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui Mnemonica didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt, imagines literis, dispositio & collocatio imaginum scripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare posimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoque loco licebit, uel à superiore, uel ab inferiore, uel ab media parte imagines sequi ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre posimus. Nam ut si in ordine stantes notos plures uiderimus, nihil nostra intersit, utrum è summo, an ab imo, an ab medio nomine eorũ dicere incipiamꝰ: itẽ in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quálibet partem quoto quoq; loco libebit, imaginib. cõmoniti, dicere posimus id qđ locis mãdauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare: & locos quos assumpserimus, egregiè commoditerq; notare oportebit, ut perpetuò nobis hæ rere posint. Nã imagines sicut literę delẽtur, ubi

ubi nihil illis utimur: loci tanquã cera remanere debent. Et ne fortè in numero locorũ falli posſimus, quintũ quemq; locũ placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manũ aureã collocemus: & ſi in decimo aliquem notũ, cui prænomen ſit Decimo: deinde facilè erit, ſimiles notas quinto quoq; loco collocare. Item cõmodius eſt in derelicta, quàm in celebri regione locos cõparare, propterea quòd frequẽtia & obambulatio hominũ cõturbat & infirmat imaginum notas, ſolitudo cõſeruat integras ſimulacrorũ figuras. Prӕterea diſsimiles forma atq; natura loci cõparandi ſunt, ut diſtinctè interlucere poſsint. Nam ſi quis multa intercolumnia ſumpſerit, cõturbabitur ſimilitudine locorũ, ut ignoret quid in quoq; loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nã & prӕter modũ ampli, uagas imagines reddũt: & nimis anguſti, ſæpe nõ uidẽtur poſſe capere imaginũ collocationẽ. Tũ nec nimis illuſtres, nec uehemẽter obſcuros locos haberi oportet, ne aut obcӕcẽtur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeãt. Interualla locorũ mediocria eſſe placet, ferè paulo plus aut minus pedũ tricenûm. nã ut aſpectus, ita cogitatio minus ualet, ſiue nimis procul remoueris, ſiue uehemẽter propè admoueris id quod oportet uideri. Sed quanquam facile eſt ei qui paulo plura explorauerit, quamuis multos & idoneos locos

compa-

comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituet quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia cõtenti non erimus, nosmetipsos cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est; nunc ad imaginum rationem transeamus.

COMMENTARIVS.

Secunda huius capitis pars, in qua de memoria artificiosa præcipit: cuius causa efficiens est ars propria, quæ de memorandi ratione præcepta tradit. Græci huic arti tribuêre plurimum: Romani minus exercuerunt, quia magis laboriosa est, quàm utilis. Primùm autem in hoc loco artificiosæ memoriæ partes ostendit, easdemq; explicat: deinde de locis agit. Partes igitur huius artis sunt, & loci & imagines. loci uel sunt naturales, uel manu facti: idq; uel reuerà, uel fictione. Licet enim, ut sibi fingat unusquisque regionem, aut ædificium tale, quale uoluerit, in quo locos suos collocet. Imagines sunt simulacra earum rerum, quas meminisse uolumus: Nunc cuius modi.) *Nunc de locis præcipit, cuiusmodi inuenire, quot comparare, et quo disponere ordine conueniat.*

Quemadmodum.) *Probat similitudine, μνημονικὸς posse in locis quæ audiuerunt collocare, & ex his memoriter pronunciare. Ratio est, quia loci ceræ aut chartæ similes sunt, imagines literis, quæ ceræ chartæue inscri-*

inscribuntur: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronunciatio lectioni. Oportet igitur.) Decem præcepta dat de locis. Primùm est, ut multos nobis locos comparemus, ut multorum meminisse possimus: in quibus cauendum est, ne nimis minutim extendamus.

Item putamus.) Secundum præceptum, de ordine locorũ. numerum reliquit liberum cuiusuis arbitrio: alius enim plures, alius pauciores habere potest. Sed quia multitudo confusionem parit, unde etiam imagines locis impositæ confunderentur: ideo opus est ordine, ut in collocandis imaginibus non impediamur. Addit rationem à simili: Nam ut, si in ordine stantes, &c. Et locos, &c.) Tertium est, de locorum exercitio: quia enim loci ut cera remanere debent, imagines uerò, ubi nihil illis utimur, sicut literæ delentur: egregiè commeditari, aut ut alij legunt, commoditer notare oportebit, ut perpetuò nobis hærere possint. Sunt enim loci perpetui, imagines uerò temporariæ. Et ne fortè.) Quartum est, ut quintũ semper locum insigni aliqua re notemus, similiter etiam decimum. Item commodius.) Quintum est, de regione locorum, quam desertam esse, non celebrem oportet: quoniam hominum frequentia imaginum notas turbat, solitudo uerò integras conseruat. Præterea dissimiles) Sextum est, ut comparentur dissimiles forma & natura, ut melius distingui queant. Similitudo enim perturbationem parit.

Et magnitudine.) Septimum est de magnitudine, ut sint mediocres, ne aut nimis magni ampliuagas imagines reddant, aut nimis angusti imaginum collocationem capere non possint. Tum nec.) Octauum est de locorum qualitate, ne uel nimis illustres, uel nimis obscuri

sumatur. Hi enim imagines tenebris occæcant: illi uerò nimium splendidas efficiunt. Interualla.) *Nonum est de interuallis, quæ etiam mediocria esse debent, siue modica, ut inquit Fabius. Probat simili: Nam aspectus, &c.* Sed quam.) *Postremum est, licere cuilibet & regionem & locos, locorumq́; ordinem pro suo arbitrio fingere.*

De locis satis dictum, &c.) *Epilogus huius tractationis de locis, sequuntur imagines.*

DE IMAGINIBVS.

Quoniam ergo rerũ similes imagines esse oportet, & ex omnib. uerbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negociorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusq; nominis & uocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendimus, hoc modo: Vt si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes & conscios esse. Si hoc primùm, ut ad defendẽdum nobis expeditum sit, meminisse uolemus, in primo loco rei totius imaginẽ conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum de quo agitur, si formam eius detinebimus: si eum non agnouerimus, aliquem ægrotum

non

non de minimo loco sumemus, ut citô in mẽtem uenire posit, & reum ad lectum eius adstituemus, dextrâ poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testiũ, & hæreditatis, & ueneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotiescunq; rem meminisse uolemus, si formarũ dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facilè ea quæ uolemus, memoria consequemur. Cum uerborum similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negocij suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit: Iam domi ultionem reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum à regibus Martijs loris cædatur. hoc erit: Iam domi ultionem reges. In altero loco Æsopum & Cimbrum subornari, ut ad Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum. hoc erit, Atridæ parant. Hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginum cõformatio tum ualet, si naturalem memoriam exuscitauerimus hac notatione: ut uersu posito, ipsi nobiscũ primum transeamus bis aut ter eũ uersum, deinde cũ imaginib. uerba exprimamus. Hoc modo naturę suppeditabitur doctrina. nã utraq;, altera separata, minus erit firma: ita tamen, ut multo plus in doctrina

atq; arte præsidij fit. Quod docere nõ grauaremur, ni metueremus, ne cum ab instituto nostro recessissemus, minus cõmodè seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint: partim imbecilles & infirmæ, quæ uix memoriã possint excitare, quã de causa utrumq; fiat, considerãdum est, ut cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire posimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re cõmouetur animus. At si quid uidemus aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. At quod recẽs audiuimus, obliuiscimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd usitatæ res facilè memoria elabuntur, insignes & nouæ diutius in animo manent. Solis exortus, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quia quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia rarò accidunt: & solis eclipses magis mirãtur, quàm lunæ, propterea quòd hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura uulgari & usitata re non exuscitari: nouitate uerò, & insigni quodam negocio com-

commoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inueniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit: quod genus manere in memoria diutissimè potest: id accidet, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non multas, nec uagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus. si aliqua re exornabimus: ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo. aut si qua re deformabimus: ut si cruentam, aut cœno oblitam aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma. aut si ridiculas res aliquas imaginib. attribuamus: nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam quas res ueras facilè meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosq; locos imaginum renouandarum causa celeriter animo percurramus.

COMMENTARIVS.

Agit iam de imaginibus, quarum receptacula loci sunt. Primùm illas diuidit, deinde easdem explicat, tertiò quæ eligendæ sint ostendit, postremò concludit. Duplices

inquit esse imagines, siue similitudines: unas rerum, alteras uerborum. Rerum est, cum summatim ipsorum negociorum similitudines comparamus, ut aut una nota, aut pluribus res tota comprehendatur. Verborum similitudines constituuntur, quum uniuscuiusque nominis & uocabuli memoria imagine notatur. In his difficilior ratio est, quàm in illis: facilius enim rerum quàm uerborum meminimus. Est autem omnis imago aut similis, aut dißimilis, aut media. Similes imagines maximè memoriam renouant: ut, Si Fabius sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, &c. Dißimiles locantur, ut docet Trapezuntius, aut translatione, aut gestu, aut scriptura, aut consuetudine. Media uerò imago, quam ex parte similem uocat, quatuor similiter rebus efficitur: additione, subtractione, transpositione, mutatione: quæ omnia cuiusmodi sint, Trapezuntius exemplis declarat. Qui cum in omnium sit manibus, nihil ex eo huc exscribere amplius uolui, ut adolescentes cum hoc autore, ex quo maiorem partem sumpsit, illum conferant.

Rei totius.) Nunc exemplis declarat utramq; speciem: deinde monet, hanc imaginum conformationem tum ualere, si naturalem memoriam hac notatione exuscitauerimus. Vtraq; enim separata minus firma est, ita tamen ut plus in doctrina atq; arte sit præsidij, quàm in natura. Politianus in Miscellaneis capite 26. explicat hunc locum de testiculis arietinis: ubi indicat, medicum intelligi digitum minimo proximum: per testiculos uerò scorteas, è testibus arietinis pelliceas crumenas.

Nunc quoniam.) Docet quæ uitandæ, & quæ sequendæ sint imagines, ἐνθυμηματικῶς. Antecedens e-

nim

nim habet αἰτιολογίαν, *quoniam imagines partim firmæ,*
& admonendum idoneæ sint : partim imbecilles & infir
mæ. Consequens qua de causa utrumq; fiat, &c. Do-
cet igitur.) *Ostendit exemplo rerum naturæ, quid in*
imaginibus eligendis fieri debeat. Vult enim, artem imita
ri naturam, & sequi quod hæc ostendit. Imagines i-
gitur.) *Concludit hunc de imaginibus locum, eas eligen*
das esse, quæ diutißimè maneant in memoria. Ostendit id
accidere, si quàm maximæ notas similitudines constitueri
mus, &c. Est enim utendum imaginibus aliquid agenti-
bus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterq; percute-
re animum poßint. Sint igitur imagines, quæ aut risum
moueant, aut misericordiam, aut iram, aut admirationem.
Facilè enim huiusmodi figuræ inueniuntur, quæ animum
mouent affectu. Deinde simile per simile, aut per contra-
rium, aut per proprietatem figurabimus. Præterea à te-
neris annis imaginũ locationi assuescamus. Postremò quo-
niã ualde prodest repetitio, omni quinario rerũ signanda-
rum, quæcunque signata sunt, à principio repetemus.

REPREHENSIO GRAE-
corum.

Scio plerosq; Græcos, qui de memoria scri-
pserunt, fecisse ut multorum uerborum ima-
gines conscriberent, uti qui eas ediscere uel-
lent, paratas haberent, ne quid inquirendo
consumerent operę: quorum rationē aliquot
de causis improbamus. Primùm, quòd in uer
borum innumerabilium multitudine ridicu
lum sit mille uerborum imagines comparare.
Quantulum enim poterunt hæc ualere, cum
ex infinita uerborum copia modò aliud,

modò aliud nos uerbum meminiſſe oportebit. Deinde cur uolumus ab induſtria quenquam remouere, ut ne quid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata, quæſitaq; tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. Nam ut ſæpe, formam ſi quam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, quòd alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum uideantur inſignes alijs. Quare ſibi quemque ſuo commodo conuenit imagines comparare. Poſtremò præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcere, quò res poſsit eſſe dilucidior. Vt cum de prooemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille prooemiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne fortè uerborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quòd & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare uerborum memoriam nòn improbemus. Nam putamus, oportere eos qui uelint res faciliores ſine labore & moleſtia facilè meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe antè exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus,

mus, ut uersus meminisse posſimus: ſed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili conſuetudine, ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſsimus.

COMMENTARIVS.

Ἀνακεφαλαίωσις pars tertia, in qua primùm uituperat Græcorum rationem, qui de memoria ſcribentes, in uerborum imaginibus nimium fuêre curioſi. Deinde de uerborum memoria ſuam dicit ſententiam, ne aut nimis difficilem, aut parum utilem Herennius arbitretur. Sed cum omnia ſint in hoc loco facilia, nos omiſſa eorum explicatione, Quintiliani de hac re ſententiam aſcribemus. Libro enim undecimo de memoria ita inquit: Quo magis miror, quomodo Metrodorus in duodecim ſignis per quæ ſol meat, trecenos & ſexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirum fuit, atque iactatio circa memoriam ſuam potius arte quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædam prodeſſe non negauerim, ut ſi rerum nomina multa per ordinem audita reddenda ſint. Namq; in ijs quæ didicerunt locis reponunt res illas: menſam, ut hoc utar, in ueſtibulo, in atrio puluinum, et ſic cætera. deinde relegẽtes inueniunt, ubi poſuerint. Et forſitan in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa, quid cuique uendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt: quod præſtitiſſe Hortenſium dicunt. Minus idem proderit in ediſcendis, quæ orationis perpetuæ erunt. Nam & ſenſus non eandem imaginem, quam & res habent, quum alterum fingendum ſit, et horum tamen utrumque commonet. Sed ſermonis alicuius habiti uerborum contextus eadem arte quomodo comprehendetur? Mitto, quòd quædam nullis ſimulachris ſignificari poſ-

ri possunt, ut certæ coniunctiones. habeamus enim sanè, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium, & loca scilicet infinita, per quæ uerba quæ sunt in quinq; contra Verrem secundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum: non'ne impediri quidem eorum quæ dicit decursum, necesse est duplici memoriæ cura? Nam quomodo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendum erit? Quare & Carneades & Scepsius (de quo modò dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua, nos simpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non sint perexiguæ, alioqui nimis multæ erunt, & eam distinguent atque concident. Nec utique certum imperauerim modum, sed maximè ut quisq; finietur locus. nisi fortè tam sit numerosus, ut ipse quoq; diuidi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, ut contextum uerborum (qui est difficilimus) continuet crebra meditatio: partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat, & quasi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut quod cuiq; loco signum destinauerit, nesciat: ut si erit tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipsæ excitent notæ. Hinc est ex illa arte non inutile, attendere signa ad eos qui exciderunt sensus: anchoram (ut suprà posui) si de naue dicendum esset: spiculum, si de prælio.. Multum enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia: ut cum translatus annulus, uel alligatus, cõmoneat nos, quur id fecerimus. Et paulo pòst subiungit: Illud neminem non

iuuabit,

iuuabit, ijſdem quibus ſcripſerit ceris, ediſcere. Sequitur enim ueſtigijs quibuſdam memoriam, & uelut oculis intuetur non paginas modò, ſed uerſus propè ipſos, qui tum dicit ſimilis legẽti. Iam uerò ſi litura, aut adiectio, aut mutatio aliqua interueniat, ſigna ſunt quædam, quæ intuentes, errare non poſſumus. Hactenus Quintilianus: cuius non parua apud ſtudioſos autoritas eſſe debet.

ADHORTATIO AD EXERcitationem.

Sed cùm in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio, ſine ſumma aſsiduitate exercitationis: tum uerò in Mnemonicis minimum ualet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad pręcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie cõueniet. Non enim ſicut à cæteris ſtudijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt deducere cauſa aliqua. Nunquã eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus: & tum maximè, cum aliquo maiore negocio detinemur. Quare cum ſit utile, facilè meminiſſe: non te fallit, quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendum, quod poteris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te adhortari non eſt ſententia, ne aut tuo ſtudio diffiſi, aut minus quàm res poſtulat dixiſſe uideamur. De quinta parte Rhetoricæ deinceps dicemus. tu pri-

mas quasque partes in animo frequenta: & quod maximè necesse est exercitatione confirma.

COMMENTARIVS.

προτροπῆ pars postrema, in qua Herennium ad diligentem horum præceptorum exercitationem cohortatur. Habet autem προτροπὴ ista. primùm πρόσληψιν τῆς ἱκανότητος πρὸς τὸ μέρος, Artis præceptionem cùm in omni disciplina sine summa aßiduitate exercitationis infirmam esse: tum uerò in Mnemonicis minimùm ualere doctrinam, nisi industria, studio, labore, diligẽtia comprobetur. Deinde ἐπανάληψιν, repetitionem generalem superiorum, de locis & imaginibus: locos quàm plurimos, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, esse comparandos: in imaginibus uerò collocandis quotidie exercere oportere. Tertiò ponit ἐπίλογον, qui constat ἀφαιρέσει causarum, cur non pluribus eum ad exercendam memoriam adhortetur. Postremò προκαταστάσει ad quintam officij oratorij partem accedit. Nunc pauca de exercenda memoria ex Quintiliano, & alijs, in eorum gratiam colligemus, qui hæc Ciceronis præcepta non possunt apprehendere. Scribimus autem crassa Minerua & rudibus, non eruditis, qui nobis ignoscent. Dixi antè, plurimùm memoriæ uim iuuari arte dialecticorum: idem nunc quoque repeto. Qui enim ordinem nouit, hoc est, qui scit rectè definire, diuidere, atque argumentari, is facilè apprehendit res, & continet: quoniam nouit antecedentia, consequentia, media. Ordo igitur in primis memoriam adiuuat, post rationem uictus, in quo sobrietas maximè consideranda est: quoniam ebrietas & crapula non modò memoriam, sed ingenium omne obruunt. de qua re consulendi sunt medici.

Ad ordinem, earum rerum intelligentia, quæ memorandæ sunt, & cura & exercitatio accedere debent. Impedit memoriam curarum uarietas, negociorum turba, tumultuaria diuersorum uoluminum lectio, immodicus pudor, auditorum nouitas: quæ duo uincuntur assuetudine. Est ratio (ut inquit Quintilianus, cuius etiam superiora huc sunt transferenda) ut illi, de qua primùm locutus sum, arti non dissimilis, ita (si quid me experimenta docuerunt) & expeditior & potentior, ediscere tacitè. Nam id quoque est quod tum erat optimum, si non subirent uelut ociosum animum plerunque aliæ cogitationes, propter quas excitandus est uoce: ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi & audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quòd acrior est oculorum quàm aurium sensus. In parte iuuari potest, quòd cum semel aut bis audierit, continuò illi memoriam suam expediri licet, & cum legēte contendere. Nam et alioqui id maximè faciendum est, ut nos subinde tentemus, quia continua lectio, & quæ magis et quæ minus hærent, æqualiter transit. In experiendo teneas'ne, & maior intentio est, et nihil superuacui temporis perit: quo etiam quæ tenemus, repeti solent. ita sola quæ exciderint, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quanquam solent hoc ipso maximè hærere, quòd exciderunt. Et paulo pòst inquit: Si quis tamen unam maximamq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio est, et labor. multa ediscere, multa cogitare, & si fieri potest, quotidie, potentissimum est. Nihil æquè augetur cura, uel negligētia intercidit. Quare et pueri statim, ut præcepi, quamplurima ediscant: & quæcunque ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tæ-

dium illud & scripta & lecta sæpius reuoluendi, et quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest l. uius, si pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœpimus ediscere: tum quotidie adijcere singulos uersus, quorum accessio labori sensum incrementi non afferat, in summam ad infinitum usque perueniat. Deinde, mirum dictu est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis. Postea, an ad uerbum ediscendum sit, in uniuersum pronunciari non posse dicit. Nam si, inquit, memoria suffragatur, tempus non desit, nulla me uelim syllaba effugiat: alioqui etiam scribere sit superuacuum. Idq; præcipuè à pueris obtinendum, atque in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq; & admoneri, & ad libellum respicere, uitiosum, quod libertatem negligentiæ facit: nec quisquam se parum tenere iudicat, quod nec sibi excidat, non timet. Si uerò aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit, ad omnia se uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet aut deformem hæsitationem, aut etiam silentium inducat. Tutiusq; multo, comprehensis animo rebus ipsis, libertatem sibi eloquendi relinquere. Nam et inuitus perdit quisq; id quod elegerat uerbum: nec facilè reponit aliud, dum id quod scripserat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ signum est, nisi in ijs qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt. Quod si cui utrumque defuerit, huic omittere totum actionum laborem: ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius suadebo conuertere. Hactenus Quintilianus: cuius ego præcepta hac in re potiora esse iudico, quàm huius autoris. Est enim ars (ut uocant) memoratiua, ubi magister abest, difficilima:

quam

quam paucißimi aſſequuntur. Quare adoleſcentes hortor, ut Quintiliani præcepta ſequi uelint.

FINIS LIBRI TERTII.

MICAELI TOXITAE RHAETI, IN LIBRVM quartum Rhetoricorum ad C. Herennium Commentarius.

PRINCIPIVM.

VONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus: & id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſariò faciendum eſt, ut paucis rationem noſtri conſilij demus. Atque hoc nos neceſsitudine facere, nõ ſtudio, ſatis erit ſigni; quòd in ſuperioribus libris nihil neq; ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id quod reliquum eſt artis, ita uti inſtituimus, perſoluemus. Sed facilius noſtram rationem intelliges, ſi prius quid illi dicant, cognoueris.

COM-

COMMENTARIVS.

Partes officij oratorij quatuor: Inuentionem, dispositionem, pronunciationem, & memoriam, superioribus libris explicauit: hoc in libro περὶ τῆς φράσεως, id est, de elocutione dat præcepta, quæ reliquis partibus omnibus animam atq; uitam dat. Diuiditur autem hic liber in partes tres: προοίμιον, πραγματείαν siue ἐξήγησιν, καὶ ἐπίλογον. Procœmium prolixum est, in quo primùm genus, deinde ἐργασία tractatio eius est consideranda. Defendit autem se author ad Herennium in hoc exordio, quòd suis in hoc libro usus sit exemplis, non aliorum, ut in prioribus fecit: & simul aliorum rationes refellit, qui ex alijs scriptoribus exempla sumi oportere contendunt. Est igitur ἀπολογητικὸν καὶ ἀνασκευαστικὸν προοίμιον, tractatum διδασκαλικῶς. Docet enim suas rationes ueras, aliorum autem falsas esse, & se ἀντιλήψει defendit. Sed maiori tamen ex parte totum hoc procœmium est sophisticum: nec minus refelli huius autoris sententiæ possent, quàm illorum quos ipse reprehendit. de qua re etiã Camerarij προγυμνάσματα consule. Vt enim Hermogenes, cùm de ideis, id est, dicendi formis scriberet, earum quasi perfectum exemplar ex Demosthene ostendi posse non dubitauit: ita etiam hic autor ex ijs quos ipse paulò antè enumerauit, suarum de elocutione præceptionum exempla facilè elegisset. Sed excusari tamen potest, quia non doctis, sed rudibus Rhetoricæ artis scribit. In tractatione partes sunt spectandæ, quarum docendi gratia tres esse possunt: ἀρχή, ἀπολογία, καὶ ἐπίλογος. Principium huius procœmij est ἐφοδικὸν, id est κατὰ προκατάληψιν tractatur. Poterat enim arrogans uideri, quòd non aliorum, ut antè, sed suis usus esset exemplis: id necessariò defen-

dendum

dendum fuit. Habet autem primùm propositionem πρότασιν, deinde προκατάστασιν, tertiò præmunitionem κατασκευήν. πρότασις διμορφὴς est, cuius pars prior tractatur ἐνθυμηματικῶς. est enim ratio, τὸ ἡγούμενον: Quoniam in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, &c. Propositio, τὸ ἑπόμενον: Necessariò faciendum est ut paucis rationem nostri consilij demus. Pars altera προτάσεως est, τῶν αἰτίων, confirmata signo. Causarum una uera est, necessitudo: altera falsa, studium scilicet, quam tollit: Atq; hoc nos necessitudine facere, non studio, &c. Signum, quo confirmat causam suam, est σοφιστικὸν: Nam etiamsi nihil neq; ante rem, neq; præter rem loquutus est in superioribus libris: tamen necessariò non sequitur, eum iam necessitudine cogi, ut exempla noua fingat, cum ex poetis atq; oratoribus ea non minus quàm in superioribus libris eligere potuisset. προκατάστασις huius principij, est aditus ad sequentia, in quibus aliorum opiniones de exemplis confutat διδασκαλικῶς, ut se defendat, his uerbis: Nunc si pauca, quæ res postulat, dixerimus, &c. Huic parti subiungit præmonitionem κατασκευὴν τῆς διασκέψεως, cum inquit: Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius quid illi dicant, cognoueris. Cicero hanc figuram Digestionem uocat, quæ τῆς ἐνεργείας est.

EXPLICATIO SENTENTIAE aduersariorum.

Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusq; generis ab oratore aut poeta probato, sumptum ponere

exemplum. Et primùm se id modestia cómo-motos facere dicunt, propterea quòd uideatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed etiam ipsos uideri uelle artificiosé gignere exempla: hoc est inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere & deridere uideamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum aut à Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantiæ, illa relinquere, & ad sua deuenire. Prǽterea, exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Non'ne igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio, domestico testimonio pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? Vt enim testimonium, sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere, quare sibi illos anteponant.
Quid

Quid igitur ipsa autoritas antiquorum? Nam cùm res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit: imò erigit omnium cupiditates, & acuit industriá, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Crasſi consequi facultatem. Postremò hoc ipsum summum est artificiū, res uarias & dispares in tot poematis & orationibus sparsas, & uagè desiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere posſis. Hoc si industria solùm fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc uerò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui cum non summè teneat artem, posſit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas: neque intelligunt qua re commoti probent, quòd scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id quod eos maximè delectet. At is q & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti.

COMMENTARIVS.

Partem procœmij alterā dixi esse ἀπολογίαν, quæ biparti-

tita est. prima enim pars est ἀντίθεσις προηγουμένη, id est, explicatio rationũ aduersariorũ, qui arbitrantur in praeceptis elocutionis à poetis aut oratorib. exẽpla sumenda esse. Altera pars est ἀνασκευαστική: refutat enim aliorum opiniones, ut suam defendat. Compluribus de.) ἀντίθεσις προηγουμένη rationum aliorum, καθ᾽ ὑποφοράν. Et primum.) ἔκθεσις τῶν λόγων, rationum expositio: quarum prima ἠθικὴ est, qua uitare arrogantiam uolunt. Propterea quòd.) κατασκευὴ probabilis, non tamen necessaria. Quare pudor.) Conclusio primae rationis, quae tametsi mala non est, est enim ἠθικὴ: tamen non est necessaria. Etenim.) ἐπικατασκευὴ παραδειγματική.

Praeterea.) Secunda ratio ab exemplorum ui. Maior enim est autoritas ueterum, ac recentiorum. quare non imprudenter faciunt, qui exemplis aliorum utuntur. Id enim.) κατασκευὴ, ratio ab autoritate exemplorum. Non igitur.) ἀπόδοσις συγκριτική. Vt enim.) Ratio ἀπὸ τοῦ αἰτίου τελικοῦ, κατ᾽ ἀναλογίαν. Non ergo.) Conclusio secundae rationis, quae est firmior quàm prima. Etenim necesse.) Επικατασκευὴ διλημματική. συνημμένον est: Etenim necesse est, &c.

Si se.) πρόσληψις, quae habet utriusque membri ἀφαίρεσιν: primi membri ἀνασκευὴ ἠθικὴ est, & latentem habet συλλογισμὸν: Nulli enim arrogantes ferre possunt. Alterius membri ἀφαίρεσις: Si quos sibi proponat, & eorum, &c. fit κατὰ τὸ ἄτοπον, ab absurdo. Quid est enim stultius, qu ìm dicere eos nihil nobis praestare, quos tamen ad imitandum nobis proposuimus? Quid igitur.) ὑποφορά ab utili: summa enim antiquorum est autoritas, non solùm temporis ratione, sed quia omnia quasi

ab illis

ab illis accepimus. Nam tum.) κατασκευὴ triparti-
ta: primùm enim antiquorum autoritas probabiliores
reddit res, propter fidem quæ ei adhibetur: deinde homi-
num studia ad imitandum alacriora reddit, propter digni
tatem: postremò industriam acuit, propter utilitatem,
cum spes iniecta est facultatem similem cõsequendi. quod
fit, cum quis rectè imitatur. Postremò hoc.) Ter-
tia ratio, quæ sumitur à signo: nihil difficilius est, quàm ar
tẽ in optimorũ autorum scriptis obseruare: ergo qui id no-
uit præstare, eum summè tenere artem credendum est.
Hoc indust.) αὔξησις à minori ad maius καθ' ὑπόθε-
σιν. Quis est.) κατασκευὴ ἐπιφωνηματική. Cæ-
teri cum.) Alia αὔξησις, quæ fit ἀντιθέσει contrario-
rum. At is.) ἀνταπόδοσις τῆς ἀντιθέσεως. Hoc
igitur.) Conclusio generalis, tametsi præcipuè ad ra-
tionem tertiam pertinet.

ΑΝΑΣΚΕΥΗ, REFVTATIO.

Hæc illi cum dicunt, magis nos autoritate
sua commouent, quàm ueritate disputatio-
nis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit ad con
trariam rationem probandam, quòd ab ea ste
terint ij qui & inuentores huius artificij fue-
runt, & uetustate iam satis omnibus probati
sunt. Quòd si illorum autoritate remota, res
omnes uolent cum re comparare, intelligent
non omnia esse concedenda antiquitati. Pri
mùm igitur, quod ab eis de modestia dicitur,
uideamus ne nimium inutiliter & pueriliter
proferatur. Nam si tacere & nihil scribere mo
destia est, cur quicquam scribunt, aut loquun
tur? Sin aliquid suum scribunt, cur quo secius

omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum uenerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudenteis dicat esse illos qui currere cœperint, ipse intra carcerem stet, & narret alijs quomodo Ladas aut Bolus cum Sicyonijs cursitarint. Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos qui in eo quod est artificij elaborent, aiunt facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium rhetoricę artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re laudem modestiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis? aliquis inquiet, artem tuam scribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipse confirmare nō potes, ab alijs exempla sumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum uolumina prehēderint antiqui oratores & poetæ, & suum quisq; de libris suis tulerit, nihil istis quod suum uelint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, itē conuenit ut testimonia ab hominibus probatissimis sumi. Primùm omnium exempla ponuntur hîc nō confirmandi, neq; testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationem, quæ uerbi causa constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quod possumus, &

mus, & debemus, testimoniū collocamus, sed
exéplū. Hoc igit̄ interest inter exéplū & testi-
moniū. Exéplo demonstratur id, qđ dicimus,
cuiusmodi sit. Testimonio, esse illud ita ut nos
dicimus, cōfirmat̄. Prçterea oportet testimo-
nium cū re cōuenire, aliter .n. rē nō potest cō
firmare: at id quod illi faciūt, cū re non conue
nit. Quid ita? quia pollicentur se artē scribere,
& exempla proferunt ab ijs plerūq; qui artem
nescierunt. Tum quis est, qui possit id quod
de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid
scribat ex arte? Contraq; faciunt, quàm polli
ceri uidentur. nam cum scribere artem insti-
tuunt, uidentur dicere se excogitasse, quòd a-
lios docerent: cum uerò scribunt, osten-
dunt nobis quid alij excogitarint. At hoc
ipsum difficile est, inquiunt, eligere de mul-
tis. Quid dicitis difficile? utrum laborio-
sum, an artificiosum? Si laboriosum, non
statim præclarum. Sunt enim multa labo-
riosa, quæ si faciatis, non continuò glorie-
mini. Nisi fortè etiam si uestra manu fabulas,
aut orationes totas transcripsissetis, glorio-
sum putaretis. Sin autem istud artificium e-
gregium dicitis, uidete ne insueti rerum ma-
iorum uideamini, si uos parua res, sicuti ma-
gna, delectat. Nam isto modo eligere rudis
quidem nemo potest, sed sine summo artifi-
cio multi. Quisquis enim audierit de arte
paulo plus, in elocutione præsertim, omnia

uidere poterit, quæ ex arte dicentur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut si de tragœdijs Ennij uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos; sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id facilè faciat quiuis mediocriter literatus. Item si cum ex orationib. aut poematibus elegeris exẽpla, quæ certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes, erras: propterea quòd isto signo uidemus te nonnihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multum est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab alijs commodè scripta facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipse commodè scribet. Et si est maximè artificiosum, alio tempore utantur ea facultate: non tum, cum parere ipsi & gignere & proferre debẽt. Postremò in eo uim artificij consumant, ut ipsi ab alijs potius eligendi, quàm aliorũ boni electores existimentur.

COMMENTARIVS.

Secunda apologiæ pars est ἀνασκευὴ τῆς ἀντιθέσεως προηγουμένης: refutatio eorum qui dicunt, in præcipiendo alienis exemplis uti oportere. Est autem duplex: primùm enim refutat argumẽta singula ordine: deinde separatim contra aduersarios dicit, alienis exemplis non utendum esse.

esse. Hæc illi.) Ανθυποφορὰ, id est sententiæ suæ κατάστασις ἀνασκευαστική.

Illud enim.) Ratio ἠθικὴ à sua solicitudine, quam habet in sententia sua defendenda propter antiquitatis autoritatem. Quòd si.) Cōclusio contrarij καθ' ὑπόθεσιν. Primùm igitur.) Ανασκευὴ: primæ aduersariorum sententiæ ἀντιπρότασις, contra modestiam, in qua & incommodum & stulticiam reprehendit. Nā si.) λύσις διλημματικὴ, κατ' αἴτιον. est autem δίλημμα ἁπλοῦν simplex, προτάσει carens, sed σοφιστικόν. Neq; enim dicunt alij modestiam esse, nihil scribere: cum præcepta sine arrogantia poßint scribi: exempla uerò non item.

Quasi.) Confirmatio à simili. Sic isti.) Accommodatio similitudinis συγκριτικὴ. Stadium uocat, Rhetoricæ artis exercitium, & scriptionē μεταφορικῶς. Non ausim.) παράληψις ἠθικὴ, modestiæ causa, cum ἐπανορθώσει διαβλητικῇ. Quid enim.) Occupatio αἰτιολογικὴ κατὰ προσωποποιΐαν. Nam si.) κατασκευὴ τῆς προσωποποιΐας primæ sententiæ refutationem concludit. At exempla.) ἐπανάληψις τῆς προτάσεως secundæ sententiæ καθ' ἐνθύμημα, à simili.

Primum omnium.) Ανθυποφορὰ καὶ λύσις huius sententiæ: primùm à causa finali exemplorum, deinde à natura testimoniorum, tertiò ab absurdo. Vtitur autem hoc in loco primùm duarum causarum quæ falsæ sunt, confirmationis scilicet, atq; testificationis, ἀφαιρέσει: deinde unius quæ uera est, uidelicet demonstrationis, θέσει: quæ ut res intelligatur facit, quando cuiusmodi illa sit demonstramus. Non enim.) Ratio: αἴτιον κατὰ τύπον.

Hoc igitur.) *αὔξησις κατὰ διάκρισιν, quid inter exemplum atq; testimonium intersit.*

Præterea.) Altera *λύσις siue ἀνασκευὴ συλλογιστική, à natura testimoniorum.* Maior est: Oportet *testimonium cum re conuenire.* Minor: At *id quod illi faciunt, cum re non conuenit.* Conclusionem *omittit:* Ergo *exempla non sunt testimoniorum loco.* Vtriusq; *propositionis προσυλλογισμὸν* ponit. Maioris: *Alter enim rem non potest confirmare.* Minoris *figuratè subiungit per subiectionem:* Quid *ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab ijs plerunq; qui artem nescierunt.*

Tum quis est.) *Tertia secundæ sententiæ λύσις, ex repugnantibus, κατὰ τὸ ἄτοπον ab absurdo sumpta est. quid est enim absurdius, quàm artem polliceri, & ex arte nihil posse scribere, sed ab alijs excogitata ostendere?* Pugnant *igitur inter se, ex arte scribere, & artem comprobare non posse.* Nam cum scribere.) *κατασκευὴ τῆς λύσεως κατ' ἀντιμεταβολήν, quæ sequentis refutationis est προοικονομία.*

At hoc ipsum.) Tertiæ *sententiæ πρότασις καὶ ὑποφορὰ, quæ ex ratione proximæ refutationis occasionem sumit, κατ' ἀντικατάλλαξιν:* Fatemur *nos ab alijs excogitata ostendere, at hoc ipsum difficile esse contendimus.* Quid dicitis.) *ἀνθυποφορὰ κατὰ δίλημμα σύνθετον, cuius πρότασις fit ἐρωτήσει: quid dicitis difficile? διαίρεσις est: utrum laboriosum, an artificiosum?* Si laboriosum.) Ἀφαίρεσις primi *λήμματος, ex differentibus.* Sun enim.) *ἡ αἰτία,* ratio *τῆς ἀφαιρέσεως.* Nisi fortè.) *πανόρθωσις εἰρωνική, à simili.* Sin autem.) *ἡ τοῦ δευτέρου λήμματος ἀφαίρεσις.* Nam isto.) *ἡ αἰτία*

κατὰ

κατὰ σύγκρισιν. Quiſquis enim.) Comprobatio rationis συγκριτική.

Ita ut.) ἔκθεσις παραδειγματική. Propterea quod.) προσαπόδοσις. Itē ſi.) Alia ἔκθεσις. Propterea.) προσαπόδοσις.

Quod ſi.) αὔξησις à maiori ad minus. Qui enim.) κατασκευὴ κατ' ἀντιμεταβολήν: Etſi eſt.) Occupatio poſt rē cōfutatā, quæ primùm habet παρομολογίαν ἐκ περιουσίας: deinde ἀποδίωξιν, ut alio tēpore hac eligēdi facultate utātur. Poſtremò in eo.) Ἐπίλογος tertiæ refutatiōis.

REFVTATIO SEPARATA.

Contra ea quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc quæ ſeparatim dici poſsint, conſideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exēpla ſumant. Et de eo quod poſtea diximus, antè uideamus. Si concederē aliena oportere aſſumere exempla, uincerem unius oportere. Primùm, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. Licet enim eligerēt, & probarēt, quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, uel poetam, uel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde intereſt magni, eius qui diſcere uult, utrū unum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit, poſſe omnia penes unum cōſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem; ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit,

ipſis

ipsis enim contentus erit: nec mirum, cũ ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque: item sumptis alijs à poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similem satis habebit, omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei qui discere uult, non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumpsisset. Nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neq; sua protulerunt, neque unius alicuius, aut denique duorum: sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artẽ demonstrare nihil prodesse ad discendum, non malè utatur hoc adiumento, quòd unus omnes artis parteis consequi nemo potuerit. Quòd igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nũc omnino aliunde sic intelligemus sumẽda nõ fuisse. Primùm omniũ, quod ab artis scripto-

re as-

re affertur exemplum, de eius artificio debet esse: non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, Sume à me: sed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod ostendam. Si merces ipsi qui uenditant, aliunde exemplũ quæritent aliud mercis, aceruos se dicant tritici habere, sed eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cũ mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores, non uidētur sibi ridiculè facere, cum id quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt? Si, qui se fontes maximos penitùs absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quàm maximè loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, nõ irrideatur? Isti cum non modò dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate? Chares à Lysippo statuas facere nõ isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrũ faciētem uidebat, cęterorũ opera uel sua sponte cõsiderare poterat. Isti credunt eos qui hęc uelint discere, alia ratione doceri posse cõmodius. Præte

rea, nec poſſunt quidem ea quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria: propterea quòd in dicendo leuiter unuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. in præcipiendo expreſſè conſcripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire poſsint: & pòſt in dicendo, ne poſsit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremò, hæc quoq; res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primò uideantur neceſſe eſt: idque fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, ut quòd commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet: quod aſperius, & inuſitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cùm artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, ut ad elocutionis præcepta tranſeamus.

COMMENTARIVS.

Diuiſimus Apologiam in partes duas. in prima argumenta

menta aduersariorum singula ordine refutauit: sequitur iam pars altera, quæ est ἀντιλογία absoluta in qua separatim contra illos dicit. Reprehendit autem hoc in loco duo in Rhetoribus Græcis: primùm, quòd alienis utuntur exemplis: deinde, quòd à multis illa sumunt. Ad hanc partem accedit μετάβασις: Contra ea quæ ab ijs dicuntur, &c. nunc quæ, &c.

Dicimus ergo.) Propositio duplex τῆς ἀντιλογίας. Pars prima est, Peccant qui exemplis alienis utuntur: altera, Magis delinquunt, qui à multis exempla sumunt. Et de eo.) προκατάστασις κατ᾽ ἀντιστροφήν. inuertit enim propositionis ordinem: & quod posterius proposuit, primo loco refutat. Si concederem.) Pars posterior propositionis: non à multis, sed ab uno exempla sumenda esse. Habet hæc prima concessionem ὑποθετικήν. Primùm.) Ratio ἀποδεικτική, καὶ ἀνίστατος, ut illi uideretur: sed facilè dari posset. Liceret.) ἐπικατασκευή: facilè enim inuenirent uel poetam, uel oratorem, in quo suarum præceptionum exempla inuenirent. Deinde interest.) Pars altera διλημματική. Si enim.) τὸ ἡγούμενον: est enim ἀφαίρεσις ἐνθυμηματική. Ipse quoque.) τὸ ἑπόμενον: id est, conabitur uirtutes illius, quem sibi imitandum proposuit, imitari. Si id desperarit.) ἀφαίρεσις τοῦ δευτέρου λήμματος, καὶ τὸ ἡγούμενον. si id desperarit: id est, si non putabit posse omnia penes unũ consistere. In paucis.) τὸ ἑπόμενον: sunt eligendi pauci meliores, si unus præstare omnia non potest. Ipsis enim.) Paucis erit cõtentus, quoniã penes unũ omnia reperire præceptor artis nõ potuerit. Allatis igitur.) ἐπικατασκευὴ παραδειγματική, conglobatione facta. Quare.) Conclusio secundæ partis; unum non posse habere

omnia.

omnia. Ergo inutile.) τὸ πόρισμα συλλογιστικόν: estq; hoc in loco maior propositio. Igitur nemo.) Scilicet putare, non unum omnia posse. Nunc hoc signi.) Minor, confirmata signo. Quoniam.) προσυλλογισμὸς minoris à signo, καθ᾽ ἀρίθμησιν. Quod igitur.) πόρισμα ἀντὶ τοῦ συμπεράσματος. Ergo ab uno.) Ἐπίλογος generalis ὑποθετικὸς, qualis etiam propositio fuit. Nunc omnino.) κατάστασις alterius partis, alienis exemplis utendum non esse. Primum omnium.) κατασκευὴ alterius partis, quam probat argumentis duobus, quorum primum à natura exemplorum sumitur, tractaturq; primùm κατὰ παραδιαστολὴν, deinde ἐπαγωγῇ. Si merces ipsi.) ἐπαγωγὴ τῶν παραδειγμάτων, quorum tractatio triplex est. prima enim tria conglobatione tractantur coniunctim: quartum separatim, quæ omnia sunt similia: quintũ est contrarium, etiam separatũ. Priora omnia κατ᾽ ἐρώτησιν ὑποθετικῶς tractauit: hoc postremũ ἀντιφατικῶς tractat. Si merces.) primum exemplum καθολικόν. Si Triptolemus.) Alterum exemplum, quod est singulare, atq; fabulosum: quemadmodum & sequens. Aut si.) Tertium exemplum, etiam singulare. Nota sunt, quæ de Triptolemo ac Prometheo poetæ fabulantur.

Isti magistri.) ἀπόδοσις unica omnium trium exemplorum. Si quis se.) Quartum exẽplum rursus καθολικὸν sed separatum. Isti.) ἀπόδοσις. Chares.) Quintum exemplum singulare ac contrarium. De hoc uide Plinium lib. 34. cap. 7. Isti credunt.) ἀπόδοσις. Præterea.) Alterum argumentum ab utili: ut ars melius cognoscatur, præstat suis quàm alienis exemplis uti. Propterea quòd.) Αἰτιολογία. In præcipiendo.)

ἐνδόξως

ἔνδεσις παραδειγματική. Ergo etiam.) *Conclusio huius argumenti.* Postremò.) *Tertium argumentum, ab inutili.* Quæ enim.) *Ratio à necessario.* Ergo hæc.) *Ἀπόδοσις ἀπολογητική.* Hæc aliena.) *ὑπόθεσις συγκριτική.* Ergo hac.) *Conclusio tertij argumenti.* His de.) *Ἐπίλογος uniuersalis totius procemij: quare suis in hoc libro, non aliorum exemplis usus sit. Magis autem σοφιστικῶς, ut uidetur, ad ingenij ostentationem, non quòd ita sentiret, argumentatus est: ut à nobis est antè etiam dictum.*

Nunc tempus.) *παρασκευὴ ad ipsam πραγματείαν, secundam huius libri partem.*

GENERA DICENDI.

Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat. Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis.

COMMENTARIVS.

Pars altera huius libri est ipsa πραγματεία siue ἐξέργα-

σις, expositio atq; expeditio rei, in qua de Elocutione, pulcherrima officij oratorij parte, præcipit, quæ à Græcis φράσις dicitur. Accedit ad hanc partem κατασκευὴ κατὰ διαίρεσιν: Bipartitam esse elocutionis præceptionem. primùm enim dicit, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. deinde ostendit, quas res semper habere debeat. Est autem elocutio, nostrarum sententiarum quas in animo nostro reconditas habemus, cōgruens & apta rebus ipsis explanatio. Fit hæc definitio ex relatione. fundamentum enim, est sententiæ animo nostro cōceptæ ac reconditæ: terminus, explanatio addita est differentia congruens: quoniam εὐσχήμων esse, & cum rebus ipsis, dicendiq; genere conuenire debet, cuius poetæ ueteres studiosissimi fuerunt. Sunt igitur tria.) Nunc elocutionem in tria diuidit genera, deinde eadem definit. φράσις elocutio duplex est: uel est enim εὐειδὴς bona, uel κακοειδὴς uitiosa. Bona aut generalis est, cuius genera sunt graue, mediocre, attenuatū: aut specialis, cuius septem Hermogenes species tradit, de quibus paulo pòst. Vitiosæ tres sunt species: inflata, fluctuās, & arida. Primùm hic de elocutione bona præcipit, tum de uitiosa. Omnis igitur non uitiosa elocutio in tribus dicendi generibus consumitur, graui, mediocri, & attenuato. Quæ hic genera & figuras uocat, Græci τοῦ λόγου γένη, χαρακτῆρας, πλάσματα, τρόπους, καὶ στύλους appellant: Hermogenes ἰδέας, Platonem secutus, & Aristotelis uerbo nonnunquam εἴδη nominat: de quibus scripsit separatim copiosè. Grauis, à Græcis σφοδρὸν, σεμνὸν, ἁδρὸν, καὶ εὐσχηματισμένον dicitur: ea est, quæ περιβολὴν, ὄγκον, & ἀξίωμα habet. Constat enim ex uerborum grauium magna & ornata cōstructione. Constructionē uocat σύνθεσιν, quam Hermogenes συνθήκην appellat.

appellat. Omnis autem constructio incipit à connexione uerborum, & in incisorũ & membrorũ connexione desinit. Est ergo σύνθεσις, apta uerborum cõmatum & membrorum collocatio & connexio. Hanc uult esse magnam ad uincendum ac mouendum, quia animum ferit. est enim magna uel sono, uel significatione, uel utroq; : idcirco ad uiolentiã pertinet, in qua motus & uictoria est, ut ornata ad delectãdum. Mediocris, græcè μέσον, ἐμμέσον, ἀνθηρὸν, καὶ μονοειδὴς dicitur. mediocritatem habet inter infimum atq; summum dicendi genus: eamq; ob causam à Cicerone temperatum dicitur. Attenuata, tenuis, gracilis, infima, ἁπλοῦν, ἰσχνόν, βραχὺς, ἀσχημάτιστον, λιτότης : in usitata dicendi consuetudine manet. puritate enim contenta, elegantia atq; pulchritudine caret. Quamuis simplex illa puritas per se formosa est: ut cultus mulierum naturalis, qui ipsa placet mundicie. Hæc diuisio uniuersalis est, & Latinorum propria, & ab Antonio etiam in tertio de Oratore usurpatur: quo in loco hæc tria dicẽdi genera, sub ipso orationis habitu, id est aptitudine comprehenduntur. In eo enim libro, principiò quatuor dicẽdi modos tradit: purum, planum, ornatum, aptum. Hermogenes magis specialem habet diuisionem, qui & plura proposuit, & alijs nominibus. Nam in libris περὶ τῶν ἰδεῶν septem facit species, σαφήνειαν, μέγεθος, κάλλος, γοργότητα, ἦθος, ἀλήθειαν, δεινότητα. Sunt illæ tres Latinorũ communes, ad quas reliquæ omnes conferendæ sunt: de qua re uide secundum dialogũ Sturmij in Partitiones, et præfationẽ eiusdẽ: quæ inter eas quas ego in uno libello collectas edidi, in Hermogenis ideas extat. in qua dicit, hanc rẽ esse inuentione difficilem, obseruatione suauẽ, imitatione necessariã, usu admirabilem. Redeo ad Hermogenis diuisionẽ, quæ septem

fuit partium. Prima enim orationis uirtus est, ut sit perspicua, cui ἀσαφία καὶ σκότος obscuritas est contraria. Quia uerò ex nimia perspicuitate fit εὐτέλεια, id est contempta orationis humilitas, propter λεπτολογίαν: ideo magnitudo sequitur, quæ orationem, ne humi repat, in sublime tollit. At ne magnitudo sit deformis, pulchritudo et uenustas additur: cui mox celeritas adiungitur, ut sit pulchritudo uirilis, agilis atq; uehemens. Et quia orationem moribus, institutis, ac conditionibus hominum conuenire decet: mos ipse, quem Græci ἦθος uocant, obseruandus est, quo ingenia hominum, ætates, sexus, ac conditiones explicantur. Alia est Achillis irati oratio, alia Nestoris consilium dantis: quod non minus oratori, quàm poetis obseruandum est. Etsi autem humanum est errare ac decipi: tamen ne aliquid dissonum rebus dicatur, ueram esse orationem, & probabilem decet, ne contradici illi possit. In his uerò omnibus decorum dominatur: quod si negligitur, oratio fit inepta. Non enim omni causæ, auditori, personæ, tempori, orationum genus unum congruit. quare figura orationis ad id quod agitur accommodata, deligenda est: ornamentis ijsdem ferè uti licebit. aliàs contentius, aliàs remissius, qualis scilicet dicẽdi figura erit. De hac re uide tertium de Oratore, folio 162. Atq; hæ septem orationis formæ speciales sunt, ac simplices, & tribus Latinorum generibus inseruiunt: ac ferè nunquam solitariæ, sed mixtæ inueniuntur. Alia tamen est frequentior alia. ut apud sophistas κάλλος regnat, apud Demosthenẽ μέγεθος: ita tamẽ, ut cæteræ etiam sint admixtæ. Quibus autem ex rebus formæ illæ constituantur, etiam obseruandum est. Hermogenes illas ex octo rebus confici docet: sententijs, methodo, uerbis, figuris, membris, iunctura, clausula, numero. Sententiæ ἔννοιαι, hoc

Variatio dicendi.

æ, hoc in loco ſunt quælibet cogitationes, non γνῶμαι, quæ
ad uitam atque mores hominum accommodantur. Omnes
autem ſententiæ uel ſunt magnarum, uel paruarum, uel
mediarum rerum. Magnæ ſunt diuinæ & humanæ: in di
uinis eſt religio, & res cœleſtes, & opera Dei uniuerſa,
& quæcunq; de Deo dici poſſunt: in humanis, quæ de uir-
tute, republica, bello, pace, & ſimilibus dicuntur. Paruæ
ſunt, uel paruarum rerum, ut ſunt deſcriptiones ruris, fon-
tium, montium, arborum, locorum, temporum: qualis eti-
am turris mobilis apud Cæſarem. uel ſunt paruarum con-
trouerſiarum, ut de ſtillicidijs, & ſimilibus. Mediæ ſunt,
quæ ad mores & uitam hominum pertinent. In ſententijs
obſeruandum eſt, ut pro earum uarietate oratio uarietur,
ne ubiq; ſui ſimilis eſſe uideatur: quod Liſiæ uitio uerſum
eſt. Suam autem unaquæuis ſententia collocationem ha-
bet, quã Hermogenes μέθοδον appellat: aliæ enim primo,
aliæ ſecundo, aliæ ultimo loco poni debent. Sunt enim tria
ſententiarum genera: unum ἠθικὸν, alterum διδακτικὸν,
tertium παθητικὸν: primùm ad conciliandum, poſtremum
ad mouendum, medium ad docẽdum pertinet. Sunt etiam
in collocatione propoſitio, diuiſio, tranſitio, commutatio,
uel cõſeruatio ordinis naturalis ſpectandæ. Non ſolùm au
tem ſententiarum, ſed etiam uerborum μέθοδος eſſe ſolet,
quæ εἰκῶνες & σημεῖα, id eſt, notæ atq; ſigna rerum ſunt.
Aliud autem paucis, aliud pluribus uerbis eſt tractandum.
deinde res magnæ ſonantibus uerbis, & grauibus atque
plenis efferri uolũt: paruæ proprijs: mediæ humilioribus,
neque tamen peruulgatiſſimis. Figuræ rerum & uerbo-
rum ornamenta ſunt, ac uiuus orationis color. quamob-
rem non minus auditorem delectare ſolent, quàm colores
in imaginibus. Membra ſunt periodorum, in quibus

colores atq; ornamenta, tanquam in certis quibusdam partibus cernuntur. In his spectandum est, quæ coniungere, quæ separare, quæ præponere, quæ uerò postponere, & an longis aut breuibus uti uelis. Clausula est, membrorum ac periodi pars extrema, qua tandem mens hominis acquiescit. in principio enim occupata est, in medio fatigata: in fine quid orator sit dicturus, quo delectetur ac reficiatur, expectat. Postremùm est numerus, qui etiam ad rei naturam est accommodandus. Alius enim iratum, alius lenem, alius grauem, alius remissè dicentem numerus decet. Constat autem συνθέσει καὶ ἀναπαύσει, in qua perficitur. Has octo partes Hermogenes spectandas esse in omnibus dicendi ideis tradit, de quibus hoc in loco satis est dictum. Nunc quibus ex rebus graue dicendi genus noster autor constare dicat, uideamus.

GENVS DICENDI graue.

In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, siue extranea, ad unamquanque rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebũt (de quibus pòst dicemus) adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum. Nam quis est uestrûm, iudices, qui satis idoneã possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere cõparari? quod huic maleficio dignũ

ſupplicium poteſt inueniri? In ijs qui uiolaſſent ingenuam, matremfamiliâs conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremò necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri cõſumpſerunt: huic truculentiſsimo ac nefario facinori ſingularẽ pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, uno conſilio uniuerſis ciuibus atrociſsimas calamitates machinâtur. O feros animos. O crudeles cogitationes. O derelictos ab humanitate homines. Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerũt? Quo pacto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quomodo deûm ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in ſeruitutem: matribusfamiliâs & ingenuis ſub hoſtilem libidinẽ ſubiectis, urbs acerbiſsimo cõcidat incendio conflagrata? qui ſe non putãt id quod uoluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſsimæ patriæ miſerandum ſcelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis conſequi, iudices, indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis. Veſter enim uos animus amantiſsimus reipublicæ facilè edocet, ut eum qui fortunas omniũ uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſsimorum hoſtium dominatu nefario uoluerit obruere.

COMMENTARIVS.

Diuiſit elocutionem in tria dicendi genera, eademq́; breuiter definiuit: nunc quibus unumquodq; in rebus conſumatur indicat, & ſingulorum exempla ſubiungit. Hermogenes figuræ graui, quam ἰδέαν μεγάλην appellat, dignitatem, aſperitatem, uehementiam, ſplendorem, uigorem, circumductionem tribuit. Dignitas σεμνότης æſtimatur ornatu ſententiarum, cum de rebus diuinis, de naturalibus, de republica, de bello, de uirtute loquimur. Aſperitas τραχύτης in diſſolutione ſententiarum conſtat, ne oratio ſit compoſita, & continuata, ſed interuallis dirempta, ut in diuiſionibus & exclamationibus fieri ſolet. Quod enim in humano corpore extantes humeri, pectus hirſutum, barbatus uultus, atq; horror eſt: id eſt in oratione aſperitas. quæ idcirco additur dignitati, ut ſit uirilis, ſenatoria ac forenſis: non ſophiſtica, lenis atq; theatralis. Vehementia σφοδρότης, firmam facit grauitatem, ne aſperitas ſit ſpinoſa. Vt enim ſaxa curſum fluminis non impediunt, ſed augent: ita etiam aſperitas orationem impedire non debet, ſed concitare, quod fit uehementia. Ne uerò curſus ille nimiùm uerticoſus ſit, ſplendor λαμπρότης additur, ut oratio fiat luminoſa. Vigor ἀκμὴ orationi ſanguinem tribuit iuuenilem, hoc eſt ſuccum bonum, plenum ac uigentem. Sed circumductio, quæ in longis membris ac periodis conſideratur, hæc omnia maiora atq; digniora facit. Has partes graui dicendi formæ Hermogenes ſubijcit: ſed hic autor, quia quædam propria tradere uoluit, uerba, ſententias, & figuras tantùm, quæ partes ſunt præcipuæ, poſuit: non quòd reliqua etiam neceſſaria non ſint: ſed quia quaſi communia ſunt alijs etiam generibus, his autem tribus graue dicendi

cendi

cendi genus ab alijs potißimùm differat. deinde hic autor membra ac periodum infrà inter exornationes recenset. Grauitas igitur, quam Crassus in tertio de Oratore plenam appellat, & tamen teretem esse uult, secundum hunc autorem præcipuè spectatur in uerbis, sententijs ac figuris. Verba diuidit in propria & translata. Propria ἴδια, à quibus est incipiendum, sæpe magis numerosa sunt, & grauia, quàm translata: ut cum parricidam dicis, plus dicis, quàm si perniciem, labem, aut pestem dicas. Futurus igitur orator in delectu uerborum diligenter sese exercebit, ut grauiora eligat: quod ex amplificationibus, incrementis, distinctione propriorum, atq; ἰσοδυναμία facilè assequetur. ut, Facinus est uincire ciuem, scelus uerberare, parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? humile est uincire, mediocre uerberare, graue necare, grauißimum in crucem tollere: adeò ut nesciat, quo illud appellet nomine. Hoc ex loco ordo intelligitur, quæ primo, medio, ultimo loco poni debeant. Est in coniunctione obseruanda Latinitas, qua multa fiunt barbara, quæ simplicia sunt Latina. ut priuignus filius, uitricus pater barbarè dicuntur: cum rectè dicantur, pater uitricus, & filius priuignus: ut gemini fratres, si sint uterini, & eodem nati tempore: si contrà, uitiosè. Translata τετραμμένα aut sunt propria, quæ ex proprijs fiunt: aut aliena. Propria, ut περίφρασις, cum pro parricida dico eum qui luce priuauit, per quem ipse lucem aspexit. Aliena sunt, ὑπαλλαγὴ, συνεκδοχὴ, κατάχρησις, &c. Translatis uerbis duabus de causis utimur. Primùm, ne eodem semper uerbo utamur, quod grauitati est contrarium. deinde propter utilitatem: commodius enim translato uerbo, quàm proprio aliquid efferimus. In de-

ligendo quærenda sunt cùm ornatißima, tum grauißima. Ornatus autem uerborum spectatur in potestate, in sono, & in utroque. Potestas, quæ est ipsa significatio, animum ferit, cum rem magnam atque grauem significat: ut sceleratus pro malo, impurus pro improbo. Sonus aures implet, ut parricida grauius est quàm homicida. Quum & potestas & sonus coniunguntur, uerba faciunt plena, quæ & animum & aures simul mouent. Fit autem illa plenitudo primùm mutatione uerborum, ut si pro timere dicas extimescere. Deinde inflectione, mutato modo, aut tempore: ut, extimescebam. In his omnibus τὸ πρέπον obseruare est necesse, ut oratio apta sit, uerbaq; ipsa ad unamquamque rem accommodentur, ne grauitas sine causa affectata esse uideatur.

Etsi graues.) Verba rebus conuenire debent, quæ quia in hoc genere grauia esse oportet, ideo graues etiam eligi uult sententias, quæ magnarum & grauium solent esse rerum: de quibus dictum est. Omnis autem sententia uel est simplex atq; solitaria, quæ tantummodo docet: ut, Vos isthæc intrò auferte, abite, &c. uel est παθητική, quæ auditorem etiam mouet: ut ille,

Degeneres animos timor arguit: heu quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhausta canebat?

Ostendit autem huiusmodi sententias eligendas, quæ in amplificationibus atque commiserationibus tractari solent: quæ quia non solùm docent, sed etiam mouent, graues appellantur. Etsi exornationes.) Vt uerba & sententias, sic etiam exornationes, ipsa σχήματα, quæ grauitatem habeant, adhibenda esse præcipit: de quibus infrà diligenter docet.

In hoc genere.) Indicauit quibus rebus ipsa grauitas

uitas conficiatur. nunc etiam exemplo rem ostendit, quod ex secundo, nono & decimo amplificationis loco sumptum est: quam suprà libro secundo tractauit. Habet hoc exemplum partes quinq;: πρότασιν, αὔξησιν, ἐκφώνησιν, ὑποτύπωσιν, καὶ συμπέρασμα. Nam quis est uestrûm.) πρότασις *figurata* ἐρωτήματι. Habet autem primum membrum περίβολον, *estq;* περιοδικὸν *ac* σχοινοτενές. Nam & opinionem iudicis *assumit,* & περιφράσει *orationem dilatat, dum non nominat perduellem, sed his eum uerbis circumscribit: eum qui prodere hostibus patriam cogitarit. Fit enim* περιβολὴ *uel* ἐκτάσει, *extensione, dilatatione uerbi, cùm pro uerbo utimur* περιφράσει: *ut cum pro filio dico, eũ qui ab altero lucis usum accepit. Vel fit* προσλήψει *assumptione rerum extranearum, cum aut genus ad speciem assumimus, ut pro domo Cicero: Cùm multa diuinitùs pontifices à maioribus nostris inuenta atq; instituta sunt, tum nihil præclarius, quàm quòd uos eosdem, &c. notus est locus. Aut partem ad totum, ut: Cùm omnibus membris dolet, tum præcipuè pedibus. aut personæ qualitas: ut, Vir fortissimus Milo, Cato homo sapientissimus. aut euenta, & res gestæ: ut,*

Arma uirumq; cano, Troiæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lauinaq; uenit
Littora. — pro Aenea.

Quod maleficium.) Ἐπιμονὴ, *immoratio in eadem re. ter enim idem dicit: Quæ pœna? quod maleficium? quod supplicium? uerba sunt diuersa. Fit enim* ἐπιμονὴ *uel* ἰσοδυναμία, *quando in eadem re iisdem uerbis immoramur: ut, Fugit, excessit, euasit: pro, liberatus est. Vel cũ diuersis uerbis ac sententiis rem eandem sæpe efferimus*

rimus: ut illud de Ciceronis genero, Quid tuus ille Tubero gladius, &c.

In ijs, &c.) αὔξησις συγκριτική: est autem comparatio ingens, & accumulata à minori ad maius. Omnis comparatio uel est simplex, quum singula singulis comparantur: ut, Parricida cum perduelli. uel est composita, cum aut plura uni comparantur, ut in hoc loco: aut plura pluribus, ut bina binis, terna ternis: raro enim ad quaterna ascendimus. exempla paßim in Cicerone sunt obuia. Habet autem comparatio omnis προκείμενον, id quod comparatur: & συγκρινόμενον, id cum quo comparatur. Ac quia orator gladiator, non saltator esse debet: ἀντιμετάθεσει, uerborum transpositione uitauit ὁμοιοτέλευτον, quæ figura suauitati atq; auribus inseruit. Huic truculentißimo.) προσαπόδοσις, quæ ratiocinationem habet. maximum enim esse scelus oportet, cui pœnam maiores non inuenerint. Atque in alijs.) Prior comparatio fuit τῶν ἄλλων: tres enim alienas species cum præsenti contulit, ad ostendendam maleficij magnitudinem. hæc uerò comparatio est ποιότητος.

Affines, &c.) socij & autores, αὔξησις est in uerbis O feros animos.) ἐκφώνησις. proposuit rem grauiter, eamq; cōparationib. auxit. nunc etiam motū addit, κατ' ἐπιμονὴν, in qua gradatio est, & incrementum. incipit enim à parte, scilicet ab animo: deinde ad partis transit actionem, cogitationes: postremò ponit totum, ipsum hominem. Sed est etiam in epithetis gradatio ac distinctio: feros, crudeles, derelictos ab humanitate. Atque hoc postremum παρὰ τὴν φύσιν dicitur: ut clementia inclemens, concordia discors. Quid agere.) Est quasi occupatio exclamationis. Quo pacto.) Ὑποτύπωσις,

sine

ſiue ἐνδιασκευή, parua quidem, ſed tamen huic loco apta. Breuis enim eſt totius maleficij diſtributio. Habet aũt ἐνάργειαν, quæ ſolet, ut inquit Ariſtoteles, πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, rem ipſam ante oculos ponere: ut in hoc loco indignitatem rei exprimit commemoratione incommodorum, quæ in euerſione rerumpubl. eueniunt. Ouantes, &c.) cum magno gaudio.

Deum.) Συγκρίσις, quæ grauitati inſeruit. Qui ſe non putant.) Sententia συλλογιστικὴ, quam ideo poſtremo loco poſuit, quoniam eſt grauißima atq; uehementißima. Ex re enim minima rem indicat maximam. Nam quid eſt uilius cinere? quid autem grauius euerſione patriæ, legum, religionis, quam ille ex cinere oſtendit? Differunt autem ὑποτύπωσις & συλλογισμός. illa enim plura maximaq; ponit: hic uerò unicum atque ſimplicißimum, quod maxima illa nobis tanquam in ſpeculo proponit.

Nequeo uerbis conſequi.) Concluſio παθητικὴ atq; acris, ut iudices ad uindicandum hoſtes patriæ excitet. Habet autem hæc prima ſententia ἀποδίωξιν ἀγανακτικήν: ſe non poſſe ſatis de hac rei indignitate dicere. Huic adiungit ἐπανόρθωσιν ἠθικὴν, ut de iudicum uirtute nihil uideatur dubitare: ſe id negligentius, hoc eſt, æquo ferre animo, quia iudices ipſius expoſitione non indigeant. Veſter.) αἰτιολογία correctionis, in qua primùm iudicibus ſapientiam tribuit, & amorem erga patriam: deinde ſententiam ſuam dicit cum quadam acrimonia, quæ fit tractatione ſententiarum. Eſt enim ſententiæ dictio in medio: Præcipitem perturbetis ex ciuitate. Vtrinque affectu eſt munita. in fronte: Qui fortunas omnium uoluerit prodere. à tergo: Quam iſte ſpurcißimo

cißimoe

cißimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. Est etiam hoc obseruandum, quòd postremus affectus, qui oratoris habet ἐπίκρισιν, prolixius, grauioribus uerbis ac epithetis, quàm prior, est tractatus, ut aculeos in iudicum animis relinquat.

GENVS DICENDI MEDIOCRE.

In mediocri figura uersabitur oratio, si hęc, ut antè dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: Quibus cum bellum gerimus, iudices uidetis: cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute & industria conseruare soliti sunt. Hi cùm se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt: tum uerò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire & existimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cũ multo maximã sociorũ partem in officio manere intelligerent, cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse uiderent: non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores uenirent, nedum illud imperium

orbis

orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate concesserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se trans ferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facilè conarentur, quo illi, quemadmodum descissent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facilimè deducuntur in fraudem. At ij qui sciunt quid alijs acciderit, facilè ex aliorum euentis, suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti, arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. Quid aliud, nisi id quod dico, potest esse?

COMMENTARIVS.

In mediocri dicendi genere eadem retinet, quæ figuræ graui attribuit, uerba, sententias, & figuras. Sed uult hæc omnia esse mediocria, ut ita demittantur, ne ad infimum descendamus.

Quibus cum.) *Propositio: differt autem hoc exemplum à superiori quinque rebus. Primùm ὕλῃ, materia: superius enim rem horribilem & calamitosam habuit, hoc audacem ac stultam, minusq; periculosam. Deinde πάθει, affectu. in priore enim omnia tragica, indignatio*

atq;

atq; ira fuit: in hoc est contemptus aduersarij, quem stultitia peccasse dicit. Tertiò λέξει, uerborum delectu. prius enim habuit uerba grauißima, propter materiam tragicam, hoc mediocria: sunt enim uerba rebus accommodanda. Quartò σχήμασι figuris: in illo fuerunt ἐπιμονὴ, σύγκρισις αὐξητικὴ, ἐκφώνησις ἀγανακτικὴ, ὑποτύπωσις: in hoc sunt tantùm interrogationes, occupationes disceptatoriæ, σύγκρισις. Postremò tractatione ἐργασίᾳ, prius habuit commemorationem rerum peßimarum: hoc inuestigationem causarum, quæ nonnihil de grauitate remittit. in illo fuit amplificatio, in hoc est disputatio: illud breuius fuit tractatum, hoc prolixius. Figura autem dicendi non ex magnitudine uniuersi, seu prolixitate compositionis cognoscitur, sed ex obseruatione singulorum: ut homo robustus ex proceritate, pectore, lateribus, ac reliquis membris conuenientibus, quæ omnia sunt consideranda. Prima propositionis huius sententia est ex attenuato dicendi genere: Quibus cum bellum gerimus, iudices, uidetis, cum socijs. Altera sententia dignitatem habet, quoniam est πολιτικὴ, qua oratio paulatim assurgit: Qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum simul uirtute & industria conseruare soliti sunt. Est enim sententia dilatata προσλήψει primùm totius, cum dicit Nobiscùm: deinde τ̃ τρόπων, uirtute & industria. Ita oratio quidem περιβολὴν, sed tamen mediocrem, & priori sententia quæ est ex genere humili, & sequenti διασκέψει temperata. Hi cum se.) Sententia ista lenitatem habet, & ab anteactis, & officio sociorum sumitur.

Necessariorum.) sociorum. Hi cum delib.) διάσκεψις τῶν αἰτίων, causarum inquisitio: quæ quia est consuetudinis quotidianæ, orationem facit remißiorem, pro

propter præcedentem περιβολήν. Addit tamen rursus orationi grauitatem causarum ἀπαρίθμησις, ut ex utroque genere mediocritas constet. Inuestigat causas temeritatis, et ostendit eos nihil ad tantum bellum conficiendum habuisse parati. Primùm autem partes enumerat, ac tria potißimum ponit ad bellum necessaria: multitudinem militum, idoneos imperatores, pecuniam publicam. ea omnia remouet negando. Deinde etiam totum negat, eos rem nullam habuisse, quæ res ad bellum administrandum pertineat. unde eorum stulticia & temeritas apparet. Est igitur διάσκεψις illa carnosa quidem, non tamen ossea, quia uehementia caret. Si cum finiti.) αὔξησις, quæ fit συγκρίσει ὑποθετικῇ. Differt hæc amplificatio à superiore: in genere enim graui fit ad perturbandum, atq; commouendum iudicem, ut propter rei magnitudinem atq; indignitatem irascatur: in hoc uerò genere senilis est, & placida: unde etiam affectus mouet leniores, ut in hoc loco aduersariorum stoliditatem atque imprudentiam ostendit. Quæret, &c.) ὑποφορὰ κατ᾽ ἐρώτησιν, ad disceptandum instituta: quæ figura rursum ad subtilitatem pertinet. Sumitur autem ab exemplo aliorum, qui idem sunt conati. Eo quidem.) ἀνασκευὴ τῆς ὑποφορᾶς, quæ acumen habet, propter aduersariorū reprehensionem. Nam rerum imperiti.) αἰτιολογία κατὰ σύγκρισιν συμβουλευτικήν: confert enim cōsilia prudentum cum imprudentibus: quare tametsi oratio etiam hoc in loco nonnihil ad grauitatē assurgit: tamen hæc comparatio magis docendi ac distinctionis rerum gratia, quàm ornatus adhibetur. quia non forensis, sed deliberatiua est oratio. Per imprudentiam.) Dulce enim bellum inexpertis, qui nesciunt quid ad bellum administrandum necessarium sit.

In fraudem.) *in malum consilium. est hic fraus usurpata præter consuetudinem.* At ij qui.) *προσαπόδοσις.* Facile.) *Non enim ignorant felicem esse, quem faciunt aliena pericula cautum.*

Nulla igitur.) *Conclusio figurata ἐπιμονῇ bimembri & continuata, ut in mediocritate maneat. In graui enim genere trimembrem fecisset, & diremptã: ut, Nulla igitur re inducti arma sustulerũt, nulla spe freti hostes esse cœperunt: nulla iniuria lacessiti, etiam oppugnare populum conati sunt, à quo semper defensi fuerunt.* Quis hoc, &c.) *ἐρώτησις μακροκωλός, pulcherrimis uerbis facta, ne oratio nimium humi reperet.* Ergo aliquid.) *ἐπίλογος, quo concludit, temeritate eos arma sustulisse. utitur autem ἐρωτήσει τῆς αἰτίας, αὐτὶ τῆς ἀφωρισμένως: quid aliud, nisi id quod dico, esse potest? id est, stulticiam ac temeritatem. Ita secũdum genus omnia habet ex primo. sed mediocria, ut neq; nimis sint grauia, neq; nimis remissa: & quædam ex tenui. utriusq; enim generis particeps mediocritate quadam laudatur.*

TENVE DICENDI genus.

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum. Nam, ut fortè hic in balneas uenit, cœpit, postquàm perfusus est, defricari. Deinde, ubi uisum ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso: Heus, inquit, adolescẽs, pueri tui modò me pulsauerunt, satisfacias oportet. Hic qui id ætatis ab ignoto, præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit.

cœpit. Hic uix tandem inquit, Sine me considerare. Tum uerò iste cœpit clamare uoce ista, quæ perfacilè cuiuis rubores eijcere posset. Ita petulans es atque acer, ut ne ad solatium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis? Conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur, imperito eiusmodi conuiciorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate.

COMMENTARIVS.

Attenuatum dicendi genus, quod etiam tenue, humile ac subtile dicitur, sanum est, & mundum, atq; simplex: sed non sine neruis ac uiribus, ut de Oratore inquit Crassus. Caret enim exornationibus, sermonis quotidiani puritate, collocatione simplici, figuris non magnis, sententijs philosophicis, moratis ac prudentibus, numeris leuibus, clausulis quæ uel incisim uel membratim fiunt, constans. Exemplo sunt Terentius, Virgilij Bucolica, epistolæ Ciceronis, &c.

Nã ut fortè.) *Exẽplũ tertij generis, quod est quasi ἀσχημάτιστον, siue quòd nullas habet figuras, siue quòd nõ magnas habet, sed humiles. Gen⁹ causæ demõstratiuũ est.*

Introducitur ſcurra, qui adoleſcentem increpat, à cuius ſeruis ſe pulſatum dicit. res ipſa humilis eſt, perſonæ ignobiles, tractatio ſimplex. Habet hoc exemplum ἀφήγησιν ἁπλῶν, *expoſitionem ſimplicem abſque ornatu: in qua ordo rei geſtæ naturalis obſeruatur.* Igitur genera.) *Concluſio tractationis exemplorum, ex quibus dicendi genera facilè intelligi poſſe dicit. exempla enim ſingulis accõmodauit generibus, ut inde cuiuſuis natura ac proprietas poßit perſpici.* Erit enim.) *Repetit, aliam in tenui, aliam in graui, aliam uerò in mediocri dicendi genere compoſitionem ac conſtructionem eſſe. Attenuatam conſtructionem uocat, quæ non inſeruit auribus, quia non eſt numeroſa, & uerba habet humilia.*

Alia in grauitate, alia, &c.) *Contrariam omninò habent conſtructionem attenuatam & graue dicendi genus: in illo enim omnia ſunt humilia, in hoc uerò grauia. Eſt autem triplex apud authores grauitas. nam & poetæ, & hiſtorici, & oratores graues ſunt: qui tamen omnes inter ſe differunt. Apud poetas enim Tragici utuntur uerbis poeticis, recens factis, antiquatis, &, ut Ariſtoteles appellat,* γλώττας. *Hiſtorici propria quidem habent, ſed tamen etiam multa habent accommodata temporibus, & moribus uetuſtis: ut Liuius in duobus prioribus libris. Oratores autem ſua è media populi conſuetudine ſumunt, & proprijs atque uſitatis utuntur. Sed hi primùm delectum habent, & ſignificantiora eligunt. Eſt enim delectus in ipſa ſignificatione: ut ſcelus & flagitium idem ſunt, & tamen orator eliget poſtremum. Deinde in collocando diligentiam adhibent; dum interdum uerbum humile reddunt grauius, additione., ut, Concidere urbem, eſt quotidianum, & humile: additione fit grauius,*

grauius, ut in mediocritate tamen maneat: Vrbem concidere incendio. fit grauißimum congregatione uerborum: Vrbem concidere incendio conflagratam. Hæc collocatio uocatur σεσωρευμένη, condensata atque coaceruata. Hactenus de generibus dicendi: nunc de uitijs eorum dicit.

VITIVM GRAVItatis.

Est autem cauendum, nec dum hæc genera consectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea quæ fugienda est: quæ rectè uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ita ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo quò profecti sunt aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem.

COMMENTARIVS.

Solent fideles doctores non solùm ea tradere, quæ se-

quamur: sed etiam quæ nobis fugienda sunt, ostendere. Id cum hic autor in superioribus studiosè fecerit, hoc quoq; in loco sibi non esse negligendum putauit. Cum igitur hactenus dicendi generum uirtutes exposuerit (nam quod uirtutibus euenire solet, ut sua habeant adiuncta uitia, id etiam orationi accidit) nunc de propinquis eorũ uitijs agit. **Est autem.**) προκατάστασις. **Ne dum.**) *Nam, ut inquit Horatius, Decipimur specie recti, quia sæpe ita sunt propinqua uirtutibus uitia, ut agnosci uix possint: atq; adeò, ut quemadmodum idem inquit:*

Dum uitant stulti uitia, in contraria currunt.

Nam graui.) πρότασις: *Graui figuræ est opposita sufflata.* **Nam ita.**) αἰτιολογία καθ' ὁμοίωσιν. *Rectè oratio homini comparatur: multis enim modis illi similis est. unde mores, ingenium, color, sanguis, caro, ossa, cutis, membra, & similes in oratione appellationes. Sed quemadmodum à uirtutibus, & ijs quæ bona sunt in homine, oratio nomina accipit: sic etiam à uitijs ac qualitatibus malis. unde tumor, dissolutio, siccitas: graui autem orationi, tumidia & inflata est uicina.*

Quum aut nouis, aut, &c.) *Ostendit quibus uerbis oratio fiat inflata: scilicet nouis, priscis, duriter trãslatis, & grauioribus quàm res postulat. Constant uitia ex ijsdem rebus, quibus uirtutes: sed uerba tantum ponit, quòd in ijs potißimùm tumor conspiciatur. Noua sunt Thrasonica, & arrogantiæ speciem habent: quæ non modò inuentione noua sunt, sed etiam compositione, quum ex simplicibus inusitato modo noua facimus. Prisca propter personarum nimis antiquam grauitatem, tumidam reddunt orationem, ut Hercules aut Romulus loqui uideatur. Duriter translata sunt, quæ sunt longè petita, nec similitu*

ditem

dinem habent conuenientem: ut montes belli, campus pacis, lacus Neptuniæ. His loquendi cõsuetudo, tametsi similitudo nota sit, repugnat. Est enim cõsuetudo ut in proprijs, sic etiam in translatis obseruanda. Verba grauiora sunt, ὑπερβολικὰ, quibus fides adhiberi non solet: aut etiam sonantiora, ut hoc in loco, perduellionibus pro perduellione. est enim grauior pluralis singulari. Talia sunt, quæ Horatius in propositione scriptoris Cyclici reprehendit:

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.

Sententiæ etiam & exornationes orationem faciunt tumidam: cum sententiæ falsæ, leues, nullæ sunt, aut non aptæ rei cui accommodantur: & cum exornationes non adhibentur suo loco. quod cum fit, orationem non magis decent, quàm pastorem purpura. Dicitur autem inflatum orationis genus, & tumidum, metaphora sumpta à corporibus humanis. Nam ut in corporibus habitus bonus sæpe in malum conuertitur: ita etiam oratio grauis uicinam habet sufflatam & tumentem: quæ tametsi sit carnosa, tamen nec neruos bonos, nec lacertos firmos, nec sanguinem uerum habet. Facilè autem uitia possunt uitari, si quibus ex rebus uirtutes constant, de quibus est antè dictum, animaduerterimus.

Nam qui perduellionibus.) Nunc exemplum ponit huius uitij, breue quidem: ex quo tamen facilè, quale illud sit, intelligitur. Hic primum statim uerbum tumet, propter numerum & prolixitatem. est etiam affectatio in Venditat. Non satis supplicij.) Pati supplicium dicimus, nõ dare, aut saltem rarò: at est in rarò etiam usitatis tumor. Primũ igitur durum fit compositione, deinde collocatione, quia cũ tetrasyllabo coniungitur. Si præceps.) Etiam hoc duabus de causis tumet: est enim meta-

phora dura, Neptuniæ lacus pro mari, & à Romana loquendi consuetudine remota. Deinde additur ἀρχαϊσμὸς, *depultus, pro depulsus: nimis enim est antiquum.* Qui montes.) *id est, pericula, magnitudinem, curam & solicitudinem belli.* Campos.) *tranquillitatem, commoditates, ocium: duræ & inflatæ omnino sunt metaphoræ.* In hoc genus.) *Conclusio: difficile est omnino tenere medium. dum enim unum uitamus uitium, in alterum incidimus.* Nunc de mediocritatis *uitio.*

MEDIOCRITATIS uitium.

Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis quod appellamus fluctuans & dissolutum, eo quod sine neruis & articulis fluctuat huc & illuc: nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. id est huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum uellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur.

COMMENTARIVS.

Mediocritas confine habet uitium, fluctuans atq; dissolutum orationis genus: illud ab aquis, hoc uerò ab humano corpore μεταφορικῶς *appellationem sumit.* Vt enim neq; aqua fluctuans tenere cursum suum, neq; membra se mouere & officio suo fungi possunt, si neruis & articulis, quibus connectantur, careant: ita etiam oratio pendula, fluctuans atq; dissoluta erit, nisi neruis & articulis rectè coniungatur. Est enim hoc uitium, non ut superius, in uerbis quæ bona sunt: sed in uerborum, incisorum ac membrorum connexione uitiosa: qua ipsa continuatio, ut in aqua cursus, aut in humano corpore motus, impeditur. Fluctuans.) *quod cursum suum tenere non potest.* Dissolutum.) *quod membra non bene connexa habet.* Sine neruis.) *recta membrorum connexione. explicat metaphorā: id enim dissolutum est, quod non est rectè connexum.* Articulis.) *recta incisorum usurpatione.*

Confirmare.) *interspirando, & separando membra à membris, & incisa ab incisis.* Nec uiriliter, &c.) *id est, non potest sententiam perficere in clausulis, quæ mentem implere, & proprium adferre numerum debent, ut auribus satisfaciat.* Socij nost.) *Exemplum dissolutionis. Sunt hæc elegantia quidem, sed numero & articulis carent. Deinde etiam cum propositione ratio est coniuncta, quæ commodius dirimi potuissent. Incurrunt hoc uitium complures huius temporis scriptores, dum compositionem planè negligunt.* Siquidem.) *Ratio propositioni sine ulla cōnexione & ordine adiuncta. potuisset autem particulam Præsertim addere, aut similem.* Solent.) *Etiam hoc sine articulo est adiun-*

ctum. Qui magna.) *Hoc in loco σύνθεσις & ἀνά-παυσις uitioſa eſt. debet enim ἀνάπαυσις & ſenten-tiam abſoluere, & efficere ut auribus ſatis fiat: quod fit, cum ſententia in fine bene cadit.*

Non poteſt.) *Oſtendit huius uitij incommodum, quod non mediocre eſſe ſolet. nam cum orationis finis ſit aut docere, aut mouere alios, neutrum aſſequemur, ſi tenere auditorem non poterimus.* Diffluit.) *Ratio diffluit, ut aqua, à qua metaphora ſumitur. neque quic-quam perfectis uerbis amplectitur, quoniam neruis ca-ret, nec abſolutam habet ſententiam. Supereſt ut de ſub-tilitatis uitio dicamus.*

ATTENVATIONIS
uitium.

Qui non poſſunt in illa facetiſsima uerbo-rum attenuatione commodè uerſari, ueni-unt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum eſt Exile nominari, cuiuſ modi eſt hoc: Nam iſtic ad balneas acceſsit, ad hunc poſtea dixit, Hic tuus ſeruus me pul ſauit. Poſtea dixit hic illi, Conſiderabo. Pòſt ille conuicium fecit, & magis magisque præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. Non e-nim adeptus eſt id quod habet attenuata fi-gura, puris uerbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis & gra-ue & mediocre, & attenuatum, dignitate af-ficiunt exornationes, de quibus pòſt loque-mur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſi-

cuti

cuti coloribus, si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facilè satietas uarietate uitetur.

COMMENTARIVS.

Hoc in loco primùm ostendit subtilis siue attenuatæ orationis uitiũ: deinde figurarũ proprium: postremò dicendi genera commutanda esse monet. Subtilitatis uitiũ, orationis genus aridũ, exãgue, et exile uocat: ab humano corpore, ut in alijs, sumpta metaphora. Habet hoc uitium uerba quidem propria, sed abiecta, et compositionẽ ineptam atq; puerilem. quare ad contemptã omnino loquendi formã, ab illa facetißima uerborũ attenuatiõe declinat. Nã, &c.) Exemplum orationis aridæ, quod quia ex attenuatæ dicendi figuræ exemplo sumptum est, facilè animaduerti potest, quale sit hoc uitium.

Friuolus.) *ἐπίκρισις ostendit duo in hoc sermone uitia, quorum alterum uerborum est, quia est illiberalis, nec uerba habet pura: alterum uerò compositionis, quia uerbis caret electis: repetitiones autem & connexiones habet ineptas, unde friuolus efficitur.* Omne genus orationis.) *Principiò in omnibus artibus forma constituenda est, tum partes & materia tradenda. Quum igitur hactenus de tribus dicendi generibus præcepta tradiderit, eorumq; partes ac materiam, uerba, sententias & figuras ostenderit, tum quæ singulorum generũ uitia essent indicarit: nunc eorum ostendit proprium, & genera inter se miscenda esse docet. Est aũt et grauis, et mediocris et attenuati proprium dignitas: ea uerò æstimatur ex figurarũ*

quan-

quantitate. Nam si raræ disponentur, distinctam, id est conuenientem, sicuti coloribus: si crebræ collocabuntur, oblitam, id est, unguentosam & inflatam reddunt orationem. Sumpta est metaphora à rebus quæ unguentis aut pinguedine oblinuntur. Sed figuram.) Nulla est oratio Ciceronis, quæ ex una tantum dicendi forma constet. Nam tametsi pro Cecinna subtilis, pro Milone uerò grauis sit: tamen & illa multa habet grauia, & hæc attenuata. Quare prudenter hoc in loco monet, figuras esse miscendas. Hoc etiam Horatius in Arte præcipit:

Interdum tamen & uocem comœdia tollit,
Iratusq; Chremes tumido delitigat ore:
Et Tragicus plerunq; dolet sermone pedestri.

Cuius rei duæ sunt causæ. Nã aut necessitas cogit, aut delectatio suadet. Illam res adferre solent, pro quarum natura ac uarietate oratio quoq; uarianda est: ut parua remissè, magna grauiter, mediocria neq; nimis attenuato, neq; nimis sublimi orationis genere efferamus. Sub rehic etiam locum, personas, tempus, & alias circumstantias, quibus oratio accommodanda est, ut in Poetarum uidemus fabulis, intelligo. Spectatur autem necessitas uel in toto: ut in Milonis Rosciiq; causa grauitas orationis requiritur, quoniã utraq; causa grauis est. uel in aliqua tãtum parte, cum dicẽdi figura mutatur, eius rei gratia quæ extra causam incidit: ut in Cecinnana, de socio malo, &c. Huiusmodi loci multi sunt in Verrinis, quæ alioqui graues sunt. Delectatio auditoris gratia admittitur, ne defatigetur satietate, quæ uarietate figurarum ac periodorum facilè uitabitur. Nam cum in periodis potissimum dignitas spectetur, quæ orationem grauem reddunt, cum sunt pro-

ductæ

ductæ: ideo uariandæ sunt, ut sex aut quinq; membrorum, quadrimembris, huic trimembris aut bimembris succedat, quæ sunt mediocritatis & attenuationis.

ELOCVTIO PERFECTA.

Quoniam quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est: uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè ad commodum oratoris accõmodata est, tres res in se debet habere: elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ facit, ut unumquodq; purè & apertè dici uideatur. Hęc distribuitur in latinitatem & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat, ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Solœcismus & Barbarismus. Solœcismus est, cum uerbis pluribus cõsequens uerbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare posſimus, in arte Grammatica dilucidè discemus. Explanatio est, quę reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut essent, de qua loquemur. Compositio, est uerborum constructio æqualiter perpolita. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones,

quæ

quæ uaſtam atq; hiantem orationem reddũt, ut hoc eſt, Baccæ æneæ amœniſsimè impendebant. Et ſi uitabimus eiuſdem literæ nimiam aſsiduitatem: cui uitio uerſus hic erit exemplo (nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exẽplis uti:) O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. & hic eiuſdem Poetæ: Quicquam quiſquam cuiquam quod conueniat, neget. Et ſi eiuſdem uerbi aſsiduitatem nimiã fugiemus, ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio nõ extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non utemur continenter ſimiliter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lachrymantes, obteſtantes. Et ſi uerborum tranſiectionem uitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſterius loquemur: quo in uitio eſt Lucillius aſsiduus, ut hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Item fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His uitijs in compoſitione uitatis, reliquum operis conſummandũ eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem, uarietate diſtinguens. Hæc & in uerborum & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in uerbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

COMMENTARIVS.

Bipartita fuit huius praeceptionis κατάστασις. Pars prima, quibus in rebus semper omnis oratoria elocutio debeat esse, absoluta est: nunc ad alteram partem, quas res debeat habere elocutio commoda, transitionem facit. Idea omnis ex elocutione sua cognoscitur. elocutio autem oratori accommodata, tres res in se debet habere: elegantiam, compositionem, dignitatem. In Oratore addit aptitudinem, sed hic sub dignitate comprehenditur: quoniam dignitas nihil est aliud, quàm ornatus conueniens & decorus. Elegantia est, orationis εὐκοσμία, ornatus bonus, id est, puritas & perspicuitas. Cicero elegantiam, Hermogenes σαφήνειαν appellat. Distribuitur autem in Latinitatem & explanationem. Latinitas ab Hermogene appellatur καθαρότης, ab Aristotele ἑλληνισμὸς, ab Atticis Atticismus dicebatur, à Latinis puritas, quoniam sermonem purum conseruat, ab omni uitio remotũ: de quo grammaticorum extant praecepta. Est enim Latinitas, incorrupta loquendi obseruatio, secundum Romanam linguam. Constat natura, analogia, cõsuetudine, autoritate: de quibus grãmaticos consule. Aristoteles in Rhetoricis, in particulis positum esse tradit: quarum sané obseruatio etiam apud Latinos non modò utilis, uerumetiam necessária est. Vitia, quae sermonem non Latinum faciunt, duo sunt: soloecismus & barbarismus. Soloecismus in uerborum conexione fit, cùm accidentia partium orationis, genera, casus, tempora, modi, personae, &c. perturbantur. Barbarismus est in pronunciatione uitiosa, cum aut corripimus, aut producimus syllabam, uel non producendam, uel non corripiendam. Quanquam pluribus modis fieri solet, idq; in singulis uerbis: de quo uide Quintil. lib. 1. cap. 5. Excusantur

ſantur hæc aliquando conſuetudine, authoritate, uetuſtate, uicinitate uirtutum: quod obſeruandum eſt, ne fallamur. Explanatio εὐκρίνεια eſt, *quæ reddit apertam & dilucidam orationem: ſi uerba rectè collocentur, ſi ſententiæ ſint apertæ, ſi partitiones perfectæ.* Hoc in loco *uerba tantùm ei tribuit κατ' ἐξοχὴν: quoniam ſi cætera omnia ſunt perſpicua, uerba autem ſint obſcura, totam orationem obſcuram eſſe neceſſe eſt.* Quæ de Latinitate *percipiuntur, ad* Grammaticam *pertinent: quæ uerò de explanatione, ea oratoris ſunt.* Compoſitio συνθήκη, ἢ σύνθεσίς ἐστι πάντων τῶν μορῶν εὐταξία. *fit enim collocatione uerborum non immutata. qualis autem ea eſſe debeat, ex uitijs oſtendit.* Tria *enim in componendo maximè ſunt cauenda: ne oratio ſit hiulca, ne ſit aſpera, ne ſit obſcura. his enim tribus κακοσυνθεσία fieri ſolet.*

Si fugiemus.) Hiulcus *ſonus orationis, uocalium fit concurſu, cum & incipit à uocali uerbum, et in uocalem deſinit. ut in hoc exemplo:* Vaccæ æneæ amœniſsimæ *impendebant.* Duplex *autem obſeruanda eſt exceptio. nam aut in una tantùm diſtinctione lenis uocalium eſt concurſus, aut in diuerſis.* In una *dictione uocales aut ſimpliciter coeunt, ut in* Orion, Oaxes, Deus, &c. *aut figuratè, cum uel una ſit ex ſyllabis duabus, uocali in conſonantem tranſeunte: ut in* Abiete *apud* Maronem. *uel diphthongus conſtituitur, ut apud eundem in* Reijce capellas: *ut illud figuræ fiat triſyllabum, hoc uerò diſyllabum.* Quanquã uir doctiſs. Nicolaus Erythræus *in ſuis in* Virgiliũ *obſeruationib. has eſſe* Heroici *carminis figuras uelit: cũ pedib. alioqui in hoc genere carminis non uſitatis* Poeta *utitur.* In *diuerſis leniter concurrunt* i & e: *ut,*

Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

Item i & u: ut,

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error:

Sic etiam o & a: ut,

Te Coridon, ô Alexi, &c.

Etsi uitabimus.) Asperitas orationis tribus modis fieri solet; & continuatione consonantium & aßidua eiusdem uerbi repetitione, & uerborum fine. Continuantur consonantes, uel concursu aspero & scabroso: ut, Fœlix Xerxes, urbs Zazynthos. Vel puerili & inepta repetitione. Vt in hoc uersu Ennij:

O' Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti.

Nam hic nihil.) Occupatiuncula, contra obiectionem: quoniam alienis exemplis in elocutione utendum non esse, satis prolixè in prooemio demonstrauit. Sed in hoc loco obseruandum est, sæpe etiam consonantium non insuauem esse repetitionem. ut in illo Vergilij:

Et secum sola sicca spaciatur arena:

Apud ueteres enim s uim habuit consonantis & uocalis: propterea in fine elidebatur. Etsi eiusdem.) Repetitione uerbi eiusdem uitiosa, fit oratio aspera: Est autem uitiosa repetitio, cum fit sine ratione ac neceßitate, uocaturq́; ταυτολογία, ut in hoc exemplo: Nam cuius rationis ratio non extat, &c. Si uerò eam neceßitas exigit, non solum suauis est & grata, sed ornata quoq́; uocaturq́; πλοκή, de qua infrà.

Etsi non.) Finis uerborum orationem reddit asperã, cum uerbis utimur continenter similiter cadentibus: ut,

Non cauponantes bellum, sed belligerantes.

In membris, siue incisis laudem habet, & inter ornamenta numeratur ὁμοιόπτωτον: de quo infrà. Etsi uerborum.)

borum.) *Tertium cõpositionis uitiũ est obscuritas, quæ fit uel σύγχυσις, uel περιβολή. σύγχυσις ἢ ὑπερβάτοις, uerborum transiectio est, cum ea disiunguntur, quæ sunt cõiungenda: in quo uitio Lucilium fuisse aßiduum dicit. Fiunt autẽ ὑπερβατα laudabiliter, cũ aut consuetudo, aut uirtus, aut neceßitas excusat. Consuetudo in uerbis est: ut, Per mihi humanus uidetur, apud Ciceronem. Virtus ornatu æstimatur, quo ũitatur uitium: ut cum adiectiuum à substantiuo separatur: quod apud poetas ferè semper, apud oratores sæpe est laudabile. Neceßitas est, cũ uitari ὑπερβατα nõ possunt: quod fit, cũ sentẽtiæ, quæ omitti nõ possunt, interponẽdæ sunt. Vitatur autẽ aut præpositiõe, aut postpositiõe, quod semper faciendũ est, cũ fieri potest.* Itẽ, etc.) *Lõga uerborũ cõtinuatio est, quæ à Græcis περιβολὴ dicitur: ea fit nimia periodorũ lõgitudine, quæ uel mẽbrorũ prolixitate, uel multitudine cẽsentur. Causam ostẽdit huius uitij, quòd auditoris aures, et oratoris spiritũ lædat.* His uitijs.) Προκατάστασις πρὸς τὸ ἀξίωμα. Dignitas est.) *Elocutionẽ cõmodã in elegantiã, cõpositionẽ atque dignitatẽ diuisit. Inter primũ et ultimũ hoc interest: quòd elegantia necessaria, dignitas uerò honoraria est. Quod hic dignitatẽ uocat, Quintilianus ornatũ appellat: Græci ἀξίωμα, καὶ μεγαλοπρέπειαν. Omnis autem dignitas, uel ex singulis uerbis est, uel ex continuatis coniunctisque constat. Singula uel sunt propria, uel translata, uel nouata. Propria dicuntur certa, quia rem certam designant: & penè unà cum ipsis rebus nata, quia usu omnium ita principiò sunt recepta. In his delectus est quidam habendus. sunt enim propria aut usitata, aut non usitata: illa rursus sunt aut lecta atque illustria, aut abiecta. Abiecta sunt, quæ continuata orationem contemptam reddunt: qualia sunt, uel nimis trita uulgo,*

uel

uel uilia, uel impudica, uel sordida. His propè omnibus epigrammatographi & satyrici frequenter utuntur: ut etiam sæpe medici, & rusticarum atque aliarum rerum scriptores, quibus id turpe non est, quòd illos materia excusat. Lecta sunt, quæ cætera eiusdem rei uocabula præcellunt: sic dicta, quòd à doctis sint ex alijs eiusdem generis delecta. Illustria orationi lumen ac splendorem adferunt. Inusitata etiam sunt duplicia: uel enim sunt obsoleta, uel à consuetudine ferri possunt, & sunt illustria. Obsoleta sunt, quæ sunt ita antiquata, ut in usum sine reprehensione non poßint reuocari. Illustria sunt, quæ tametsi sunt prisca ferè ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iam diu intermissa: non tamen sunt omninò à doctis relicta, quibus suo loco positis, fit oratio grandior, et antiquior. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, inquit Crassus, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur: in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. In his omnibus delectus est habendus, qui & animi iudicio, & aurium trutina, ac bene loquendi consuetudine ponderatur. Inusitata igitur illa uetusta, à poetis atq; alijs doctis hominibus usurpata, orationem illustrant atq; exornãt. Cuiusmodi sunt, proles, soboles, tempestas: effari, nuncupari, rebar, opinabar, & similia. Nam tametsi poetis tantum concessa uideantur, qui liberiores sunt quàm oratores: tamen his etiam eiusmodi uerbis uti licet, cum orationi dignitatem adferent. Quod fieri solet, cum aut rerum, aut morum, aut personarum amplitudo, & antiquitas illa requirit: quod non modò Virgilius, diligentißimus compositionis ac proprietatis poeta, sed etiam Liuius in prioribus libris obseruauit. Hactenus de proprijs. Nouata uel noua

(*utraq; enim appellatione Cicero utitur*) *sunt ea, quæ ab eo qui dicit ipso gignuntur, ac fiunt: uel coniunctione, ut expectorare, & uersutiloquus apud Ennium: uel sine cõiunctione aliqua nouitate, ut indigenitalis ab indigena, incuruescere ab incuruo. in his, auribus ac cõsuetudini parcendum esse Crassus monet.* Translata *in Partitionibus uocat modificata & inflexa, Græci* τεϑραμμένα ϗ̀ ϕόπυς, *quod uerbum Crassus secutus, modos appellauit: quæ tanquam stellis quibusdam notant & illuminant orationem. Ea latè patent: nam in tertio Rheticorum Aristoteles omnes modos, quibus significatio propria in alienam mutatur, sub metaphora cõprehendit. Duo sunt genera translationis: unum necessitatis, alterum uoluptatis: illud quasi mutatio est, cuius causa est inopia, & angustia uerborum, cum quod non habes, aliunde sumis: ut cum gemmare uites, & lætas atq; sitientes segetes, agricolæ dixerunt. Hoc uerò genus, quod non inopiam indicat, sed orationi splendoris aliquid accersit, audacius est: quia delectatione frequentatum est. Vt igitur causæ & genera duo sunt translationis, ita etiam usus duplex est: unus necessarius, alter delectationis ac iucunditatis, qui est laudabilis, cum translationes proprijs sunt uenustiores, siue claritate, siue significatione, siue breuitate. Omnis autem* μεταφορὰ *fit in uerbis proprijs, quæ aliquam cum ijs ad quæ transferuntur, habent similitudinem. Plura de translationis modis, uirtutibus, uitijs, uide secundo dialogo Sturmij in Partitiones: apud Ciceronem in tertio de Oratore, Aristotelem in tertio ad Theodecten, & Quintilianum in octauo. Atque hactenus de uerbis singulis, in quibus egregium atq; mirabile aliquid præstat orator, si translatis utatur frequenter, interdum factis, rarò autem peruetustis. Sequitur*

uerborum continuatio, συνθήκη, in qua primum cõsecutio,
deinde numerus, postremò habitus quasi quidã est spectã-
dus. Consecutio siue collocatio, quæ à Græcis σύνθεσις di-
citur, est uerborũ compositio, qua & Latini sermonis pu-
ritas cõseruatur, & effingitur concinnitas, & auriũ com
paratur oblectatio. Concinnitatis est, componere et strue-
re uerba sic, ut sit oratio iuncta, cohærens, lenis, æquabi-
liter fluens. Id assequimur, si uerba extrema cum conse-
quentibus primis ita iungimus, ut ne'ue aspere cõcurrant,
ne'ue uastius diducantur, ne'ue generibus, numeris, tempo
ribus, personis, casibus, in quibus Latini sermonis puritas
consistit, perturbetur oratio. Hac de re suprà etiã dictum
est in partibus elegantiæ. Numerus oratorius, qui à Græ-
cis ῥυθμὸς dicitur, ex uerborum quodam modo atq; forma
nascitur. Habet enim unumquodq; uerbum modum suum,
atq; cantum, qui constat ex acuto & graui, medioq́; uocis
sono. habet etiam numerum: ut, dicere —∪∪. patulæ ∪∪—
fagi — — Deus ∪∪, &c. Forma uerborũ conclusio à Crasso
appellatur, qua sententia modis illigata atq; uincta immu
tatione ordinis relaxatur, ne quasi certa aliqua lege uer-
sus esse uideatur. Ex his igitur duobus, modo atq; forma,
numerus constat oratorius: qui non pedes, sed tẽpora me-
titur. Huius exercitatione efficitur, ut oratio neq; fluat,
neq; uagetur, neq; insistat interius, neq; excurrat longius:
sed ut membris distinguatur, & conclusiones uerborum,
hoc est periodos habeat. Consideratur igitur numerus
oratorius in incisis, in membris, in periodis, & in ipsis po-
tißimùm clausulis. De his uide Aristot. Ciceronem in 3.
de Oratore, & in Partitiones eiusdem Sturmium. Sequi-
tur habitus orationis, & quasi color quidã uenustatis, nõ
fuco illitus, sed sanguine diffusus: qui uerborum ac senten-

tiarum constat conformatione, quam hic autor exorna-
tionē uocat: Græci σχῆμα, quæ nihil est aliud quàm ἰδιοσχη-
μοσύνη τοῦ λόγου, id est aliqua arte mutata dicēdi ratio. Exor-
natio enim à Græcis σχηματισμὸς dicitur: quos secutus Ci-
cero, conformationem appellauit, qua oratio quasi lumi-
nibus sententiarū ac uerborum distinguitur, atq; frequen-
tatur. Quintilianus ait figuras ui & gratia rebus præsta-
re. Eius enim hæc duo genera sunt. Inter uerborum τῆς λέ-
ξεων, ἢ τῶν ῥημάτων, καὶ ὀνομάτων, ut Aristoteles appellat,
& sententiarum τῆς διανοίας conformationem, hoc inter-
est, ut Fabius indicat, quòd uerborum tollitur, si uerba mu-
taris: sententiarum permanet, quibuscūq; uerbis uti uelis.
Verborum autem exornationes rursus bipartitæ sunt: aut
enim uerborum potestatem ostendunt, aut ad eorum tra-
ctationem referuntur. Potestatem ostendunt uerborum
λέξεις τετραμμένας, ut Hermogenes appellat, Aristoteles με-
ταφορὰς, Quintil. & alij τρόπους uocant. Est autem tropus,
sermo à principali significatione translatus ad aliam, or-
nandæ orationis gratia. Ad tractationem uerò referun-
tur eæ quæ delectum habent, ut uel ponas uerba, ut in re-
petitione & conuersione: uel omittas, ut in dissoluto &
reticentia: uel transponas & immutes, ut in traductione,
& alijs: uel continues, atq; comprehendas, ut in incisis,
membris, ac periodis, &c. idem enim in cæteris etiam
obseruari potest. Sed hoc in loco autor figuræ appella-
tione, qua generaliter, non propriè utitur, etiam τρόπους
comprehendit, quos tamen infrà à uerborum exornatio-
nibus uidetur distinguere.

REPETITIO.

Repetitio est, cum continenter ab uno at-
que eodem uerbo in rebus similibus & diuer-

ſis principia ſumuntur, hoc modo : Vobis iſtud attribuendum eſt, uobis gratia habenda, uobis res iſta erit honori. item : Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum uenire conaris? Audes uerbum facere, audes quicquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt quod poſsis defendere? Quid eſt quod audeas poſtulare? Quid eſt quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum contempſiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hęc exornatio cùm multum uenuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur eſſe adhibenda, & ad exornandam, & ad augendam orationem.

COMMENTARIVS.

Dignitatem diuiſit in exornationes uerborum & ſententiarum: nunc eaſdem tractaturus, principium ſumit à repetitione, quæ eſt non modò uenuſtißima, ſed omnibus etiam dicendi generibus conueniens. Coniungit autem *quatuor eiuſdem generis figuras:* Repetitionem, conuerſionem, complexionẽ, *traductionem. quamuis multo plures ſint repetendi uerba ſpecies. Vtinam excitetur aliquãdo Valentinus Erythræus noſter, ac ſuos de figuris libros in lucem edat, quos iamdudum parturit. Nihil eſt enim neque à Græcis, neque à Latinis ea de re adhuc perfectè*

 tradi-

traditum: sed omnia sunt confusa, ut non solùm in nominibus figurarum, sed in earum etiam definitionibus, diuisionibus, tractatione atq; usu plurimum erremus. Interea ego, dum nihil nobis adfertur melius, & quæ à Sturmio cognoui, & quæ ipse legendo obseruaui, pro mea tenuitate proferam. In singulis figuris tria sunt spectanda: primùm, quid sint: deinde earum ἐργασία: postremò usus. Primum & ultimum in singulis propè figuris indicat: ἐργασίαν uult ab exemplis intelligi. Est igitur Repetitio ἀναφορὰ, ἢ ἐπιβολὴ, id est πρώτης λέξεως ἐπανάληψις, primi uerbi resumptio: quæ fit συνεχῶς continenter, id est, absque sententiarum interpositione. Differt tamen ἀναφορὰ ab ἐπαναλήψει, quòd illa fortuitò etiam fieri potest: hæc uidetur esse iudicij: quoniam tribus de causis adhibetur, de quibus paulo pòst. Hanc ostendit autor in rebus similibus & diuersis fieri: sed multo plures sunt eius diuisiones, ut in exemplis perspicitur. Omnis enim repetitio uel est uerborũ, uel est rerum. Rerum est aut continens, aut habet interualla: ut ἐπεξεργασία, quæ fit uel in eodẽ loco, uel post rẽ antè tractatam. De hac nihil in hoc loco dicit, sed infrà inter sententiarum ornamenta tractabit. Verborum repetitio uaria est: primùm enim fit uel in similibus rebus, ut in congerie, et ἐπιμονῇ, cũ immoramur, aut res unius generis tractamus: ut in primo exemplo, & in illo Horatij,

> Non Torquate genus, non te facundia, non te
> Restituit pietas, &c.

Vel fit in diuersis rebus, ut in secundo exemplo. Deinde, Repetitio uel est simplex, uel coniuncta. Simplex est, cum unum tantum uerbum repetitur, ut in duobus prioribus exẽplis. Coniuncta est, cum plura repetũtur uerba, ut in tertio exemplo: Tu in forum prodire, &c. est enim quadri-

par-

partita repetitio. Tertiò, omnis repetitio uel fit eodem manente uerbo, ut in his tribus exemplis. uel fit aut uerbi inflexione, ut in illo Vergilij:

Quis nouus hic nostris succeßit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens, quàm forti pectore et armis?

Aut κατ' ἰσοδυναμίαν, ut apud Demosthenem, quemadmodum Rutilius transtulit: Dolui, Athenienses, ubi illum clandestinum hostem impunè intra murum uidi uagari: ægrè tuli, quòd omnium uestrûm facilitatem unius fallacia tentatam intellexi: commouit me, quòd in accipienda iniuria plerosque læticiam ostentantes cognoui. Quartò, omnis repetitio uel est pura, uel mixta. pura est, quæ cum alijs schematibus non est coniuncta: ut in prioribus duobus exemplis huius autoris. Mixta est, quæ cum alijs exornationibus coniuncta & permixta est, ut in tertio exemplo, cui est interrogatio addita, quæ acrimoniam habet. Hæc exornatio.) Ostendit iam duplicem huius figuræ usum: uel enim adhibenda est ad ornatum, uel ad αὔξησιν, ad augendam orationem. Causas tres præposuit: quòd habeat multum uenustatis, multum grauitatis, & plurimum acrimoniæ. Quas ad res adhibeatur, Hermogenes in methodo grauitatis his uerbis indicat: Ἐπανάληψις γίνεται κατὰ τρόπους τρεῖς, ἐπὶ πράγματος διδασκαλίας, ἐπὶ προσώπου συστάσει ἢ διαβολῇ. καὶ ἤθους βεβαιώσει. Exempla ex Homero & alijs adfert, quæ prudens omisi, quoniam satis est notasse locum. Præclarè de huius figuræ usu etiam Trapezuntius meminit, cùm in Rhetoricis suis, tum commentarijs Ligarianæ. Crebrius usurpata, ostendit animum perturbatum.

CONVERSIO.

Conuersio est, per quam non ut antè primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos populus Roman. iusticia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respublica sublata est. Item: C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doct' erat, bonis uiris & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. item: Nam cum istos, ut absoluant te, rogas: ut peierent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas.

COMMENTARIVS.

Conuersio à quibusdam ἀδιφορὰ, *à* Ruffiniano ἐπιστροφὴ, *ab* Aquila ἀντιστροφὴ *dicitur.* ἔστι δὲ ἐπιφορὰ, ὅταν τὸ ἔσχατον ῥῆμα ἀναστρέφεται, *quando postremũ repetitur.* Similis *est priori: nã & hic idem uerbum continenter repetitur.* Differt *tamen ab illa multis modis.* Primùm *enim contrariam habet collocationem, quoniam inuertitur, unde* ἀναστροφὴ *dicitur.* Deinde *hæc minus habet uirium, quàm illa.* Tertiò, *repetitio naturalis est, quod etiam in sermone quotidiano usurpatur: hæc uerò non est naturalis, sed est tamẽ usurpãda uarietatis gratia.* Cicero *pro* Fonteio: Frumẽti *maximus numerus è* Gallia, *peditatus amplißimæ copiæ è* Gallia. Hoc modo.) ἐργασία. Primùm *conuersio uel est in similibus: huius exemplum nullum ponit, nisi quòd tertium quãdam uidetur habere immoratiõnẽ.* Huic *fortaßis illud in* Rullũ *quadrabit:* Tu Rulle *emes quod uoles,*

les,uendes quod uoles,utrumq; facies quanti uoles. Vel est *in diuersis:ut in primis duobus exemplis.* Deinde *uel est pura,ut in prioribus duobus exēplis:uel est mixta cum alijs figuris, ut in duobus postremis exemplis. utrumq; enim est* ἐνθυμηματικὸν. Apud Rutiliū cōstat ex antithesi.ut: Ad bellum impulit nos Philip. in ipso belli periculo deseruit nos Philippus. Tertiò, uel in lōgius effertur, ut pro M. Marcello: De nobis, quos in rep. saluos esse uoluisti, quoties cogitabis, toties de tuis maximis beneficijs, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia cogitabis. Vel uerbum omnib. membris redditur, ut si ita dixisset Cicero: De nobis, quos in rep. saluos esse uoluisti, quoties cogitabis, toties de tuis maximis beneficijs cogitabis, toties de incredibili liberalitate cogitabis, toties de singulari sapientia cogitabis. Hæc festiuitatem habet puerilem, ut inquit Trapezuntius: illa grauior est, & iucundior. Possunt fortasse etiam huius figuræ plures inueniri in exemplis diuisiones: quæ in Cicerone Lector diligens obseruabit.

COMPLEXIO.

Complexio est, quæ utranq; complectitur exornationem, & hāc, & quam antè exposuimus: ut & repetatur idem in primum uerbum sępius, & crebrò ad idem postremum reuertamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sępe rupērūt? Carthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginenses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item: Quem Senatus damnarit, quem pop. Rom. damnarit, quem

omni-

omnium existimatio damnarit, eum uos sententijs uestris absoluetis?

COMMENTARIVS.

Complexionẽ συμπλοκὴν uocant Græci, & κοινότητα, quia utramq; superiorem complectitur. nam & primum uerbum & postremum repetit: unde quidam illam etiam κύκλον appellant, sed non rectè. Est enim complexio non idem quod κύκλος, sed cum eo similitudinem habet. Differunt autem inter se, quòd complexio diuersa uerba, κύκλος eadem repetit: ut, Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa. In tertio de Oratore adiunctionem uocat. Deinde quòd hic in prima statim sententia: illa uerò in secundo demum membro, ut etiam repetitio, animaduertitur. Rectè igitur poterat etiam circulum cum his figuris coniungere. Hoc modo.) ἀρχαία: est & huius figuræ non una forma. Nam aut plura uerba in principio repetuntur, quàm in fine: ut in primo exemplo tria, Qui sunt qui: aut unum tantum in utroq; loco repetitur, ut in secundo exemplo. Ita contra Rullum: Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem populi partem suffragijs priuauit? Rullus. Quis comitijs præfuit? Idem Rullus. Deinde, uel pura est complexio, uel mixta. Hæc figuras alias, & ferè semper interrogationem habet admixtam, propriam acrimoniam: ut in his exemplis. Pura nulli est permixta figuræ: ut, Quem senatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum uos sententijs uestris non absoluetis. Sed hæc minus habet uirium, quàm si adiunctam habeat interrogationem. Tertiò, uel fit complexio ijsdem uerbis, ut in superioribus exemplis. uel κατ' ἰσοδυναμίαν, idem significantibus. item illud in 2. Philip. Doletis tres exercitus

populi

populi Rom. interfectos: interfecit Antonius. desideratis clarißimos ciues: eos quoq; eripuit uobis Antonius. autoritas huius ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Sed hæc minus habet uirium, quàm si adiunctam habeat interrogationem: tametsi quidam interrogationi hic locum esse putant. Tertiò fit complexio uel ijsdem uerbis, ut in superioribus exemplis: uel κατ' ἰσοδυναμίαν, idem significantibus, ut in proximo exemplo de Antonio. Quidam enim complexionem esse uolunt: at nisi ἰσοδυναμία esset in principio, non complexio, sed conuersio tantum esset. quanquam quidam confundunt has figuras, dum hanc eandem esse cum præcedenti proxima uolunt.

TRADVCTIO.

Traductio est, quæ facit, ut cũ idem uerbũ crebrius ponatur, nõ modò nõ offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non potest colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petijsset? At erat inimicus: ergo inimicum sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? item, Diuitias sine diuitum esse, tu uerò uirtutem præfer diuitijs. Nam si uoles diuitias cum uirtute comparare, uix satis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pedissequæ sint. Ex eodem genere est exornationis, cum idem uerbum modò ponitur in hac, modò in al-

tera re, hoc modo: Cur eam rē tam studiosē curas, quæ multas tibi dabit curas? Item: Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Item: Veniam ad uos, si mihi Senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia uerborum fit, ut ad idem uerbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quàm uerbis demonstrari potest.

COMMENTARIVS.

Hanc μεταγωγὴν uocant, quæ est, ὅταν ἡ αὐτὴ λέξις πρὸς ἕτερα τόπα μετάγεται: quando idem uerbum ad loca diuersa traducitur. quamuis traductionis uox magis τῷ ὑπερβάτῳ respondet. Appellatur etiam alijs nominibus, sed est tamen inter illa diuersitas. Nunc de huius figuræ uarietate ac tractatione. Primùm omnis traductio uel est simplex, uel coniuncta. Simplex est, quæ uno uerbo, una sententia ac periodo absoluitur: ut in primo exemplo. Coniuncta est, quæ fit, cum uel pluribus uerbis & sententijs, diuersisq́; periodis perficitur: ut in secundo exemplo, quod uerbis duobus, scilicet hominis & inimici, ut etiam sententijs ac periodis geminis absoluitur. Huius elegans est exemplum pro Quintio, ubi & uerba plura in sententijs ac periodis pluribus traducuntur: Tu id semper facis, quia semper potes: ego in hac causa faciam, propterea quòd in hac uideor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa dat, ut hodie poßim. Traducuntur enim uariè: facis, faciam, facere: potes, posse, poßis, poßim, dat. Vel in eadem sententia ac periodo geminata, non separatim, sed coniunctim uerba traducuntur: ut in tertio exemplo,

plo, uirtus & diuitiæ. Deinde uerbum idem traductione uel in eadem ponitur re, manente significatione, ut in prioribus tribus exemplis: uel in re altera, id est, significatione mutata. ut in exēplis postremis, & in illis Virgilij uersib.

Vna salus uictis, nullam sperare salutem. Item:
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

Videtur hæc traductionis species idem esse cum παρονομασίᾳ: uerùm hic autor traductionē esse maluit quàm παρήχησιν, ut Hermogenes appellat. quoniam hæc fit, cū uel mutantur syllabæ: ut, Incœptio est amantium, haud amentium. uel adduntur: ut, In hac fama, tanquam perniciosa flamma. uel auferuntur: ut, Hanc flammam tanquā perniciosam famam. Traductio uerò & easdem syllabas, & eandem seruat quantitatem: ut in his exemplis. Hæc species etiam ἀντίστασις καὶ διαφορὰ nominatur.

In his.) Ostendit causam harum quatuor exornationum κατ' ἀφαίρεσιν, non inopiam, sed festiuitatem esse: quæ auribus potius, quàm animo dijudicatur. Verùm non semper festiuæ solum, sed etiam interdum graues sunt, & acres: quemadmodum à principio ex Hermogene, de repetitione diximus. Hic autor festiuitatem duntaxat ponit, quòd ea præcipuè in his figuris animaduertatur. Traductio in repetendo eodem uerbo nullum, ut superiores, ordinem habet.

CONTENTIO.

Contentio est, cum ex contrarijs rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucūda principia, eadem exitus amarissimos affert. Itē: Inimicis te placabilē, amicis inexorabilem præbes. Item: In ocio tumultuaris, in tumultu solus es ociosus. In re frigidissima

calas

cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas: cum loqui conuenit, obmutescis. Ades, abesse uis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. In concione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse.

COMMENTARIVS.

Quintilianus contentionem uocat contrapositam, & ἀντίθετον, alijs ἀντιμετάθεσις ἢ ἀντίθεσις dicitur: id est, cōtrariorum oppositio. Intelligūtur autem hoc in loco πάντα τὰ ἀντικείμενα, aduersa, priuantia, relatiua. Duæ sunt contentionis species: una dialecticorum est, & ἐνθυμηματική, quæ inter argumenta numeratur. altera est σχηματισμένη, quæ ornatum habet. hæc rursus aut uerborum est, aut sententiarum. Hoc in loco de ea loquitur, quæ est uerborum. alteram enim infrà tractabit: est enim copiosa admodum. Primùm igitur in omni contentione uerba uel sunt similia, uel sunt diuersa. Similitudo in syllabis est: ut amicis, inimicis: placabilem, inexorabilem, in secundo exemplo. Implacabilem non dixit, propter nimiam concinnitatem sed usus est idem significante. Diuersitas est in ipsis uerbis: ut in primo exemplo, in quo duo duobus opponuntur: primùm relatiua, principia & exitus: deinde aduersa, iucunda, & amara. Deinde omnis contentio uel fit in ijsdem uerbis, uel in diuersis. In ijsdem uerbis fit, cum binis absoluitur, quod fit transpositione μεταθέσει eorundem: ut in tertio exemplo, tumultu & ocio. In diuersis fit, cum plura opponuntur, ut in primo & secundo

do ex-

do exemplo. Tertiò, omnis contentio quæ fit in uerbis binis, aut repetit eadem, ut in tertio exemplo: aut ponit ἰσοδυναμοῦντα, ut in quarto exemplo: pro calidißima dicit feruentißima, uerbo συνωνύμῳ. Quartò, omnis contentio quæ in binis fit per ἰσοδυναμοῦντα, uel fit in uerbo altero duntaxat, ut in exemplo quarto: uel fit in uerbo utroq;, ut in quinto exemplo. Sunt enim συνώνυμα, taces, obmutescis, clamas, loqueris. Quintò, uel fit contentio in oppositis, ἀντιμεταβάσει, commutatione uerborum eorundem: ut in exemplo quarto, Tacito cũ opus est, etc. item in quinto. Vel in adiunctis καὶ ἰσοδυναμίαν: ut, In pace bellũ quæritas, in bello pacem desideras. Vel in utroq;: ut in postremo exemplo. nam & opposita, concio atq; prælium: & adiuncta, uirtus scilicet, & ignauia, ἰσοδυναμοῦντα sunt. Videtur eadem esse cum ἀντιμεταβολῇ, sed inter se differũt, quòd hæc ferè est αἰτιολογικὴ, adiunctam habens rationẽ siue causam: ut, Eripis ut perdas, perdis ut eripias. Contentio uerò oppositionem habet simplicem, absque adiuncta ratione: Quintilianus tamen contentionem etiam κατ᾽ ἀντιμεταβολὴν fieri sentit: apud quem adhuc aliæ sunt huius figuræ diuisiones. Nam aut singula singulis opponuntur: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia. aut bina binis: ut, Non nostri ingenij, uestri iudicij est. Item contentio fit uel simplici sententiarum oppositione: ut, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. uel distinctione rerum: ut, Odit populus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Item contentio fit in differentibus, uel ut singula opponantur singulis: ut illud in Miloniana, Est igitur iudices non scripta, sed nata lex. uel ut de singulis rebus propositis referatur ad singula, ut in eodem loco: Quam non didicimus, accepimus, legimus, uerùm ex

natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus. Item *contentio fit aut in similiter desinentibus: ut,* Et sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia puniatur. *aut in diuersis casibus.* Item, *omnis contentio uel est pura, uel est* ὑποθετική, *cum propria nomina ex diuerso collocantur: ut,* Si consul Antonius, Brutus hostis: si conseruatur reipublicæ Brutus, hostis Antonius. *Sed hæc ad sententiarum potius exornationem mihi uidetur esse referenda.* Differt *contentio à contrario: hoc enim* ἐνθυμηματικὸν *est, quia probat & concludit: illa uerò* σχηματισμένη *est, absque conclusione.* Hoc genere.) *Duplicem ostendit usum. primùm enim ornatui, deinde grauitati inseruit. ornatus in omnibus est generibus: grauitas tantum in illo primo.* Facit *hoc* σχῆμα *orationem non solùm ornatam, sed quadam etiam concinnitate numerosam: unde* σχῆμα σοφιστικὸν *dicitur.* Amant *enim sophistæ* τὰ ἴσα, ὅμοια, καὶ ἐναντία *propter concinnitatem.* Delectatus *est hac figura plurimum* Isocrates, & Gorgias, *nonnihil* Cicero, *minus* Demosthenes.

EXCLAMATIO.

Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Aphricane, cuius mortui quoque nomen splendori ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O` perfidiosæ Fregellæ, quàm facile scelere uestro contabuistis, ut cuius nitor urbis Italiam nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorũ reli-

reliquiæ maneant. Item, Bonorum insidiatores latrocinio uitam innocētissimi cuiusq; petistis, tantam'ne ex iniquitate iudiciorum uestris calumnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione, si loco utemur, & rarò, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus.

COMMENTARIVS.

Exclamatio ἐκφώνησις *à Græcis dicitur, et uel indicat nostrū, uel mouet alteri affectū: siue ut amet, siue ut doleat, siue ut indignetur. Trib. modis hanc figurā fieri docet: aut hominis, aut loci, aut rei cuiuspiā cōpellatione. Differt ab apostrophe. hæc enim est* ἀπαθὴς *: & uel lucis causa, uel laudis, aut uituperationis gratia adhibetur.*

O' perfidiosæ.) ἐργασία. *Omnis exclamatio uel est pura, quæ sententiam & affectum habet apertum: in primo exemplo, & in illo Persij,* O' curas hominum, *ô quantum est in rebus inane?*

Vel est mixta, quæ aut εἰρωνίαν *habet: ut,* O' *noster misericors, quid facis? in Pisonem. aut* ἐρωτήσει *informata est, quæ uehemens est: ut hoc in loco, in postremo exemplo. Altera diuisio: Omnis exclamatio uel est* ἠθικὴ, *quæ aut lætitiam ostendit, ut in illo ad Qu. Fratrem:* Hic *ô dij nihil unquam honorificentius nobis accidit. aut laudem, ut de Arusp. responsis:* O' *post hominum memoriam fortissimi atq; optimi consules. aut amorem cum laude coniunctum: ut in primo exemplo. Vel est* παθητική, *quæ aut doloris, aut odij, aut indignationis, aut querelæ significationem cōficit: ut, Alter ô dij boni, quàm teter incedebat. pro Sestio:* O' *multa intolerabilia locis omnib. in Epistolis. Item,*

O' perfidiosæ Fregellæ, in secundo exemplo. Tertia: Omnis exclamatio uel habet particulam exclamandi ô: ut in secundo exemplo. uel particula illa caret: ut in primo & tertio exẽplo. Quarta: Omnis exclamatio fit aut in principio, ut apud poetas, præcipuè uerò Satyricos: ut,

O' curas hominũ, ô, &c. in prima Persij. aut fit post rem siue narratam, siue confirmatam: ut oratores solent. est enim & contra decorum, & ingratum auribus, in prima statim cogitatione exclamare, quod etiam Persius indicat: Quis leget hæc? sed poetis id conceditur, maximè Satyricis, propter finem eorum: oratoribus non item, qui aliud habent propositum. Sexta: Omnis exclamatio uel est finita, quæ fit uel ad personam, aut finitam, ut in primo exemplo, aut infinitam, ut in tertio. uel ad locum aliquem, ut in secundo exemplo: uel ad rem aliquam, ut in Verrem: O' consuetudo peccandi. uel est tota infinita: ut, O' multa intolerabilia locis omnibus. Septima: Omnis exclamatio uel est simplex, quæ una sententia absoluitur: ut, O' rem totam odiosam, ad Atticum. uel est coniuncta, quæ sententijs constat pluribus, siue in una periodo: ut, O' perturbatam rationem, ô libidinem refrenandam, ô consilia dissoluta atq; perdita. tale est exemplum secundum: siue in duobus, ut in primo exemplo.

Hac exclamatione.) Vsum indicat suo more: primùm quando, ac quomodo ea sit utendum: deinde quam ob causam. primùm igitur in loco utemur ea, hoc est, post rem aut narratam, aut confirmatam. deinde, rarò ac modicè: tertiò cum eam rei magnitudo postulat. Causa finalis est, ut uel animi nostri affectum indicet: uel iudicem, siue auditorem, ad quam uolemus indignationem adducat.

INTER-

INTERROGATIO.

Interrogatio non omnis grauis est, neque concinna: sed hæc quæ, cum enumerata sunt ea quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, & alienabas, an non? & utrum aliquẽ exhortari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non fineret, an non?

COMMENTARIVS.

Interrogationem ἐρώτημα καὶ ἐρώτησιν *uocat Græci. eam Theon formam esse responsionum, & ab addubitatione differre dicit: quòd addubitans, quem* ἐπαπορῶντα *appellat, responsionem non requirat, quia secum ipse dubitet. Interrogatio uerò, aut assensionem aut inficiationẽ postulat. Habet enim interrogatio grauis & concinna, primùm enumerationem* τῶν ἐπιχειρημάτων, *quæ obstant causæ aduersariorum: deinde asseuerationem ac conclusionem eius quod uolumus intendere.* ἔστι γὰρ σχῆμα ἐνθυμηματικόν. Cum igitur.) *Vnico exemplo tractationem ostendit, quod figuratum est* ὁμοιοτελεύτῳ. *Vt enim interrogationis iteratio ad grauitatem atq; acrimoniam pertinet, sic cõcinnitatis causa* ὁμοιοτέλευτον *est adiunctũ. Variæ huius figuræ species sunt, quarum hoc in loco non meminit. Primùm igitur, omnis interrogatio uel est* ἀσχημάτιστος, *quæ simpliciter rogat, noscendi causa: ut,*

Sed uos qui tandẽ? quibus aut uenistis ab oris? &,

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an Melibœi?

Vel est σχηματισμένη *figurata, quæ uim & acrimoniam habet. Deinde, omnis interrogatio* σχηματισμένη,

uel est simplex & pura, quæ nulli figuræ est coniuncta: uel est coniuncta, cuius hoc in loco ponit exemplum. Tertiò, omnis interrogatio simplex uel fit in eo quod negari non potest, ut pro Cluentio: Dixit'ne tandem causam Fidiculanius Falcula? uel cum respondendi difficilis est ratio, ut in uulgaribus.

Quo modo? qui fieri potest? Vel inuidiæ gratia: ut, Quas peti terras iubes? inquit Medea apud Senecam. Vel miserationis, siue uera sit, siue ficta. qualis illa Sinonis:

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? —

Vel instandi, & auferendæ dissimulationis causa: ut Asinius, Audis'ne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Vel indignationis gratia:

— Et quisquam numen Iunonis adoret?

Item: Cantando tu illum? Vel admirationis:

Auri sacra fames, quid non mortalia cogis
Pectora? —

Vel acrius imperandi: ut illud ex 4. Aeneid.

Non arma expedient? totaq; ex urbe sequentur?

Vel ipsi nos rogamus: Quid igitur faciam? eam'ne? ne nunc quidem? Quartò, interrogatio mixta uel habet iteratione͂, cum apostrophe: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsica gladius agebat? Ite͂ illud in Catilina͂: Quousq; tandem abutère, Catilina, patientia nostra, &c. Vel habet apostrophen, iteratione͂, et dilemma, quæ plurimu͂ habet uehementiæ. Huius exemplu͂ hoc in loco posuit. Habet interrogatio mixta usum post rerum plurium tractationem: quod tametsi hoc in loco autor non indicat, tamen ex definitione intelligitur.

RATIO-

RATIOCINATIO.

Ratiocinatio eſt, per quam nos ipſi à nobis rationem poſcimus, quare quidq; dicamus, & crebrò noſmet à nobis petimus uniuſcuiuſque propoſitionis explanationem. Ea eſt huiuſmodi: Maiores noſtri ſi quam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt, eam quæ ſuum corpus addixerit turpiſsimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, neceſſe eſt, ut quoquo modo poſsit, ueneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid ueneficij damnatam? quid putabant? impudicã quoq; neceſſariò. Quare? quia nulla facilius ad id maleficiũ cauſa, quàm turpis amor, & intẽparãs libido cõmouere potuit: cũ cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtũ eſſe nõ putarint. Quid in uiris? idem ne hoc obſeruabãt? minimè. Quid ita? quia uiros ad unũquodq; maleficiũ ſingulæ cupiditates impellũt, mulieres ad oĩa maleficia cupiditas una ducit. Itẽ, Bene maiores noſtri hoc cõparaue-

rauerunt, ut neminem regem, quem armis ce-
pissent, uita priuarent. Quid ita? quia quam
nobis fortuna facultatem dedisset, iniquum
erat in eorum supplicio consumere, quos ea-
dem fortuna paulo antè in amplissimo statu
collocârat. Quid quòd exercitũ cõtra duxit?
desino meminisse. Quid ita? quia uiri fortis
est, qui de uictoria contendant, eos hostes pu-
tare: qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut
possit bellum fortitudo minuere, pacẽ huma-
nitas augere. At ille, si uicisset, num idem fe-
cisset? non profectò tam sapiens fuisset. Quid
igitur ei parcis? quia talẽ stulticiã cõtemnere,
non imitari consueui. Hæc exornatio ad ser-
monem uehementer accõmodata est, & ani-
mum auditoris retinet attentum, tum uenu-
state sermonis, tum rationum expectatione.

COMMENTARIVS.

Vocat hoc in loco ratiocinationem, quod Græci *πεῦσμα, καὶ αἰτιολογίαν appellant, Cicero percunctationem, eamq; ab interrogatione distinguit: quòd interrogatio siue rogatio, absq; explicatione sententiæ nostræ fiat: percunctatione sibi orator ad interrogata, siue suo siue aduersarij nomine respondeat.* Est *igitur ratiocinatio, ἡ τῶν αἰτίων διάσκεψις, rationum explicatio.* Habet *primùm πρότασιν, propositionem rei: deinde ἐρώτησιν interrogationẽ rationis: tertiò τὸ αἴτιον ἢ τὴν κατασκευήν, causam.* Cum *plures sunt propositiones, plures etiam sunt reddendæ causæ.* Omnis *autem ratiocinatio uel est pura, uel mixta. pura est, quæ interrogatione caret. ut in Rosciana, de mandati iudicio:* Itaque *mandati constitutum est iu-*

eſt iudicium non minus turpe, quàm furti. credo propterea, quòd quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ uicaria fides amicorum ſupponitur. Mixta eſt, quæ uel interrogatione figurata eſt, ut in his exemplis: uel ὑποθέσει & interrogatione ſimul, ut in eadem oratione: Si ſpoliorum cauſa uis hominem occidere, ſpoliaſti: quid quæris amplius? ſi inimicitiarum, quæ ſunt tibi amicitiæ cum eo, cuius antea prædia poſſediſti, quàm ipſum cognoſti? ſin metuis: ab eo'ne metuis, quem uides ipſum à ſeſe tam atrocem iniuriam propulſare non poſſe? Altera diuiſio: Omnis ratiocinatio uel eſt ſimplex, quæ unius rei eſt, & unam tantùm habet propoſitionem: ut in exemplo de mandati iudicio. & in illo pro Archia: Quæres à nobis Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures conuicio defeſſæ conquieſcant. uel eſt coniuncta, quæ plures habet propoſitiones, quia rerum eſt plurium, ut in exemplis huius autoris. Tertia: Omnis ratiocinatio uel fit aſſeuerando, ut in autoris exemplis: uel fit κατὰ προκατάληψιν, ut in exemplo proximo pro Archia. Quarta: Omnis ratiocinatio, uel eſt κατασκευαστικὴν, qua aliquid probatur, ut in autoris exemplis. uel eſt ἀνασκευαστικὴν, ut in quarta Verrina: Quid enim uis conſtitui? conſumptã eſſe omnẽ iſtam pecuniam in ſtatuis? fac ita eſſe: tamen hoc ferendum nullo modo eſt, tantam ab ſocijs pecuniam auferri, ut in omnibus angiportis prædonis improbiſſimi ſtatuæ ponantur, qua uix tutò tranſire poſſe uideamur. Verùm ubi tandem, aut in quibus ſtatuis iſta tanta pecunia conſumpta eſt? conſumetur, inquies: ſcilicet expectemus legitimum illud quinquennium. Quinta: Omnis cauſa ratiocinationis

tionis uel est ἐπικριτική, quæ alterius nomine redditur, ut in primo exemplo: uel est λογική, quæ simpliciter oratoris nomine redditur, ut in secundo exemplo. Possunt plures & huius & aliarum figurarum tractationes in Cicerone obseruari.

Maiores.) πρότασις παραδειγματική. Quo pacto?) Subiectio, ἐρώτησις τῆς αἰτιολογίας. interrogationibus ἰσοδυναμία esse debet, ut uitetur similitudo, quemadmodum in his factum est exemplis. Quid ita?) Rationis confirmatio. Virum.) ἀρίθμησις. Quid postea?) Altera propositio. Cur? quia.) αἰτιολογία. Quid uene.) Tertia propositio, quæ fit interrogando, ut proxima. Quare.) ἐρώτησις τῆς αἰτιολογίας. Quia nulla.) αἰτιολογία à maiori ad minus. Animus enim malus, à nulla malitia abhorret. Quid in.) ὑποφορὰ, siue quarta propositio, quæ fit negãdo κατ' ἐρώτησιν. Quid ita?) ἀνθυποφορὰ συγκριτική. Item.) Alterum exemplum, quod etiam est coniunctum ex pluribus propositionibus atq; rationibus. Hæc exor.) Vsum ostendit, primùm quo in genere orationis usurpetur, deinde quid efficiat, postremò quibus modis. Habet igitur locum in sermone, hoc est, in altercatione, siue oratione impedita, qualis & in confirmando & confutando est. nam in exordijs, narratione, locis communibus, & epilogis, quæ oratione perpetua constat, locum non habet: quare generi conuenit subtili. Inseruit autem τῇ προσοχῇ attentioni, tum uenustate sermonis, tum rationum expectatione.

SENTENTIA.

Sententia est, oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primùm

primùm uirtutes reuereri, qui ſemper ſecūdâ fortuna ſit uſus. Item: Liber is eſt exiſtimā-dus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item: Egens æquè eſt is qui non ſatis habet, & is cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item: Optima uiuendi ratio eſt eligenda, eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuēdi rationes in uirtute ſunt collocandæ, propterea quòd ſola uirtus in ſua poteſtate eſt, omnia præter eam ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius ſecuti ſunt, hi ſimul ac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cum enim receſsit ea res quæ fuit cōſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ quæ dupliciter efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errant, qui in proſperis rebus omneis impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt, qui ado-

leſcen.

lescentes maximè castigant, ut quibus uirtuti
bus omnem uitam tueri possint, eas in ætate
maturissima uelint comparare. Sententias
interponi rarò conuenit, ut rei actores, non
uiuendi præceptores esse uideamur, quum i.
ta interponentur, multum afferent ornamen-
ti. Nam necesse est animo eam comprobet ta-
citus auditor, cum ad causam uideat accom-
modari rem certam ex uita & moribus sum-
ptam.

COMMENTARIVS.

*Quod Latini sententiam uocant una uoce, id Græci ἔν-
νοιαν καὶ γνώμην appellant, uocibus duabus, sed inter se ta-
men differentibus. ἔννοια enim quæuis est sententia: γνώμη
uerò, quæ ἀπὸ τοῦ γινώσκειν dicitur, sentẽtia insignis ac me-
morabilis, omnium iudicio & assensu comprobata. De
hac loquitur in hoc loco, eamq́; dicit esse orationem sum-
ptam de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in ui
ta, breuiter ostendit. Genus est, oratio: hæc σύντομος,
breuis esse debet, ne locus communis, aut παραίνεσις esse ui
deatur. Differentia est sumpta de uita & moribus homi-
num. Officium duplex est: sententia enim uel est θεωρη-
τική, quæ quid sit in uita indicat: & ad cognitionem rei
pertinet, dum aut substantiam ostendit, ut definitio: aut
qualitatem, ut descriptio:*

Virtus est uitium fugere, & sapientia prima
Stulticia caruisse. —

Vel est παραινετική, quæ quid fieri debeat ostendit: ut,

Vitæ summa breuis, spem nos uetat inchoare longam.

*Sunt aũt uariæ sententiarũ diuisiones. Primùm enim, om-
nis sentẽtia uel est ἁπλῆ simplex, uel σύνθετος. Simplex est,*

quæ

quæ est ἀκατάσκευος, quæ προσαποδόσει caret, ut priora quatuor exempla. Deinde, omnis sentẽtia simplex uel rem et personã habet unã, ut in primo et secũdo exẽplo: uel res et personas duas, ut in tertio et quarto exẽplo. Tertiò, omnis sententia cõposita siue duplex, aut est ἐγκατάσκευος, id est, rationis subiectionẽ habet, ut in quinto exẽplo: aut constat ἀντιθέσει. Quartò, omnis sentẽtia cõtrario cõstans, uel sine ratione effertur, ut in septimo exemplo: Errãt qui in prosperis reb. &c. uel cũ ratione, ut in octauo exẽplo. Qui adolescentiũ peccatis ignosci putãt oportere, etc. Quintò, omnis sententia duplex uel una periodo absoluitur, ut in quinto et septimo exemplo: uel duab. ut in sexto et octauo exẽplo. Sextò, omnis sentẽtia uel est relata ad rẽ: ut, Ipsa sibi uirtus preciũ est, &c. uel ad personã: ut, Auaro tã deest quod habet, quàm quod nõ habet. uel ad utrumq;: ut. Obsequiũ amicos, ueritas odiũ parit. Septimò, omnis sententia uel est pura, hoc est, semel tantũ figurata (omnes enim sententiæ per se ornatũ habent, quoniã inter σχήματα numerãtur) ut pleraq; exẽpla autoris. uel est mixta, quæ per aliam figurã tractatur: ut, Usqueadeòne mori miserũ est? figuratũ enim est interrogatione. Octauo, omnis sententia uel est acuta, quæ ad docẽdum: uel arguta, quæ ad delectãdum: uel grauis, quæ ad mouendũ est accõmodata. **Sententias interponi.)** Usum ostendit. In sententijs primùm uidendum est, ne sint falsæ, alienæ, leues, aut insulsæ. Deinde, ut ne crebrius interponãtur. id quod philosophis quidem est concessum, non aũt oratoribus: quoniam hi actores rei, id est oratores, non ethici philosophi (quod in Seneca Quintilianus uituperat) illi uerò uiuendi præceptores sunt. Aut ne paßim, quia uelut oculi quidam sunt eloquentiæ: quos nõ decet esse in toto corpore. Aut ne à quouis,

uis, in quo perſonarum autoritas, ſexus & conditio pon-deratur. Sententiæ igitur in oratione, ut nitor in cultu at-que uictu uſurpatæ, cauſæ proſunt, iudicem mouent, ac di-centem cōmendant: quoniam ſunt orationis quaſi lumina.

Nam neceſſe eſt animo eum, &c.) ἐπικατα-σκευὴ *rationis. Quæ enim Philoſophi de moribus præci-piunt, ea oratores ſummo ſtudio obſeruare ſolent, quum ius naturæ cùm omnibus animantibus, tum præcipuè ho-mini ſit ingenitum.*

CONTRARIVM.

Contrarium eſt idem ferè quod cōtētio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis dua-bus, alteram breuiter & facilè confirmat, hoc pacto: Nam qui ſuis rationibus inimicus fue-rit ſemper, eum quomodo alienis rebus ami-cum fore ſperes? Et item: Nam quem in ami-citia perfidioſum cognoueris, eum quare pu-tes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum cō-modum, & cognoſcentem ſui uidere in pote-ſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus & con uentu amicorū uerum non dixerit, nunquid eum in concionibus credas à mendacio tem-peraturum? Item: Quos ex collibus deieci-mus, cum ijs in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæqua-ri non poterant: hi poſtquàm pauciores ſunt, metuemus ne ſint ſuperiores? Hoc exorna-tionis genus breuibus & continuatis uerbis perfectum debet eſſe: & cùm commodum eſt

auditu,

auditu, propter breuem & absolutam cōclusionem: tum uerò uehementer id quod opus est oratori, comprobat contraria re: & ex eo quod dubium non est, expedit illud quod dubium est, ut aut dilui nō possit, aut multo difficilimè possit.

COMMENTARIVS.

Contrarium hoc in loco uocat ἀντίθετον καὶ ἐνθύμημα, contraria contrarijs relata: illudq́; ferè idem esse cum contentione docet. Sed à contentione differt tamen nomine, & rebus ipsis: nam contentio simplicem tantùm habet ἀπόφανσιν enunciationem: contrarium uerò ἀσυλλογιστικόν est, & conclusionem habet. Deinde contentio ex contrarijs constat: ut, Tacito cum opus est, loquitur: cum loquendum est, obmutescit. Contrarium autem ex antecedente ac consequente conficitur: hoc est, ex contentione. in omni enim contrario est ἀντίθεσις: quantitate igitur ac grauitate, hoc illam uidetur superare. Contrarium autem esse inquit, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter & facilè confirmat. Diuersa uocat omnia contraria & opposita, ut aduersa, priuantia, relata, disparata, affirmationes, negationes: item specie differentia, ut homo & bestia. Res duas intelligit, antecedens & consequens: quorū alterum, quod dubitationem habet, confirmatur breuiter, id est membris paucis, per alterum scilicet, quo fit fides: & facilè, id est, cum assensione auditoris facili. Omne autem contrariū primum, uel est ἀόριστον infinitum, & πρῶτον ἐνθύμημα dicitur: aut est ὡρισμένον finitum, est enim syllogismus imperfectus. ἀόριστον est, quod maiorē solum propositionem τὴν καθόλου habet, quæ semper in se cōclusionem comprehendit: ὡρισμένον uerò, quæ minorem ponit, uel in

prima

prima persona: Ego *alijs bene consulam, qui mihi consului male? uel in secunda:* Tu *alijs consules, qui tibi ipse consulere nunquam potuisti? uel in tertia:* Hic *qua ratione consulet alijs bene, sibi male semper qui consuluit?* Deinde, *omne contrarium uel est simplex, siue solitarium, ut in quatuor prioribus exemplis. uel est duplex, quod προσαπόδοσιν habet, ut in quinto exemplo: cuius & antecedens & consequens geminatum est.* Differunt etiam, *quòd contrarium duobus propositis alterum alterius infirmatione confirmat: contentio autem utrumq;.*

Nam qui.) *Exemplis iam tractationem ostendit. primùm ex rebus constat differentibus:* Suis, *& alienis: amicus, & inimicus.* Antecedens *est,* Qui *suis rationibus, &c. quo fit probatio.* Conclusio, *quæ antè dubitationem habebat:* Eum *quomodo, &c.* Et item.) *Secundum exemplum, ex priuantibus, secundum Ciceronem: ex diuersis autem, iuxta* Aristotelis *sententiam: perfidiosus fidelis, & amicitiæ inimicitiæ.* Et qui.) *Tertium exemplum, ex relatiuis & contrarijs: priuatus & in potestate, superbus & lenis.* Et qui in sermon.) *Quartum ex differentibus & oppositis: sermo & concio, ueritas & mendacium.* Item quos.) *Quintum exemplum: priora fuere simplicia, hoc duplex est, quia προσαπόδοσιν habet.*

Qui cum.) *Sextum, quod habet relatiua, plures, pauciores.* Hoc exornationis.) *Primùm ostendit, qua ratione fieri debeat, uerbis scilicet, id est membris breuibus, & in περιόδοις connexis. Deinde usum. primùm enim cõmodum οὐάκεστον est, & propter breuitatẽ, quoniam omnis prolixitas est ingrata: & propter absolutionem, cum ad faciendam fidem nihil deest.* Deinde

uehe-

uehementer, hoc eſt, magna cum fide per rem contrariam probat. Tertiò, ex eo quod dubiũ nõ eſt, hoc eſt antecedẽte cõtrario, id quod dubiũ eſt, id eſt concluſionẽ ita expedit, ut aut neceſſariam, aut propè neceſſariam faciat. Conuenit autem maximè iudiciali generi, & figuræ graui.

MEMBRVM ET
Articulus.

Membrũ orationis appellatur, res breuiter abſoluta, ſine totius ſentẽtiæ demõſtratione, quę denuò alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id eſt unum, quod appellatur mẽbrũ. deinde hoc excipiatur oportet ab altero, Et amicum lędebas. Ex duobus membris ſolis hæc exornatio poteſt conſtare: ſed cõmodiſsima atq; abſolutiſſ. eſt, quę ex trib. cõſtat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicũ lędebas, & tibi ipſi nõ conſulebas. Itẽ: Nec reip. cõſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur, cũ ſingula uerba interuallis diſtinguũtur cęſa oratiõe, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduerſarios perterruiſti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis & illius ſuperioris uehementiam hoc intereſt, quòd illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachij & contortione dextrę gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri corpus uulnere conſauciari uidetur.

COMMENTARIVS.

Quæ de membris, articulis, atque ipsa continuatione hoc in loco præcipit ad compositionem potius, quàm elocutionem uidentur pertinere. Quamobrem etiam Quintilianus de his in libro nono, capite quarto, ubi de compositione præcipit, post figurarum tractationem agit separatim: ut etiam ante eum Cicero fecit. Sed hic autor, quia continuationis mentionem fecit in figura proxima, uerba breuiter debere continuari: ideo membra, articulos, atque continuationem utiliter hic subiunxit. Omnis igitur oratio aut incisis distincta est, aut membris absoluitur, aut uno ambitu est circunducta, quem hic uocat continuationem: quæ est, cum uno spiritu oratio effertur. Membrum κῶλον relatiuum est, correlatiuum uerò est totum. Est enim membrum pars totius, siue integri, quod est periodus: appellatione sumpta ab humano corpore. Id dicit esse rem breuiter absolutam, sine totius sententiæ demonstratione: quæ denuò alio membro excipitur, uel periodicè, uel distinctiuè. Hic enim autor membrum uel in periodo considerat, cum alijs membris est coniunctum: uel uult illud esse periodum, quæ μονόκωλος dicitur. Neque putat membrum solitarium esse: quemadmodum manus resecta à corpore, membrum eius amplius esse non potest. Et inimico.) Membratim facta est hæc oratio, & absoluitur sententia alterius membri additione. Omne membrum uel est μικρόκωλον, ucs μετρόκωλον, uel μακρόκωλον. μικρόκωλον est, quod aut par est, ut in hoc exemplo, aut paulo longius inciso. μετρόκωλον bis est longius. μακρόκωλον, quod est oblongum, quod ultra octodecim syllabas extenditur: à Græcis σχοινοτενὴς dicitur. Quemadmodum autē incisum et membrum μικρόκωλον idem sunt:

ita pa-

ita parum refert, siue membrum uocetur μακρόκωλον, *siue periodus* μονόκωλος, *tametsi quidam periodum monocolam omnino excludunt.* Ex duobus.) *Membra duo aut tria coniunguntur diuisim, non coniunctim, ut singula suam habeant quantitatem, nec in infinitum producantur. Habet enim periodos principium, siue propositionem & finem, siue redditionem: de quibus paulo pòst.* Articulus.) ἄρθρον *Graeci,* ἀσύνδετον, διάλυτον, βραχυλογίαν καὶ κόμμα *appellant: Latini cæsum, articulum et incisum uocant, quia à membro est ablatum & abscisum. ut enim membrum est totius, ita membri est articulus, qui est pars membri minima. Differunt primùm quantitate, quòd hic paucioribus, illud uerò pluribus constet syllabis. deinde uiribus. membrum enim cæsim feriens, uulnera facit maiora: articulus autem punctim ferit, cæsa oratione. hoc est, membro diuiso & distincto: ideoq; uulnerat grauius. De his duobus, ut etiam de periodis, & diligenter, & longè aliter præcepit Hermogenes, quàm Grammaticorum uulgus annotare solet.*

CONTINVATIO.

Continuatio est densa & continens frequẽtatio uerborum, cum absolutione sententiarum. Ea utemur commodissimè tripertitò: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In cõtrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimùm fortuna po-

teſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt, non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeò frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, niſi ſententiam & contrarium & concluſionem frequentibus efferat uerbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes.

COMMENTARIVS.

Continuationem Græci περίοδον, ἀπὸ τοῦ περιοδεύεσθαι, *ambire, & περιβολὴν uocant: tametſi* περιβολὴν *Hermogenes inter dicendi ideas numeret. Cicero & alij Græcos ſecuti, circuitum, circumductionem, circumſcriptionem, & ambitum uocauerunt: etiam concluſionem. Eſt enim periodus, quæ ſententiam & rationem aliquam abſoluit, concluditq́;. Hanc uult eſſe frequentationem denſam, uerbis pluribus ſcilicet: & continentem, cùm uerborum compoſitione, tum connexione membrorum, quæ & longa, & numeroſè connexa eſſe debent. eſt enim oratio aut* διῃρημένη *diuiſa, aut* καθημένη ἢ περιοδικὴ, *connexa & continuata. Deinde hanc frequentationem uult habere abſolutionem ſententiarum. Conſtat periodus inciſis atq; membris, tanquam partibus materialibus. ſed differt ab his concluſione, ab illis frequentatione denſa atq; continenti. Formales autem partes ſunt, principium, quod Ariſtot.* ἀρχὴν, *Hermogenes* πρότασιν *appellat: & finem, quem hic* ἀπόδοσιν, *ille* τελευτὴν *uocat. Principium, eſt*

prima

prima membrorum explicatio, quæ sententiam inchoat, finis uerò absoluit. Proponitur autem uel unum membrum, & redduntur duo, uel contrà: uel paria proponuntur & redduntur, ut in tetracolo. Ea utemur.) Ostendit materiam atq; usum, quibus in partibus uti periodis debeamus. In sententijs igitur orator periodis utetur, cum de uita moribusq; hominum loquitur, sententias θετικὰς τῇ ὑποθέσει accommodans. In contrario, hoc est, in syllogismis, cum est κατασκευαστικός: & in conclusionibus, hoc est, in fine confirmationis, & in ipsa peroratione. In sententia, &c.) Suo more nunc exemplis indicat tractationem. πρότασις est γνωμολογική: Ei non multùm potest obesse fortuna, &c. Contrarium κατασκευαστικόν: Nam si quis spei non multum collocat in casu, &c. Conclusio est: Quòd si in eos plurimùm fortuna potest, &c. Fit igitur periodus ante conclusionem in sententia & contrario: in conclusione uerò, cum repetimus argumenta antè proposita, & id quod uolumus concludere, connectimus. Magna autem periodorum est uarietas: quarum prima diuisio à qualitate sumitur. Omnis enim periodus uel est uera, quæ propriè periodus appellatur: uel est ueræ similis, & περιοδικὸν dicitur. Id rursus est duplex. aut enim ueræ periodi modum excedit membrorũ numero, quod genus Græci περιγραφὰς περιοδικὰς appellant: aut membra extra periodos sententiam absoluunt, quod genus πνεῦμα ab Hermogene nominatum est. Vtrumq; uel tardum est, & τάσις dicitur, productio spiritus sedatior, qua in defendendo utimur. uel est uolubile, & καταφορὰ appellatur, id est productio spiritus longior, sed uehementior etiam, atq; incitatior, qua in accusando utimur: ut contra Vatinium testem. Nam in ac-

cusando grauiores, in defendendo affectus oportet esse leniores. Differunt igitur hæc duo, ut amnis leniter fluens, & incitatus atq; uerticosus. Altera diuisio est à forma apud Aristotelem. omnis enim periodus ἢ ἐν κώλοις, ἢ ἀφελὴς ῥῆσις: id est, uel membratim effertur, uel est simplex ἢ ἀφελής. simplex est, quæ est μονόκωλος, unius membri, quæ fit uel ὑπερβάτῳ, uel ἐπεμβολῇ, ut illa Virgilij: Tityre, sub tegmine fagi recubans, auena musam meditaris. placuit enim ita pueriliter resoluere. Hanc autem densam fecit primùm θέσει τοῦ προσώπου, Tityre tu: deinde τῇ ποιότητι τῶν ἐπιθέτων, patulæ fagi, syluestrem musam, tenui auena: tertiò ἐπεμβολῇ, quæ fit καθ' ὑπέρβατον. interponit enim τὸ κεῖσθαι, situm, Recubans: κατὰ τὸν τόπον, locum, quadam traiectione, patulæ sub tegmine fagi. rectum enim erat, sub tegmine patulæ fagi. Facit continentem participio Recubans. uim enim participia continuandi atq; connectendi habent. Hoc genus est aliqua longitudine informandum, ut uel hyperbatis, uel interpositionibus, ut in Virgilij exemplo uidimus, producatur. Tertia diuisio, à membrorũ numero sumitur. Omnis enim periodus ἡ ἐν κώλοις, quæ membratim effertur, aut est δίκωλος, duorum membrorum: ut, Atq; antea quidem maiores copias alere poterat, nunc exiguas uix tueri potest. aut τρίκωλος, trium membrorum: ut, Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ, propterea quòd sola uirtus in sua potestate est: omnia præter eam, subiecta sunt fortunæ dominationi. aut τετράκωλος, quatuor membrorum: ut, Si extitisset in rege fides, nihil sapientius Posthumo: quia fefellit rex, nihil hoc amentius esse creditur. Quarta diuisio etiam sumitur à forma. Omnis enim periodus aut est μακρόκωλος, aut μείουρος, aut ἰσόκωλος. μακρόκωλος est, quæ finem longiorem habet

bet principio. Fit autem redditio longior uel prolixitate
membrorum, uel ſyllabarum multitudine ac productione
in ipſa ἀναπαύσει. μικρὸς eſt, quæ finem habet breuiorem
principio. ἰσόκωλος eſt, quæ parium membrorum coniun-
ctionem habet: tametſi ἰσοκωλία etiam in periodo ἐπικώλιω
eſſe ſolet, cum duo ſunt paria. Tertium autem, aut proli-
xius aut breuius, ſiue id ſit primum, ſiue medium, ſiue po-
ſtremum. Craſſus μακροκωλίαν, Hermogenes μικρίαν, Ari-
ſtoteles ἰσοκωλίαν probat. Craſſo Sturmius in Partitioni-
bus aſſentitur, quia longitudo moderata grauitatẽ addit:
quia uulnus fieri Craſſus uult in fine, ut Hermogenes in
principio: ἰσοκωλία uerò concinnitatem efficit. Cum igitur
omnia tria probentur, omnibus utemur uariè, & à μικρίᾳ
incipiemus: cui μακροκωλία rectè ſubiungitur. Corrigitur
enim μικρία ἐπισυνάψει, id eſt, alterius conuerſionis adiun-
ctione, quæ breuitati eſt contraria longitudine. Quinta
diuiſio eſt: Omnis periodus uel eſt διῃρημένη, quæ membro-
rum diſtinctione conficitur: ut, Hic ego nūc non uos prius
implorabo, equites Romani, quorum ius iudicio tentatur:
quàm uos ſenatores, quorum agitur fides in hunc ordi-
nem. Vel eſt ἀντικειμένη, quæ fit contrariorum conpoſi-
tione: ut, Si extitiſſet in rege fides, nihil ſapientius Poſt-
humo: quia fefellit rex, nihil hoc amentius eſſe dicitur.
Sexta diuiſio: Omnis periodus uel eſt inſiſtens, quæ eſt
moderata, & interſpirationem habet, & minus eſt coa-
cta: ut, Satis eſt, homines imprudentes lapſos non erigere:
urgere uerò iacentes, aut præcipitantes impellere, certè eſt
inhumanum. Vel eſt cita atq; uelox, quæ ſententiam
non abſoluit, priuſquam perueniatur ad extremum:
ideoq; neque cogitationis uim, neque ſpiritum ſinunt in-
terquieſcere. ut, Hoc ille natus, quanquam patrem ſuum

nunquam uiderat, tamen & natura ipsa duce, quæ plurimum ualet, & aßiduis domesticorum sermonibus, in paternæ culpæ similitudinem deductus est. Periodi usus apud Aristotelem libro 3. de Dicendi ratione, duplex est: nam et ἡδεῖα suauis est, dum orationem suauem reddit, & auditorem delectat. & est εὐμαθὴς, quoniam membra ita connexa facilius mente capi, & memoria retineri possunt. Vera igitur periodus εὐσύνοπτος, εὐκατανόητος, καὶ εὐμαθὴς esse debet. Vide Sturmium in Partitionibus, Quintilianum cap. 4. libri 9. Ciceronem de Oratore, Aristotelem in Rhetoricis libro tertio. In his tribus, *&c.) Ostendit frequentationem periodi in sententijs, contrarijs conclusionibus ita necessariam esse, ut sine hac orator uideatur esse infirmus.*

COMPAR.

Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quib. antè diximus, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc nó de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est. sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par mẽbrum superiori referre posſimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia graues casus administrabant. Item: Illi fortuna dedit felicitatem, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè pár sit numerus syllabarum, & tamen esse uideatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si cum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior

aut

aut pleniores syllabæ erunt, ut longitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius asseq- quatur & exæquet.

COMMENTARIVS.

Sequentia tria σχήματα non modò ἀστεῖα sunt, uerùm etiam εὔρυθμα. Compar uocat ἰσοκωλίαν, quam alij πάρισον καὶ παρίσωσιν appellant: ea est, ὅταν ἴσα τὰ κῶλα, cum membra in periodo syllabarū numero paria sunt. Hoc non.) *Hæc κατάληψις cùm ad omnes figuras accommodari potest, ut in ijs domi nos diligenter exerceamus: tum ad hanc maximè, ut etiam ad sequentes duas. Aßidua enim atque diligens præceptis omnibus exercitatio adiungenda est: quæ tametsi nonnunquam puerilis esse uideatur, multa tamen seria ducit secum, ut cum subitò nobis est dicēdum, minimè hæreamus.* In prælio.) *ἐργασίαν ostendit exemplis. Primùm, omne compar aut est uerum, δι' ὅλον, quando non solùm syllabæ, sed etiam tempora paria sunt. Ad hoc conficiendum orator non est astrictus. Aut est quasi par, in quo nec tempora paria sunt, nec syllabæ. neque enim hic refert, si interdum aliquæ syllabæ supersint. Deinde, Omne compar quod est quasi par, uel est in binis membris, ut in exemplo secundo: Illi fortuna felicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit. uel in ternis, quod Hermogenes probat, ut in primo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues casus administrabant. uel in quaternis, cuius quia usus rarior est, etiam obseruatio difficilior esse solet. Tertiò, ἰσοκωλία uel uarietatem habet, uel non habet: sed omnia paria sunt, quæ uerè ἰσοκωλία dicitur, ut in binis, & nonnunquam in ternis, ut hic in primo exemplo. Varietas autem est aut in ternis,*

aut in quaternis mēbris. In ternis est, quādo duo latera æqualia unū inæquale habēt: quæ uarietas ab oratorib. ἰσοσκελία dicitur, uoce à Mathematicis sumpta. Est etiam in hoc ipso uarietas. nā uel duo priora paria sunt, et tertium impar, siue sit prolixius, siue breuius. ut in principio Quintianæ: Quæ res in ciuitate duæ plurimū possunt, hæ cōtra nos ambæ faciūt in hoc tēpore, summa gratia, et eloquentia. uel primū et postremū paria sunt, medium autē impar: Quæ res in ciuitate duæ plurimū possunt, summa gratia et eloquētia, hæ cōtra nos ambæ faciūt in hoc tēpore. uel primū membrū impar est, postrema duo paria: ut, Sūma gratia et eloquentia, quæ res in ciuitate duæ plurimū possunt, cōtra nos ambæ faciūt in hoc tēpore. Quia enim alia iā exēpla nobis nō occurrebant, μεταθέσει usi sumus. Distinctio ista in exercitatiōe cōpositiōis, in qua omnia sunt tētanda, plurimum adfert adiumenti. In quaternis uel omnia paria sunt, uel uarietatem habent, ut priora duo paria aut longiora sint postremis duobus paribus, quæ μειρία dicitur: aut breuiora, ut sit in μακρονωλίᾳ.

In hoc genere.) ἐνδιάθεσις. declarat enim, quem syllabarum numerum intelligat: nimirum eum qui par esse uideatur, tametsi una atque altera syllaba membrum aliud alio breuius sit. Verba autem longa hoc in loco uocat, quæ multas habent syllabas: plena, quæ pedes graues. longitudine igitur atque plenitudine alicuius membri, alterius multitudinem assequi & exæquari posse dicit.

SIMILITER CADENS.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus effe-

efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item: Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem.

COMMENTARIVS.

Similiter cadens ab Ariſtotele παρομοίωσις, *ab alijs* ὁμοιόπτωτον *appellatur, quoniam* τὰ τῶν ὀνομάτων τελευταῖα ὅμοια ποιεῖ. *Cicero in Partitionibus, uerborum ſimilitudinem & æqualitatem uocat. Caſus hoc in loco intelligit* τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημάτων ἐγκλίσεις, *nominum ac uerborum caſus, atque modos: tametſi non eædem ſemper in fine terminationes ſint. Omne autem* ὁμοιόπτωτον *uel in duobus uerbis eſt, ut in primo exemplo: uel eſt in pluribus, ut illud Ennij:*

Mœrentes, flentes, lachrymantes, commiſerantes. & illud Aquilæ Romani: Huic igitur ſocios ueſtros criminanti, & ad bellum uos cohortanti, & omnibus modis, ut in tumultu eſſetis, molienti. Deinde, omne ὁμοιόπτωτον *uel eſt purum* ἁπλὸν, *quod ſolitariè ponitur, ut in his exemplis: uel eſt* συμπεπλεγμένον *coniunctum, quando cum ſequenti figura, ut pòſt dicetur, coniungitur.*

SIMILITER DESINENS.

Similiter deſinens eſt, cum, tametſi caſus nō inſunt in uerbis, tamē ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſè, delinquis ſtudioſè, loqueris odioſè. Itē: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum

rum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerunque simul ea collocant in ijsdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est, amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famá. Hic & ea uerba quæ casus habent, ad casus similes: & ea quæ non habent, ad similes exitus ueniunt.

COMMENTARIVS.

Hæc figura Græcis ὁμοιοτέλευτον dicitur: quia exitus habet similes. Ita priori est affinis, ut uix distingui poßint. quare & hic rectè coniunguntur, & sub uerborum similitudine utramq; Cicero comprehendit.

Hoc pacto.) *ἐργασία. Primùm, omne similiter desinens uel fit in uerbis duobus, ut in primo exemplo: uel in tribus, ut in secundo: uel in quatuor: ut, Neq; in deliberando consilium, neq; in prœliando uirtus, neq; in beneficio benignitas deerat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientißimus: cum autem confligendum esset cum hostibus, fortißimus: cum uerò præmium dignis tribuendum, liberalißimus: at cum animaduertendum, clementißimus. Fiunt hæc uel in duobus, uel tribus, uel quatuor membris, ut exēpla ostendunt quæ generis sunt demonstratiui. Deinde, uel postremas solùm syllabas habet similes, ut in tertio exemplo: uel ultimas & penultimas simul, ut in primo exēplo: uel ultimas, penultimas, & antepenultimas, ut in exemplo secundo, ubi tres illæ syllabæ, di, o, se, tertiùm repetuntur. Atq; illa prima concinnitatem habent simplicem,*

cem, posteriora uerò duplicem. Tertiò, similiter desinens est simplex, ut in tribus primis exemplis: uel est coniunctum, ut in proximo. Quartò, uel est purum ὁμοιοτέλευτον, ut in superioribus: uel est cum alijs figuris mixtum, ut cum priori. & cum annominatione: ut, In hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma. Accidit etiam in contentione, & alijs.

Hæc duo genera.) *Duo hoc in loco facit. Primùm harum duarum figurarum tum discrimen, tum affinitatem, deinde usum indicat. Differunt igitur hæ duæ figuræ, quòd illa similes habet exitus casuum, ut in primo exemplo: Hominem, egentem, abundantem: uirtutis, felicitatis. in secundo, cuius, eius: diligentia, negligentia, &c. Hæc uerò exitus tantum similitudinem, etiamsi nominum aut uerborum casus non semper sunt. Terminatione autem sunt affines, quòd utraq; similes habet exitus. Vsus earum uerus est in coniunctione. Vehementer enim inter se conueniunt, id est, suauiter coniunguntur in ijsdem periodis, quas hic orationis uocat partes: tametsi sæpe utraq; ponitur solitaria.*

ANNOMINATIO.

Annominatio est, cum ad idem uerbum & idem nomen acceditur cõmutatione uocum, uel additione unius literæ, aut syllabæ aut syllabarum, aut ad res dissimileis similia uerba accommodantur. Ea multis & uarijs rationibus conficitur. Attenuatione ac complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnificè iactat atque ostentat, uenit à te antequã Romam uenit. Ex contrario sic: Hic, quos homines alea uincit, eos ferro statim uincit.

Produ-

Productione eiusdẽ literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones tanquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte iudices, utrum homini nauo an uano credere malitis. Item: Nolo esse laudator, ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum breui commutatione, aut productione, aut transiectione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt, quibus de generibus unum est huiusmodi: Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quædã similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores: sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino patres cõscripti circũscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinẽ quàm superior, sed minus quàm illæ superiores:

propte-

propterea quòd non solùm additæ, sed uno tempore demptæ quoque literæ sunt. Tertium genus est, quod uersatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominũ. Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutem à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cum laude & gloria uulgatæ sunt. Alexandro si uita longior data esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Alexandrũ omnes maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Variè hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberium Gracchum remp. administrantem prohibuit indigna nex diutius in ea commorati. C. Graccho similiter occisio est oblata, quæ reipub. uirum amantissimum subitò de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide raptum, maiorum natu perfidia per scelus uita priuauit. Tuus ô Druse sanguis domesticos parietes & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo antè omnia concedebant, eum breui spacio non modò uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perrarò sumenda sunt,
cum

cum in ueritate dicemus: propterea quòd nō reperiri hæc posse uidentur sine elaboratione, & consumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequēter collocatis: & non modò tollitur autoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor: propterea quòd est in his lepos & festiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quomodo igitur, si crebrò his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari: ita si raro has interseremus exornationes, & in causa tota uariè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem.

COMMENTARIVS.

Agnominatio, ab Hermogene παρήχησις, *ab Aristotele* παράγραμμα *appellatur: quæ nihil est aliud quàm eiusdem repetitio uerbi, significatione propria ad rem aliam translata. Hermogenes* ὁμοιότητα *nominat, cum uerba diuersa significatione similem terminationem habent, ut* μέλλει *&* μέλει. *Dicitur autem* παρονομασία, προνομασία, παρονομία, παρήχησις καὶ παρήχημα *in nominibus,* παρόμοιον *in uerbis,* παράγραμμα καὶ ἀνταν άκλασις *in utroq;. Tametsi omnes hæ figuræ, ut etiam aliæ, adhuc con*

fusæ

fusæ sint. Ea multis.) *ὁργασία. Hanc figuram multis & uarijs rationibus confici dicit.* Primùm igitur, *omnis agnominatio fit aut in literis, aut in syllabis, aut in uerbis similibus ad res dißimiles accommodatis.* Deinde, *omnis agnominatio uel est σαφὴς aperta, uel est ἀσαφὴς tecta.* Tertiò, *omnis aperta agnominatio, quæ fit in literis atq; syllabis, aut fit κράσει ἢ συναιρέσει, attenuatione aut complexione eiusdē literæ: ut in* Venijt, uenit. *aut ἐκτάσει, modo cōtrario, id est dilatatiōe: ut in* Vincit, *&* uincijt. *aut διαστολῇ, productione eiusdem siue literæ, siue syllabæ: ut in* auium *&* āuium. *aut συστολῇ breuitate, ut in* curiam *&* Cūriam. *aut additione literarū, quæ fit uel in principio προσθέσει, ut in* Temperare *&* obtemperare. *uel in medio ἐπενθέσει, uel in fine παραγωγῇ. Horum duorū exempla me non memini legere. aut ἀφαιρέσει demendis literis, ut lenones, leones. aut μεταθέσει transferendis, ut nauo, uano: laudator, adulator. aut ἐναλλαγῇ, commutandis: ut in deligere & diligere. Item, Non te prætorem, sed prædonem dicimus.*

Hæ sunt agnominationes.) *Μετάβασις ad alterum genus, quod dixi esse tectum, quod non tam propinquam habet in uerbis similitudinem, & tamen propter literarum aut syllabarum consimilem naturam dißimile non est. Hoc genus tripartitum est. Vel enim in uerbis est similitudo: ut, Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cog. &c. Vel est in syllabis: ut, Demus operam Quirites, ne omnino patres conscripti circumscripti putentur. Hoc exemplū potiùs ad apertam pertinere agnominationem uidetur, quæ est in literis: sed huc retulit autor, propterea quòd non solùm additæ, sed uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. ut*

additæ, circum: demptæ, con. etc. Medium igitur eſt hoc genus inter apertũ atq; occultatũ. Vel eſt in cõmutatione caſuum, aut unius, ut in primo exemplo, quæ παρήχησις dicitur, propter extremæ ſyllabæ cõmutationem: nam prima ἐπαναφορὰν efficit. aut plurium nominũ, ut in ſecũdo, quæ propriè μεταπτωσία appellatur. Hæc uel directa eſt, cũ ordo grãmaticus obſeruatur: ut in primo exemplo. uel eſt inuerſa, cũ ordo caſuum mutatur, ut in ſecundo exemplo, in quo παρήχησις quaſi nulla eſt. huc tamen ab autore refertur, quòd aliquo modo μεταπτωσία τῇ παρονομασίᾳ eſt affinis. Hæc tria.) Vſum trium præcedentium figurarũ duplicem oſtendit γενικῶς. Eſt enim duplex orationis genus. unũ ſerium, cui ueritas eſt propoſita, quia docet: quale eſt deliberatiuũ ac iudiciale. alterũ non ſeriũ, in quo uoluptas ſolùm atq; delectatio ſpectatur: ut in demonſtratiuo, quod omnes cõcinnitatis figuras admittit: quæ cauſa fuit, ut in eo ſe ſophiſtæ diligenter exercuerint. Huiuſmodi ſunt Iſocratis orationes, et eorũ qui ætate illa et paulo pòſt ſcripſerunt. In ſeria igitur oratione, quã hic ueritatẽ appellat, harũ uſus debet eſſe rarus, ne oratio uideatur eſſe elaborata, qua fides et grauitas et ſeueritas oratoria minuitur: propterea quòd lepos illis figuris, & feſtiuitas, non dignitas ineſt. Raró autem hæ exornationes inſertæ, & in cauſa tota uariè diſperſæ, commodè luminibus diſtinctis orationem illuſtrabunt. In orationis genere nõ ſerio, quod ſophiſticum eſt, quia feſtiuæ & concinnæ ſunt, frequentius poſſunt uſurpari. Peculiaris etiam uſus eſt agnominationis: uel enim imitationis gratia adhibetur, quum literarum ſonum rebus accommodamus,

Et ſecum ſola ſicca ſpaciatur arena:

huiuſmodi enim ſtrepitum ambulantes in arena excitant.

Vel suauitatis causa, ut illud in Quintiana: Veritas diu iactata, æquitate talium uirorum recreetur. In hoc duo sunt uitanda uitia. Primum est, si literarum similitudo sit in principio, ut illud Ennianum: O' Tite tute Tati, tibi, &c. nisi fiat imitationis causa, ut in superiori exemplo. Alterum est, si sit in fine, ut in illo Ciceronis:

O' fortunatam natam me consule Romam.

Hoc uitium mutatione syllabarum uitabitur. Vel propter utrumq;, tametsi imitatio bona suauitate carere non potest. Hactenus de usu.

Propterea.) *Ratio.* Eiusmodi.) *Vsus in oratione non seria.* Studia.) *concinnarũ exornationum.* Quare fides.) *Tria oratori tribuit maxima, quæ, si his figuris rectè non utatur, minuuntur: fidem, grauitatem, seueritatem, hoc est autoritatem.* Frequenter collocatis.) *in eadem oratione.* Quare quæ.) *Conclusio* διακριτικὸν. Quomodo igitur.) σύγκρισις.

SVBIECTIO.

Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit. Deinde subijcimus id quod oportet dici, aut non potest, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis e contrariò, hoc modo: Quęro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione uinctus

est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum: aut unde nō est licitum, pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam uitam, alicubi honestè tractatam? at hic quidem ante oculos uestros quomodo uixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est qui sibi nō putet turpe, istius amicū nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non, nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidē iudicasti. Cum ipse te ueteris amicitię commonefaceret, commotus es? at nihil minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarētur, misericordia motus es? at eorū patrē crudelissimè sepultura quoq; prohibuisti. Multū inest acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd cum quæsitum est, quid oporteat, subijcitur id non esse factum: quare facillimè fit, ut exaugeatur indignitas negocij. Ex eodē genere, ut ad nostrā quoq; personā refe-
ramus

ramus subiectioné, sic fit: Nam quid me facere côueniret, cũ à tanta Gallorum multitudine circumsederer? an dimicaré? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neq; erat quo uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at eos uidebar ea accepisse conditione, ut quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciendum fuisse.

COMMENTARIVS.

Occupatio, quæ ab Hermogene ἀνασκευὴ atque περικατάληψις dicitur, ab alijs πρόληψις, ea quæ ab aduersario uel sunt obiecta, uel obijci possunt, occupat ac refellit: in quo oratoris prudentia requiritur. Hæc uel est perfecta, quæ, ut Hermogenes docet, constat quatuor partibus, προτάσει, ὑποφορᾷ, ἀντιπροτάσει, καὶ ἀνθυποφορᾷ: propositione, obiectione, opposita propositione, solutione. Huius pulcherrimum est exemplum pro Archia: Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi uiri quorum uirtutes literis proditæ sunt, ista ne doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen est certum quid respondeam. Ego multos

homines excellenti animo & uirtute fuisse, & sine doctrina naturæ ipsius habitu propè diuino, per se ipsos & moderatos & graues extitisse fateor. Etiam illud adiungo: sæpius ad laudem atq; uirtutem, naturam sine doctrina, quàm sine natura ualuisse doctrinam, &c. Vel est imperfecta, quæ partes non omnes habet, cuius uaria apud oratores exempla obseruari atq; annotari possunt. Sunt omnes ferè orationes hac figura plenæ. Ad hoc genus referenda est, quam hoc in loco subiectiontm uocat, Græci ἀπάντησιν appellant, & ἀνθυποφορὰν, atq; ἀντισαγωγὴν: Plutarchus de iocis oratorijs ἄμειψιν uocat. De ἀνθυποφορᾷ uide Vlpianum in 1. Olynth. & Budæi Commentaria. Est autem subiectio ἀνθυποφορὰ, rei quam fieri oportuit, aut quæ esse debet, interrogatio primùm, deinde negatio. Partes habet tres, ἐρώτησιν γενικὴν, cuius loco sæpe propositio ponitur: ἀπαρίθμησιν enumerationem, & συμπέρασμα conclusionem. Απαρίθμησις duas habet partes: ἐρωτήσεις εἰδικὰς τῶν λημμάτων percunctationes speciales: & ἀφαιρέσεις ἢ ἀποκρίσεις λυτικὰς, singularum interrogationum refutationes. Primùm enim quærimus, quid pro aduersario, aut contra nos dici poßit: deinde singulis interrogationibus subijcimus rationes, quibus id quod dictũ est, non ita esse ostendimus. Sed est etiam hæc generis non unius. Primùm enim omnis ἀνθυποφορὰ uel est κατηγορικὴ, cum accusamus, ut in primo exemplo: uel est ἀπολογητικὴ, cũ aut nos, aut alios defendimus, ut in postremo exemplo. Deinde, omnis ἀνθυποφορὰ uel est συμπερασματικὴ, conclusionem habet, ut in primo exẽplo. uel est ἀπέρατος, quæ conclusione caret: sed eius tamen loco propositionem habet, ut in secundo exemplo. uel habet utrunq;, & propositionem, & conclusionem: cuius nullum hic exemplum posu-

it. uel

it. uel neutrum habet, id quod rarum eſt, ut in tertio exemplo. Propoſitio igitur, & concluſio, uel actu, uel poteſtate adſunt. Tertiò, omnis αὐθυποφορὰ, uel fit in prima perſona, ut in poſtremo exemplo: uel in ſecunda, ut in tertio exemplo: uel in tertia, ut in primo & ſecundo.

Multum ineſt.) Vſum indicat. σχῆμα eſt δεινώσεως, grauitatis. acriter enim atq; uehementer concludit: quoniam auditorem non ſolum mouet, ſed etiam trahit, dum prudentiam oratoris oſtendit. Quare in deliberatiuo & iudiciali genere locum habet, in demonſtratiuo uix admittitur. Nemo enim hac figura rectè utitur, niſi qui ingenioſus eſt, & omnes rei partes nouit enumerare. quod cum auditor animaduertit, & autoritate oratoris & diuiſione ſufficienti partium, earumq; remotione perſuaſus, concedit nihil potius, quàm quòd factum ſit, faciendum fuiſſe. Debebat autem hanc etiam, ut & ratiocinationem, & nonnullas alias, inter ſententiarum potius quàm uerborum exornationes referre.

GRADATIO.

Gradatio eſt, in qua nõ antè ad conſequẽs uerbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quę reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis & quod libet, licet: & quod licet, poſſunt: & quod poſſunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, uobis moleſtũ nõ eſt? Itẽ: Nõ ſenſi hoc, & nõ ſuaſi: neq; ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neq; perfeci, & non probaui. Item: Aphricano induſtria uirtutẽ, uirtus gloriam, gloria ęmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit apud

apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauêre Thebani, Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam lepôrem superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis.

COMMENTARIVS.

κλίμαξ à Græcis dicitur, & ἐπιπλοκή. elegans figura est, quæ postremum semper uerbum repetit, donec ad summum peruenitur: ut illud Virgilij:

Torua leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cythisum sequitur lasciua capella:
Te Corydon ô Alexi, trahit sua quenq; uoluptas.

Dicitur gradatio, quòd ueluti gradibus quibusdam oratio ad extremum uerborum repetitione progrediatur.

Nam quæ.) *ἐργασία. Primùm, omnis gradatio uel est ἁπλὴ simplex, quæ unum tantummodo uerbum repetit, ut in tertio exemplo: uel est συμπεπλεγμένη coniuncta, quæ repetit plura, ut in primo exemplo, quod est generis deliberatiui contra factiosos, an sint eijciendi è ciuitate. & in illo in Vatinium, Non ergo magis pecuniarum repetundarũ quàm maiestatis, neq; maiestatis magis quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neque ambitus magis quàm omnium legum iudicia perierunt. Deinde, Gradatio uel est τῶν ῥημάτων in uerbis, ut in duobus primis exemplis: uel est τῶν ὀνομάτων, in nominibus, ut in postremis exemplis. Tertiò, omnis gradatio uel est καταφατικὴ affirmatiua, ut in tertio exemplo: uel*

eſt ἀποφατικὴ negatiua, ut in ſecundo exèmplo, quod eſt generis iudicialis: habet enim recuſationem. Quartò, omnis gradatio uel eſt ἐνθυμηματικὴ: ut in primo exemplo: uel eſt, ἐκθετικὴ, ἢ ἀφηγητικὴ, quæ ſimplicem habet expoſitionẽ, ut in tertio exemplo, de Africano, & in illo poetæ Tragici apud Quintilianum: Ioue propagatus eſt, ut perhibent, Tantalus, ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus. Huiuſmodi eſt fortaſsis illa apud diuum Matthæum atq; Lucam euangeliſtas, περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας. Quintò, omnis gradatio ἐνθυμηματικὴ, uel eſt κατασκευαστικὴ, ut in Roſciana: In urbe luxuries creatur, ex luxuria exiſtat auaricia neceſſe eſt, ex auaricia erumpit audacia, inde omnia ſcelera ac maleficia gignuntur. uel eſt ἀνασκευαστικὸν, ut in duodecima Philippica: Quid enim per deos immortales, poteſt reipub. prodeſſe noſtra legatio? prodeſſe dico? quid ſi etiã obfutura eſt? obfutura? quid ſi etiam nocuit? Reſellit enim legationis ad Antonium utilitatem. Sextò, omnis gradatio uel eſt pura, quæ repetitionem ſolùm habet, ut in poſtremis tribus exemplis. Vel eſt mixta, quæ eſt figurata aut ὑποθέσει, ut in primo exemplo: aut ἐπανορθώσει correctione, ut in proximo exemplo de miſſa legatione: aut συγκρίσει, ut in illo Virgilij:

Torua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cythiſum ſequitur laſciua capella:
Te Corydon ô Alexi. —

Septimò, omnis gradatio uel habet concluſionem, ut hoc Virgilij: Trahit ſua quenque uoluptas. uel concluſione caret, ut in reliquis, niſi fortè aliquis poſtremum illud quod dicitur, concluſionem eſſe dixerit ſingularem. Habet in ſe.) Vſus, ſuauitatis eſt figura, quia

lepōrem habet: ideoq́; in causis serijs rarior esse debet; quoniam ut Quintilianus inquit, apertam habet artem, & magis affectatam.

DEFINITIO.

Definitio est, quę rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolutè, hoc modo: Maiestas reipub. est, in qua continentur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolant. Item: Non est ista diligentia, sed auaricia: ideo, quòd diligentia, est accurata conseruatio suorum: auaricia, iniuriosa appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est cōtemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est, cum inconsiderata laborum perpeſsione, gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam uim & potestatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neque lucidius potuisse dici putetur.

COMMENTARIVS.

Definitio ὁρισμὸς à Græcis dicitur, quæ quia hic inter σχήματα numeratur, inter διαλεκτικὰ καὶ πιστωτικὰ est ponenda. Hæc amplectitur primùm proprias potestates, id est διαφορὰς ἰδιοποιοὺς, quas Aristoteles συστατικὰς appellauit

pellauit: quoniam potestates proprias rerum indicant, ac constituunt. multæ enim sunt aliæ differentiæ, quæ tamen singulæ definitionem absoluere non possunt. Deinde breuiter, hoc est genere atq; proprietate, de quibus dialectici præcipiunt diligenter. Tertiò absolutè, tota scilicet rei natura comprehensa. debet enim definitio esse perfecta, ut nihil in ea desideretur, sed cũ definito cõuertatur. Laudabitur igitur si sit breuis, & si sit ἀντίστροφος.

Maiestas reipublicæ.) ἐργασίαν ostendit exemplis. Omnis oratoria definitio primùm uel est simplex, quæ seorsim ponitur, ut in duobus primis exemplis: Sub amplitudine opes ac potentia, sub dignitate autoritas honorifica comprehẽditur. uel est coniuncta, quæ habet ἀνθορισμὸν, qui est rerum inter se differentium definitio, ac distinctio. Huius uenustissimum est exemplum in quarto Paradoxo M.T.Ciceronis, ubi copiosissimè, longeq; aliter definit ciuitatem atq; Clodius, quem in ciuitate exulem, se uerò etiam in exilio fuisse ciuem ostendit. Habet autem definitio coniuncta, primùm ἀφαίρεσιν τοῦ ὅρου definitionis aduersarij: ut, Non est diligentia, non est fortitudo. deinde θέσιν τοῦ ἀνθορισμοῦ nostræ definitionis, quæ fit διακρίσει συγκριτικῇ comparatione similium, ac distinctione differentium. Sunt enim similia, diligentia & auaricia, fortitudo & temeritas, quia uitia uirtutum habent speciem: differentia uerò sunt ea, quæ in utrisq; definitionibus ponuntur. Deinde, omnis coniuncta definitio uel est in re eadem, cum ad rem unam duæ adhibentur definitiones: ut, Sacrilegium est, rei sacræ ex loco sacro ablatio. altera: Sacrilegium est, cum res ex loco sacro etiam non sacra aufertur. Vel est in diuersis, cum ad res duas duæ etiam finitiones adhibẽtur. ut in postremis duobus exẽplis, in quibus de-

bus definitiones diligentiæ atq; fortitudinis, cum auariciæ ac temeritatis definitionibus conferuntur. Vel est in rebus duabus, ad quas una adhibetur definitio: ut ex loco sacro alicuius rei ablatio, & furtum est, & sacrilegium. Hoc genus rarum est, & inuersus ἀνθορισμὸς dicitur. Tertiò, omnis definitio fit uel per superiora, ut per genera ac differentias: uel per inferiora, ut per species atq; enumerationem partium. Hæc igitur.) *Vsum indicat. Διαλλακτικὴ est figura, ut antè dixi: quoniam rem ipsam, qualis sit, ante oculos quasi proponit, dum uim atq; potestatem eius breuiter explicat.*

TRANSITIO.

Transitio uocatur, quæ cum ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc in parẽtes qualis extiterit, considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

COMMENTARIVS.

Græci transitionem uocant μετάβασιν, & μετάστασιν, quæ quid sit dictum breuiter ostendit, & quid dicendum restet proponit. Partes igitur habet duas, ἀνακεφαλαίωσιν, ἢ ἀνάμνησιν τῶν ῥηθέντων, repetitionem eorum quæ dicta sint, & κατάστασιν ἢ ὑπόσχεσιν τῶν ῥηθησομένων, propositionem eorum quæ sunt dicenda. Quanquam autem hoc σχῆμα simplex esse, nec magnam habere uarietatem uidetur, tamen non modò ab oratoribus, sed à scriptoribus

etiam

etiam artium uariè usurpatur. Plures autem huius figuræ formas me non memini legere, quàm apud hunc autorē. Itaq; etiam huius figuræ diuisiones recensebimus. Primùm igitur, omnis transitio uel est perfecta ac plena, quæ & ἀνακεφαλαίωσιν habet, & ὑπόσχεσιν, ut in his duobus exemplis. uel est imperfecta, quæ uel solam repetitionē dictorum habet: ut, Hactenus igitur de prima officij oratorij parte dictum est. Est hoc genus rarum admodum, utuntur eo tamen aliquando oratores. Hermog. ταῦτα περὶ τῆς μερισμῶν, καὶ μετὰ τῆς τ. Atq; hactenus de distinctionibus, & oratione plena. Vel habet tantùm propositionem dicendorum: ut, Nunc ad confirmationem transeamus. Deinde, transitio perfecta uel est continua, ubi nihil inter repetitionem ac propositionem interponitur: qualia sunt exempla autoris. uel est intercisa, ut procemium totum secundi ad Herennium libri, ubi post dictorum repetitionem numerosam, multa interponit, deinde ad repetitionem redit. Tertiò, omnis perfecta transitio uel est simplex: ut, In patriam cuiusmodi fuerit habetis: nunc, in parentes qualis extiterit, considerate. uel est figurata: ut in fine primi & secundi de Inuentione ἐνθυμηματικὴ est. In fine primi ad Herennium repetitio præceptorum habet σύστασιν, propositio uerò ἀπόδειξιν reliquorum in librum sequentem. Quartò, transitio perfecta uel est simplex, quæ quid sit dictum, & quid dicendum restet, ostendit ac proponit breuiter: ut, Diximus de exordio, nunc ad narrationē transeamus. uel est numerosa: qualis illa est in procemio secundi libri, de qua antè dixi. Hæc non solùm numerosè ea quæ sunt dicta repetit, sed etiam quæ dicenda sunt, copiosè proponit. Quintò, imperfecta transitio uel est solitaria, quæ separatim ponitur: ut, Nunc de conclusione dice-

dicemus. uel eſt coniuncta, quæ cum perfecta nõnunquam copulatur. ut illa in libro tertio ad Herennium. Nunc abſoluta nobis difficilima parte Rhetoricæ, hoc eſt, inuentione perpolita, atq; ad omne cauſæ genus accõmodata, tempus eſt ad cæteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus. Proficit hæc.) *Vſum huius figuræ indicat breuiter, quemadmodum etiam breuiter eandem tractauit.* διδακτικὴ *eſt, & renouatrix partitionis, quæ docilitatis cauſa adhibetur.*

CORRECTIO.

Correctio eſt, quæ tollit id quod dictum eſt, & pro eo id quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, imò innuiſſet modò, hoc facilè perfici poſſet. Item: Nam poſtquam iſti uicerunt, atq; adeò uicti ſunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis quàm boni dederit? O' uirtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunq;, atque adeò inſectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi uerbo elata, tantũmodo dicta uidetur: ea poſt ipſius oratoris correctionem, magis idonea fit pronunciatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cùm ſcribas, ad optimum & electiſsimũ uerbum deuenire? Eſt, cum non eſt ſatius, ſi cõmutatio uerbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis: cum ad electius uerbum accedas,

cedas, insigniorem rem facias. quòd si continuò uenisses ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduersa esset.

COMMENTARIVS.

Correctio ἐπανόρθωσις, *est uerbi collocati emendatio. Habet aliquam cum dubitatione similitudinem.* Nam *quod hæc dubitat, illa emendat.* Quod si istæ.) ἐρωταγωγία. *Omnis correctio uel est simplex, ut in primo exemplo: uel coniuncta, quæ correctionem habet geminatam: ut, Quas ille leges; si modò leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestis reipub.* Item *illud in Philippicis: Quid enim per deos immortales potest reipub. prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si etiam nocuit?* Deinde, *correctio uel fit* ἀνθυφορισμῷ, ἢ μειώσει *extenuatione, ut in primo exemplo. plus enim est rogare, quàm innuere. uel* αὐξήσει *amplificatione, ut in tertio exẽplo, in quo minus est insequi quàm insectari. uel fit tantum* μετανοίᾳ *emendatione uerbi, cum uel idem emendatur, uel aliud substituitur, ut pòst dicetur. Tertiò, omnis correctio uel est mentis, uel uerborum, uel ordinis, uel rerum. Mentis & sententiæ est, cum nos ipsos corrigimus, quasi reprehendentes, ut in Oratore inquit. est enim* ψεκτική: *ut, Vnà sedent, ex accusatorum subsellijs surgunt, non dißimulant, non uerentur.* De *subsellijs queror? una ex domo prodeunt. Item: Equuleos argenteos nobiles, qui* Q. *Maximi fuerant, aufert. Imprudens huc incidi, iudices: emit enim, non abstulit. nollem dixisse. Correctio uerborum fit, aut eodem uerbo,* ἐπαναλήψει *eiusdem uerbi* ὑποθετικῇ: *ut, Homo temerarius, si modò hominis nomine appellãdus est is; qui nil cũ ratione agat. Terent. Quid dixi me habere? imò habui. Aut diuerso, siue dis-*

ue differens sit, ut in primo exemplo: siue contrarium, ut in Rosciana: Istius fide ac potius perfidia decepti. Aut utrisque: ut, Quas leges, si modò leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestis reipub. primùm enim leges repetit ὑποθετικῶς, deinde grauiora ponit, φθαρτικὰ τῆς πολιτείας, faces atque pestem. ἐπανόρθωσις ταυτικὴ fit duobus modis, ut in Oratore docet. Primùm, antequam dixeris, quam Aquila Romanus προδιόρθωσιν appellat: Statuit ille non inimicos, sed hostes. Item: Quanquàm sentio quanta hoc cum offensione dicam, dicendum tamen est. Deinde, postquam dixeris, quæ fortasse ἐπιδιόρθωσις non malè dicetur: ut, Quanquam illa non pœna, sed prohibitio fuit. Rerum est correctio, cum aut in aduersarium inuehentes, & nostri & audientium habemus rationem: ut, Finem dicendi P. C. faciam, sæpe enim grauius uidi offendere animos auditorum eos qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos qui commiserunt: in Salustium. aut cum res ingratæ ac prolixæ reijciuntur: alio nomine ἀποδίωξις dicitur. Quartò, omnis correctio uel est pura & aperta, ut in proximo exemplo: uel est figurata aut interrogatione, aut gradatione, aut ὑποθέσει, aut εἰρωνίᾳ, aut ἀναγκαστικῇ, aut alijs figuris. Interrogatione: ut, Cuius autem, qui in eo numero fuisset, nomen occultatum? occultatum dico? cuius non statim diuulgatum? Gradatione, ut suprà ex Philippicis, de legatione: Qui enim per deos immortales potest reipub. prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si etiam nocuit? Potest enim exemplum unum pluribus nonnunquam diuisionibus accommodari, id quod etiam Hermog. de Ideis ostendit. ὑποθέσει: ut, Quas ille leges, si modò leges nominādæ sunt, ac non faces & pestis reipub. εἰρωνίᾳ,

ut

ut pro Cælio: Quod quidem facerem uehementius, nisi intercederent mihi inimicitiæ cum istius mulieris uiro: fratrem dicere uolui, semper hic erro. ἀγανακτήσει, ut in Quintiana: Qui communi studio, summis opibus, S. Næuium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, &c. Quintò, omnis correctio uel est perfecta, cum aliud uerbum seligitur atq; substituitur. uel est imperfecta, cum idem uerbum repetitur cum dubitatione ὑποθετικῶς: Quas ille leges, si modò leges nominandæ sunt: Homo temerarius, si modò homo appellandus est. Sextò, omnis correctio uel est αἰτιολογικὴ, quæ rationem habet additam, ut in 4. Philip. Laudo uos Quirites, cùm gratiß. animis prosequimini nomen clariß. adolescentis, uel pueri potius. sunt enim facta eius immortalitatis, non ætatis, &c. uel est ἀναιτιολόγητος, quæ ratione caret. Septimò, omnis correctio uel fit laudis gratia, ut in proximo exemplo: uel uituperationis causa, ut Homo temerarius, si modò homo nominandus est. uel alterius rei causa: Habeo, imò habui. Terent.

Commouetur.) Vsum indicat. figura est προσεκτικὸν, id est auditorem excitat ad dispiciendum, ut inquit Ludouicus Viues, quid sit in quo seipsum correxit orator, & quantum sit inter illa discrimen.

Res enim.) Rationem reddit. Magnam in rebus serijs & amplificationibus uim habet: quoniã tacita quædam in illa σύγκρισις est, & ἐπιμονή. Habent tamen res etiam iocosæ suas correctiones, sed non serias.

Non igitur.) προκατάληψις occupatio, qua non temerè utitur. Quia enim dixit, correctionem esse, quæ tollit id quod dictum est, & pro eo id quod magis idoneũ uidetur reponit; rectè obijcere aliquis posset, cur non ab

initio, præsertim cum scribimus, ad optimum & electissimum uerbum deueniamus? Est cum.) *λύσις διακριτική. nam tametsi negari non potest, quin aliquando sit satius opt. & & electiss. uerbum ponere à principio: tamen etiam tempus est, cum primum communi uerbo rem efferre satius est, ut deinde ad electius accedatur.* Id *fit, si uerbi selectio rem facit insigniorem: cuius gratia si continuò uenisses ad id uerbum, animaduersa non fuisset. quare uerbi commutatione, auditoris animus excitatur. Correctioni enim competit grauitas orationis, & moderatio: & ea omnia, per quæ autoritas uel paratur, uel conseruatur.*

OCCVPATIO.

Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere, id quod tūc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consultò relinquo. Et illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, quòd iniuriarum satis fecisti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item: Non dico, te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hęc ut lis est exornatio, si aut rem quam non pertineat alijs ostēdere, occultè admonuisse prodest: aut si longū est, aut ignobile, aut planum,

num, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, ut utilius sit occultè fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur.

COMMENTARIVS.

Occupationem hoc in loco uocat, non προκατάληψιν *subiectionem: sed* παράληψιν, *assumptionem rei, quam assumere uideri nolumus. ab alijs rectè appellatur præteritio: malè autem occupatio, de qua suprà diximus.* Et *fortasse hinc etiam colligi posset, Ciceronem hos libros non scripsisse: ut opinioni plura alia astipulantur.* Dißimulationis enim est figura, & ab ἀποδιώξει atque ἀποσιωπήσει differt: quòd hæc dolore, ira, indignatione, siue alio impedita affectu orationem nō perficit: illa uerò, aut tanquam indigna sint de quibus loquamur, reijcit, aut in aliud reseruat tempus. At præteritio, id quod maximè dicimus prætere nos, dißimulat. Vide Linacrum lib. 6. Nam de.) ἐργασίαν duobus indicat exemplis: cum tamen huius etiam figuræ sit uarietas. Primùm enim omnis præteritio uel est simplex, unius rei. ut contra Verrem: Omitto illam ueterem libidinis iniuriam. uel est numerosa, ut contra Rullum: Non queror diminutionem uectigalium, non flagitium huius iacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est quin grauißimè & uerißimè conqueri poßit: nos caput patrimonij pub. pulcherrimam populi Romani poßeßionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrisq; reipub. positum uectigal, seruare non potuisse: eum deniq; nos agrum P. Rullo conceßisse, qui ager ipse per sese & Syllanæ dominationi & Græcorum largitioni restitisset: non dico solum hoc in rep. uectigal esse, quod amißis alijs remaneat, intermißis non conquiescat: in pacē

niteat, in bello non obſoleſcat: militem ſuſtentet, hoſtem non pertimeſcat. prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reſeruo: de periculo ſalutis ac libertatis loquor. Deinde, præteritio uel fit uno uerbo; ſiue in re una: ut, Omitto illam ueterem libidinis iniuriam. ſiue in pluribus: ut, Pætereo illa quæ prætereunda non ſunt: nullum huius in priuatis rebus factum auarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari ſordem poſſe proferri. uel fit pluribus uerbis κατ' ἰσοδυναμίαν, ut in autoris exemplis, & in illo contra Rullum: Non queror, prætermitto, non dico, & concioni reſeruo. item: Prætereo, nihil ad rem pertinere puto, horum nihil dico. item: Non dico, non ſum in eo occupatus, omitto, &c. Tertiò, præteritio uel eſt ὡρισμένη, cùm ea quæ à nobis prætereuntur, indicantur: ut in iam dictis exemplis. uel eſt ἀόριστος, cum indicamus quidem nos præterire quædam: ſed quæ ſint illa non oſtendimus. ut in illa pro Quintio: Verùm his de rebus non neceſſe habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare, tametſi cauſa poſtulat: tamen quia poſtulat, non flagitat, præteribo. Non enim indicat, quæ nam illa ſint, quæ præterit, quorum tamen generaliter meminit. Quartò, omnis præteritio uel fit ἀποφάσει affirmando: ut, Omitto illam primam libidinis iniuriam. item in primo huius autoris exemplo. uel καταφάσει negando: ut in ſecundo exemplo. Quintò, omnis præteritio uel eſt pura, ut in Verrem: In ſtupris uerò & flagitiis nefarias eius libidines commemorare pudore deterreor. & quædam ſuperiora. Vel eſt figuris alijs permixta, ἐρωτήσει: ut, Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum poſſeßiones datas, quid receptas proferam! quod etiã ἐπαναφορὰν habet. ἀποστάσει ἢ ἀποστροφῇ ad aduerſarium:

uersarium : ut in oratione pro Domo *ad* Clodium : Vi*des'ne me non radicitùs euellere omnes actiones tuas? neque illud agere quod apertum est, te omnino nihil geßisse iure, non fuisse* Tribunum *plebis?* Sextò, *omnis præteritio uel est* αἰτιολογικὴ, *quæ rationem habet adiunctam : ut illud in* Verrem, In *stupris uerò & flagitijs nefarias eius libidines commemorare pudore deterreor, simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos coniugesq; suas integras ab istius petulantia conseruare non licitum est.* Vel *est* ἀναιτιολόγητος, *quæ nullam habet rationem, ut in superioribus exēplis.* Hæc utilis.) V*sum ostendit, & sex indicat tempora, quibus utiliter hac figura uti possumus. primùm, si res est odiosa, quam satius est innuere, quàm ostendere : deinde, si longa, quæ auditori parit fastidium : tertiò, si ignobilis, in qua contemptus est : quartò, si plana : quintò, si est* ἀδύνατος, *de qua stultum esset dicere : postremò, si est* λύσιμος, *quam præstat suspiciosè præterire, quàm ut redarguatur dicere.* Possunt *tamen sex illa ad duo redigi, si aut odiosa res est : aut facilè potest reprehendi, si directò dicatur.*

DISIVNCTIO, CONIVNctio, Adiunctio.

Disiunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, sic: Pop. Rom. Numantiā deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsi-

dij tulit, nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate extinguitur. Hic utrumq;, & in ſuperiore exemplo unamquanq; rem certo uerbo concludi uidemus. Coniunctio eſt, cum interpoſitione uerbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate. Adiunctio eſt, cum uerbum quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus. primum, hoc pacto: Defloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut uetuſtate. poſtremum ſic, Aut morbo, aut uetuſtate, formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt apposita: quare rarius utemur ea, ne ſatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio apposita eſt: quare ſæpius adhibenda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant.

COMMENTARIVS.

Tres figuras ſimiles coniungit, quarum differentia ἐν τῇ τάξει, *in ipſa collocatione præcipue ſpectatur. Diſiunctio enim, quæ à Græcis* ἄλυτον, ὑπόζευγμα, διάλυτον, διάζευγμα: *à Rufiniano* ὑπόζευξις, *ab Aquila diſiunctum & iniunctum uocatur, ſingula ſingulis concludit uerbis. ut, Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate extinguitur. Coniunctio,* μεσόζευγμα, διεζευγμένον, ἐνεζευγμένον, *atq;* πολυσύνδετον *appellata, uerbo in medio collocato, ſuperiores & inferiores orationis partes coniungit, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſta-*

tuſta-

tustate. Adiunctio uerò, quam Græci συνεζευγμένον, πρόζευγμα, καὶ ἐπιζευγμένον dicunt, uerbum in extremis collocat, idq; uel in principio, quod προτόζευγμα dicitur: ut, Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut uetustate. uel in fine, quod ὑπόζευγμα uocant: ut, Aut morbo aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Disiunctio igitur separat uerbis pluribus ea, quæ uerbo uno poterant coniungi: Coniunctio et adiunctio, quæ una coniunctionis uoce poterant comprehendi, contrarium faciunt.

Pop. Rom.) ἐργασίαν ostendit exemplis paucis: tametsi plura in oratoribus possunt obseruari. nam & hæ figuræ uariè tractantur. Primùm enim tres illæ figuræ aut in duabus fiunt rebus, aut in pluribus: quarum unaquæque certo uerbo concluditur, id est absoluitur, ac distinguitur. prioris exemplum est de forma deflorescente, quod omnibus tribus figuris accommodatur. Plurium rerum est primum exemplum disiunctionis: reliquarum non posuit, sed facile in oratoribus obseruantur: ut, Nihil'ne te nocturnũ præsidiũ palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitiß. habendi senatus locus, nihil horum ora uultusq; mouerunt? Deinde, disiunctio uel fit in ἰσοδυναμοῦσαις idem significantibus, ut in hoc exemplo: Populus Roman. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, &c. uel in differentibus, distinctione propriorum: ut, Facinus est uincire ciuem Rom. scelus uerberare, parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Tertiò, disiunctio uel est simplex, sic: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. uel est coniuncta, quæ & propositionem habet, & redditionem subiunctam, quæ hanc figuram facit illustriorẽ, ut Rutilius inquit: ut in primo exemplo, in quo singu-

singula singulis redduntur ita, ut unumquodque proprio uerbo concludatur. Quartò, coniunctio omnis uel fit in principio, uel in fine, uel in medio. Hanc autor ad Herennium coniunctionem uocat, Aquila Romanus ἐπιβολὴν *iniectionem appellat: adiunctionem autem uocabulo speciali, quæ fit in principio atq; fine. Possunt etiam hæ figuræ uel puræ, uel mixtæ esse, ut de alijs diximus, neque opus est exemplis.* Ad festiuitatem.) *Usum indicat præcedentium trium figurarum, quibus in rebus, et quomodo illis sit utendum. Disiunctionem dicit esse appositam festiuitati, id est concinnitati: coniunctionem breuitati. quare hac frequentius, illa uerò rarius utendum esse censet, ne satietatem pariat. Sed hoc intelligendum est, si disiunctio sit in rebus idem significantibus. nam in differentibus est* αὔξητική, *& non modò ornatum, sed etiam robur atque uim habet, uerbis (ut inquit Aquila) maius semper ac maius aliquid significantibus: ut, facinus, scelus, parricidium: uincire, uerberare, necare, in crucem tollere, &c. In fine has figuras de simplici genere manasse dicit: id est, de grammaticorum præceptis, qui* περὶ σχημάτων *diligenter præcipiunt, & in primis Linacer.* De simplici genere.) *id est, de uerbo semel posito.*

CONDVPLICATIO.

Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Grachi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item: Commotus nó es, cũ tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horũ

con-

conſpectum uenire proditor patriæ? proditor inquam patriæ, uenire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis.

COMMENTARIVS.

Conduplicationem uocat, quod Græci ἀναδίπλωσιν, διακοπὴν, καὶ παλιλογίαν appellant. Ea eſt uel unius, uel plurium uerborum iteratio. Eſt enim repetitionis ſpecies quædam, & cum primis rectius coniungi poterat. Hæc uel αὐξήσεως, uel τῆς ἰδέας ἕνεκα fieri debet: idq́; uel in eadem ſententia, uel in proximè annexa. Tumultus C. Grachi.) *ἐργασία. Prima diuiſio: Omnis conduplicatio uel unius uerbi iterationem habet, ut in primo exemplo: uel plurium, ut in ſecundo & tertio exemplo. Altera: Conduplicatio fit uel in eadem ſententia, uel in diuerſis, cùm in prima ſententia uerbum ultimum, in ſequenti fit primum. ut,*

Addit ſe ſociam, timidisq́; ſuperuenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima. —

& illud eiuſdem poetæ:

Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

Hanc conduplicationis ſpeciem alij παλιλογίαν uocant, qua etiam oratores utuntur: ut pro Cluent. Quis huic rei teſtis eſt? idem qui ſui laboris pater. Pater inquam illius, &c. Item in Catilinam: Senatus hoc intelligit, conſul uidet, hic tamen uiuit. Viuit? imò uerò in ſenatum uenit, &c. Tertia: Conduplicatio, quæ in ea-

dem fit sententia, uel continuatim repetit uerbum: ut,

O' Corydon Corydon, quæ te demẽtia cepit? Itẽ:
Me me, assum qui feci, in me conuertite ferrum,
O' Rutuli. —

Item illud in quarta Philip. Laudo, laudo uos Quirites, cũ gratißimis animis prosequimini nomen clariß. adolescentis, uel pueri potius. In Catil. Fuit fuit ista quondam in hac repub. uirtus. Hanc ἀναδίπλωσιν appellant, cuius hic nullũ posuit exemplũ, uel repetit uerbũ post ἐπένθεσιν siue unius: ut, Duc age, duc ad nos. item: Scis Proteu, scis ipse. Itẽ illud in prima cõtra Catilinã: Viuis, & uiuis nõ ad deponẽdã, sed ad cõfirmandã audaciã. siue pluriũ uerborũ, ut in primo exẽplo. Hæc ab alijs διακοπὴ dicitur. Vel κατὰ μετάθεσιν per trãspositionẽ, quæ fit in uerbis plurib. ut in secũdo et tertio exẽplo. et illud Poetæ:

Eripis ut perdas, perdis ut eripias.

Vel repetitione principij in fine: ut,

Antè nouis rubeant quàm prata coloribus, antè.

Item: Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa. Martialis:

Rumpitur inuidia quidem clarißime Iuli,
Qui me Roma legit, rumpitur inuidia.

Vtrunq; ἐπαναδίπλωσιν appellant: Hermogenes uerò κύκλον. Quarta, omnis conduplicatio uel est simplex, ut in superioribus exemplis: uel est geminata siue coniuncta, ut in illo pro Milone: Valeant, inquit, ualeant ciues mei, & equites Romani illi, illi tui. Nam & in principio repetit post ἐπένθεσιν idem uerbũ: & in fine continenter. Quinta, omnis cõduplicatio uel est ἡδὺς suauis, ut illæ apud poetas: Scis Proteu, scis ipse. Et:

Addit se sociam, timidisq; superuenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima. —

Vel

Vel est ἠθική: ut, Laudo, laudo uos Quirites, &c. uel est παθητική, quæ aut dolorem, aut commiserationem, aut iram, aut indignationem, aut similes affectus indicat. uel est αὐξητική, qua amplificandi tantùm gratia orator utitur. Vehementer.) *Vsum indicat κατ' ὁμοίωσιν, similitudine à re militari sumpta. Grauius uulnerat telum, si eandem sæpius corporis partem lædat: sic etiam in oratione uerborum duplicatio uehementius auditorem commouet, dum rem altius in animum infigit.*

INTERPRETATIO.

Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo: Rempub. radicitùs euertisti, ciuitatem funditùs deiecisti. Item: Patrem nefariè uerberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est eius qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

COMMENTARIVS.

Latius interpretatio patet, quàm ab hoc autore accipitur, quod ex oratorum exemplis intelligitur. Habent enim oratores figuram generalem ἐπιμονὴν, immorationẽ in eadem re: quæ quia uerborum fit interpretatione, à Latinis interpretatio, ut exempla indicant autoris, appellatur: à Græcis ἑρμηνεία ac συνωνυμία dicitur. Hermogenes etiam ἰσοδυναμίαν uocat. Est autem interpretatio, crebra eiusdem rei uerbis idem ualentibus explicatio.

Rempub. radicitùs.) *ἐργασία. Tametsi autẽ duo tantũmodo exempla ponat, tamẽ in oratoribus maior huius figuræ diuersitas obseruatur. Primùm igitur, omnis in-*

terpre-

*terpretatio uel ſit nominibus, ut in Philipp. Quis tam bar-
barus unquam? tam immanis? tam ferus? Vel ſit uerbis: ut,
Abijt, exceßit, euaſit, erupit. uel ſit uerbis & aduerbijs ſi-
mul, ut in primo & ſecundo exemplo. Deinde, interpre-
tatio uel ſit ſingulis uerbis: ut, Euaſit, erupit, exceßit.
uel pluribus, ut in autoris exemplis. Tertiò, interpre-
tatio quæ ſit uerbis pluribus, uel πρόσθεσιν habet, ut in
ſecundo exemplo: uel προσθέσεως caret, ut in primo. ſed hoc
genus minus uehemens eſt quàm illud. Quartò, in o-
mni interpretatione uel ſimplicia redduntur ſimplicibus,
ut in primo exemplo: uel ſimplicibus circumducta, ut in
ſecundo, Manus intuliſti. Eſt etiam hoc illo uehemen-
tius, quia numeroſius eſt, & uim maiorem habet uerbi di-
latio atque additio. Quintò, omnis interpretatio ſit uel
ἰσοδυναμούσαις λέξεσι, idem ſignificantibus, ut in primo
& ſecundo exemplo. uel diuerſa ſignificantibus, eódem
tamen pertinentibus: ut in Philipp. Vitæ ſuæ periculo
colligauit, à progreſſu arcuit, à reditu refrenauit. Se-
xtò, omnis interpretatio uel eſt ſimplex, ut in ſuperioribus
exemplis: uel eſt coniuncta, ut illud in tertia Philippica:
Qui niſi in hac republica natus eſſet, rempublicam ſcele-
re Antonij nullam haberemus: ſic enim perſpicio, ſic iudi-
co, niſi unus adoleſcens illius furentis impetus, crudelißi-
mosq́; conatus cohibuiſſet, rempublicam funditùs interi-
turam fuiſſe. Inter primum enim & ultimum alia inter-
pretatio per διασκευὴν interponitur: ut, Sic enim perſpi-
cio, ſic iudico. Septimò, omnis interpretatio, uel eſt pura,
ut in præcedentibus exemplis: uel eſt mixta: nam et hæc fi-
gura multis alijs miſcetur. Cum interrogatione, pro Liga-
rio: Quid enim Tubero tuus ille in acie Pharſalica gladius
agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis erat ſenſus ar-*

morum

morum tuorum? quæ tua mens? oculi? ardor animi? quid quærebas? quid optabas? hoc genus Quintilianus libro octauo congeriem uocat, non rerum, sed uerborum ac sententiarũ. Cum similiter cadentibus, ut illud superius: Vitæ suæ periculo colligauit, à progressu arcuit, à reditu refrenauit. Cum incremento atq; interrogatione iterata: ut, Si quis rex, si qua ciuitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in ciuem Romanum, nónne publicè uindicaremus? nónne bello persequeremur? possemus hanc iniuriam ignominiamq; nominis Rom. inultam impunitamq; dimittere? Commiscetur etiam & cum alijs figuris, & cum distributione atque expolitione: de quibus infrà dicemus. Necesse est.) *Vtilem omnino esse figuram indicat, quia animum auditoris commouet, dum prioris uerbi grauitas interpretatione renouatur.*

COMMVTATIO.

Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes, ex transiectione ita efferuntur, ut à priore posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet ut uiuas, nõ uiuere ut edas. Itẽ: Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi uolo, nõ possum: cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici nõ possunt: quæ dici possunt, non dicũtur. Itẽ: Si poema loquens pictura est, pictura tacitũ poema debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: nõ tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commodè fiat, cum contrariæ sententiæ translatione uerba quoque conuertantur. Plura hic subieci-

mus

mus exempla, ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuétu, dilucidum esset: ut cùm bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur.

COMMENTARIVS.

Hanc figuram Græci ἀντιμεταβολὴν, ἀντανάκλασιν, & generali uocabulo μετάθεσιν appellant. Hæc enim ita transponit sententias, ut à priore posterior cōtraria priori proficiscatur. Transiectionem uocat uerborū μετάθεσιν, quæ unà cum sententijs sunt mutāda. Esse oportet.) *ἐργασία. Omnis commutatio uel fit manente eadem qualitate, affirmantibus utrinq;: ut,*

Eripis ut perdas, perdis ut eripias.

hæc propriè μετάθεσις ἀντιστροφὴ dicitur. Vel fit qualitate mutata per negantia, quæ propriè ἀντιμεταβολὴ dicitur. Deinde, omnis commutatio uel est simplex, quæ κατάφασιν unius, alterius uerò habet ἄρνησιν, ut in primo exemplo. uel est coniuncta, quæ utriusq; sententiæ & κατάφασιν habet, & ἀπόφασιν, siue ἄρνησιν, ut in secundo & tertio exemplo. Tertiò, omnis mutatio uel fit affirmando & negando, ut in tribus primis exemplis: uel fit per æquipollentia, ut sunt aduersa & priuantia, ut in quarto & quinto exemplo. Item: Magistratus est lex loquens, lex est mutus magistratus. Quartò, omnis commutatio uel est καταφατικὴ assertoria, siue affirmando fiat, siue negando, ut in primis tribus exemplis: uel est ὑποθετικὴ, ut in quarto exemplo. Quintò, commutatio uel est αἰτιολογικὴ, quæ rationem habet annexam, ut in posterioribus exemplis: uel est ἀναιτιολόγητος, ratione carens, ut in primo exemplo. Sextò, commutatio uel fit in una periodo, ut in superioribus exemplis; uel fit in duabus, ut in sequenti

sequenti exemplo, ex Philipp. de honore habito Seruio Sulpitio. Septimò, commutatio omnis uel est pura, ut in præcedentibus exemplis: uel est cum alijs figuris mixta. Cum dubitatione, ut in Philippicis: Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere? Cum dilemmate, in Philippicis: Nam si mors legati sine cæde atque ferro nullum honorem desiderat, cur decernit honorem sepulturæ, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Seruio Sulpitio, quod non est datum Cneo Octauio: cur quod illi datum est, huic dandum non censes? Hæc ἀντιμεταβολὴ in dubiis facta est periodis, quæ etiam præter dilemma comparationem habet maioris ad minus. Fit hæc etiam nominibus ex diuerso collocatis, de quo genere supra dixi. Non potest, &c.) *Primum usum ostendit, eam commodè, hoc est concinnè fieri: habet enim elegantiam. quare etiam cum similiter desinentibus sæpe mixta est, ut in illo pro Cluentio: Vt & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Διαλεκτικὴ est figura, atque ἠθικὴ: docet enim, & hominum mores exprimit. Deinde causam indicat, cur exempla plura subiecerit, quòd materia eius difficilis sit inuentu.*

PERMISSIO.

Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati, sic: Quoniam omnibus ereptis, solum mihi superest animus & corpus, hæc ipsa quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis & uestræ condono potestati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini atque abuta-

abutamini licebit: impunè in me, quicquid libet, statuite, dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi aliàs quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehemētissimè est accommodatum.

COMMENTARIVS.

Συγχώρησις & ἐπιτροπὴ à rhetoribus Græcis dicitur permißio, cum figuratè cōcedimus siue iudicibus, siue aduersarijs, ut quod uelint faciant. Id *fit, cum causæ nostræ uehementer confidimus.* Huius *figuræ eundem penè fontem esse inquit* Quintilianus,*qui est cōmunicationis: quæ duæ figuræ inter se distinctæ sunt, tametsi quidam cōfundunt.* Quoniam omnibus:) *ὀργασίαν ostendit uno exemplo, sed est uarietas in hac etiam figura.* Primùm *permißio est uel rei, quam alij ἀντεισαγωγὴν,* Aristoteles *ἀντικατάλλαξιν appellat: ut,*

Non formosus erat, sed erat facundus Vlysses. *&,*
O` formose puer nimium ne crede colori:
Alba ligustra cadunt, uaccinia nigra leguntur.

Et in Verrem: *Verùm esto, eripe hæreditatem propinquis, da palæstritis, prædare in bonis alienis nomine ciuitatis, euerte leges, testamenta, uoluntates mortuorum, iura uiuorum, num etiam patrijs* Heraclium *bonis exturbare oportuit?* Hoc *genus primùm παρομολογίαν habet, deinde ἀντεισαγωγήν. uel est rei & personæ simul, ut in hoc autoris exemplo: cum iudici potestatem facimus de nobis statuendi quicquid uelit.* Deinde *permißio uel est σαφὴς ἢ ἀληθὴς, uera atq; aperta: ut in autoris exemplo. uel est εἰρωνική, ut in* Catilinam: Quid *expectas? proficiscere.*

ciſcere: nimiùm iamdiu te imperatorem illa tua Manlia-na caſtra deſiderant. item:

I, ſequere Italiam uentis, pete regna per undas.

Tertio, permiſſio uel eſt pura, uel cum alijs mixta: ut ſuperius ex Virgilio,

O formoſe puer nimiùm ne crede colori.

Hoc genus.) *Vſus huius figuræ duplex eſt. Primùm generalis, in omnibus affectibus: deinde ſpecialis, in ipſa miſericordiæ tractatione, ad quam commouendam plurimum ualet, propter fiduciam, πεποίθησιν oratoriam.*

DVBITATIO.

Dubitatio eſt, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſsimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimùm Reipublicæ conſulum, ſiue ſtulticiam, ſiue maliciam dicere oportet, ſiue utrumque. Item: Tu iſtud auſus es dicere, homo omnium mortalium? quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine.

COMMENTARIVS.

Dubitatio ἀπορία ſiue διαπόρησις à Græcis dicitur. Eſt autem dubitatio, cum ſimulamus quærere nos, unde incipiendum, quid potiſſimum dicendum, an omnino dicendum, ut eandem dubitationem in animis quoq; iudicum commoueamus. Hæc figura, tametſi in reliquis etiam orationis partibus rectè uſurpatur, tamen maximè apta eſt inſinuationibus. quare ſtatim à principio illa utitur Cicero in Ligariana: Itaq; quò me uertam, neſcio. Obfuit eo.) *ἐργασία. Omnis dubitatio uel eſt de uerbo, de qua*

hoc in loco agit autor: quoniam adhuc de uerborum exornationib. tractat. uel est de re ipsa: ut, Itaq; quò me uertã, nescio. Hæc diuisio ex tertio etiã de Oratore intelligitur, ubi duplicẽ dubitationẽ facit. Deinde, quæ fit de uerbo dubitatio, uel fit in delectu propter uerborũ copiã, ut in primo exẽplo. uel in uerbi destitutione propter inopiã, ut in secũdo. Tertiò, quæ dubitatio fit in uerbi destitutione, uel post enumerationem uerbũ inuestigat dignũ: Facinus est uincire ciuẽ Rom. scelus uerberare, propè parricidiũ necare, quid dicam in crucẽ tollere? uel caret enumeratione, ut in 2. exẽplo. Quartò, dubitatio quæ in re est, uel est simplex: Itaq; quò me uertam nescio, pro Ligario. uel habet ἐπιμονὴν immorationẽ, κατ' ἐξάρτησιν, ut Hermogenes uocat, ἐν τῇ περιβολῇ, ut pro Cluentio: Equidem quod ad me attinet, quò me uertam nescio. Negem fuisse illam infamiã iudicij corrupti? Negem rem illã agitatã in concionibus? Euellam ex animis hominũ tantam opinionem? Item illud Terentij: Vbi quæram, ubi inuestigem, quẽ percontter, qua insistam uia? sed hoc fit ἄνευ ἐξαρτήσεως. Quintò, dubitatio rei uel est præteriti temporis, cum nos, ut inquit Quintilianus, dubitasse fingimus. uel est futuri, ut in superioribus exemplis. Sextò, omnis dubitatio uel est ἀληθινὴ uera, cum propter rei aut indignitatem, aut difficultatem, aut simile aliquid dubitamus, ut illud superius pro Cluentio. uel est πλαστὴ ficta, cum nos dubitare fingimus, ut nobiscum etiam iudex dubitet. Septimò, omnis dubitatio uel fit καταφάσει, asseueratione: uel ἐρωτήσει, interrogatione. Miscetur hæc figura etiam cum alijs figuris, cuius uarietatem adolescentes in autorum exemplis facilè obseruabunt, accõmodatur πρὸς τὴν πίστιν: facilè enim dubitanti iudex credit.

EXPE-

EXPEDITIO.

Expeditio eſt, quum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur; una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, quum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut uacuum poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi ueniſſe. Vacuum, cum ego adeſſem, poſsidere non potuiſti. Tuum uſu feciſſe etiam nunc non potes. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi, me uiuo, mea pecunia uenire non potuit. Relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimũ iuuabit cõiecturales argumẽtatiões: ſed non erit tanquã in pleriſq;, ut cũ uelimus ea poſsimus uti. nã facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negocij natura dabit facultatẽ.

COMMENTARIVS.

Hanc figuram alij enumerationem uocant, Quintilianus remotionem ἀφαίρεσιν: quoniam pluribus rebus enumeratis ac remotis, tandem id quod uolumus, neceſſariò concludimus. Eſt autem expeditio συμπέρασμα διὰ ἀπαριθμήσεως καὶ ἀφαιρέσεως, concluſio rerum plurium enumeratione ac remotione facta. Partes igitur habet ἀπαρίθμησιν, ἀφαίρεσιν, καὶ συμπέρασμα. habet nõnunquam propoſitionem ſeparatam. Ac tametſi autor noſter inter σχήματα τῶν λέξεων hanc figurã numeret, tamen reuerà hæc quoq; rerũ, nõ uerborũ eſt. Quare & Quintilianus illã in cap. de Argumẽtis tractat, et Trapezũtius inter argumẽtatiõis ſpecies enumerat. Neceſſe eſt, cũ, *etc.*) *ἐργασίαν*

ostendit, idq; exemplo uno. Refutatur duobus modis: aut cum aliquid dicitur præteritum, quod concedere uelimus: aut quum aliquid eorum quæ dicta sunt, ita infirmum est, ut contradici poßit. ut in hoc exemplo, cæteris conceßis, quod sequitur, ui de fundo deiecisse, negari poterit: si aut dono se ab ipso habuisse ostendet, quod in enumeratione præteritum est: aut si aliquam enumerationis partem negabit, ut si emisse se ab eo dicet, idq; ostendere poterit. Sunt etiam huius figuræ genera duo: nam aut simplex est, & pura, cum omnia breuiter enumerãtur καταφατικῶς, ut in hoc exemplo. aut est αὐξητικὴ, quæ interrogationibus crebris, obiectionibus atq; alijs figuris tractatur copiosè, cuius pulcherrimum est exemplum in oratione pro Deiotaro: ut, Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore amplißimo ornatus, arguitur domi se tuæ interficere uoluisse, quod tu, nisi eum furiosißimũ iudicas, suspicari profectò non potes. Hactenus propositio criminis numerosa: sequitur remotio, quæ primùm præteritione ἠθικῇ, deinde ἐρωτήσει iterata, tum occupatione, correctione, testimonio primùm Cæsaris, deinde omnium populorum de probitate & uirtute regis uariè & copiosè tractatur. Vt enim omittam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cuius tantæ importunitatis, omnium gentium, atq; omnis memoriæ clarißimum lumen extinguere: cuius tantæ ferocitatis, uictorem orbis terrarum non extimescere: cuius tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inueniri: ut hæc omittam, cuius tanti furoris fuit? omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes prouincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quònam

ille modo cum regno, cum domo, cum coniuge, cum clarißimo filio distractus esset? tanto scelere non modò profectò, sed etiam cogitato? At credo, hæc homo inconsultus & temerarius non uidebat? quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio & prudentia, quàm fide & religione uitæ defendendum puto. nota tibi est hominis probitas C. Cæsar, noti mores, nota constantia. cui porrò, qui modò populi Romani nomen audiuit, Deiotari probitas, integritas, grauitas, uirtus, fides, non sit audita? Sequitur iam conclusio & figurata comparatione maioris ad minus, & rationibus confirmata atque argumentosa. Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitij: nec in facinorosum, nisi esset idem amentißimus: id uos & à uiro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. Hactenus Cicero. Altera diuisio est, quòd expeditio uel est κατηγορητικὴ, ut in primo exemplo: uel est ἀπολογητικὴ, ut hoc Ciceronis est. Hæc exornatio.) *Vsum indicat: & simul ostendit, ea nos non posse uti, nisi causa utendi dederit facultatem. Nam tametsi magnus eius est in coniecturis usus, tamen non omnes eiusmodi habent partes, quæ enumerando remoueri poßint. est planè διαλεκτικὸν σχῆμα.*

DISSOLVTIO.

Dissolutio est, quæ coniunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parẽti. Pare cognatis. Obsequere amicis. Obtempera legibus. Item: Descende in integram defensionem. Noli quicquam recusare. Da seruos in

quæſtionem. Stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & uehementiſsimum eſt, & ad breuitatem accommodatum.

COMMENTARIVS.

Diſſolutio à Græcis διάλυτον, & διάλυσις, & ἀσύνδετον dicitur. eſt enim oratio λελυμμένη diſſoluta, uel diſiuncta: quæ fit inciſis, aut membris breuioribus. Coniunctiones uocat particulas coniunctionis, quibus oratio ipſa coniungitur: partes ſeparatas appellat, ſententias non connexas particulis. Poterat fortaſſe rectius cum ſuperioribus coniungi.

Gere morem.) *ἐργασία. Omnis diſſolutio uel fit inciſis, uel membris breuioribus. Deinde, inciſa uel ſingulis fiunt uerbis: ut, Veni, uidi, uici. &, Abijt, exceßit, euaſit, erupit. uel pluribus: ut, Quid uis amplius? quid inſequeris? quid oppugnas? & cætera, pro Roſcio. Tertiò, inciſa fiunt uel in eiſdem rebus, uerbis ἰσοδυνάμοις, ut in proximo exemplo: Quid uis amplius? quid inſequeris, &c. uel in diuerſis, ut: Veni, uidi, uici. &, Vos iſthæc intrò auferte, abite, Soſia adesdum, paucis te uolo. Vel in utriſq;, ut in primo exẽplo, in quo res diuerſæ, uerba aũt ἰσοδυναμοῦντα. Quartò, mẽbra etiam uel in ijſdem fiunt rebus, ut pro S. Roſcio: Verùm ſi à Chryſogono iudices non impetramus, ut pecunia noſtra contentus ſit, uitam ne petat: ſi ille adduci non poteſt, ut cum ademerit nobis omnia quæ noſtra erant propria: ne lucem quoq; hanc, quæ cõmunis eſt, eripere cupiat. ſi non ſatis habet auariciam ſuam pecunia explere, niſi etiam crudelitate ſanguinis perlitus ſit: unum perfugium, iudices, &c. quanquam in hoc exemplo membra ſatis longa ſunt. Vel fiunt in diuerſis, uel in utriſq;. exempla*

pla passim obuia sunt in oratoribus. Hoc genus.) Vsum indicat duplicem. Primùm enim acrimoniam habet, deinde est accõmodatum breuitati. Acrimonia fit uel conclusionibus simplicibus, in persuadendo: uel conclusionib. uehementibus, in mouendo. Sunt enim duo syllogismorum genera: unum, quod docet atq; probat: alterum, quod est uehemens concludendo. quæ duo coniuncta, acrimoniã efficiunt, ad quam dissolutiones sunt accommodatæ. Breuitas duplex est: uel enim est ὑποκρίσεως pronunciationis, uel rei. Pronunciationis, siue uocis est, cum in commoratione per incisa loquimur: ut Abijt, excessit, euasit, erupit. &c, Quid uis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? Rei est, cũ res diuersæ breuiter exprimuntur, & in unum accumulantur: ut, Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem, &c. ad utrumq; autem breuitatis genus dissolutio accommodata est.

PRAECISIO.

Præcisio est, cum dictis quibusdam, quod reliquum cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum pręcertatio non est ideo, quòd populus Romanus me: nolo dicere, ne cui fortè arrogans uidear: te autem sępe ignominia dignum putauit. Item: Tu istud nunc audes dicere, qui nuper alienę domui: non ausim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio quàm diserta explanatio facta est.

COMMENTARIVS.

A' Græcis μετάνοια, & multis alijs nominibus appella-

tur, usitatius tamen est ἀποσιώπησις. *à Latinis præcisio, & reticentia, obticentia, & interruptio uocatur: quòd reticeamus, aut præcidamus, aut interrumpamus id quod aut pudore, aut ira, aliáue causa moti, dicere non possumus. Quidam tamen, sed malè, præcisionem uocant* ἀποδιώξιν, *à qua reticentia differt, ut superius etiam indicauimus: uel quòd eius sit species, uel quòd in* ἀποδιώξει *eludimus aliquid propositum ab aduersario, &c. at in reticentia, præ dolore, ira, indignatione, uerecundia, orationem non perficimus. Est enim hæc figura cupientibus, dolentibus, indignantibus, uerecundis familiaris. Partes habet duas: præcisionem, atq;* ἔλλειψιν, *uerborum ac sententiæ, & correctionem: quamobrem etiam* μετάνοια *à nonnullis dicitur.* Mihi tecum.) ἐργασία. *Vlpianus duo genera facit:* ἀποσιώπησιν, καὶ ὑποσιώπησιν, *id est, subticentiam, & reticentiam: & hanc quidem rem prorsus obticere inquit, illam obscurè aliquid indicare. Omnis reticentia siue præcisio uel est* ἠθική, *quæ aut solicitudinem, & quasi religionem ostendit, ut pro Milione: An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatus est, mentionem facere ausus esset, uiuo Milone, ne dicam consule? De nostrûm enim omnium, non audeo totum dicere. Et illud Demosthenis pro Ctesiphonte in procemio:* ἀλλ' ἐμοὶ μὲν, ὃ βούλομαι δὲ δυσχερὲς εἰπεῖν, οὐδὲν ἀρχόμενος τοῦ λόγου, οὗτος δ' ἐν περιουσίας μου κατηγορεῖ. *aut uerecundiam, ac pudorẽ: ut, Cuius etiã domi quiddam iam tũ molitus est: quid dicam, ipse intelligit. in Philippicis. aut iudiciũ ac sententiam oratoris, ut in duodecima Philippica: Quãquam, sed hoc malo dicere, audirem. uoluit enim dicere, omnino non audirem. Vel est* παθητική, *quæ aut iram indicat, ut in Philippicis: A' me Cæsar pecuniam? deest enim,*

Postu-

postulat. aut indignationem ac dolorem: ut,

— Me'ne incœpto desistere uictam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem? &c.
Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

aut admirationem: ut, Tantam'ne patientiam, dij boni, tantam moderationem, tantam in iniuria tranquillitatem & modestiam? Vel est τεχνικὴ, quæ μεταβάσεως ἕνεκα, alio transeundi gratia fit, ut inquit Quintilianus: ut, Communis autem, tametsi ignoscite mihi iudices. Obscurum est exemplum, neq; unde sumptum inuenio. Altera diuisio. Omnis præcisio uel est perfecta, quando nihil exprimitur, unde intelligi id quod omissum est, posit:

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

uel est imperfecta, cum quædam ponuntur, quædam uerò omittuntur. In imperfectis autem, aut ex altero quod omissum est, intelligitur alterum contrarium, ut in primo exemplo: eum esse honoratum à populo, quoniam nunquam ignominia dignus ab eo sit habitus. id quod omittit quidē, sed collocatione tamen alterius personæ ostendit. Aut omissione rei maioris, & positione minoris, maius aliquid intelligitur: ut, Populus enim Romanus sæpe me, nolo aliquid de me dicere quod sit odiosum, amauit. intelligit enim, Honoribus me affecit: quod maius est quàm amauit. Tertia: Reticentia uel habet correctionem, siue ἀποδίωξιν. ut,

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

Variæ autem sunt particulæ corrigendi in præcisione: ut, Sed, sed nolo, nolo plura dicere, non audeo totum dicere: quid dicam, ipse intelligit, &c. quæ particulæ à studiosis obseruandæ sunt. Vel habet tantum ἔλλειψιν uerborum, cum oratio ante sententiæ absolutionem præciditur:

ut, A' me Cæsar pecuniam? scilicet postulat. Quarta: Reticentia uel est pura, uel est mixta. Cum exclamatione, ut in illo superiore ex Philippicis: Tantam'ne patientiam, dij boni, tantam moderationem, &c. Cum interrogatione, quæ iratis aut admirantibus maximè familiaris est, ut in proximo, & illo Virgilij:

—Me'ne incœpto desistere uictam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?

Quinta: Reticentia uel est simplex, ut in superioribus exemplis: uel est iterata: ut, Tantam'ne patientiam, dij boni, tantam moderationem, tantam in iniuria tranquillitatem, & modestiam? Sexta: Reticentia uel est αἰτιολογικὴ, ut in primo & secundo exemplo: utrumque enim αἰτιολογίαν habet ἐδηλώ. uel est ἀναιτιολόγητος: ut, Quanquam, sed hoc malo dicere, audirem. & in alijs exemplis, quæ ratione adiuncta carent. Reprehendent fortasse quidam meam in figurarum diuisionibus diligentiam, eam'que nimiam, minime'que necessariam esse dicent. quibus ego nihil respondeo aliud, quàm me non doctis, sed imperitis: non uiris, sed adolescentibus scribere: à quibus ego non modò diligentiam, sed exercitationem etiam improbam requiro, ut in ἀναλύσει oratoria omnem moueant lapidem. Nostris enim laboribus utcunque adiuti, aut saltem admoniti, ipsi meliora in oratoribus non difficulter obseruabunt.

Hic atrocior.) Vsus huius figuræ maximus est in amplificatione, propter ratiocinationem. Plus enim uerborum omißione, propter suspicionem, quam in animis iudicum commouemus, quàm expositione indicamus.

CON-

CONCLVSIO.

Conclusio est, quæ breui argumentatione ex ijs quæ dicta sunt, aut facta, conficit id quod necessariò consequatur, hoc modo: Quòd si Danais datum erat oraculum, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

COMMENTARIVS.

Tametsi conclusio potius inter argumentationis partes numeranda sit: tamen quia uerbis fit non multis, & argumentatione breui, inter uerborum eam σχήματα non minus quàm expeditionem potuit collocare. Sunt enim uaria conclusionum genera: sed hoc in loco eam intelligit, quæ secundo loco fieri solet, post argumentationem factam, à qua solùm differt tempore. Repetuntur enim sæpe res antè tractatæ post interuallum: ideo fortasse non malè συμπέρασμα ἐπιλεγόμενον dicetur: quoniam ex ijs quæ antè dicta sunt, aut facta, breui argumentatione conficit id quod necessariò consequatur. Habet igitur partes duas, τῶν λεχθέντων eorum quæ dicta sunt, ἀνακαίνωσιν renouationem, & συμπέρασμα conclusionem. Vno igitur uerbo, breui argumentatione, id est, cum paucis argumenta repetuntur, ipse indicauit causam, quare conclusionem inter uerborum σχήματα numeret: quæ si uerbis fiat pluribus, sententiarum erit exornatio. Quòd si.) *Vnico exemplo tractationem indicat, quod ex poetarum fabulis sumptum est. Scribunt aũt multa fuisse Græcis oraculo prodita, sine quibus capi Troia non posset: inter hæc etiã erant Philoctetæ sagittæ, quas ab Hercule iam morituro*

acce-

acceperat. de qua re uide Homerum 2. Iliad. eiusq; Commentarium: Ouidium libro 13. Metamorphoseon: Calabrum libro nono: Seruium in tertio Aeneid. & Bocatium libro 13. Meminit huius etiam in historia sua Lilius de Deis, ubi inquit, Philoctetem Apollini in Italia condidisse templum, in eoq; sagittas suas suspendisse. συλλογιστικὴ igitur & διδακτικὴ est figura, quae rem denuò ostendens breuius, memoriam adiuuat.

DE TROPIS.

Restant etiam decem exornationes uerborum, quas idcirco non uagê dispersimus, sed à superioribus separauimus, quòd omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atque in aliam rationem, cum quadam uenustate oratio conferatur. De quibus exornationibus, nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut nô sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis aut significationis causa. Imitationis hoc modo: Vt maiores rudere, uagire, mugire, & murmurare & sibilare appellarunt. Significandæ rei causa, sic: Pòst iste in rempub. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raró est utendum, ne noui uerbi assiduitas odium pariat: sed si cômodè quis eo utatur, & raró, non modò non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem.

COM-

COMMMENTARIVS.

Προκατάστασις πρὸς τοὺς τρόπους διδασκαλική. ſuprà enim exornationes uerborum in duas diuiſimus partes: quarum prior de ijs figuris, quæ uerborum tractatione fiunt, absoluta eſt: ſequitur altera earum exornationum, quæ in ſignificatione conſiſtunt. Hic igitur rationem oſtendit, quamobrem has decem ſequentes exornationes non immiſcuerit, ſed à ſuperioribus ſeparauerit: quoniam omnes in uno genere poſitæ ſunt, hoc eſt in tropis, ſiue modis uerborum, ut à Cicerone appellantur. Græci enim τρόπους uocant, ἀπὸ τοῦ τρέπειν τὰς λέξεις, quòd uerba ab uſitata propriaq; ſignificatione ad alienam immutant atque transferunt. Quare etiam ab Ariſtotele atque alijs μεταφορὰς καὶ λέξεις τετραμμέναι nuncupantur. Cicero Græcam ſecutus uocem, uerba modificata uocat. Eſt autem tropus, ut Quintilianus definit, uerbi uel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio. Hanc uirtutem autor ad Herennium uenuſtatem appellat: quæ niſi in formandis tropis nobis ſit propoſita, nullam habebunt gratiam. Omnis autem tropus aut fit in uerbis ſingulis, ut ὀνοματοποιΐα, & aliæ: aut in coniunctis, ut περίφρασις, & aliæ. Ariſtoteles, Quintilianus, & alij, troporum appellatione plures exornationes comprehendunt: ſed hic autor, dum ea quæ ſunt in arte præcipua, Herennio uoluit indicare, non modò non diſtinguit omnia ſubtilius, ſed multa etiam confundit, quæ à fidelibus præceptoribus annotanda ſunt. Meliorē ordinē alij habent, quorum præceptiones cum his conferri poſſunt. Scripſit etiam doctè & utiliter de tropis Erythræus noſter, à quo etiam plura de hac parte ſperamus. Habet utiliſſima quædā Linacer, quem iuuentuti commendatum eſſe cupio.

NOMINATIO.

Primus modus ab hoc autore nominatio, à Græcis ὀνο-
ματοποιΐα dicitur, quæ fit imitatione, cum non naturã, sed
habitum, gestum atq; sonum rerum in faciendo siue modi-
ficando uerbo sequimur: ut, Syllaturire, mugire, rudere,
sibilare, &c. Hanc Quintilianus Græcis inter maximas
uirtutes habitam fuisse, nobis autem uix permitti scribit.
tametsi multa sunt etiam nostro seculo huiusmodi nata,
et à doctis usurpata. Omnis nominatio uel est antiqua ats
que usurpata, uel est noua. Hæc diuisio obseruãda est pro-
pter usum, de quo infrà dicemus. Deinde, omnis nomina-
tio uel fit παραγωγῇ, deductione atq; declinatione facta ex
uocibus in usum receptis: ut, Syllaturire, scripturire, lau-
reati postes, &c. uel fit θέσει, inuentione atq; impositione
hominum. Tertiò, omnis nominatio quæ fit θέσει, biparti-
ta est. uel enim fit μιμήσει, imitatione habitus, gestus, atque
soni rei. cuius causa est necessitas, quum res ipsa nomen ha-
bet nullum: ut, Rudere, mugire, uagire, murmurare: & no-
stri seculi bombarda, schlopus, campana. Item,

Et secum sola sicca spaciatur arena.

est enim in ipsa παρηχήσει etiam ὀνοματοποιΐα, cum sonum
imitamur rerum: ut hic in arena ambulantium strepitum
poeta literarum sono expreßit. uel fit ἐργασίᾳ tractatione,
significationis causa, cum rei non est satis idoneum no-
men: ut fragor propriè arborum, lignorum ac saxorũ est.
tractatione autem fit ὀνοματοποιΐα: ut fragor ciuitatis, pro
euersione. Tametsi mihi potius uideatur esse metaphora.
Hoc genere.) Ostendit usum huius figuræ duplicem.
Primùm commodè, deinde rarò illa utendum esse. Id re-
ctius intelligemus, si primam diuisionem obseruemus. An-
tiquis enim, in rebus præsertim diuersis, crebrius uti po-
rimus:

rimus: nouis autem rarius, siue ab alijs illa usurpata sint, siue à nobis primùm inuenta: quum id aut necessitas coget, aut uenustas permiserit.

PRONOMINATIO.

Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat, id quod suo nomine appellari non potest. Vt si quis, cum loquatur de Gracchis: at non Africani nepotis, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item si quis de aduersario dicat: Videte nũc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti pronomen, quod pro certo nomine collocamus.

COMMENTARIVS.

Latini pronominationem, Græci ἀντονομασίαν uocarunt, quòd sit ὀνόματος, nominis permutatio quædam. Est autem hæc figura maximè personarum: & non proprio, sed extraneo cognomine monstrat id quod suo nomine appellari non potest, siue orationis numerus, siue ornatus, siue emphasis, siue carminis necessitas aliud postulet. Fit autem sex modis. Primùm πατρωνυμικοῖς ἀντὶ τῶν κυρίων, ut Aeacides pro Achille, Dardanidæ pro Troianis: Isacidæ pro Iudæis, ab Isaco: Priameia uirgo pro Cassandra, apud Maronem. Hic etiam illa possunt comprehendi, quæ fiunt περιφράσει, ut Atrei filius pro Menelao: ponitur enim ἀντὶ τοῦ πατρωνυμικοῦ. Deinde ἐπιθέτοις, quæ personarum habent notationem: ut,

—tha

—thalamo quæ fixa reliquit Impius: pro Aenea, in 4 Aeneid. Senex pro Simone, apud Terentium. Tertiò κτητικοῖς, *patrijs possessiuis*: ut, Tirynthius pro Hercule, Cytherea pro Venere, Cynthius pro Apolline. Quartò προσηγορικοῖς, *substantiuis aut appellatiuis pro proprijs sumptis, quæ uel studium, uel artem, uel dignitatem, uel officium* κατ' ἐξοχὴν *significant*: ut, Philosophus pro Aristotele, poeta pro Virgilio *aut* Homero, *seruator* pro Christo IESV, *imperator* pro Carolo. Quintò, κυρίοις ἀντὶ τῶν προσηγορικῶν, *quum propria pro appellatiuis sumuntur, quibus illorum aut affectio aut proprietas inest*: ut, *pro sapiente* Socrates, Thraso *pro glorioso*, Sardanapalus *pro molli*, Midas *pro stulto & auaro*, Timon *pro osore hominum*, Thersites *pro deformi*, Crassus *pro diuite*, Verres *pro fure*. Sextò ἐθνικοῖς, *gentium aut nationum attributis*: ut, Pœnus *pro fœdifrago*, Cretensis *pro mendaci*, Sybarita *pro luxurioso*, &c. *Sumuntur autem hæc omnia uel ab internis bonis, quæ sunt animi*: ut, *cor ciuitatis pro* Scipione. *uel corporis*: ut, Thersites *pro deformi*: *uel externis*, ut Crassus *pro diuite*: *quæ omnia facilè dijudicari poterunt*. **Hoc pacto non, &c.**) *Ostendit usum*: *tametsi autem poetarum magis quàm oratorum esse uideatur, tamen etiam oratoribus est in usu, uel cum laudant, uel cum uituperant, uel cum orationem ornant.*

DENOMINATIO.

Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo uocabulo sit appellata. Id aut ab inuento conficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eũ Capitolinum nominet. Aut ab inuentore: ut si quis pro Libero uinũ, pro Cere-

Cerere frugem appellet. Aut ab inſtrumento dominum: ut ſi quis Macedones appellarit, hoc modo: Non tam citò Sariſſæ Græcia potitæ ſunt. aut idem Gallos ſignificans, dicat, Nec tam facilè ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt. Aut id quod fit, ab eo qui facit: ut ſi quis cũ bello uelit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud te facere neceſſariò coegit. Aut ſi quod facit, ab eo quod fit: ut quum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrũ, quia pigros efficit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt uinci, nec Græcia diſciplinis. nam hîc pro Græcis & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo quod continetur, id quod continet: ut ſi quis aurum uel argentum, aut ebur nominet, quum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt, ideo quòd plena conſuetudo eſt non modò poetarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum.

COMMENTARIVS.

Denominatio à Græcis μετωνυμία & ὑπαλλαγὴ dicitur: à Cicerone immutatio uocatur, cũ è reb. inter ſe propinquis et cognatis, quæq; aliquam habent relationẽ, quas finitimas appellat, uocabula ſumimus: ut ſunt cauſæ cũ effectis:

fectis. Differt à figura proxima usu & materia: illa enim rarius, hac uerò sæpius est utendum. deinde hæc est rerũ diuersarũ quidem, sed tamẽ cognatarũ, atq; etiam personarum: illa aũt personarum tantùm. A' translatione differt, quòd hæc in rebus fit remotis, ut eloquens, et arbor: à qua tamen Demosthenem Athenis, Romæ aũt Ciceronem floruisse dicimus. Denominatio uerò in rebus fit coniunctis, ac finitimis. Id aut ab inuento.) ἐργασία. Septem recenset species huius figuræ, tametsi plures sunt, ut etiam ipse indicat in fine: quæ omnes uel à causis, uel ab effectibus, uel ab eo quod continet id quod continetur, aut contrà, ducuntur. Causæ uel sunt efficientes, uel organicæ: efficientes, personarum & rerũ. A' personis igitur primùm sumimus inuentorem aut præsidem, pro re inuenta ac subiecta: ut, Cererem pro frugibus, Bacchum pro uino, Martem pro bello. Deinde possessorem pro eo quod possidetur: ut, De sene gustarit, id est, de pecunia senis: Horatius. Hunc tibi comedendum propino: id est, eius bona deuoranda: Terentius in Eunucho. Tertiò, autorem pro opere: ut, Cicero semper est in manibus habendus: Homerus tanti æstimatus ab Alexandro fuit, ut scriniolum preciosiss. in præda Darij repertum, illius custodiæ dari iusserit. Quartò, ducem pro exercitu: ut, Hannibalem esse cæsum. Quintò, à rebus ipsis sumitur causa efficiens pro effecta, id quod facit pro eo quod fit: ut, Mars istud facere necessariò te coegit. Sextò, cum ipsum ὄργανον instrumentum pro domino ponitur. ut si quis Macedones appellârit, hoc modo: Non tam citò Sarissæ Græcia potitæ sunt. aut Gallos significans, idem dicat: Nec tam facilè ex Italia armatura transalpina depulsa est. Ab effectibus contrario modo sumimus ea quæ pro causis ponuntur. ut frigus pigrum, tristis sene-

senectus. Sunt hi modi illis ἀντίστροφοι, in quibus obseruanda est loquendi consuetudo atque usus: non enim omnia usitatè dicuntur, & abhorret forum à multis, quoniam duriora sunt, quæ apud poetas tamen habent gratiam. Primus igitur modus est, cum inuentum pro inuentore ponimus: ut, Vinum pro Baccho. alter, cum id quod efficitur, pro eo quod facit: quem quidam μετάληψιν uocant. ut tristis senectus, mœstus timor, pallentes morbi, pallida mors. non enim id sunt, sed quod esse dicuntur, id efficiunt. Tertius, cum facinus siue actus pro eo qui designauit, sumitur: scelus pro scelesto, apud Terent. Vbi istic scelus est, qui me perdidit? Item, opus pro autore: uirtutes, uitia, artes, pro ijs in quibus sunt: ut, iusticia pro Abrahamo, patientia pro Iobo, luxuria pro Antonio, auaricia pro Verre, philosophia pro Aristotele, & cætera. Huc etiam pertinent, quæ ad personam & rem possunt referri: ut audacia ad hominem atque facinus. Ab eo uerò quod continet, id quod continetur ὑπαλλαγῇ deducitur: ut, Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis: pro Græcis & Italis. Seculum fœlix, epotos cados, spumans patera, pro ijs quæ in his continentur. Sic & campus pro comitijs, curia pro senatu, κατὰ περίστασιν τοῦ τόπου ἀντὶ τοῦ πράγματος, loci pro re quæ in loco fit aut habetur. Ab eo autem quod continetur, ad id quod continet, durior fit ἀντιστροφῇ: ut si quis aurum, argentum aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Item apud poetas: Eamus ad nos, apud Terentium: id est, ad nostras ædes. Et, Iam proximus ardet Vcalegon. &,

Crateras magnos statuunt, & uina coronant.

Sed hæc poetis licent, oratoribus uerò minus. Postremus modus est, cum aut signum pro re signata ponitur. ut,

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ:
pro pace toga, pro belli gloria & triũpho laurea. Item,
Et iam summa procul uillarum culmina fumant:
pro nocte imminente. Aut habitus pro persona. ut Plato è repub. sua eiecit poeticam: id est, poetas. De Tarpeio loquens.) *Tarpeius à Tarpeia uirgine uocatus fuit, quæ fuit à Sabinis ibidem necata, cum antè Saturnius dictus esset. Postea Capitolinus appellatus est, ab eo qui caput humanũ ibi inuenit, cùm fundamenta ædis Iouis foderentur. Si igitur Capitolinum quis appellet, ab inuentore id faciet.* Harum omnium.) *Vsum indicat triplicem. primùm enim poetæ, deinde oratores, tertiò etiam populus in sermone quotidiano hac figura utitur: quãobrem non parum huiusmodi uerborum immutationes orationem ornare solent. Hinc etiã fit ut diuisio sufficiens difficilior sit, quàm inuentio atq; usus.*

CIRCVITIO.

Circuitio, est oratio rem simplicem assumpta circumscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari.

COMMENTARIVS.

Diximus antè, eum in tradendis figuris non obseruare aut numerum eum quem debebat, aut ordinem: quod etiam hoc in loco facit. Est enim circuitio illis adiungenda tropis, quæ in uerbis fiunt coniunctis. Alij circuitum, alij uerò circumlocutionem appellant, Græci περίφρασιν. *Omnes res aut simpliciter dicuntur, aut quadam circuitione. Quicquid igitur simpliciter non effertur, id* περίφρασις

φρασις appellatur: quæ nihil eſt aliud, quàm orationis, quæ uerbo uno aut paucioribus efferri poterat, dilatatio atque explicatio. ut, Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit, pro ipſo Scipione dicitur. Cauſæ huius figuræ duæ ſunt. prima eſt ipſa neceßitas, cum aut turpitudo, & obſcœnitas uerbi nobis obſtat, aut nullum rei extat nomen. altera ornatus, & orationis copia: quem Fabius poetis frequentißimum, oratoribus non rarum, ſemper tamen aſtrictiorem eſſe dicit. quicquid autem ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtenditur, id περίφρασις dicitur, quæ eſt uaria. Omnis enim περίφρασις, primùm uel eſt perſonarum, ut Troiani belli ſcriptor: uel eſt rerum, ut Animal ratione præditum. Deinde, omnis περίφρασις uel fit ἐπεκτάσει dilatatione, uel προσλήψει aſſumptione rerum exterarum. dilatatur oratio aut ἐτυμολογίᾳ explicatione nominis, ut Philoſophus ſapientiæ ſtudioſus: aut ὅρῳ definitione rei, ut Rhetorica dicendi doctrina. Aſſumptio uel eſt paucarum rerum, uel plurium. paucarum, cum aut patria, aut ſecta, aut facinus aliquod pro nomine proprio ponitur: ut, Poeta Mantuanus pro Virgilio, Peripateticæ ſcholæ princeps pro Ariſtotele, Euerſor Carthaginis & Numantiæ pro Scipione. Plurium rerum aſſumptio, cum notis & ſignis quibuſdam rerum fortuitarum, aut rem, aut perſonam aliquam deſcribimus: ut, Bilis efferueſcit, pallet uultus, ardent oculi, tremor membra occupat, pro irato. In perſonis ea eſt uarietas, ut uel ponantur perſonarum nomina cum ipſa re, atque accidentibus: ut, Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit, pro Scipione & Carthagine: item apud Homerum,

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος

οὐλομένην, &c. eſt enim notus locus. uel perſonæ nomē omittitur: ut, Arma uirumq; cano, &c. Et, Troiani belli ſcriptorem, &c. uterq; enim poeta ita deſcribit perſonā, ut quæ ſit, facilè poßit iudicari. Atq; huius figuræ uſus maximè in ornando conſiſtit: quæ cum in uitium incidit, περιασσολογία dicitur, id eſt ſuperfluitas, nihil ad rem pertinens.

TRANSGRESSIO.

Tranſgreſsio eſt, quę uerborum perturbat ordinem, peruerſione aut tranſiectione. Peruerſione, ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectione, hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit. Item, Omnes inuidioſè eripuit tibi bene uiuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt: in quibus oportet uerba, ſicut à poetis, in quendam extruere numerum, ut perfectè & perpolitiſsimè poſsint eſſe abſolutæ.

COMMENTARIVS.

Tranſgreßio ὑπέρβασις ἢ ὑπέρβατον eſt, quando uerba ὑπερβαίνονται, id eſt tranſgrediuntur ordinem grammaticum: quod frequenter ratio comparationis, & decor poſcit. fit enim ſæpe aſpera, & dura, & diſſoluta & hians oratio, ſi ad neceßitatem ordinis ſui uerba redigantur. quare ut in ſtructuris lapidum impolitiorum, ſic etiam in uerborū collocatione, ordinis eſt habēda ratio: cuius mutatio, orationē maximè facit numeroſam. Peruerſione.) *ἀρχαΐαν oſtendit, & duas tantùm tranſgreßionis*

facit

facit species, peruersionem & transiectionem, ut etiam Quintilianus. alij plures addunt. Omnis igitur transgreßio fit uel in uerbis singulis, uel in coniunctis. Deinde in singulis aut fit τμήσει sectione: ut, Quò me cunque rapit tempestas, deferor hospes. aut ἀναστροφῇ ἢ ἀντιστροφῇ peruersione, idq; uel in uno uerbo, ut mecum, tecum, secum: uel duobus, ut uirtute pro uestra, quibus de rebus. In uerbis pluribus fit aut ὑπερβάτῳ transgreßione, cum decoris gratia contrahitur longius uerbum. sic etiam propriè ὑπερβάτου nomen tenet: ut, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. aut συγχύσει transiectione, siue confusione: ut, Instabilis in istum plurimùm fortuna uoluit: omnes inuidiosè eripuit tibi bene uiuendi casus facultates. Huiusmodi multa sunt in poetis, ut illud in 1 Aeneidos: Tres Notus abreptas, medijs quæ in fluctibus, aras, Saxa uocant Itali, &c. Notus est locus. aut fit παρενθέσει interpositione, cum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit: ut, Ego cum te, mecum enim sæpißimè loquitur, patriæ reddidissem. aut ἐπεμβολῇ, interiectione alterius sententiæ, ut in epist. ad Brutum: Peto à te hoc diligentius, quàm si mea res esset: quo est honestius de amicorum pecunia laborare, quàm de sua: ut negocium conficiendum cures, &c. sunt exempla in orationibus plura.

Huiusmodi transiectio.) Vsum indicat esse huius tropi in periodis, si rem non reddat obscuram. Sectione igitur non utemur, nisi usitata sit: ut, Per mihi gratus, apud Cicer. & similia. Parenthesis orationem diuidit, epembole continuat: hæc ad rem pertinet, illa sæpe à re aliena est: utraq; orationem obscuram reddit, si sit prolixa. Confusione uti possumus in asperitate,

cum uel ἀλληγορικῶς, uel αἰνιγματικῶς aliquid dicturi ſumus.

SVPERLATIO.

Superlatio, eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi minuendiúe cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi cõcordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſolis ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A' ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A' præſtantia, hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Ex eodem genere, hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur.

COMMENTARIVS.

Superlatio ὑπερβολὴ, eſt oratio ſuperãs ueritatem, alicuius augendi minuendi'ue cauſa. Cicero huiuſmodi uerba ſuperlata uocat. ſupra fidem enim eam rem, quam magnam aut paruam uideri uolumus, uel amplificant, uel extenuant. Eam ob cauſam Ariſtoteles hanc figuram μειρακιῶδη εἶναι dicit: quoniam adoleſcentes naturà & augere nimium rem ipſam, & minuere ſolent. Poetis frequens eſt, oratoribus autem rara. Hæc ſumitur.) *ἐργασία. Primùm omnis ὑπερβολὴ aut eſt μειρακιώδης iuuenilis, quæ uitanda eſt, præſertim oratori: aut eſt ποιητικὴ poetarum, quibus ita loqui, quoniam ſunt magniloqui, & à cotidiani ſermonis conſuetudine remotum orationis genus habent, & ex profeſſo multa fingunt, licet. aut eſt*

oratoria,

oratoria, quæ medium quid inter hanc poeticam & illam iuuenilem ſeruat. Deinde, omnis ὑπερβολὴ uel eſt ἁπλῆ, nuda atq; ſolitaria, ut in primo exemplo. uel eſt συμπεπλεγμένη ἢ σύνθετος coniuncta. Superlatio aut fit μεταφορᾷ in translatione: ut, Iugulare aliquem iudicio. huiuſmodi ſunt ea quæ per ſimplicem adhibentur denominationem: ut cum rem uehementer ſuauem, mel aut nectar appellamus, acerbam fel. Aut fit εἰκασμῷ imagine: ut ſi quis crudeliſsimum hominem Atreum appellet. Aut ὑπαλλαγῇ, ut cum ſcelus pro ſceleſto, ſenium pro admodum ſene, Therſiten pro deformi. eſt enim huiuſmodi ὑπαλλαγὴ ὑπερβολική. Aut ἀντιπαραβολῇ comparatione, quæ uel à ſimilitudine ὁμοιώσει qualitatis ſumitur: ut, Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. uel à præſtantia imparium ac diſsimilium rerum, ſiue maiorum ac minorum: ut, Arma tua ſplendidiora ſole ſunt, ſiue plus quàm maiorum ac minorum: ut, Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. Aut σημείῳ, cum res ſignis quibuſdam extollitur: ut,

Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Aut geminatione, cum alia etiam ὑπερβολὴ additur: ut, Quæ Charybdis tam uorax? Charybdim dico? quæ ſi fuit, fuit animal uiuum. Oceanus mediusfidius uix uidetur tot res, tam diſsipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Quartò, omnis ὑπερβολὴ uel eſt αὐξητική, quæ augẽdi gratia fit: ut in ſuperiorib. exẽplis. uel eſt μειωτική, minuẽdi cauſa facta: ut, Vix oſsibus hærent, cæcior talpa, leuior folijs. fit hæc iiſdem rationibus, quibus αὐξητική. Vſum huius tropi duobus uerbis oſtendit, quòd

fiat augendi, minuendiue causa: in quibus adhibendus est modus. de qua re uide etiam in tertio Rhetor. Aristot. & in secundo de Oratore Ciceronem.

INTELLECTIO.

Intellectio est, cum res tota parua de parte cognoscit, aut de toto pars. De parte totũ sic intelligitur: Nõ illę te nuptiales tibię eius matrimonij commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei qui uestitum aut ornatum sumptuosum ostentet, dicat: Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati: & hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur. & erit illic diminutus numerus, festiuitatis: hic adauctus, grauitatis gratia.

COMMENTARIVS.

Intellectio dicitur à Latinis, atque comprehensio, cum aliud ex alio quocunq; modo intelligitur. Græci συνεκδοχὴν appellãt, ἀπὸ τοῦ ἐνδέχεσθαι, quod est animo atq; cogitatione aliquid comprehendere. Id fit modis duobus, aut cum plus dicitur, quàm intelligitur: aut contrà, minus

profertur quàm res & sententia requirit. Cum res.) *ἐργασίαν ostendit. & quatuor huius figuræ species facit: tametsi plures sunt. Primùm enim in Synecdoche aut plus dicitur, & minus intelligitur: aut contrà. Plus dicitur & minus intelligitur uarijs modis, cum aut res tota parua, hoc est ipsum totum pro parte sumitur. ut si quis ei qui uestitum atq; ornatum sumptuosum ostentet, dicat: Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. aut pluralis pro singulari: ut, Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat, itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. hic unum pectus, unusq; intelligitur pulmo. Et in his obseruandum est, ut uel sint ἐπιστημονικὰ, cum aut natura rerum consideratur, ut in pulmonibus, qui duo esse uidentur in homine: aut imitatio, ut cum pectora dicimus pro pectus, quoniam, φρένας Homerus dixit. uel sint ἠθικὰ, cum amicorum studium, laborem, curam: studia, labores, curas humanitatis gratia appellamus. Recipit etiam cotidiani sermonis usus, ut numerus pluralis pro singulari usurpetur κατ' ἐναλλαγὴν ἢ ἐξέρωσιν grauitatis gratia, cum de se quis loquitur: ut, Populo imposuimus, & oratores uisi sumus: Cic. ad Brutum, & sæpe aliàs. Aut consequens pro antecedente: ut, trepidare pro timere. Minus etiam dicitur, & plus intelligitur, aut ex parte totum: ut, Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? nam hic omnis sanctimonia nuptiarum uno signo tibiarum intelligitur, quod inter reliqua, quæ multa sunt in nuptijs, minimum est. Vult autem rem totam paruam esse, quoniam magna, quibus in amplificando utimur, minus figurata sunt. Aut ex forma genus: ut, Iracundior Adria, pro quouis mari. Item,*

Poculaq; inuentis Acheloia miscuit uuis.

Aut

Aut ex materia res confecta: ut, Clam ferro incautum superat: pro gladio. Aut ex antecedentibus consequentia: Subdidit equo calcaria, pro cucurrit. Aut ex singulari pluralis: ut, Romanus prælio uictor. id suauitatis gratia fieri dicit. Aut ex sensu ipso aliud quàm dictum est: ut Vixerunt, pro mortui sunt: &, Concutere muros, pro oppugnare. Deinde omnis Synecdoche aut est aperta, ut superiores sunt: aut est εἰρωνική, in quibus plus ornatus ac festiuitatis inest. ut si quis planè sordibus prodeat in forum aut senatum, cum tamen domi habeat magnas opes, ad eum aliquis dicat: Iam incipis diuitias tuas populo ostendere. Hæc figura maximè orationem uariat: sed liberius tamen hac poetæ quàm oratores utuntur, qui quid usus loquendi recipiat, obseruabunt.

ABVSIO.

Abusio est, quæ uerbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longũ in homine cõsilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hîc facilè est intellectu, finitima uerba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

COMMENTARIVS.

Abusio κατάχρησις est, quãdo uerbi proprietate abutimur. est enim neceßitatis causa inuenta, ut non habentibus nomen suum, quod in proximo est, accommodet. Differt à translatione, quòd abusio est, ubi nomẽ defuit: translatio, ubi fuit. Ac semper sunt translatis duriores abusiones, quæ tamen à consuetudine leniores fiunt. ut, homo durus, pro moroso. Hoc modo.) *ἐξεργασία. Omnis abusio rhetorica aut rerum est, aut uerborum. rerum est, quando u-*

do una pro altera ponitur, aut κατὰ τὸ παραδιαστολὴν per distinctionẽ diuersũ, cum pro uirtutibus uicina sumuntur uitia, aut contrà: ut, uirtus pro temeritate, liberalitas pro luxuria, seueritas pro crudelitate, parsimonia pro auaricia, sapiens pro astuto, &c. Solent enim ita iudicare homines, non ut res est, sed ut illis uidetur. Aut κατ' ἀντωνυμίαν, contrariorum assumptiones: ut si quis prodigum atque luxuriosum, parcum & diligentem nominet. Verborum abusio aut est necessaria, in ijs scilicet quæ proprium non habent: ut,

—Equũ diuina Palladis arte Aedificãt.— Itẽ,

Vir gregis ipse caper deerrauerat.

Huiusmodi sunt etiam illa: uires hominis breues, parua est statura, longum consilium, grandis oratio, ingens gratia, paucus sermo. Aut est iucunda, præsertim ubi usu nonnihil est mollita. Quanquam harum frequentior apud poetas, quàm oratores usus est. Delectant autem sæpe non minus, quàm metaphoræ.

Nam hic facile est intellectu.) *Quantitatis enim et substantiæ propria sunt, & de magnitudine ac corporibus dicta ad res alias, quibus nullum est nomen, accommodantur. Sic etiam parricidam, quem propriè eum qui patrẽ necauit dicimus, pro matris, sororis, alterius'ue propinqui interfectore sumimus.*

TRANSLATIO.

Translatio est, cum uerbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè uidetur posse trãsferri. Ea utimur rei ante oculos ponendę causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic: Recens aduentus exercitus

tus subitò ciuitatem extinxit. Obscœnitatis uitandæ causa, sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augēdi causa, sic: Nullius mœror & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatē potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficilimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando reipublicæ rationes, quæ malicia nocentū exaruerāt, uirtute optimatum reuirescūnt. Trāslationem pudentem dicunt esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temerè & cupidè uideatur in dissimilem rem transcurrisse.

COMMENTARIVS.

Inter omnes tropos nullus est qui sit frequentior, ac uenustior in omnibus linguis, translatione, quam Græci μεταφορὰν uocant. Orationem enim tanquam stella illustrat: & ita nobis est concessa à natura, ut Fabius inquit, ut etiam indocti illa utantur. Est autem metaphora, uerbi proprij in locum alienum cum quadam similitudine migratio. Hæc similitudo ac proportio in proprijs spectatur, quam Aristoteles ἀναλογίαν appellat. Metaphora aut uacantem occupabit locum: aut si in alienum uenit, plus ualere debet eo quod expellit. Huius pulchritudo partim sono æstimatur, partim significatione: partim uerò sensu, maximè oculorum, qui omnium est acerrimus. Differt ab imagine, siue similitudine, utroque enim Fabius utitur: quòd metaphora breuior est, quàm similitudo. Deinde quòd hæc comparatur rei quam uolumus exprimere: ut,

Sathan

Sathan tanquam leo rugiens quærit quem deuoret. illa uerò pro ipsa re ponitur: ut, Sathan leo rugiens quærit quem deuoret. **Ea utimur.**) ὀργασίαν ostendit à causis finalibus. Alij uerò diuidunt secundum materiam. De causis paulo pòst: nunc quædam nobis diuisiones considerandæ sunt, quæ à rebus & materia sumuntur. Primùm igitur omnis trãslatio uel est propinqua, quæ à simili propiore sumitur, deflexione ad rem proximam: ut, Sentire pro intelligere: & horrere animum, quod est corporis: & canere, pro describere, Arma uirumq; cano, &c. Vel est remota, quæ sumitur aut ab animali bruto, ad animal ratione præditum: ut, Cato Scipionem allatrare solebat, pro conuiciari. & apud Terent. Quid ille gannit? id quod uulpium proprium est. & contrà ab homine ad brutum: ut, Cygnus pro poeta apud Horatium. & apud Virgil. in Georg. de apibus:

> Magnanimosq; duces, totiusq; ex ordine gentis
> Mores & studia, & populos, & prælia dicam.

Aut ab animali ad animal: ut apes pascere apud Maronẽ, cum sit pecorum. Aut ab animali ad inanimum: ut,

> Aut procul excelso miratus uertice montis.

Hominis uerticem ad montẽ traduxit. Huius generis sunt illæ κατὰ προσωποποιΐαν factæ, cum rebus inanimis agendi uim quandam attribuimus: ut, Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? & quæ sequuntur. Item apud poetas:

> Et nunc omnis ager, nũc omnis parturit arbos. &,
> Omnia nunc rident, nunc formosissimus annus.

& contrà, ab inanimali ad animal:

> —Si tantum pectore robur
> Concipis.—

Item in Bucolicis: Ambo florentes ætatibus. — Hic florẽ qui eſt arboris, illic robur à ligno, cuius eſt propriũ, ad hominẽ tranſtulit. Aut ab inanimato ad inanimũ, ut ſi quis ſyluam ſcatere dicat, quod eſt fontium.

—Claßi immittit habenas, hoc eſt anchoras. Itaq; ſuppullulaſcere odium, quod eſt fruticũ. Deinde, omnes translationes uel ſunt ἀκόλουθαι ἢ ἀντίστροφοι, communes ſiue conſequentes, quæ adiuuantur utrinq;: ut cum pro gubernatore aurigam, & pro auriga gubernatorem dicimus. uel ſunt ἀνακόλουθοι, quæ ſunt unius tantùm partis, neq; in alteram retrorſum commeant: ut horrere, quod eſt corporis, rectè ad animum transfertur, ſed nón cõtrà timere ad corpus. Atq; hæc rerum ἀναλογία proportio atq; comparatio diligenter obſeruanda eſt. Tertiò, omnis translatio uel eſt in ſingulis ſimilibus, uel in continuatis. Singula fiunt aut in ſimplici, ſiue nomine, ut pecus pro homine uentri dedito: Epicuri de grege porcus, apud Horatium. ſiue uerbo: ut,

—Cito pede labitur ætas. Item,

—Tacitisq; ſeneſcimus annis.

aut κατ' ἐπίθετον, ut ſaxeus homo, ætas florida. Translatio cõtinuata ac perpetua eſt, quoties trãslationes plures continuæ fluũt, quæ ἀλληγορία dicitur, de qua infrà. Quartò, omnis metaphora uel eſt ὀνομασμένη, quæ proprium habet nomen: uel eſt ἀνώνυμος, ut ſtirpes florere dicuntur: at literæ, cum quo comparentur, non uidentur habere. Florent igitur arbores, coluntur literæ: quæ tum etiam florere dicuntur, cũ quaſi coli et celebrari feruntur. Translationem.) Vſum indicat: uerecundia & pudor metaphoræ in rebus eſt poſitus. Primùm de cauſis, tum de uſu, uirtutibus atq; uitijs hoc in loco pauca adferam. Cauſæ tranſ-

translationum duæ ſunt: una neceßitas, cum deficiente uerbo, quo res ſignificetur, aſciſcimus quàm maximè aptum, aut uicinum, ſiue rei, ſiue nobis. altera cõmoditas, quæ neceßitatis quoddam genus eſt. ea duplex eſt. nã aut uitamus damnum, quod fit, quando effugitur turpitudo, ut cum pudendi dicimus pro teſticulis, & mulierem delectari cotidianis nuptijs. hæc translatio αἰδοία eſt, & planè ἠθικὴ, cuius etiam poetæ ſunt amantes. ut in Georg.

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiusq; recondat.

Est enim hic poeta uerecundiæ & pudoris ubique ſtudioſißimus: ut clarißimè etiam ex quarto Aeneidos in mentione congreſſus Aeneæ cum Didone apparet. Quare miror, qua temeritate illi Priapea inſcribatur, cum Romæ appellatus ſit Parthenias. Aut facimus lucrum ſiue ſignificantiæ, ſiue decoris. Significantia translationis eſt, cum plus uirium eſt in ſignificatu, quod tribus modis fit: uel cùm translatio eſt σύντομος: ut, Extinxit ciuitatem, telum manu fugit: uel αὐξητικὴ: ut, Nullus mœror & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. uel ἐνδιάσκευος, quæ rem ob oculos ponit: ut, Tumultu expergefacere Italiam, incendi ira, inflammari cupiditate, labi errore, &c. Differunt ἐνδιάσκευος & αὐξητικὴ, quòd illa rem, ut eſt, oſtendit ac demonſtrat: hæc maiorem facit. Decor eſt, quando plus gratiæ ineſt, quum uel ſic dicitur, ut rem, dicentem, audientem decet. uel cum gratiam conciliat orationi, & lumen: quod ex eo quod dedecet, intelligitur, quæ magis notabilia ſunt, quàm pulchra. Vt enim in ueſte, quæ primùm neceßitatis cauſſa contra frigus eſt in-

uēta, deinde quæsitus est ornatus: sic etiā in uerbis trāslatis factū est, quorū usus si est modic⁹ atq; opportunus, omnia il lustrat, atq; clariora reddit: si frequens, obscurat, et tædio cōplet: si cōtinuus, in ænigma atq; allegoriā, quæ perpetua est metaphora, transit. Sunt aūt translationib. etiā sua uitia. Nā aut significātia diluitur, quū uel procul petitur metaphora, ut Syrtis patrimonij, quod scopulum Cicero dicere mauult: uel ab ignotis reb. petitur, ut Charybdis bonorū, notior aūt esset uorago. Facilius enim ad nota atq; uisa, quàm ad ignota et audita mētis oculi feruntur. Vel cū sunt captatæ: ut, Voluptas hic prætorē agit, à quo nō licet prouocare: apparet enim affectatio. Decor etiam perit, quum uel inde transferimus quòd minimè decet, aut dicentem, ut si senator à lusione, uel scurrilitate ganearum sumat metaphoras: aut audientem, ut si apud rusticos è media philosophia similitudines ducamus, apud homines mediterraneos è nauigijs & nauigatione. aut rem: ut si in sacra concione de lupanari, de obscœnitate, de rebus ludicris sumatur metaphora. Vel quando oratio non redditur uenustior: ut quum translationes sunt aut maiores quàm pro re, ut tempestas comessationis: aut minores, ut si poema musarum clamorem uoces, est enim humile. aut cum sunt duræ, asperæ, inuitè pertractæ, ut si quis Christum patris uocem nominet: aut nouæ, quæ periculosæ sunt, & duriusculæ priusquam usu molliantur, ut, In illis placitis suis confirmandis ingrediebatur per funem. quæ tametsi apta est, tamen quia est noua, non habet decorem. quamobrem uerbis quibusdam duræ atque nouæ permolliendæ sunt: qualia sunt uelut, ceu, quasi, ut ita dicam, ut nunc loquuntur, & similia. Hactenus de metaphora, de qua diligēter in Rhetoricis et Arte poetica Arist. præcipit: in multis lo-

tis locis Cic. & post hos L. Viues in libris suis de dicendi ratione: qui sanè digni sunt, propter doctrinam & utilitatem summam, ut diurna nocturnaq; manu uoluantur.

PERMVTATIO.

Permutatio, est oratio aliud uerbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum trãslationes una aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cui nam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi aut minuendi causa ducitur: ut si quis Drusum, Gracchũ, Numitoréque obsoletũ dicat. Ex contrario ducitur sic: ut si quis hominẽ prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex cõtrario sumitur, & illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationẽ argumẽto poterimus uti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic rex atq; Agamẽnon noster, siue, ut crudelis est, potius Atreus? Ex cõtrario, si quem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterum, Hippolitum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

COMMENTARIVS.

Hoc genus, inquit in Oratore Cicero, Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine quidem recte: genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Intelligit Aristotelem Cicero, qui hanc figuram translationis speciem facit libro tertio Rhetoricorum: eiusq; sententiam probat. Est enim ἀλληγορία, ut idem inquit Cicero; quoties plures continuæ translationes fluxerunt, ut alia planè oratio fiat. dicta est, ἐκ τοῦ ἄλλο ἀγορεύειν: aliud enim dicit, aliud sentit. Fabius inuersionem uertit. Ea diuiditur.) ἐργασία: partes allegoriæ uel à tractatione atq; usu sumuntur, uel à rebus. Primùm igitur omnis allegoria uel est uulgaris atq; usitata in sermone cotidiano, in quibus iam amisimus modum, & gratiam rei nimia captatione consumpsimus. ut Iugulum petere, pedem referre, sanguinem mittere, & similia: talia sunt etiam prouerbia uulgata: Similes habent labra lactucas, Luscinia nunquam deest cantus, & cætera. Vel est oratoria. Deinde omnis allegoria uel est pura & perfecta, cum omnia sunt allegorica: uel est mixta. Pura est apud Ciceronem pro Milone: Hoc miror enim, queror'q;, quenquam hominem ita pessundare uerbis uelle, ut etiam nauem perforet in qua ipse nauiget. Item apud Horatium in Odis:

O' nauis, referent in mare te noui
Fluctus: ô quid agis? fortiter occupa
Portum: non'ne uides, ut
Nudum remigio latus?
Et malus celeri saucius Africo,
Antennæq; gemant? ac sine funibus
Vix durare carinæ
Poßint imperiosius

Aequori

Aequori non tibi sunt integra lintea,
Non dij, quos iterum pressa uoces malo.
Quamuis pontica pinus
Syluæ filia nobilis,
Iactes & genus, & nomen inutile:
Nil pictis timidus nauita puppibus
Fidit. tu nisi uentis
Debes ludibrium, caue.
Nuper sollicitum quæ mihi tædium,
Nunc desiderium, curaq; non leuis
Interfusa nitentes
Vites æquora Cycladas.

Hanc Oden, quia uenustißima est, totaq; allegorica, integram huc adscribere placuit, ut tractationem huius figuræ uariam adolescentes uideant. Mixta est, quæ uel aperta habet. ut: Equidem cæteras tempestates & procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper Miloni putaui esse subeundas. fluctibus concionum, quæ uerba sunt aperta, allegoriam miscuit. In hoc genere & species, ut inquit Fabius, ex arceßitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Vel similitudinem & translationem habet permixtam. ut pro Murena: Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, communiones, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorũ? Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpe & perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam cõmutat aura rumoris. Hoc in genere duo obseruãda sunt: primùm quòd, ut quo in genere cœperis translationem, hoc desinas: deinde ne allegoria sit obscurior, quæ ænigma dicitur. Est enim, præsertim apud Oratores, uitiosum, quibus propositum

est dilucidè dicere. Quamobrem illi nonnunquam ad uitandam obscuritatem similitudinem explicant imagine, ut in Quintiana: Quo fit ut ego, qui tela depellere, & uulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum aduersarius nullum iecerit. Et si qua in re falsum crimen quasi uenenatum aliquod telum iecerit, medicinæ faciendæ locus non erit. Tertiò, omnis allegoria uel habet translationē, ut superiores: uel fit sine translatione, ut in Bucolicis,

Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,
Vsq; ad aquā, & ueteris iam fracta càcumina fagi,
Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim in loco præter nomen, cætera omnia proprijs sunt decisa uerbis: uerùm non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Quartò, omnis translatio aut aliud ostendit, aut contrarium. quæ aliud ostendit, tractatur uel similitudine, uel argumento: similitudine, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ. ut, Nam cum canes fungantur officio luporum, cuinam præsidio pecuaria credemus? per canes magistratus, per lupos tyrannos, per pecuaria plebem intelligit. Argumento κατὰ περίστασιν καὶ παράδειγμα, cum aliqua similitudo augendi aut minuendi causa ducitur aut à persona, aut loco, aut à re gesta. à persona, si Scipionem, C. Cæsarem, aut alium astutum, Vlyssem nominemus: seditiosum, Gracchum. A' persona, loco, & re gesta: ut, Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit: Multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed Seruilium uidimus. Quis ibi non est uulneratus ferro Phrygio? Non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique Ma-

mercos

mercos: quos iam ætas è prælijs auocabat. Postremò, Priamum ipsum senem, Antistium: quem non modò ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. pro Roscio Am. Coniunguntur in hoc exemplo personæ tres, locus, orator, pugna Cannæ. Per pugnam uerò Cannensem, bellum ciuile intelligit, alludens ad clades pop. Rom. à bello Punico acceptas. Deinde, ex poeta quodam aliam admiscet allegoriam de bello Troiano sumptam, quia Priami oratoris mentionem facit, ut in metaphora maneret, quod suprà ex Quintiliano obseruandum esse dixi. Horum autem oratorum de Claris oratoribus mentionem facit. Contrarium ἐναντίον ἢ εἰρωνεία, est inuersum παράδειγμα, quando intelligitur contrarium: ut si quis Verrem, iustum atque liberalem: aut prodigum & luxuriosum, parcum atque diligentem appellet. Hæc fit duobus modis. aut similitudine: ut, Quid ait hic rex atque Agamemnon noster, siue, ut crudelitas est, potius Atreus. aut exemplo, si inuertas: ut, infacundum Demosthenem, impudicam Penelopen, adulterum & intemperantem Hippolytum, impium Aeneam. Quidam ἀντίφρασιν, & alias figuras ἀλληγορίας species esse dicunt: sed illi falluntur similitudine. Frequens usus est non modò apud poetas, uerumetiam apud oratores earum permutationum, quæ cum apertis sunt permixta, in quibus uerba accersita speciem, propria intellectum indicant. Rarior est perfectæ atq; puræ allegoriæ usus. Hæc sunt.) Ἐπίλογος προκαταστατική. De uerborum figuris, quæ uel in tractatione uel in usu sunt positæ, satis dixit: nunc ad sententiarum σχήματα accedit, quæ in tractatione rerum consistunt.

DE FIGVRIS SENTEN- *tiarum.*

DISTRIBVTIO.

Diſtributio eſt, cum in plures res aut perſonas negocia certa quædam diſpertiuntur, hoc modo: Qui ueſtrûm, iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſsimè enim ſemper iſte oppugnauit Senatum, qui equeſtrem locum ſplendidiſsimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet, iſtũ maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſsimo maculæ atq; dedecori ſit: qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, uobis homines impios non placere: quibus liberi ſunt, ſtatuite exẽplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi cõparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi Senatus uoluntatem. Populi eſt officium, res optimas & homines idoneos maximè ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina: defenſoris, diluere & propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquemq; horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſsi, ſi in cauſa teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis, teſtis improbi cupiditatẽ confirmabis,

reo duplicem defensionem parabis. Et hæc exornatio copiosa. Cōprehendit enim breui multa: & suum cuiq; tribuens, officium separat, & res diuidit plures.

COMMENTARIVS.

Hactenus de tropis dictum est: nunc πρὸς τῆς διανοίας σχήματα, id est ad mentis, uel sensus, uel sententiarum figuras accedit. Harum primam facit distributionem, quæ à Rhetoribus μερισμὸς, διαλλαγὴ, διαίρεσις & ἀπαρίθμησις appellatur: à philosophis ἀνάλυσις dicitur. Ea est, cum in plures res aut personas negocia quædam dispertiuntur. Materia igitur huius figuræ sunt, res & personæ: quia orator causas tractat finitas, quamobrem etiam euentorum conglobatio huc pertinet: cum rerum enumeramus exitus, & quid futurum sit ostendimus. Nascitur hæc figura ex diuisione dialectica, cuius hic demonstratur usus. Quæ enim dialectica nudè ac concisè agit, ea Rhetorica uerborum ac sententiarum copia, & splendore illustrat: neq; rebus, sed elocutione tantum differunt. Quamobrem Aristoteles ῥητορικὴν τῇ διαλεκτικῇ ἀντίστροφον εἶναι dixit: quod ideo dico, ut adolescentes præceptionum Rhetoricarum fontes inuestigare discant: & meminerint harum artium cognitionem perfectam, nisi ambæ coniungantur, comparari minimè posse. Qui uestrum.) *ἐργασία. Primum exemplum oratorium est, & à distributione incipiens, in ἀπαρίθμησει desinit. Totum enim populum Romanum in partes tres distribuit, quarum postremam non nominat, sed enumeratione ostendit communi. nam & senatores, & equites, parentes sunt, & liberos habent, non plebs solummodo. Alterum exemplum dialecticum est, quia habet διαίρεσιν. Omnis autem distributio*

uel fit διαιρέσει, uel μερισμῷ, uel ἀπαριθμήσει. Διαίρεσις est diuisio generis in suas species: ut, Si spongia neq; herba est, neq; frutex, neq; arbor, haberi planta nullo modo potest. Μερισμὸς, est totius in partes distributio. ut illud Lycurgi, Rutilio interprete: Cuius omnes corporis partes ad nequitiam sunt appositissimæ, oculi ad petulãtem lasciuiam, manus ad rapinam, uenter ad auiditatem, uirilis naturæ membra, quæ non possumus honestè appellare, ad omne genus corruptelæ, pes ad fugam, prorsus ut aut ex hoc uitia, aut ipse ex uitijs ortus uideatur. est enumeratio partium uenusta in superiore Horatij Oda. Απαρίθμησις est, enumeratio atq; comprehensio totius diuisionis, cum finitum in infinita explicatur, aut subiectum in sua accidentia, ut in secundo exemplo. Habet multa distributionis exempla Erasmus in 2 de Copia rerũ. Hæc totius est diuisionis, cum omnia comprehenduntur: μερισμὸς est copiosa quidem, sed non tamen plena partitio. Deinde, omnis distributio uel est αἰτιολογική, cum singula annexas habent rationes, ut in primo exemplo. uel est ἀναιτιολόγητος, quæ rationib. caret: ut in secundo exemplo, quod habet officiorum διαίρεσιν. Tertiò, omnis distributio uel est pura atque simplex, ut in superioribus exemplis: uel est mixta atque uehemens, interrogatione iterata, atque ironia. huius numerosum est exemplum in oratione pro Domo, quod legem per uim tulerit Clodius: Quid si per uim tulisti? tum'ne lex erit? aut quicquam iure gestum uideri potest, quod per uim gestum esse constet? an si in ipsa latione tua capta iam urbe lapides iacti, si manus collata non est, idcircò tu ad illam labem atq; illuuiem ciuitatis sine summa ui peruenire potuisti? cum in tribunali Aurelio conscribas palàm non modò liberos, sed etiam seruos ex omnibus

omnibus uicis concitatos, uim tum uidelicet non parabas? cum edictis tuis tabernas claudi iubebas, non inde uim imperitæ multitudinis sed hominum honestorum modestiam prudentiam'que quærebas? cum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud nisi uti ne quid per uim agi posset, machinabare? cum uerò gradus Castoris conuellisti ac remouisti, tum ut modestè tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque ascensu repulisti? cum eos qui conuentu uirorum bonorum uerba de salute mea fecerant, adesse iußisti, eorumq; aduocationem manibus, ferro, lapidibus discußisti: tum profectò ostendisti uim tibi maximè displicere? Quartò, omnis distributio uel est perfecta, quæ constat propositione totius rei, enumeratione partium, & conclusione propositionis, cum repetitur summa rei, siue totum, paucis uerbis: ut in proximo Ciceronis exemplo, & superiore Lycurgij. uel est imperfecta, cum aut propositio deest, ut in secundo autoris exemplo, & illo de spongia: aut conclusio deest, aut utrumque, ut in primo exemplo. Quintò, omnis distributio uel est κατασκευαστικὴ, cum enumeratione partium aliquid tribuimus alicui: uel est ἀνασκευαστικὴ, cum aliquid ab aliquo partium distributione auferimus. in affirmando ergò, atque confirmando, & in negando atque reprehendendo, hac figura utimur. **Est hæc.)** Vsum indicat huius figuræ esse in copia plurimarum rerum. Est igitur ὀγκώδης, περιβολικὴ, καὶ ἀξιωματικὴ, qua utimur in oratione splendida atque circumducta. tametsi autem in medio etiam dicendi genere illam usurpare possumus mediocriter: tamen in subtilitate, nisi simplicißimè fieret, locum non habet.

LICENTIA.

Licentia eſt, cum apud eos quos aut uereri aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minimè offendat: aut quos hi diligũt, cum in aliquo errato uerè reprehendi poſſe uideantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo ueſtri defenſorẽ profiteatur? id tribuite ueſtræ culpæ, atq; deſinite iſtud mirari. Quid eſt enim, quare non omnes iſtam rem fugere ac uitare debeát? Recordamini, quos habueritis defenſores, ſtudia eorum uobis ante oculos proponite: deinde, exitus omnium conſiderate: tum uobis ueniat in mentem, ut uerè dicam, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ueſtris ſuffragijs in ampliſsimum locum perueniſſe. Item: Nam quid fuit, iudices, quare in ſententijs ferundis dubitaueritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſsimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter & nugatoriè reſponſum? Hic uos ueriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dum eam uitaſtis uituperationem, quæ longè à uobis erat abfutura, eam inueniſtis, ut timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calami-

calamitates accepistis: quum etiam maiores impendêre uideantur, sedetis & oscitamini. Luce noctem, nocte lucē expectatis. Aliquid quotidie acerbi atq; incommodi nunciatur: & eum cuius opera nobis hæc accidunt, uos remoramini diutius, & alitis: ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad potestis, in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur àcrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuò aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro. Vt quod erit commotum licentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maximè facit ut & illi qui audient, à culpa absint: & nos qui dicimus, àmici eorum & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: quum aut ita obiurgamus eos qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id quod scimus facilè omnes audituros, dicimus nos timere quomodò accipiant, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generū exempla subijciemus. Prioris huiusmodi: Nimium, Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimium creditis unicuique, existimatis unumquemque

que eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit? erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini: stulticia uestra est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia: sed ista tamen amicitia, tametsi uereor quomodo accepturi sitis, tamen dicam, uos me priuastis. quid ita? quia ut uobis essem probatus, eum qui uos oppugnabat, inimicum quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, & asimulatione, de qua superius diximus: quæ non indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, & sua sponte se ad animum auditoris accommodat.

COMMENTARIVS.

Licentia à Græcis παῤῥησία *dicitur, quasi* πάντων ῥησία, *hoc est, explicatio rerum omnium libera.* Tametsi *autem etymologia eius latè pateat, tamen potestatem atq; usum habet astrictiorem.* Est *enim licentia, cùm apud eos quos aut uereri aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minimè offendat: aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uerè deprehendi posse uideantur.* Sunt *in hac figura & personæ & res spectandæ, tanquam materia.* Personæ *uel autoritatem habent, uel potentiam, uel utrumq;.* Ratio *igitur est habenda non solum eorum quos aut uereri propter uirtutem, aut metuere*

tuere propter potentiam debemus: ſed etiam eorum quos hi diligunt, ne rebus illos aſperis & ingratis offendamus. id quod præceptis beneuolentiæ maximè eſt aduerſum. Quomodo huiuſmodi perſonæ ſint tractandæ,,ex Roſciana apparet, in qua ita contra Chryſogonum potentißimum hominem, & Syllæ dictatori, cuius libertus erat, gratißimum defendit S. Roſcium Cicero,ut neuter offenſus eſſe poſſet. Eſt deinde etiam finis obſeruandus,quem poſtea in tres partes diuidit. Hoc modo.) ἐργασία. Duo facit licentiæ genera, & utriuſq; exempla ponit copioſa. Primum eſt ἀληθινόν:fitq; acrimonia. Miramini.) Propoſitio τῆς παῤῥησίας, quæ per totum ſparſa eſt exemplum. Quod ab om.) Id quod malè fit, ſtatim à principio ponit, κατ' ἐπιμονήν. Id tribuite.) παῤῥησία figurata προστάξει ἀποτρεπτικῇ: Deſinite iſtud mirari. Quid enim.) ἐρώτησις κατασκευαστική. Recordamini.) ἀπαρίθμησις cõiuncta cum παῤῥησίᾳ apertiore. Vt uere.) Oſtendit hoc uerbo, huius figuræ ſpeciem, ueram eſſe licentiã. Siue potius.) Correctio αὐξητικὴ, qua licentiam facit magis apertam.

Illos omnes.) Rem & peccatũ eorum quos reprehendit, in fine ponit, κατὰ σύγκρισιν ἐπιθυμητικὴν ἐκ τῶν ἐναντίων. Item, nam.) Alterum exemplũ. Ponit autem primùm ἐρώτησιν αὐτὶ τῆς προτάσεως.

Non apertiſsime.) ἀπαρίθμησις προκαταληπτική, in qua iudiciorũ obſeruatur ordo. Dum eam.) παῤῥησία poſtremo loco poſita. Eiuſmodi licentia.) Exemplis ſubiungit κατάλυψιν, qua ratione mitiganda ſit acrimonia. ſit enim acrimonia uel cum mitigatione, uel abſque mitigatione. Oſtendit autem, multis mitigationibus, hoc eſt, mitigationum generibus poſſe leniri acri-

moniam:

moniam: & unum solummodo ponit, laudem eorum qui reprehenduntur. de hac re nos plura paulo pòst dicemus. Hic ego.) Ponit exemplum *huius* καταλήψεως, *quod habet mitigationem, per congeriem.* Vt altera.) Mitigatio. Altera.) παῤῥησία: *usum mitigationis ostendit.* Hæc res.) Partitur *iam finem huius figuræ in tres partes.* Primùm *enim peccantes ab errore reuocat: deinde eorum nos amicos, tertiò ueritatis studiosos esse ostendit.* Est *igitur planè* ἠθικὴ *figura, si in loco fiat.* Est autem.) Alterum *genus, quod est simulatum. astutiorem rationem uocat* κολακείαν *adulationem, quæ fit gratificandi gratia. est enim* παῤῥησία χαριζομένη. Cum aut.) Huius *duas ponit species. unam, quæ mitigationem habet: alteram, quæ mitigatione caret.* Nos timere.) Id *magis adulatorium est.* Stulticia.) Simplicitas *legendum esse putat* Sturmius. Tametsi uereor.) *Mitigatio, magis etiam adulatoria.*

Ergo hæc.) Conclusio τῆς ἐργασίας. Acrimonia.) *absq; mitigatione, ut primum genus.* Si nimium.) *Cum mitigatione tractabitur, ut secundum genus.* Assimulatione.) *adulatione, quod non audet dicere.* Imitatur.) *speciem habet.* Omnis igitur παῤῥησία *uel est* ἀληθὴς, *uera atq; libera: uel est* χαριζομένη. *Vera est, quæ fit cum acrimonia* σφοδρότητι, *quæ (ut* Hermogenes *inquit)* ἐννοίας ἔχει ἐπιτιμητικὰς καὶ ἐλεγκτικὰς προσώπων κατ' ἐλαττόνων, *inferiorum personarum.* Hæc *acrimonia uel mitigatione caret, ut in primo & secundo exemplo: uel habet mitigationem, quæ à* Græcis *oratoribus uariè appellatur. nam &* παραμυθίαν *&* προθεραπείαν *&* ἐπιδιόρθωσιν appellant, *cum nimia uerborum lenitur ac mitigatur asperitas atq; acrimonia; ut in tertio exemplo;*

plo, & in prima Philippica: Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplißimis populi Romani beneficijs usos, L. Pisonem ducem optimæ sententiæ non secutos. Idcirco'ne nos populus Romanus consulares fecit, ut in altißimo amplißimoq; gradu dignitatis locati, rempub. pro nihilo haberemus? non modò uoce nemo L. Pisoni consulari, sed ne uultu quidem assensus est. Item in Philippica nona: Vos enim patres conscripti, graue dictu est, sed dicendum tamen: uos inquam, Seruium Sulpitium uita priuastis: quem cum uideretis se magis morbo quàm oratione excusantem, nõ uos quidem crudeles fuistis. quid enim minus in hunc ordinem conuenit? sed quum speraretis nihil esse quod non illius autoritate & sapientia effici posset, uehementius excusationi obstitistis: atque eum qui semper uestrum consensum grauißimum iudicauisset, de sententia deiecistis. Omnis autem mitigatio uel fit ἐπαίνῳ, laude eorum quos reprehendimus, ut in tertio exẽplo: Hic ego uirtutem uestram quæro, &c. uel ὀδυρμῷ querela, ut in priore ex Philipp. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, &c. uel fit κατηγορίᾳ κοινῇ, ut in eodem exemplo, cum inquit: Idcirco'ne nos populus Rom. consulares fecit, &c. non dicit Vos, sed Nos: ut quasi seipsum etiam castigans, hoc peccatum cum iudicibus sibi faciat commune: quod apud oratores frequens est. Vel fit ἀντικαταλλάξει, ut in proximo exemplo: Graue dictu est, sed dicendum tamen. uel fit ἀφαιρέσει τοῦ ἁμαρτήματος, καὶ ἀφηγήσει, hoc est remotione, expositione atque excusatione criminis, ut in eodem exemplo: Non uos crudeles fuistis, quid enim minus in hunc ordinem conuenit? sed cum speraretis, &c. Potest etiam παῤῥησία uel unam uel plures habere mitigationes, ut exempla ostendunt.

παρρησία χαριζομένη tota est κολακευτική, adulandi instituta gratia, cum peccatum nullum est. Hæc *fit aut obsequio, quum ita obiurgamus eos qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari.* Aut *fit mera adulatione, cum dicimus nos timere, quomodo id quod scimus, facilè omnes audituros, accipiant. utriusque exempla posuit: & hoc genus mitigationis non indigere ostendit, quoniam uera licentia non est, sed auditorum gratia simulata.* V*sus huius figuræ ex ijs quæ dicta sunt, præsertim de causa finali, satis opinor manifestus est.*

DIMINVTIO.

Diminutio est, quum aliquid esse in nobis, aut ijs quos defendimus, aut natura, aut fortuna aut industria dicemus egregium: quod ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure (iudices) dico, me labore & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optimè tenerem, tametsi uerè dixisset, tamen arrogans uisus esset: nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item: Vtrum igitur auariciæ causa, aut egestatis, accessit ad maleficium? Auariciæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria auariciæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum

patri-

patrimonium reliquit. Hic quoque uitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare quemadmodum ratione in uiuendo fugitur inuidia; sic in dicendo consilio uitatur odium.

COMMENTARIVS.

Diminutio uarijs nominibus à Græcis Rhetoribus appellatur. alij enim μείωσιν, alij ταπείνωσιν, λιτότητα, λεπτότητα, ἐλάττωσιν, καὶ ἐξουθενισμὸν uocant. Hanc Quintilianus inter obscuræ atque inornatæ orationis uitia recenset: σχῆμα tamen esse fatetur, cum à prudentibus usurpatur. ἠθικὴ est figura, quæ diminuit atq; attenuat oratiõe id quod aut in nobis, aut in ijs quos defendimus, uel natura, uel fortuna, uel industria dicemus esse egregium, ut uitetur arrogantia atque odium. neque enim ferre homines possunt, si quid superbius aliquis de se iactet.

Hoc modo.) *ἐργασία. Omnis diminutio uel fit in uerbis, quæ à Græcis ὑποκορισμὸς & ταπείνωσις propriè dicitur: ut, homuncio. de hoc genere à Grammaticis præcipitur. Vel est in ipsa sententia, cum minus quidem dicimus, plus tamen intelligimus: ut in utroque exemplo. Deinde, diminutio uel est uera ἀληθὴς, & aperta: uel est εἰρωνική. hæc in laude adhibetur, et ad festiuitatẽ pertinet, ut de Natura deorũ Vitellius: Epicurus homo minimè*

ſtultus.id eſt ſapientißimus: quod nõ auſus fuit dicere, propter riſum. Vera et aperta eſt in primo et ſecundo exẽplo. Item pro Cecinna: Eieci te ego armatis hominib. non deieci: ut tantum facinus nõ in æquitate iuris, ſed in una litera latuiſſe uideatur. Itẽ Cato apud Athenienſes: Antiochus epiſtolis bellum gerit, calamo et atramento militat. Item in Philipp. Vicitq́; dolorẽ domeſticũ patriæ charitate: id eſt, necẽ C. Cæſaris. Tertiò, omnis diminutio uel fit particulis negatiuis: ut, Munera nõ ſperno, etc. huiuſmodi multa ſunt in poetis. uel malorũ habituũ uerbis: ut, Inimicus tuus minimè ſum. Epicurus minimè malus. uel fit per uerba reb. minimè apta: ut, epiſtolis bellum gerere, calamo et atramẽto militare: dolor domeſticus, pro morte Cæſaris. Hoc igitur.) *Vtimur cum eſt uera, in laude rerũ noſtrarũ, aut eorum quos defendimus: & in uituperandis ijs quæ ſunt aduerſariorum, ut & odium atque inuidiam uitemus, & beneuolentiam iudicum retineamus, dum arrogantes uideri nolumus. In feſtiuitate autem ἀρωνικῶς, ut oſtendatur ἦθος noſtrum.*

DESCRIPTIO.

Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum grauitate expoſitionẽ, hoc modo: Quòd ſi iſtum, iudices, ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis, uolitabit, & uagabitur in foro, acuens dentes, multos in cuiuſque fortunas, in amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam per-

perfringens, rempublicam funditùs labefa-ctans Quare, iudices, eijcite eum de ciui-tate, liberate omnes formidine, uobisque i-psis consulite: nam si istum impunitum dimi-seritis, in uosmetipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item: Nam si de hoc, iudices, grauem senten-tiam tuleritis, uno iudicio simul multos iugu-laueritis: grandis natu parens, cuius spes se-nectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi, to-ta domus huius indigna concidet calamita-te: at inimici statim sanguinolenta palma, cru-delissima uictoria potiti, insultabunt in ho-rum miserias, superbi re simul & uerbis inue-hentur. Item: Nam neminem uestrûm fu-git, Quirites, capta urbe quæ miseriæ conse-qui soleant: arma qui contrà tulerint, statim crudelissimè trucidantur: cæteri, qui possunt per ætatem & uires laborem ferre, rapiuntur in seruitutem: qui non possunt, uita priuan-tur: uno denique atque eodem tempore do-mus hostili flagrat incendio, & quos natura aut uoluntas necessitudine aut beneuolen-tia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constupran-tur: nemo iudices, est qui possit satis rem con

sequi uerbis, nec referre oratione, magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio uel misericordia potest commoueri, cùm res consequentes, comprehensæ uniuersæ, perspicua breuiter exprimuntur oratione.

COMMENTARIVS.

Descriptionem Sturmius διορισμὸν, *alij* ὑπογραφὴν, *Hermogenes* συναθροισμὸν τῶν ἐκβάντων, *Cicero consequentium conglobationem uocat. quidam eandem esse putant, quam infrà demonstrationem appellat: sed differunt. Hæc enim rerum consequentium tantum perspicuam & dilucidam cum grauitate expositionem continet: illa antecedentia, consequentia, mediaq; comprehendit. Hanc uerò consequentium expositionem uult cùm grauitate fieri, propter materiam. Est enim figura* παθητική, *& in rebus aduersis atq; fugiendis illa utimur. Quas cum sit necesse intelligere, si mouere auditorum animos uelimus, genus dicendi perspicuum & apertum habere debet, ut sit* ἐνδιάσκευος, *& res quasi uideatur. Atq; hac in re quandam cũ demonstratione habet affinitatẽ.* Quod si.) ἐργασίαν *tribus ostendit exemplis: quorum primum iracundiam ac sæuitiam iudicis habet propositam. Tractatur autem* κύκλῳ. *Primùm enim* ἀπὸ τοῦ εἰκότος, *ab imagine speciali, quæ à similitudine ad rei magnitudinem ostendẽdam sumitur, incipit: Statim sicut è cauea leo missus, &c. deinde in ipsa imagine* μερισμὸν *distributionem interponit, in qua & personarum & rerum ordinem uenustum obseruat: Acuens dentes mulios in cuiusque fortunas, &c. tertiò concludit imagine eadem, sed generaliter repetita.* Item, nam si.) *Secundum exemplum, ad mo*

uen-

uendam misericordiam est accommodatum, habet tamen odium adiunctum, ad sæuitiam iudicis in aduersarium excitandam. neq; enim misereri possumus eius, cuius aduersarium odio non habemus. Tractatur μερισμῷ κατ' ἀντίθεσιν. contrariorum enim oppositione aliorum miseriam, aliorum uerò atrocitatem ostendit. Item, nam.) Tertium exemplum, quod simplex est, & μονόσχημον. habet tamē propositionem: Nam neminem uestrûm fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant. Deinde enumerationem malorum, quæ expugnationem urbis consequuntur: arma qui contrà tulerint, & quæ sequuntur. Postremò repetitionem propositionis: Nemo, iudices, est, &c. Fit tamen hæc repetitio ἀποφάσει. Omnis igitur descriptio uel est simplex & pura, ut postremum exemplum: uel est mixta pluribus figuris, ut primum & secundum. Deinde, uel misericordiam propositam habet descriptio, ut secundum & tertium exemplum: uel sæuitiam, ut primum. Tertiò, descriptio uel solam misericordiam mouere studet, ut in tertio exemplo: uel alteri parti misericordiam, alteri uerò sæuitiam excitare, atq; indignationem eorum qui audiunt, ut in secundo exemplo. Hoc genere.) Vsus huius figuræ maximè in epilogo est, cum aut misericordiam innocentibus, aut indignationem improbis malorum enumeratione commouere uolumus. Id autem perspicua breuitate fieri debet, ut oratio clara sit, & illustris.

DIVISIO.

Diuisio est, quæ rem semouens à re, utranq; absoluit ratione subiecta, hoc modo: Quur ego nunc tibi obijciam quicquam? si probus es, non meruisti: sin improbus, num commoueris?

ueris? Itē: Quid nūc ego de meis proprijs meritis prædicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cū re nihil egerim, quid est quod uerbis proficere possim? Item: Duæ res sunt quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia atq; auaricia: te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopē atque egentem nunc uidemus, qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus, secundum narrationem, hoc interest: illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat orationem.

COMMENTARIVS.

Diuisio à Græcis inter figuras non numeratur, quamobrem ab illis non est nominata. Vocauit *eam Sturmius* διαίρεσιν, *quamuis uoce generali. quidam complexionem, qui mihi uidentur ideo errare, quòd hæc non est complexio, sed nonnunquam complexione tractatur: ut fit in primo exemplo.* Est *autem diuisio, quæ res inter se diuersas separat, & utramque absoluit ratione subiecta. non fit enim enumerandi, sed potius distinguendi causa.* Partes *igitur* habet πρότασιν, ἀπαρίθμησιν *duarum aut plurium rerum: & absolutionem siue conclusionem quæ fit ratione subiecta.* Cur ego.) ἀπογραφία *tribus exemplis ostenditur. primùm tractatur* κατὰ δίλημμα. Propositio *est:* Cur ego *nunc tibi quidquam*

quam obijciam? ἀναρίθμητοις & λῆμμα primum, Si probus es: ἀφαίρεσις, Non meruisti. λῆμμα alterum, Sin improbus: ἀφαίρεσις, Non commoueris. Item, quid.) Alterum exemplum eodem modo tractatur, quo superius. Item, duæ.) Tertium exemplum tractatum διακρίσει, distinctione rerum. Propositio facta est κατὰ διαίρεσιν: Duæ res sunt, quæ possunt, &c. enumeratio, Inopia atque auaricia: distinctio, Te auarum fraterna diuisione, &c. conclusiuncula, Qui potes igitur ostendere, &c. Huius exemplum uenustum est in principio Quintianæ: Quæ res in ciuitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia: quarum alteram C. Aquili uereor, alteram metuo. Eloquentia Qu. Hortensij, &c. Inter hanc.) διάκρισις. Ostendit quid inter hanc diuisionem, quam sententiarum σχῆμα esse dicit, & partitionem causæ intersit. Omnis diuisio uel est εὑρετική, quæ ad rem constituendam pertinet: de qua in orationis partibus præcipitur. uel est φραστική, hoc est elocutionis. Hæc rursus uel est ἀποδεικτική, quæ ad confirmandum aliquid siue refutandum adhibetur propter δίλημμα: ut primum & secundum exemplum. uel est ἀποφαντική, quæ simplicem habet enumerationem absque argumentatione, & à generali sententia inchoatur. Tale est tertium exemplum: & in principio de Natura deorum, amicos docendos, inimicos refutandos esse. Est igitur figura διδακτική, quæ orationem ornat, non modò distinctione rerum, quæ acumen habet, sed rationibus etiam subiectis.

FREQVENTATIO.

Frequentatio est, cum res in tota causa di-

sperſæ cogũtur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: A' quo tandem abeſt iſte uitio? quid eſt, iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus cognatis, in ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentia, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ, rem uidentur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite, iudices, ea quæ dixi, ſeparatim ſpectare, ſed omnia colligite & conferte in unum. Si & commodum ad iſtum ex illius morte ueniebat, & uita hominis eſt turpiſsima, animus auariſsimus, fortunæ familiares attenuatiſsimæ, & res iſta nemini bono præter iſtum fuit, neq; alius quiſquam æquè commodè, neque iſte commodioribus alijs rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maximè quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſsimum, ſpacium conficiendi longiſsimum ſumptum eſt, non ſine maxima occul-

occultandi & perficiendi maleficij ſpe: & præterea antequam occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus. Paulo pòſt in ipſo loco maleficij uox illius qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediſſe conſtat, poſtera die titubanter & inconſtanter de occiſione illius locutum. Hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe uerum: ueſtrum iudices eſt, his unum in locum collatis, certam ſumere ſciētiam, non ſuſpicionem maleficij. Nam unum aliquid aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: ut omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in cæteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

COMMENTARIVS.

Frequentatio eſt, conglobatio rerum, quæ à Græcis σωρεισμὸς, ἐπιτροχασμὸς, καὶ ἀνακεφαλαίωσις dicitur. Magnam habent inter ſe affinitatem, frequentatio, deſcriptio, atque diſtributio: ſed in hoc differunt, quòd Diſtributio eſt earũ rerum quæ ad unũ caput pertinēt, ſiue illud totum ſit, ſiue genus, ſiue ſubiectũ: Deſcriptio τῶν ἐκβάντων, quæ ſunt rerum diuerſarum, eſt expoſitio: Frequentatio autem,

autem, est rerum antè tractatarum ἀνακεφαλαίωσις. Est enim duplex ἀνακεφαλαίωσις: una ῥητορικὴ, quæ est perorationis: altera φραστικὴ elocutionis, de qua hoc in loco. In definitione fines ostendit tres, τὴν πίστιν, τὸ πάθος, καὶ τὴν κατηγορίαν, his uerbis: Quo grauior, aut acrior, aut criminosior, &c. Res diuersas uocat, argumenta & rationes seorsim antea tractatas. A`quo tandem.) ὀργασία. Primum exemplum tractatur προσωπογραφία, quæ fit enumeratione omnium qualitatum: estq; generis demonstratiui. A`quo.) Expositio siue propositio informata interrogatione. Tandem.) igitur: est enim figura συμπερασματική. Suæ pudicitię.) Enumeratio, quæ constat primùm ἀντιθέσει, deinde enumeratione quatuor qualitatum simplici, tertiò distinctione propriorum, postremò conclusiuncula. Eiusdem.) Alterum exemplum est στοχαστικὸν, ad rem probandam pertinens: quod fit conglobatione suspicionum unum in locum: ideo uim magnam habet. Nam quæ non prosunt (ut Poeta inquit) singula, iuncta iuuant. Habet igitur frequentatio, τὰ ἀπ᾽ ἀρχῆς, ut Hermogenes appellat, ἄχρι τέλους: id est, σύλληψιν τῶν σημείων, comprehensionem signorum omnium, principij, medij, atq; finis. Suspiciones appellat τὰ εἰκότα, rem perspicuam τεκμήριον, ut ex oratione uerisimili necessaria fiat. Nolite.) Propositio uehemens, primùm repetitione eiusdem uerbi, deinde immoratione in eadem re. Si &.) Tractatur hoc exẽplum omnibus ferè coniecturæ locis: quos quia diligenter superioribus libris explicauit, hic breuitatis causa omittimus. Vestrum.) Conclusio. Omnis igitur frequentatio uel ad accusandum instituitur, enumeratione qualitatum animi malarum, ut in primo exemplo: uel ad probandum, ut in se-

in ſecundo exemplo: quod fit locis στοχαστικοῖς. Vehe-mens.) *Vſum oſtendit duplicem: primum neceſſarium ac perpetuum in cauſa coniecturali: alterum contingentem in cauſis cæteris, cũ id res ipſa poſtulat, ad quam confirmandam adhibetur.*

EXPOLITIO.

Expolitio eſt, quum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere uidemur. Ea autem dupliciter fit: ſi aut eandem planè dicimus rem, aut de eadem re eandem rem dicemus non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire, ſed commutare. Commutabimus tripliciter, uerbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum res ſemel eſt dicta, iterum aut ſæpius alijs uerbis, quæ idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ uitandum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum uitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reipub. fugiendum putabit: & erit in ea ſentẽtia ſemper, ut pro patria ſtudioſè in quamuis magnã deſcendat uitæ dimicationem. Pronunciando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque in alio genere uocis atque geſtus, eadem uerbis commutando, pronunciatione quoq; uehementius immutabimus. Hoc neque commodiſsimè

ſcribi

ſcribi poteſt, neq; parum eſt apertum: quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traijciemus aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio eſt (de qua planius paulo pòſt ſuo loco dicemus: nunc breuiter ad hanc rem, quod ſatis ſit, attingemus) in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo (ut quo facilius res cognoſci poſsit, nè ab eadem ſententia recedamus:) Sapiens, qui omnia reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiam, atque adeò multo potius, natus ſum patriæ: uita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſsimum ſoluatur. Aluit hæc me tutè atque honeſtè, perduxit uſque ad hanc ætatem: munijt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſsimis diſciplinis. Quid eſt quòd à me ſatis ei perſolui poſsit, unde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem: cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſsimè laudet, & ſapientiſsimum iudicet?

qui

qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis, quamuis magnum atque atrox periculum studiosè suscipiat, & libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possim: idẽque hoc certò scio, uobis omnibus usuuenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus: uerbis, pronunciando, tractando. sed tractando dupliciter, sermocinatione & exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicẽ, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronunciare sententiam. Deinde afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus exornationibus uerborum & sententiarum. Hoc modo igitur septẽ partib. tractabitur: sed ab eiusdẽ sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facilè præceptione rhetorica res

simplex

ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro republica periculum uitabit, ideo quòd ſæpe fit, ut quum pro repub. perire noluerit, neceſſariò cum repub. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt: ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. ſubeundum eſt, ſtultè faciunt. Nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula ſuo periculo expetũt, hi ſapientes putandi ſunt, cum & eum quem debent honorem reipub. reddunt: & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim uehementer eſt iniquum, uitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ quum cogat reddere: patriæ, quũ roget, non dare: & quum poſsis cum ſumma uirtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & quũ pro amicis, & parentibus, & cæteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro republica, in qua & hoc & illud ſanctiſsimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire. Itaque uti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe quàm nauim mauult incolumem: ita uituperãdus, qui in Reipublicæ diſcrimine ſuę plus quàm communi ſaluti conſulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaſerunt: ex naufragio patriæ, ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi

mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes misisse medios. Vnde amisit uitam, at non perdidit: re enim uilissima & parua maximā redemit. dedit uitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria: quæ cum summa laude prodita, uetustate quotidie magis enitescit. Quòd si pro repub debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quòd non modò cum causam dicimus, adiuuat & exornat orationem: sed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercēdo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo.

COMMENTARIVS.

Expolitio ἐπεξεργασία *frequens est omnino oratoribus bonis: sæpius tamen illa Cicero quàm Demosthenes utitur. Aristoteles* προσοικειλώμενον *appellat: alij* κόσμησιν κατ' ἐξοχήν, *propter effectum excellentem, quoniam ornatum habet uerum: non effœminatum, qui est inutilis Est enim uaria sententiæ propositæ repetitio siue exornatio, & quasi nouum quoddam ædificium. Ac ferè aut maiorem, aut minorem syllogismi principalis propositionem habet. Differt à frequentatione, quòd hæc condensat si-*

gna atq; argumenta leuiora disperse tractata. Expolitio *autem grauiora à leuioribus separat, & maxima caussæ firmamenta urget, quibus comparatur uictoria.* Hac *oratores maximè inter se differunt, propter ornatum insignem.* Ea duplicia.) διαίρεσις, *qua tractationem ostendit.* Omnis *expolitio fit in eadē re, idq; duobus modis: si aut eandem planè rem dicimus,* τὰ αὐτὰ: *aut de eadem re sæpius,* περὶ αὐτοῦ. *Vtrunque fit in rebus grauibus atque necessarijs.* Eandem *rem dicimus* ἀλλοιώσει *commutatione: est enim uitanda* ταυτολογία. Commutamus *tripliciter: primùm* τοῖς λέξεσι *uerbis, deinde* ὑποκρίσει *pronunciatione, tertiò* ἐργασίᾳ *tractatione.* ἀλλοίωσις τῶν λέξεων *est, quando in eadem re immoramur* ἰσοδυναμίᾳ, *quæ fit uel in singulis uerbis,* Abijt, *euasit, erupit, excessit: uel in coniunctis, idq; sententijs aliquando binis, frequenter ternis, raro autem quaternis, hoc modo:* Nullum *tantum est periculum, &c.* τῇ ὑποκρίσει *pronunciando commutatur oratio, cum sermo, hoc est oratio simplex, siue* ἀπόφασις, *cum acrimonia, id est affectu effertur,* κατ' ἐπίτασιν: *ut,* Non ibo. *ego'ne ad eam, quæ me? quæ illum? quæ non? mori malim: in* Eunucho. *facta est hæc* ἐπιμονὴ κατὰ πρόκρισιν. ἐργασίᾳ *tractatione fit, aut sermocinatiōe* διαλογισμῷ, *aut exuscitatione.* Sermocinatio, *de qua infrà præcipit, hoc in loco tractatur* ἠθοποιΐας: *estq; planè* ἠθικὸν *exemplum, quod animi grati significationem ostendit.* Partes *autem habet propositionem,* ἠθοποιΐαν, *& conclusionem.* Exuscitatio, *quæ* συμπάθεια *dici potest, uel ad laudandum, uel uituperandum adhibetur.* Ea *fit uarijs modis, ut in exemplis facilè obseruari potest.* Nam *in laude* προτροπὴν *habet, in uituperatione* ὀργὴν, ἀγανάκτησιν, νέμεσιν, *atq;* ἔκπληξιν. Quis est.) Exemplum

exis

exuscitationis, quod partes habet propositionem, κατὰ σκευὴν κατ᾽ ἐπιμονὴν, & conclusionem. Eadem res.) Conclusio primæ rationis orationem expoliendæ. Sed de eadem re.) Altera expolitionis ratio est, cum de eadem re dicimus προσλήψει assumptione. Hæc autem partibus tractatur septem, προτάσει, κατασκευῇ, ἐπικατασκευῇ, ἐναντίῳ, ὁμοιότητι, παραδείγματι, συμπεράσματι. est autem conclusio in exornatione nihil aliud, quàm propositio confirmata. Ergo huiusmodi.) Ostendit hanc septem partium rationem, ut uehementer sit ornata, ex frequentibus cùm uerborum tùm sententiarum exornationibus debere constare. Hoc modo.) Iam exemplo prioris sententiæ tractationem indicat. Vt scire.) Caussam ostendit, cur eadem utatur sententia.

Sapiens.) πρότασις ἢ θέσις, propositio. Ideo quod.) κατασκευὴ ἢ ἐπιχείρημα. Et quoniam.) Hactenus res absoluta est propositione atque ratione simpliciter, nunc eandem expolit. Est hic sententia duplex, sine ratione, ἐργασία ἢ ἐπικατασκευὴ κατ᾽ ἐνθύμημα.

Ergo qui, &c.) Ἐναντίον. Nam neque.) ἐπεξεργασία, ratio duplex. Atqui patriæ.) Repetitio contrarij αὐξητικὴ: aliud enim contrarium additur. Itaque.) ὁμοίωσις explicata. Naue enim.) Explicatio similitudinis. Quod mihi.) παράδειγμα.

Quod si.) Συμπέρασμα, conclusio uehemens: est enim ἀποδεικτικὴ, quæ omnium repetitionem habet generalem. In his, &c.) Conclusio huius figuræ αἰτιολογικὴ, rationem enim ostendit, cur prolixius eam tractauerit. Ostendit autem usum esse duplicem in rebus serijs

atque actionibus causarum, & in declamationibus quæ exercitationis fiunt gratiâ. Efficit autem primùm ut res bene intelligatur, deinde ut memoretur, tertiò ut fides habeatur oratori, postremò motum in animis auditorum excitat. Vrget enim firmamenta causæ uehementißima. Est igitur figura διδακτικὴ, atque παθητικὴ. Plura autem de hac, eiusq; speciebus, Trapezuntius lib. 3. Eras. in 2. de Copia tradit.

COMMORATIO.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eódem sæpius reditur. Hac uti maximè côuenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas, animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod: sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis.

COMMENTARIVS.

Commoratio ἐπιμονὴ, ἢ ἐπανακύκλωσις, est sententiæ prius tractatæ post interuallum, & res alias interpositas, repetitio. Differt ab expolitione τάξει καὶ τόπῳ, loco atq; collocatione. Hæc enim in loco uno fieri solet, antequam ad rem aliam orator accedat: commoratio in diuersis. & hac in grauißimis, illa uerò in grauibus atque grauioribus argumentis utimur. Non est hæc illa ἐπιμονὴ, cùm in eadem re sententijs diuersis immoramur: sed cum id quod est firmiß. & antè à nobis diutius tractatum, aliquoties renouamus. Huius cùm in alijs Ciceronis orationi-

tionibus, tum in Verrinis plura ſunt exempla. Eſt enim in illis orationib. maior ornatus quàm in alijs, quòd domi ſcriptæ ſunt, non in foro habitæ. et oratoris ἐπιβολὴ ἢ μελέτη, hoc eſt, diligens et accuratum ſtudium, non in abſcondenda arte, quæ ſæpe eſt apertior, ſed in compoſitione illarum orationum manifeſtum eſt.

CONTENTIO.

Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in uerborũ exornationibus, ut antè docuimus, eiuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum, huiuſmodi: Vos huius incommodis lugetis, iſte reip. calamitate lætatur. Vos ueſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex uerbis celeriter relatis conſtat, hic ſententiæ cõtrariæ ex comparatione referantur oportet.

COMMENTARIVS.

Contentio σύγκρισις ἢ ἐναντίωσις, ἢ ἐναντιότης, eſt contrariorum oppoſitio. Domus deerat? at habebas: pecunia ſuperabat? at egebas. &, In pace, ad uexandos ciues acerrimus: in bello, ad expugnandos hoſtes inertiſſimus. Ea eſt,) ἐργασία. multæ ſunt uerborum figuræ, quæ ſunt etiam rerum: ſic eſt contentio quoque & uerborum, & ſententiarum. hæc ἀντίθετον, illa ἀντίθεσις appellatur, quæ eſt ſimplex uerborum oppoſitio. Ac de illa ſuprà dixit: Sententiarum contentio eſt, cum ſententiæ pugnantes inter ſeſe pares paribus opponuntur. ut in Philip. Neq; enim Tarquinio expulſo, maioribus noſtris tam fuit optata libertas, quàm eſt repulſo Antonio retinenda no

bis: illi regibus parêre iam à condita urbe didicerant, nos post reges exactos seruitutis obliuio ceperat. atque ille Tarquinius, quem maiores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est & dictus: quod nos uitium in priuatis sæpe tulimus, id maiores nostri ne in regibus quidem ferre potuerunt. Iunius Brutus regem superbum non tulit: D. Brutus sceleratum atque impium regnare patietur Antonium? Item pro Murena: Tu mihi id arripis, quod necesse est omnium uitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc uitium esse non potest.

Inter.) διάκρισις. Distinguit uerborum contentionem ab ea quæ est sententiarum, quòd illa γοργότητα celeritatem habet, propterea quòd una eaq; breui comprehensione absoluitur: hæc uerò συγκρίσει ἢ ἀντεξετάσει, siue in una siue in plurib. cõprehẽsionib. tractatur. Omne igitur ἀντίθετον uel in una periodo absoluitur, ut in proximo exemplo pro Murena: uel in plurib. ut in altero ex Philippicis. Deinde, omne ἀντίθετον uel est purum, quod sola contentione constat: uel est alijs figuris mixtum: ut, Domus deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas? fit occupando. Tertiò, omne ἀντίθετον uel est rerum, uel personarum, uel utrorumq;: et personæ uel sunt generales, uel singulares: ut in exemplo ex Philippicis. Magnus est huius figuræ usus, cùm in docendo, tum etiam in mouendo.

SIMILITVDO.

Similitudo est, oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi.

Et

Et quomodo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unamquanque sumendæ causam similitudinis, accommodabimus singulos modos pronunciandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim quemadmodum in palæstra qui tedas ardentes accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere. Sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum est autem, per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem: ut paulo antè, cum de cursoribus asserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis naturâ bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad uirtutē potest peruenire. Hoc probabilius

factum est, quòd magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus posit esse: ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem, per negationem. Id enim perspicuum est de primo similitudinis uerbo. Sumitur & apertius dicendi causa simile per breuitatem, hoc modo; In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut quoad necesse sit, peruenire posis, sed ut productius studio & uiribus ultrà facilè procurras, Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur: mala ratione facere eum qui reprehendat eos qui (uerbi causa) post mortem amici liberos eius custodiant, propterea quòd in cursore tantum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, ut ultra quàm amicus sentire posit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est, per breuitatem. Non enim ita ut in cæteris rebus, res ab re separata est: sed utræque res coniunctæ & confusæ pronunciatæ sunt. Ante oculos ponendi negocij causa, sumetur similitudo, cum dicetur per collationem, sic: Vti citharœdus, cum prodierit optimè uestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata,
citha-

citharam tenens exornatiſsimam, auro & ebore diſtinctam: ipſe præterea forma & ſpecie ſit & ſtatura appoſita ad dignitatẽ, ſi cùm magnam populo commouerit his rebus expectationem, repentè ſilentio facto, uocem emittat acerbiſsimam cum turpiſsimo corporis motu, quo melius ornatus ſit, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus & contemptus eijcitur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi uirtutis & artium, quæ uirtutis magiſtræ ſunt, egebit, quo magis cæteris rebus erit copioſus & illuſtris & expectatus, eo uehementius deriſus & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc ſimile exornatione utriuſque rei, & alterius inſcitia artificij, alterius ſtulticia ſimili ratione collata, ſub aſpectu omnium rem ſubiecit. Dictum autem eſt per collationem, propterea quòd ꝓpoſita ſimilitudine, paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſeruare oportet diligenter, ut cum rem afferamus ſimilem: cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, uerba quoq; ad ſimilitudinem habeamus accommodata, id eſt huiuſmodi: Ita ut hirundines æſtiuo tempore præſtò ſunt, frigore pulſæ recedunt, ex eadem ſimilitudine nunc per translationem uerba ſumimus: ita falſi amici ſereno uitę tempore præſtò ſunt, ſimulatq;

hyemem fortunæ uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquētes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes & maritimas, artificio, casu, natura cóparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere: & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit: sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

COMMENTARIVS.

Similitudo à Græcis ὁμοίωσις καὶ παραβολὴ dicitur: quæ figura apud oratores frequens, apud poetas frequentissima esse solet. Eandem uim habet, quam inductio: quare Socrates sæpissimè ex similibus concludit. Hæc autem ut lucem rebus infert, ad quas adhibetur, cum est apta, urbana, & ex notis ac perspectis rebus sumpta: sic etiam orationem humilem, obscuram atque uilem reddit, quum est uulgaris, ignota, uilis, sordida. Est autem similitudo, oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Orationem, quæ genus est remotius, pro exornatione posuit. Partes eius sunt πρότασις & προσαπόδοσις, propositio ac redditio. Adhibentur tamen nonnunquam etiam humiles similitudines, cùm apud poetas, tum apud oratores. quod cum fit, aut ὑποδιώσει emendantur: ut, Si parua licet componere magnis: aut αἰτιολογίᾳ, ut in Oratore, Parua enim magnis sæpissimè rectè conferuntur, inquit Cicero. Ea sumitur.) *ἐργασία. Omnis similitudo*

tudo uel est ἐγγώδης, uel πιστόδης, uel σαφὴς, uel ἐνδιά-θετος: hoc est, aut sumitur ornandi causa, aut probãdi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Hæc diuisio ex causis finalibus sumitur, αἰτίοις τελικοῖς. Altera diuisio ἀπὸ ἐργασίας est, & ex causis efficientibus sumpta: omnis similitudo tractatur aut per contrarium, aut per negationem, aut per breuitatem, aut per collationem. Atque hæc ab autore exemplis illustrantur, ut nostra explicatione non habeant opus. Hoc tantum dico, omnia illa etiam aliter posse tractari, quàm aut contrario, aut negatione, aut breuitate, aut collatione: id quod in oratorum exemplis annotandum est. Quintilianus inquit, eam quæ rem ante oculos ponit, aut apertius indicat, propriè elocutionis esse: in qua obseruandum, ne id quod similitudinis gratia adsciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum: sed clarius eo quod illuminat. Poetis tamen est concessum, ut dicant:

> Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
> Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Ea quæ ad probandum assumuntur, similia, uulgaria, & communia esse debent: ut sunt ea quæ à rebus naturalibus, ab artibus atq; disciplinis ducuntur. Ornandi.) Ornandi igitur causa αὐξήσεως ἕνεκα per contrarium tractatur similitudo, cum similia atque dißimilia ita inter se comparantur, ut similia negentur: quamobrem hæc tractandi uia contrarium appellatur, & ab alijs ἀνομοιότης dißimilitudo dicitur. Est enim in omni simili aliquid dißimile: & nihil est tam dißimile, quod non etiam aliquã habeat cum alijs similitudinem. Tum autem ornatus causa aliquid adhibitũ esse iudicatur, cum res ipsa sine ornatu tractari minimè potest, quales sunt aut res magnæ, ut de

Deo, de religione, de repub. & in hoc simili de imperatore & exercitu. aut paruæ, ut in 4. Georg. de apibus. Huiusmodi similitudo est in Rosciana, ubi Syllam excusat Cicero, à Ioue similitudine ducta, quam non per cõtrarium, ut hic fit, sed καταφατικῶς tractauit: Placet igitur, iudices, aliquid imprudentia præteriri? non placet, sed necesse est, etenim si Iupiter opt. max. cuius nutu & arbitrio cœlum, terra, mariaq; reguntur, sæpe uentis uehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimo calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes deleuit, fruges perdidit, quorum nihil perniciẹ causa diuino consilio, seu ui ipsa & magnitudine rerũ factum putamus: at contrà commoda quibus utimur, lucemq; qua fruimur, spiritumq; quem ducimus, ab eo nobis dari atq; impartiri uidemus: quid miramur L. Syllam, cum solus rempub. regeret, orbemq; terrarum gubernaret, imperijq; maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmarat, aliqua animaduertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod uis diuina assequi non poßit, si id mens humana adepta non sit. Per negationem.) Probandi *causa, τὸ πίστεως ἕνεκα, similitudinem adhiberi per negationem dicit: id fit, cum propositiones negatiuæ inter se consociantur. Sed non modò negando, uerumetiã affirmãdo probandi causa similitudines sumuntur, idq; à rebus uulgaribus, cõmunibus, maximeq; notis: ut, Quemadmodum terra cultu, sic animus disciplinis melior uberiorq; fieri solet. Et κατ' ἀντίθεσιν, ut illa pro Murena: Quod si è portu soluentibus, ij qui iam in portum ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura affert, ut eis faueamus, qui eadẽ pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo*

tandem

tandem animo me esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram uidentē, in hunc cui uideo maximas reipub. tempestates subeundas? Pobare enim uoluit, boni esse consulis, ut ipse mox ostendit, non solùm uidere quid agatur, uerumetiam prouidere quid futurum sit. Fit etiam probatio similitudine post interuallum iterata, conglobatione effectorum interposita. ut in secunda Philippica: Vt igitur in seminibus, &c. folio 171. Conferent adolescentes cum his 25. caput Rodolphi Agricolæ, lib. 1.

Apertus dicendi.) σαφηνείας ἕνεκα similitudo dicitur per breuitatem συντομίαν, quando similitudinis propositio, cum eiusdem redditione coniungitur: ut, In hac flamma tanquam flamma uersatus est. Apud poetas crebra huius generis exempla sunt.

—Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba uentris
Exegit cæcos rabies, catuliq; relicti.

& illud in secundo:

In segetem ueluti cum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidos montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumq; labores,
Præcipitesq; trahit syluas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Ante oculos.) Quæ similitudo ἐναργείας ἕνεκα sumitur, tractatur κατ' ἀντιπαραβολὴν καταφατικῶς, ut paria paribus respondeant. Hoc genus perspicuitatis est, breuitas orationis, negatio, & contrarium ex natura rei sumuntur. Exemplum uenustum ponit, quod non solum ἀντιπαραβολὴν habet, sed etiam ἐνάργειαν, quia utriusque personæ descriptionem habet illustrē. In similibus.) Docet, quid in similitudinibus sit spectandum. Primùm igitur

igitur uidendum est, ut similitudo sit illustris & apta, hoc est rei præsenti æqualis; siue dignitate & splendore in laudando atque ornando, siue humilitate & contemptu in uituperando, quæ ex rebus sumuntur deterioribus. Sic in superiore exemplo Syllam excusans Cicero, non ab inferiore siue pari, sed à superiore persona, ab ipso Ioue, simile duxit. Deinde ut sumantur à rebus notis non nobis modò, sed illis etiam apud quos dicimus. Neque enim intelliget agricola quæ ex re nautica transferuntur, nec Germanus quæ ab animantibus Indicis aut Aegyptiacis sumuntur. Tertiò, ut uerba sint ad similitudinem accommodata, ut in hoc exemplo apparet. Sed inuentio.) Ostendit εὕρεσιν similium, qua ratione facilè inueniri poßint: nimirum si quis rerum diuinarum, naturalium atque humanarum cognitionem habeat. Est etiam tertia obseruanda diuisio, quòd omnis similitudo aut est perfecta, aut imperfecta. perfecta est, quæ cum re connexa, πρότασιν habet: & ἀπόδοσιν redditionem, qua similitudo explicatur: ea enim rem utranq;, quam comparat, pariter ostendit, & oculis subijcit. imperfecta est, quæ libera atq; separata, redditione caret. Item quarta: Omnis similitudo uel præcedit rem, ut in illo superiore ex 2. Aeneid.

—Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula, &c.

Vel sequitur, ut in 1. Georg.

Vt cum carceribus sese effudêre quadrigæ;
Addunt se in spacia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Et quinta, omnis redditio uel est eadem utriq; rei: ut, Amantibus idem contingit quod ægris, ut salubribus consilijs

filijs inimici sint: uel est diuersa: ut, Quales pecudes, tale *est hominum uulgus. nam ut illæ sequuntur, quò priores ierint: ita homines, receptos mores sequuntur sine iudicio. Vsum huius figuræ Rodolphus Agric. cap.25. ostendit:* Omnium locorum, *inquit, è quibus argumenta ducuntur, nulli ferè minus est uirium contra renitentem auditorem, quàm similitudini: ad eum uerò qui sponte sequitur, docendumq; se præbet, accommodatior nullus est. Aperit enim rem, si rectè adhibeatur, & quandam eius imaginem subijcit animo: ut cum assentiendi necessitatem non afferat, afferat tacitum dissentiendi pudorem. Quapropter ad probandum non ita crebrò, ad explanandum illustrandumq; sæpe ab oratoribus, à poetis sæpius adhibetur, &c.* Quampiam rem.) *positam in quæstione.* Simile.) *extra quæstionem positum, affectum tamen ad id quod est in quæstione.*

Dispari.) *specie differēti à re proposita.* Simile.) *quod adhibitum est ornatus gratia.* Planè.) σαφῶς. Perspicuè.) ἐνδιασκευῶς. Probabiliter.) ἀποδεικτικῶς. Paulo antè.) *in proposito exēplo.* Res ab.) *Simile ab ipsa re.* Coniunctè.) *absq; redditione.* Paria.) *similia aßimilatis. dicitur autem par in exornationibus, in quo idem est membrorum numerus, uel penè idem.* Accommoda.) *translata.*

EXEMPLVM.

Exemplum est, alicuius facti, aut dicti præteriti, cum certi autoris nomine, propositio. Id sumitur ijsdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur: aperti-

tiorem, cum id quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicuè, ut res dicta propè manu tentari poſsit. Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exemplū, quod genus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta plura conſcribere.

COMMENTARIVS.

Exemplum παράδειγμα eſt, alicuius facti aut dicti præteriti cum certi autoris nomine propoſitio, atq; explicatio. Refertur autem ab hoc autore inter exornationes, quia non ſolùm eſt ἀποδεικτικὸν atq; ἐπαγωγικὸν, ut alia quædam σχήματα, quæ inter argumentorum etiam genera recenſentur, uerùm etiam ornatū habet. Tria aūt in exemplis ſunt ſpectanda: Cauſæ, effectus, genera. Cauſæ efficientes ſunt uel humanæ, ut uirorum atq; mulierum: uel naturales, & quaſi diuinæ, ut tempeſtates, exundationes, peſtes, euerſiones urbium: quæ diuinitùs accidunt: & exemplorum loco adhibentur, ſiue ad uirtutem colendam hortemur, ſiue ut à uitijs abſtineamus dehortemur. Cauſa finalis quadripartita eſt: nam ijſdem de cauſis adhibetur, quibus ſimilitudo, ut rem uel ornatiorem faciat, uel apertiorem, uel probabiliorem, uel ante oculos ponat. Quemadmodum autem cauſæ, ita & effecta uel humana ſunt, uel diuina, quæ à Deo immittuntur. Genera duo ſunt nam & diuina & humana aut ab oratione proueniunt, ut dicta, pronunciata, iudicata, oracula, apophthegmata, prouerbia,

uerbia. aut gesta sunt, quæ aut uera sunt, ut sunt historica: aut uerisimilia, ut fabula, apologus, & quæ à poetis sumuntur. In Topicis Cicero cum similibus coniungit. Nam & simile est exemplum, & exemplum simile: & utrunq; παράδειγμα exemplum appellauit Fabius lib. 5. cap. 11. Sed hic autor separauit: quoniã similitudo παραβολὴν ducit ferè à rebus inanimis & dißimilibus genere: exemplum autem à rebus præteritis. Rem ornatiorem.) ἔνδειξις δὲ ἐργασίας, quæ ferè eadem est quæ similium fuit. hanc autem ex causis finalibus ostendit, ut antè similium. Diligenter de his Quintilianus, & Erasmus in 2. de Copia, præter alios præceperunt: neq; nobis operæprecium esse uisum est, prolixius ea de re agere. Rem igitur ornat, cum dignitatis causa sumitur κατ᾽ ἀνομοιότητα, per contrarium siue dißimilitudinem. Non si M. T. Cicero, qui patriæ, qui reipub. qui libertatis amantißimus fuit, rectè à C. Iulio Cæsare defecit: etiam Qu. Ligarius. Item καταφατικῶς: Laudatur M. Cato, & rectè fecisse dicitur, quòd sequi Cæsarem noluerit: ergo & Qu. Ligarius laudabiliter egit, qui idem noluit. Rem apertiorem facit, cum id quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. ut pro L. Manil. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga fratris sui mẽbra in his locis, qua se parens persequeretur, dißipauisse: ut eorũ collectio dispersa, mœrorq; patrius celeritatẽ persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximã uim auri atq; argẽti, pulcherrimarũq; rerũ omniũ, quas & à maiorib. acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suũ regnũ congesserat, in Ponto omnẽ reliquit. Hæc dum nostri colligũt omnia diligẽtius, rex ipse è manib. effugit: ita illũ

in persequẽdi studio mœror, hos lætitia retardauit. Probabiliorẽ *efficit, cũ uerisimilẽ facit.* Huiusmodi *innumera sunt apud oratores, maximè Ciceronẽ. ut pro Milone, de M. Horatio, de P. Africano, de Hala Seruilio, P. Nasica, L. Opimio, C. Mario, de Senatu ipso: quibus omnib. probat, sceleratos in repub. ciues licitũ esse occidi.* Ante oculos ponit, *cùm exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tentari, hoc est, sensu aliquo percipi poßit. huius generis exẽplũ difficulter dari potest: quoniã* ἐνάργεια *nõ in solis cõsistit exẽplis, sed illis fit maior. nã tametsi sunt* ἐναργτικὰ καὶ ἀξιωματικὰ, *tamẽ nõ sunt causæ euidẽtiæ absolutæ.* Maximus *igitur est & apud poetas & apud oratores usus exemplorũ, quem Cicero in Philippicis his etiã uerbis indicat:* Idcirco *enim præteritorũ mentionẽ feci, ut ex illis futura præuideremus, non ut cõmunes nostras miserias enumerarem (quæ utinam nunquam accidissent) sed ut eorum cõmemoratione exemplorũ efficerem, ut quæ restãt, possetis conseruare.* Hic *etenim solus ex malorum commemoratione fructus percipi potest, ut caueamus in posterũ, ne in ea rursum incidamus.*

IMAGO.

Imago est, formę cum forma cum quadam similitudine collatio. Hęc sumitur aut laudis, aut uituperatiõis causa. Laudis causa, sic: Ibat in prælium corpore tauri ualidissimi, impetu leonis acerrimi similis. Vituperationis: ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionẽ adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu rabido, spiritu uenenato, circumspectus huc & illuc,

illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiã adducat, hoc modo: Iste qui diuitias suas iactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus & oneratus auro clamat, & delirat. Vt in contemptionẽ adducat, sic: Iste qui tanquam cochlea abscondens retẽtat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.

COMMENTARIVS.

Imaginem, quam Græci uocant εἰκόνα, *à similitudine & metaphora separauit, cum qua eam Aristoteles coniunxit, atq; inter tropos numerauit. Dicitur* εἰκὼν ἀπὸ τοῦ εἰκάζειν, *hoc est uiuam imaginem exprimere. Formas hoc in loco uocat, res sensu præditas. ad hominem enim plerunque ab animantibus imago ducitur. quanquam etiam est rerum sensu carentium. Collationem intelligit* παραβολὴν, *quæ cum similitudine illustri & adhibita personis fieri debet. Imago est breuis & expressa siue similitudo, siue comparatio poetica, à qua uidetur habere originem. Res enim poetæ pluribus explicant, personas paucioribus describunt: at oratores contrà faciunt, quoniam* ἐν τῇ ὑποθέσει *uersantur. Breuiter igitur proponemus, mox ad personam transibimus, & uerba similitudinis retinebimus.* εἰκὼν ἐστὶ μεταφορὰ, διαφέρουσα προσθέσει: *inquit Aristot.* διὸ ἧττον ἡδὺ, ὅτι μακροτέρως. *Differt autem à metaphora, ut idem Aristot. inquit:* ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν· εἰκών ἐστιν. ὅταν δὲ, λέων ἐπόρουσε, μεταφορά. διὰ γὰρ τὸ ἄμφω ἀνδρείους εἶναι, προσηγόρευσε μετενέγκας λέοντα τὸν Ἀχιλλέα. *Ita translatio*

simpliciter, quod sit, ostendit absq; notis: imago uerò aliquid tale uel non tale esse, particulis comparandi annexis demonstrat. À similitudine differt, secundum maius & minus. plus enim luminis habet imago illustris, apparens, & oculis subiecta similitudo. In hac figura quatuor sunt spectanda: primùm res, deinde formæ, tum tractatio, postremò usus. Res duplex est: proposita, & imaginis siue similitudinis causa adhibita. res proposita, plerunque est persona: res uerò quæ imaginis causa adhibetur, non minus quàm ipsa similitudo, nota, & ad rem præsentem accommodata esse debet. Formæ (quia ἀποδεικτική est figura) duæ sunt: uel enim est ἐγκωμιαστική, uel ψεκτική. Laudis causa sumitur: ut Antisthenes Cephisodotum, qui cognominatus est tenuis, thuri assimilabat, quod cum atteritur, suauiter redolet. talis etiam est superior de Achille ex Homero, qui inquit:

Πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίος ὦρτο λέων ὥς σίντης, &c.

Vituperationis gratia trib. de causis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptum ducit. Exempla sunt perspicua, & huiusmodi multa sunt in Cicerone. Vt in Verrina tertia: Nam ut iste profectus est, non ut legatus pop. Rom. sed ut quædam calamitas peruadere uideretur. In Vatinium: Repentè enim te tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. & pro Domo: Et tu in hoc uulnere tanquam unguis exististi? & in Philip. At iste operta lectica latus est per oppidum ut mortuus. Ibant.) Breue est exemplum, quod Homerus aut Virgilius pluribus uersibus dilatasset. In odiũ.) Odimus spurcos, superbos, perfidiosos, crudeles, confidentes, flagitiosos: inuidemus potentibus, diuitibus, honoratiorib. siue æqualib. siue superioribus. Contẽnimus

inertes,

inertes, ignauos, stupidos, segnes. De his uide suprà libro primo, & Aristotelem lib. 2. Rhetoricorum. Quale autem est discrimen inter æmulationẽ atq; imitationem, tale ferè est inter odium & inuidiam: quæ tametsi uitio nunquam caret, in liberalibus tamen ingenijs non rarò etiã regnat. Quod ad tractationem attinet, in hac figura obseruandũ est, quòd uel paucis tractantur uerbis, ut in præcedentibus duobus exemplis: uel pluribus, ut in superiore ex Verrina tertia, et in primo autoris. deinde uel puræ sunt imagines, uel sunt mixtæ, ut superius ex Verrina, quod figuratum est ἄρσει καὶ θέσει. *Vsum Aristoteles in tertio Rhetoricorũ indicat his uerbis:* χρήσιμον δὲ ἡ εἰκὼν καὶ ἐν λόγῳ, ὀλιγάκις δέ. ποιητικὸν γάρ. οἰστέαι δὲ ὥσπερ αἱ μεταφοραί. *Idem etiã Quintilianus li. 5. admonet, rarius esse in oratione* εἰκόνα, *in quo genere exprimitur rerum aut personarum imago.*

EFFICTIO.

Effictio est, cum exprimitur & effingitur uerbis, corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligẽdum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispũ, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quo modo potest uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm utilitatem, si quem uelis ostendere: tum uenustatem, si breuiter & dilucidè facta est.

COMMENTARIVS.

Effictionem alij εἰκασμὸν, *alij* ἀπεικασμὸν, *nonnulli* χαρακτηρισμὸν, *Rutilius* χαρακτηρισμὸν *appellat: & quemadmodum pictor coloribus figuras describit, sic oratorem inquit hoc schemate aut uitia, aut uirtutes eorum de quibus loquitur deformare. Differt ab imagine, quod hæc*

paucis uerbis, & coloribus alienis personam aut rem depingit: effictio uerò uerbis proprijs, ac suis qualitatibus, quoad satis est, hoc est breuiter designat, atq; exprimit. Miror à quibusdam appellari προσωποποιίαν, de qua inferius: cum hic aperte dicat effictionem esse, cùm corporis cuiuspiã forma exprimitur, ut etiã in hoc exẽplo apparet. Hoc modo.) *ἐνάργειαν uno ostendit exemplo, quod est perfectum. Omnis enim effictio aut est perfecta, ut hoc loco, cuius prolixißimum exemplum habet Rutilius. aut est imperfecta, quæ uel aduentu, uel interpellatione alicuius personæ, ut in Dialogis, impeditur, siue abscinditur. Tale est in Phormione, ubi Geta ancillam quæ intus erat alloquẽs, inquit: Si quis me quæret Rufus. D. Præstò est: desine. Dauus enim, quẽ depingere uolebat, eum subitò aduenies interpellat. Actu 1. scena 2.* Habet hæc.) *Duplicẽ huius figuræ usum ostendit, utilitatem, & uenustatem: sed modum etiam indicat, ut breuis & perspicua sit.*

NOTATIO.

Notatio eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ ſicuti notæ quædam naturæ ſunt attributa. Vt ſi uelis non diuitem, ſed oſtẽtatorem pecunioſum deſcribere. Iſte, inquies, iudices, qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarum, primùm nunc uidete quo uultu nos intueatur. non'ne uobis uidetur dicere: Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? cum uerò ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gẽmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omniũ perſtringere. Cum puerum reſpicit hunc unum, quem ego noui, uos nó arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio atq; alio: Heus tu,

tu, inquit, ueni Sannio, ne q̃d isti barbari perturbent: ut ignoti qui audiunt, unum putent eligi de multis. ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas ueniat, aut asturconi locus ante ostium suũ detur, aut aliquod fragile falsæ choragiũ gloriæ cõparetur. deinde exclamat, ut omnes audiát: Videto ut diligenter enumeretur, si potest, ante noctẽ. Puer qui iá bene hominis naturá nouit: Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie uis trãsnumerari. Age, inquit, duc tecũ Libanũ & Sosiam. Sanè. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istũ splendidè, dum peregrinaretur, recepérũt: ex ea re homo herclè sanè cõturbatur, sed tamen à uitio naturæ nõ recedit. Bene, inquit, facitis, cum uenitis: sed rectius fecissetis, si ad me domũ rectà abijssetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum nouissemus. At istud q̃dẽ facile fuit undelibet inuenire. uerùm ite mecũ. Sequũtur illi: sermo interea huius consumitur omnis in ostẽtatione. Quęrit, in agris cuiusmodi fruméta sint: negat se, quia uillę incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiá nũc audere: tametsi in Tusculano quidẽ cœpi insanire, & in ijsdẽ fundamẽtis ædificare. Dũ hæc loquitur, uenit in ædes quasdá, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quò iste pro noticia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. perspicit argentum, quod erat expositum: uisit tricliniũ stra-

tum, probat: accedit seruulus, dicit homini clarè, dominum iam uenturum, si uelit exire. Ita'ne, inquit? Eamus hospites, frater uenit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: huc uos decima uenitote. hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conijcit. illi decima, quò iusserat, ueniunt. quærunt: reperiunt domus cuia sit. in diuersorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die, narrant, expostulant, accusant. ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiportu toto deerrasse: contra ualetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negocium dederat, ut uasa, uestimenta, pueros corrogaret. seruulus non inurbanus, satis strenuè & cõcinnè comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse. Nunciat interea puer, argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, argentum quoque uult: tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea uix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt quod consentaneum sit uniuscuiusq; naturæ, uehementer habent magnã delectationẽ: totã enim naturã cuiuspiam

piã ponũt ante oculos, aut gloriosi ut nos exẽ pli causa cœperamus: aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: deniq; cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione.

COMMENTARIVS.

Notationem Græci & ἠθοποιΐαν & ἠθολογίαν appellant: quidam etiam μίμησιν uocant. Ruffinianus figurationem atque expreßionem interpretatur. Grammatici προσωπογραφίαν, & διαγραφὴν appellant: quod si uocabulum Latinum respiciamus, ἀποσημείωσις dicitur. Est autem ἠθοποιΐα, cum certæ personæ ficta tribuitur oratio: qua facta, affectus, mores, atque cogitationes animorum exprimuntur. Vt si.) ὀργασία. omnis ἠθοποιΐα uel est nostræ personæ, ut in illo Lysiæ: Rure rediens, iudices, homo maior natu, magno calore, uix sufferens uitæ molestiam: tamen his uerbis egomet me consolor: Fer fortiter demum laborem, iam breui domum uenies expectatus: excipiet te defatigatum diligens atque amans uxor: ea sedulò ac blandè præministrando detrahet languorem, & simul seniles nutriendo recuperabit uires. Hæc me in itinere cogitatio propè confectum confirmabat. Postea uerò cum domum ueni, nihil earum rerum inueni: sed potius bellum intestinum ab uxore contra me comparatum. Vel est personæ alienæ, ut in autoris exemplo, quod τῆς ψευδοπλούτου προσωπογραφίαν habet. Et illud pro Quintio: Quid ad hæc Næuius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in uita sua rationem summi officij desideremus, & instituta bonorum uirorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligẽtia? Viderint, inquit, ista officia uiri boni, de me ista considerent: non quid debeam, sed

quibus rebus inuenerim quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini. Vetus est de scurra: Multò facilius diuitē, quàm patremfamiliàs fieri posse. Hæc ille si uerbis non audet, re quidem palàm loquitur. Prolixè autem cùm in alijs locis, tum in L. Pisonem ἠθοποιίᾳ tractauit. Est autem composita figura. nam plerunq; imagine, effictione, & sermocinatione, aut aliquibus ex illis, & alijs etiam figuris tractatur. Huiusmodi.) *Vsus huius figuræ primùm est in suauitate, deinde etiam in probando. huiusmodi enim descriptionibus, cum res ita ante oculos ponitur, non potest non fieri fides auditori. Adhibetur ferè in uituperando, quare ψεκτικὴ est figura.*

SERMOCINATIO.

Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum, quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subitò, deinde magna uoce: Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præstò fuit? quid tacetis? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese: Parce, inquit, & per ea quæ tibi dulcissima sunt in uita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam, nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominē. At ille: Quin illum mihi da-

hi datis, ac uos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nunciatur interea uenisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audiuit: Heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros. defende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præstò: Sedes, inquit, audax? non uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu: Metuebam, inquit, ne planè uictus essem. nunc uideo, in iudicio mecum contendere non uis, ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me uis, occidar equidem, sed uictus non peribo. at ille: In extremo uitæ tempore etiam sententiosè loqueris: neque ei quem uides dominari, uis supplicare? Tum mulier: Imò quidem iste rogat & supplicat, sed tu quęso commoueare. Et tu per deos, inquit, hunc amplexare, dominus est: uicit hic te, uince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor loqui, quæ me digna non sunt? tace, & quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi uitā, tibi omnē bene uiuēdi spem mea morte eripere? iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi nescio quid incipiēti dicere, quod dignū uidelicet illius uirtute esset, gladiū in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accōmodatos: id quod opor-

oportet in hoc genere obseruare. Sunt itē sermocinationes cōsequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? non'ne hac omnes utentur oratione? deinde subijcere sermonem.

COMMENTARIVS.

Sermocinationem duabus Græcis uocibus appellare licet, διαλογισμῷ καὶ διαλόγῳ. Hæc sermonem attribuit personæ uel absenti, uel præsenti, cū ratione dignitatis, ut obseruetur conditio, status, uita, mores, ætas, ingenium, &c. propter τὸ πρέπον. Differt à superioribus duabus, quòd effictio corporis est, notatio animi: hæc uerò pronunciationis atq; uocis. item illæ unam, hæc personas habet plures. sunt igitur inter se quidem distinctæ, sed tamen sese mutuò adiuuant. Quanquam autem ferè plurium personarum est sermocinatio, tamen nonnunquam etiam est unius: ut in altercatione, de qua pòst agemus. Hoc pacto.) *ἐργασία. Omnis sermocinatio uel est præteritarum rerum, ut in primo exemplo: uel est futurarum, ut in secundo, in quo ἠθοποιΐα dominatur. Deinde, omnis sermocinatio uel est μονοειδὴς, cū personæ eiusdem sunt ingenij: quales multæ sunt in poetarum fabulis. uel est πολυειδὴς, cum ingenium, mores, studia, conditio diuersa sunt: ut in fabulis poetarum, et hic in primo exemplo. atq; id genus longè est præstantius illo altero. Tertiò, omnis sermocinatio uel fit aperta interrogatione: ut, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. et pro Murena: Quid. n. senatus? nū obuiam prodire crimen putat? non: sed mercede conuince. Num sectari multos? nō: sed conductos doce. Nū locum ad spectandum dare, aut ad prandium inuitare? minimè: sed uulgò, paßim. Quid est uulgò? uniuersos. Vel fit*

inter-

Interrogatione tacita, siue occupationibus crebris. ut pro Plancio: Malè populus iudicauit: at iudicauit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarißimi & sapientißimi ciues tulerunt. Odiosa planè est in secunda Philippica, quæ etiam sarcasmo est figurata: Primò respondisti planè ferociter. fol. 64. Habet hæc figura usum cùm in subtilitate, tum in mediocritate, propter ταχύτητα asperitatem, quæ obscuritatem paritiut ex Satyricis apparet. Nam etiam ex ijs quæ ponenda essent, quædam omittuntur. Adhibetur etiam in amplo dicendi genere ab oratoribus in altercando, ut pro Milone: At enim Cn. Pompeius rogatione sua & de re & de causa iudicauit. tulit enim de cæde quæ in Appia uia facta esset, in qua Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. quid porrò quærendum est, factum'ne sit? at constat. à quo? at patet.

CONFORMATIO.

Conformatio est, quum aliqua quæ non adest persona confingitur, quasi adsit: aut quũ res muta aut informis fit eloquens & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd si nunc hęc urbs inuictissima uocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego, illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata uictorijs, nunc uestris seditionibus, ô ciues, uexor: quã dolis maliciosa Carthago, uiribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque con

cul-

culcari? Item: Quòd si nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes uestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci, uos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, uos partam seruare non uultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, uos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit tamen plurimùm in amplificationis partibus, & commiseratione.

COMMENTARIVS.

Est etiam hæc figura affinis superioribus, quam Græci προσωποποιΐαν, hic autor conformationem uocat. Et quemadmodum in illis, ita in hac præcipuè opus est ingenio, prudentia, ac rerum plurimarum cognitione atque usu. Summa enim in his est uirtus, quæ personis affingimus, τὸ πρέπον, ut conditio, sexus, ætas, ingenium, mores, studia, affectus, casus, euenta, locus, tempus, & similia animaduertantur: in quo poetas uidemus esse principes. Huiusmodi oratio, in qua hæc non sunt neglecta, ad dignitatem accommodata esse dicitur. Formam hoc in loco personam uocat: & conformationem, personæ fictionem. Est autem hoc in loco obseruandum, res magnas, & personas graues, in quibus sit autoritas, esse debere non mediocres, ut fit in sermocinatione. Debent enim habere dicendi libertatem, quamobrem etiam oratores huiusmodi figura utuntur: ut ex primo Cælianæ exemplo apparet, in quo Cicero rationem reddit, cur Appij personam producat. Rectè igitur Quintilianus, & propter personam et propter ipsas res difficilimam esse hanc figuram scripsit, &

in

in ea magnam quandam uim eloquentiæ desiderari. Plures enim in hac uarietates esse inquit, quàm in causa, propter attributa personarum atq; rerum, de quibus suprà dixi. Omnis autem conformatio uel habet personas ueras, uel fictas. Veræ sunt, cum uelut ab inferis personæ notæ excitantur, ac loquentes producuntur, quam alij εἰδωλοποιΐαν appellant. Orator εἰδωλοποιῶν dicitur, qui sermonem animabus à corpore separatis tribuit: uide Moscopulum in Euripidem. Huius generis uenustißima sunt exempla in 4. de Finibus, et in Cæliana: Sed tamē ex ipsa quæram prius, utrum me secum seuerè, & grauiter, & priscè agere malit: an remissè, ac leniter, et urbanè. sin illo austero more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus est ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delectatur: sed illa horrida, quam in statuis antiquis & imaginibus uidemus, qui obiurget mulierem, & pro me loquatur, ne ista mihi fortè succenseat. Existat igitur ex hac ipsa familia aliquis, ac potißimùm cæcus ille. minimum enim dolorem capiet, qui istam non uidebit. qui profectò, si extiterit, sic aget, & sic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cælio? quid cum homine adulescentulo? quid cum alieno? quid aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares? aut tam inimica, ut uenenum timeres? non patrem tuum uideras? non patruum? non auum, proauum, atauum audieras consules fuisse? non denique modò te Qu. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarißimi & fortißimi uiri, patriæq; amantißimi? qui simul ac pedem limine extulerat, omnes ciues uirtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplißimo genere in familiam clarißimam nupsisses, cur tibi Cælius tam coniunctus fuit? cognatus? affinis? uiri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, nisi quædam

teme-

temeritas ac libido? non'ne te, si nostræ imagines uiriles non cõmouebant, ne progenies quidem mea Qu. illa Claudia æmulam domesticæ laudis, in gloria muliebri esse admonebat? non uirgo illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico trib. pleb. de curru detrahi passa non est? cur te fraterna uitia potius, quàm bona paterna, & auita, & usq; à nobis cùm in uiris, tum etiam in fœminis repetita mouerunt? ideo'ne pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpißimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, ut ea tu inceste uterere? ideo uiam muniui, ut eam tu alienis uiris comitata celebrares? Personæ fictæ uel sunt rerum mutarum, uel sunt ἀλόγων: ut animantium in fabulis Aesopicis, & alibi apud poetas. Res fictæ aut sunt corporeæ, ut quum urbem aliquam, aut nationem loquentem producimus: ut, Pannoniam conquerentem de acceptis à Turca malis, & ueterum Germanorum uirtutem desiderantem. Sic in Verrinis Sicilia loquitur. Aut sunt corporum expertes: ut, quum Reipublicæ, philosophiæ, uirtuti sermonem tribuimus. Huiusmodi multa sunt apud poetas: ut, Somni, Famis, Discordiæ, Ates, Eridis, Megæræ. illi enim ea quæ in terris accidunt atque usuueniunt, quibusdam ueluti numinibus illorum, ut Ioachimus Camerarius alicubi scribit, attribuunt. Secunda diuisio: Omnis προσωποποιΐα uel est simplex, ut in superioribus exemplis: uel est geminata, ut in isto Cælianæ: Redeo nunc ad te Cæli uicißim, ac mihi authoritatem patriam, seueritatemq; suscipio. Sed dubito, quem patrem potißimum sumam, Cælianum'ne aliquem, uehementem atq; durum? Nunc enim mihi demum ardet animus, nunc meum cor cumulatur ira. Aut illum. O infœlix, ó scelesté. ferrei sunt isti patres, ego'ne quid dicam? ego'ne quid uelim?

uelim? ego'ne? quæ omnia tuis fœdis factis facis, ut nequicquam uelim. uix ferenda diceret talis pater: cur te in istam uicinitatem meretriciam contulisti? cur illecebris cognitis non refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? dede te, ac disiice, per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, qui ætatis quod reliquum est, oblectem meæ. huic tristi ac decrepito seni responderet Cælius, se nulla cupiditate inductum de uia decessisse. quid signi? nulli sumptus, nulla iactura, nulla uersura. at fuit fama. quotusquisque istam effugere potest in tam maledica ciuitate? uicinum eius mulieris miraris malè audisse, cuius frater germanus sermones inimicorum effugere non potuit? Leni uerò & clementi patri, cuiusmodi est ille: Fores effregit? restituentur. discidit uestem? resarcietur. Cælij causa est expeditissima. quid enim esset, in quo se non facilè defenderet? nihil iam in istam mulierem dico. Habet hoc exemplum duplices personas, unde tertia nascitur diuisio, quòd omnis προσωποποιΐα uel habet πρόσωπα ὁρισμένα, ut in superioribus exemplis: uel ἀόριστα, ut in proximo Cælianæ. non enim nominat patrem in priori parte: est enim προσωποποιΐα duplicata, ut antea Appium nominauit, & in eadem oratione. Dicet aliquis: Hæc igitur tua disciplina, sic instituis adolescentes, ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendauit & tradidit? ut in amore adolescentiam suam collocaret, & hanc tu uitam atque hæc studia defenderes? Tractatur hæc figura uariè. Primum exemplum enumerationem rerum præteritarum habet, alterum figuratum est rerum plurium contentione: Cæliana uerò, interrogationibus iteratis, & obiectionibus. Hæc figurarum mixtio ubique obseruanda est, ut animaduertamus, quo'nam modo altera ab altera adiuue-

tur. Vsus eius est in suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando, ut singulis quibus uocem accommodamus, suos demus mores. Confert autē plurimùm, primùm ad fidem, ut in libro quarto ostendit Fabius: *deinde ad motum, ut idem lib. 6. tradit. quare etiam patronis apta est, cum pro reis loquuntur. quoniam iudex aliena mala uidetur uidere, et eorum quasi sensum ac uocem auribus percipere.* De *hac figura diligenter etiam* Aphthonius *præcepit, qui cum his est cōferendus.* In*seruit generi subtili propter* γλυκύτητα, *habetq́; obscuritatem, ut hoc* Persij:

O' *curas hominum, &c.*

Valet etiam in medio genere, et orationem amplam facit. In graui adhibetur in altercationibus, ut in Catilinarijs.

SIGNIFICATIO.

Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscisionem, similitudinem. Per exuperationem, cùm plus dictum est quàm patitur ueritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tam citò testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm uerbum potest in duas pluresue sententias accipi: sed accipitur in eam partem, quam uult is qui dixit, ut de eo si dicas, qui multas hæreditates adierit: Prospice tu qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem: ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea repe-

rientur facilè, si nouerimus & animaduerterimus uerborum ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione. ut si salsamentarij filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscisionem, si cum incipimus aliquid dicere, præcidimus: & ex eo quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse, stulticiam nosse, inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet, interdum & dignitatis. Sinit enim, quiddam tacito oratore, ipsum auditorem suspicari.

COMMENTARIVS.

Significationem alij ἔμφασιν, *alij* συνεκδοχὴν *appellant, quæ ad uerbum* ἔνδειξις *potuit nominari. Plus enim relinquit cogitandum auditori, quàm dicitur: & indicatur res, non dicitur. Est autem bipartita significatio: una uerborũ, de qua suprà dictũ est: altera sentẽtiarũ, quæ uel abscondit sentẽtias, uel omittit.* Ea fit.) ἐργασίας. *Quinq; modos ostẽdit, quib. significatio fieri solet:* ὑπερβολὴν, ἀμφιβολίαν, ἑπόμενον, ἀποσιώπησιν, ὁμοίωσιν. ὑπερβολὴ *exuperatio est, quũ ex uerbo minimo res intelligitur ingẽs, ut*

in primo exemplo: Per testam, patrimonium amplissimum penitùs esse consumptum. Quanquam autem uidetur hic modus definitioni aduersari, quia non minus, sed plus dicitur quàm uerum est: tamen quia ex re parua, magna intelligitur, rectè sub definitione comprehenditur. Quintilianus libro octauo συλλογισμὸν ratiocinationem appellat. Tale est illud in secunda Philippica: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum uini in Hippiæ nuptijs exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu uomere postridie. uerbum temporis per se quidem uulgare, hoc autem in loco grauissimum, quo immensam uini copiam significat, etiam collocatione fecit grauius. Item illud: Demissum lapsi per funem. — sic enim equi Troiani altitudo demonstratur. & apud Homerum, cum Menelaus Græcos in equo sedisse dicit: ostendens uno uerbo equi magnitudinem. Alter modus est ἀμφιβολογία ἢ διττὸν, quod est, quũ aliud uerbis dicitur, aliud mente intelligitur, unde εὐτραπελία nascitur, est enim hoc σχῆμα γελοῖον καὶ σκωπτικὸν, quo in iocis, ridiculis, et sarcasmo utimur. ut in hoc loco cernere, uidere, et possidere significat: hoc est, multa per fas & nefas acquisiuisse. Vtimur etiã in sensu contrario, quum dicimus aliquem nec in cella uini, nec in penu olei et frumenti quicquam cernere: hoc est, mendicum esse. Item illa ex secundo de Oratore, de Siculo & oratore malo. notus est locus. Ostẽdit aũt hoc in loco duplicia esse ambigua: quædam, quæ orationẽ reddunt obscuram, quæ uitanda sunt: quod etiam Fabius monet. quædam, quæ habent significationem ridiculi absconditam, quæ consequenda esse monet, & qua id ratione fieri possit indicat. Tertius est, τὸ ἑπόμενον consequentia, quùm uel ex re consequenti ante-

cedens

cedens intelligitur. ut quum aliquem appellans, eum dicas multos fideiussores habere: id est, ære alieno esse obligatum. uel ex antecedenti consequens. ut cum dicimus: Is est adolescens, cuius causa parentes eius sæpe timuerũt: id est, male frugi est. Quartus ἀποσιώπησις abscisio, per quam non finita adhuc oratione, aliquid in suspicione relinquitur. ut illud pro Ligario: Quòd si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, inquam, obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Quintus est ὁμοίωσις similitudo, cum res uel simili explicatur: ut,

O` formose puer, nimium ne crede colori,
Alba ligustra cadunt, uaccinia nigra leguntur.

uel exemplo, ut in hoc loco: Mors Saturnino seditioso minatur, exemplo eorum qui impunè Gracchos occiderunt. Hæc exornatio plurimum, &c.) Vsum ostendit duplicem, festiuitatem, et dignitatem. illam secundus ac tertius modus faciũt, hanc autem reliqui: tametsi in omnibus & ἦθος & ἀξίωμα esse uideatur.

BREVITAS.

Breuitas, est res ipsis tantummodo uerbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tharsi præsidium reliquit, pòst urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modò consul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. Item: Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul & hostis est dictus, pòst imperator, & postremò factus est consul. Habet paucis comprehensa bre-

uitas, multarum rerum expeditionem. Quæ re adhibenda sæpe est, quum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

COMMENTARIVS.

Breuitas narrationis potius uidetur esse siue uirtus, siue genus, quàm figura elocutionis. Verùm refertur ab hoc autore inter exornationes: quoniam nonnunquam in alijs etiam orationis partibus adhibetur: & à Græcis συντομία dicitur. Est autem breuitas rerum ac sententiarum tractatio concisa, atq; unum in locum condensata, quæ fit uerbis tantummodò necessarijs per incisa. quo enim plura paucioribus complectimur, eo uidetur esse pulchrior. ut illud Salustij: Mithridates corpore ingenti, perinde armatus. Duo sunt tempora quibus hac figura utimur: unum necessarium, alterũ liberum, quum aut breuiter aut prolixè aliquid tractare nobis licet. Necessarium duplex est: nam aut non eget res narratione longa, aut non patitur. Hæc figura sermonem reddit σφοδρὸν: ut, Qui indicabantur, eos uocari, custodiri, ad senatum adduci iußi. in senatu sunt positi, &c. Fabius dissolutionem copulatam uocat.

DEMONSTRATIO.

Demonstratio est, cum ita uerbis res exprimitur, ut geri negocium, & res ante oculos esse uideatur. Id fieri poterit, si quę antè & pòst, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus: aut à reb. cõsequentibus, aut à circũstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simulatq; Gracchus prospexit fluctuare populum, uerentem ne ipse autoritate senatus commotus

tus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis: & sudans, oculis ardentibus erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: ex alijs alij partibus côuolant, atq; è populo unus: Fuge (inquit) Tyberi fuge. Non uides? respice inquam. Deinde uaga multitudo subito timore perterrita fugere cœpit. At iste spumam ex ore reijciens, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium: & dubitanti Graccho quid esset, neq; tamen locum in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nullam uocem edens insita uirtute, concidit tacitus. iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, & hilarè sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos.

COMMENTARIVS.

Id quod hic autor demonstrationē uocat, Græcam uo-

cem ἐπίδειξιν respiciens, qua sophistæ utebantur: alij διατύπωσιν & ὑποτύπωσιν, quasi formam rei expressam. Quintilianus euidentiæ δι᾽ ἐναργείας speciem facit: quoniam demonstratio est Rhetorica, id est illustris, quæ quasi rē ob oculos ponit. quamobrē Aristoteles lib. 3. Rhetoricorum appellat πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, ὅσα ἐνεργοῦντα σημαίνει, quæ significāter aliquid geri ostēdunt. Est enim, ut inquit Fabius, proposita quædā forma rerū, ita expressa uerbis, ut cerni potius uideatur, quàm audiri. Id tū fieri solet, quū res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur: nec uniuersa, sed per partes. Componitur ex superioribus, effictione, notatione, sermocinatione: & plus quàm illæ habet uirium, quia totius rei gestionem demonstrat. Hæc autem in antecedentia, coniuncta atq; consequentia diuiditur: in quibus tota rerū imago quodāmodo cōprehenditur. Hoc pacto.) ἐνέργειαν indicat exemplo satis prolixo. Omnis demonstratio uel est præteritarū rerū, uel futurarum. In futuris uerecundia esse debet, ut fuit Ciceronis temporibus, qui pro Cluentio inquit: Hæc quæ non uidistis oculis, animis cernere potestis. Mirè tractat pro Milone, quæ facturus fuerat Clodius, si præturam adeptus inuasisset. quem locum breuitatis causa huc non ascribo: cum in omnium manibus sit ipse Cicero. Est igitur in huiusmodi quædam quasi præmunitio addenda: Credite uos intueri, &c. quòd à sui seculi declamatoribus negligi, Fabius libro nono conqueritur. In præteritis ordo obseruatur: & ita ut unumquodque gestum est, exponitur. Huius generis cùm apud poetas, tum apud Ciceronem quoq; multa sunt exempla. at illud ex 7. Verrina: Ipse inflammatus scelere ac furore, in forum uenit: ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat, &c. fol. 268. & ex

eadem:

eadē: Stetit soleatus prætor pop. Rom. cū pallio purpureo, tunicaq́; talari, muliercula nixus in littore, etc. 253. Et illud ex 2 Philip. Ponite igitur ante oculos, P. C. miserā quidem illam et flebilē speciē, sed ad incitādos animos uestros necessariā: nocturnū impetū in urbē Asiæ clarißimā, irruptionē armatorū in Trebonij domū: cū ille miser prius latronū gladios uideret, quàm quæ res esset audisset: furētis introitum Dolabellæ, uocem impuram, atq; os illud infame: uincula, uerbera, eculeum, carnificem, tortoremq́; Samariū: quæ tulisse illū fortiter et patienter ferunt. Magna laus, meoq́; iudicio omniū maxima. Est plena ὑποτυπώσεις in Miloniana, ubi iter Milonis, Clodij apparatū describit. itē pro Roscio: Nónne uobis hæc quæ audistis, oculis cernere uidemini iudices? nō illum miserū, ignarū casus sui, redeuntem à cœna uidetis? non positas insidias? non impetum repentinū? Non uersatur uobis ante oculos in cæde Glaucia? etc. Et illud: Videbar uidere alios intrantes, alios exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdam hesterna potione oscitantes. humus erat immunda, lutulenta, uino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Hoc ex Cicerone Quintilianus, de quo dicit: Quid plus uideret qui intrasset? Atq; hæc exempla sufficiant ad hanc figuram explicandam, quæ propter ornatum reliquis omnibus est præstantior. Hæc exorn.) Vt duo sunt loci, in quibus hac figura utimur: ita etiā duplex eius est effectus atq; usus. Sunt enim tria narrationum genera apud Hermogenem: unum ἁπλοῦν, in quo breuitas dominatur: alterum ἐγκατάσκευον, quod confirmationis habet semina: tertium ἐνδιάσκευον, quod habet orationem illustrem. ut in Miloniana, itineris atq; apparatus descriptio. In hoc genere hæc figura dominatur primùm: deinde in amplificando,

cum rem uolumus illustrem reddere. Fidem igitur facit auditori siue iudici, & motum in eorum animis efficit: quod etiam Cicero indicat in superiori exemplo Philippicæ 2. Ponite igitur ante oculos P. C. miseram quidem illam & flebilem speciem, sed ad incitandos animos uestros necessariam. Et generalius in tertio de Oratore: Nam & commoratio in una re permultùm mouet, & illustris explanatio, rerũq;, quasi gerãtur, sub aspectũ penè subiectio: quæ et in exponẽda re plurimùm ualet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandũ, ut ijs qui audient, illud quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantũ esse uideatur. Hactenus igitur satis dictũ sit de uerborũ ac sententiarũ exornationibus, quæ omnes et ad puritatẽ & ad cultũ referri posse uidentur: de qua re uide Fabiũ lib. 8, de Ornatu. Puritas cõsistit in perspicuitate, quæ ad intelligẽdũ, et fidẽ faciendam necessaria est: cuius figuræ sunt, propositio, diuisio. partitio, digestio, trãsitio, cõclusio, etc. Cultus diuiditur in ornatũ simplicẽ, & in euidentẽ. simplicem ornatũ habẽt, repetitio, cõuersio, traductio, cõtẽtio, et similes: euidentẽ, descriptio, notatio, effictio, cõformatio, demõstratio, etc. In his omnib. obseruanda sunt primùm mixtio, deinde usus, tertiò etiam modus. Commiscentur enim inter se figuræ propè omnes: quod obseruandum diligenter est à studiosis, & est etiam in principio huius libri ab autore indicatum. Figurarum usus siue utilitas, quæ in uerbo sunt, est duplex. nam & à uulgari dicendi genere nos defendit: & quotidiani, & semper eodem modo formati sermonis fastidium leuat. Quæ uerò sententiarum sunt, & ad docendum & amplificandum, & ad mouendum necessariæ sunt. Defenduntur autem figuræ autoritate, uetustate, consuetudine, ratione. Nam ut

Quinti-

Quintilianus tradit, omne schema uitium esset, si non peteretur, sed accideret. Quamobrem etiam est adhibendus modus, qui in duobus consistit. ne sint nimis manifestæ: quod fieri Quintilianus docet, si ex uerbis dubijs, quasiq; duplicibus, & compositionibus ambiguis petentur. & ne sint densatæ ac frequentes: quod etiam in ueris non admittitur. Densitate enim figuræ ipsæ aperiuntur, & minus habent autoritatis. Vt autem rectè utamur exornationibus, sciendum est in primis, quid quisq; in orando postulet locus, persona, tempus. Est enim maximè obseruanda aptitudo, de qua Crassus in Oratore: Græci τὸ πρέπον *appellant.*

EPILOGVS.

Omnes rationes honestandæ elocutionis studiosè collegimus: in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris, ne nuda atque inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus: res enim communis agitur, ut frequenter & assiduè consequamur artis rationem studio & exercitatione, quod alij cum molestia tribus de causis maximè faciunt: aut, si cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut, si sibi diffidunt: aut, si nesciunt quam uiam sequi debeant. quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cętera plilosophiæ ratio cõfirmauit. Et nobis nõ diffidimus, propterea quòd & aliquan

tulum

tulum processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita: ut etiamsi non perueniremus in dicẽdo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ desideretur. Et uiam quam sequamur, habemus: propterea quòd in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratũ est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronunciandũ. Præceptum est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si sequemur, acutè & citò reperiemus, distinctè & ordinatè disponemus, grauiter & uenustè pronunciabimus, firmè & perpetuò meminerimus, ornatè & suauiter eloquemur. Ergo in arte Rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur, & exercitatione.

COMMMENTARIVS.

Hactenus igitur absolutum est quinquepartitum oratoris officium, inuentio, dispositio, pronunciatio, memoria, atq; elocutio. Sequitur & huius libri & totius Operis conclusio ἠθικὴ atq; διδασκαλική. Duo enim in ea facit. Primùm, quid ex his præceptis Herennius consecuturus sit, ostendit: deinde, quid sit deinceps ei faciendum, docet. Pars prior confecta est primùm ἐπιλόγῳ breuissimo: Omnes rationes honestandæ elocutionis studiosè collegimus: in quo

in quo obseruanda est exornationũ περίφρασις, quas honestandæ elocutionis rationes uocat. deinde ὑποσχέσει ὑποθετικῇ. Promittit aũt ei tria, quæ ex his præceptis in dicendo consecuturus sit: grauitatem, dignitatem, suauitatem: ut oratoriè planè loquatur, ne nuda atq; inornata inuentio uulgari sermone efferatur. De optimo genere oratorum Cic. docet, optimum esse oratorem, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere ait esse debitum, quod fit grauitate: delectare honorariũ, quod suauitate paratur: permouere necessarium, quod efficitur dignitate. In primo est prudentia, in altero uoluptas, in proximo ornatus. Atq; hæc tria autor promittit Herennio quidem satis magnificè, & fortasse etiam arroganter: sed uitauit reprehensionem ὑποθέσει, si se diligenter exercuerit, in quo omnis sita est perfectio. quare secundam etiam partem de studio atq; exercitatione mox subiungit. Pars igitur altera est προτρεπτικὴ, in qua eum ad diligentem præceptorum exercitationem adhortatur. Constat hæc primùm προτάσει ἠθικῇ, deinde tractatione causarum difficultatis, postremò conclusione. Propositio primùm habet προβολὴν: Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus. deinde αἰτιολογίαν κατ' ἐπιμονὴν, qua ἦθος explicatur, quoniam se ei studiorum fore socium pollicetur, his uerbis: Res enim communis agitur. Tertiò σύγκρισιν, qua modus indicatur: ut frequenter & aßiduè consequamur artis rationem studio & exercitatione, quod alij cum molestia tribus de causis maximè faciunt. Modus autem duplex est, studium & exercitatio. Studium est, aßidua ac uehemens ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio, quæ fit legendo atq; meditando. Exercitatio autem est quædam quasi actio nostrorum

studio-

ſtudiorum, quæ ſit & ſcribendo, & declamando, & cauſis tandem etiam agendis. De exercitatione oratoria præter alios etiam Aphthonius poteſt conſuli, & Quintilianus lib. 2. Cauſæ ſunt duplices, quæ inter ſe ſingulæ ſingulis opponuntur: quædam enim ſunt φθαρτικαὶ, quæ difficultatem pariunt, & moleſtiam: ſociorum deſtitutio; ingenij diffidentia, et artis ignoratio. has à ſe et Herennio remouet: quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Quædam ſunt ποιητικαὶ, quæ artem conſtituunt, & ſunt prioribus contrariæ: συζήτησις, fiducia, & artis cognitio. Has adeſſe ſibi & Herennio oſtendit: Nam & ſimul libenter exercemur, &c. συζήτησις eſt, collatio ſtudiorum, quæ fit inter ſocios: & duo nobis adfert commoda. Primum tædium aufert diſcendi, & afficit uoluptate coniunctio atq; communicatio ſtudiorum, dum alter ab altero adiuuatur. Hæc duplex eſt. Priuata, quæ fit inter amicos, & quaſi pares: qualis fuit Socratis cum Aſpaſia, & ſuis diſcipulis. Altera publica, ut eiuſdem cum uulgo & ſophiſtis aduerſarijs. Maximam igitur habet utilitatem amicorum copia. Fiducia & ſpes conſequendi artem, tres utilitates habet. Primum enim ea diligentiam et induſtriam parit, quæ nos ad perfectionem excitat, cùm ignaui etiam minima non aſſequantur. Cui igitur ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt, ut Fabius aſſerit, is ſumma ne deſperet, cum ſit pulchrum in ſecundis tertijsq; conſiſtere. nihil ergo diffidentia pernicioſius, quæ nos à forma rei optima abducit: ſiue omnino deſperemus, quod ignoratio ſequitur: ſiue mediocritate ſtatuamus eſſe contenti, quo uitio multo maxima pars hoc laborat ſeculo. Deinde illud conſequimur, quod iam dixi, ut in ſecundis aut tertijs conſiſtamus, ſi tranſire non liceat. quod is non aſſequitur, qui inferio-

ferio-

feriora sibi proponit: ut uidemus illis accidisse, qui superiori seculo in scribendo non Ciceronem, sed Plinium, & hoc deteriorem Apuleium imitati sunt. Tertiò etiam illud uidemus usuuenire, quòd quædam ingenia unà cum ætate maiora fiunt: quæ negligerentur, nisi à principio in óptimis exercerentur. Cognitio præceptorum atque artis est causa adiuuans, sine qua non, ut etiam fiducia. prima enim illa σύζητησις sæpe multis defuit. Hanc causam non modò ostendit sibi adesse, sed etiam probat ἀνακεφαλαιώσει eorum quæ in hisce libris tradidit. Propterea quòd in his libris nihil præteritum est Rhetoricæ præceptionis. demonstratum enim est, &c. Conclusio habet repetitionem ὑπαρχίσιως ὑποθετικῶν: quæ si sequamur, acutè & citò reperiemus, &c. Necessaria igitur est, cùm in alijs officij oratorij partibus, tum præcipuè in rationibus honestandæ elocutionis, de qua omnium diligentissimè præcepit Hermogenes in libris περὶ ἰδεῶν.

FINIS.

RERVM ET VERBORVM in Commentarijs ad Herennium notatu dignarum, INDEX.

ἀμφιβο-

βάσα

 cir-

con-

quæ

lau-

M

μαγγό-

ὀλιγο-

σημεῖα

FINIS.

BASILEAE, EX OFFICINA OPOriniana, per Polycarpum & Hieronymum Gemusæos, ac Balthasarum Han, Anno Salutis humanæ M.D. LXVIII. mense Iulio.

